

oikos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

LIETUVIŲ TAUTINĖ KATALIKŲ
BAŽNYČIA:
ETNORELIGINIS TAPATUMAS IŠEIVIJOJE

2015 Nr. 1 (19)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vida MONTVYDAITĖ

(Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, Lietuva)

Tomas BALKELIS

(Mančesterio universitetas, Didžioji Britanija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Mykolas DRUNGA

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV)

Kaja KUMER-HAUKANŌMM

(Tartu universitetas, Estija)

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Saulius PIVORAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Juozas SKIRIUS

(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Giedrius SUBAČIUS

(Iliojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Romas VAŠTOKAS

(Trento universitetas, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2015

© Lietuvių išeivijos institutas, 2015

© „Versus aureus“ leidykla, 2015

TURINYS CONTENTS

LIETUVIŲ TAUTINĖ KATALIKŲ BAŽNYČIA THE LITHUANIAN NATIONAL CATHOLIC CHURCH

Ilona STRUMICKIENĖ	Recepto, kaip emigracijoje išlaikyti tautinį tapatumą, beieškant Looking for ways to preserve national identity in the diaspora	7
Artūras GRICKEVIČIUS, Ilona STRUMICKIENĖ, Daiva DAPKUTĖ	Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atsiradimo prielaidos Conditions for the emergence of the Lithuanian National Catholic Church	9
Daiva DAPKUTĖ	Tautinės bažnyčios link: pirmieji žingsniai Towards a national church: the initial steps	27
Kristina VAITKEVIČIENĖ	Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Amerikoje raidos bruožai The Lithuanian National Catholic Church in America: some historical features	53
Artūras GRICKEVIČIUS	Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgijos, dogmatikos, ekleziologijos ir apologetikos bruožai The Lithuanian National Catholic Church: some features of its liturgy, dogmatics, ecclesiology, and apologetics.	83
Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ	Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia The evolution of the Polish National Catholic Church and the situation of the Lithuanian National Catholic Church.	95
Ilona STRUMICKIENĖ	Bandymai steigti „tautinę bažnyčią“ Lietuvoje Attempts to establish a national church in Lithuania	107

Ingrida CELEŠIŪTĖ	Šiandieninės Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai The present-day ethnoreligious identity of the Lithuanian National Catholic Church community 121
Ilona STRUMICKIENĖ	Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia bendrame lietuvių diasporos etnoreliginio tapatumo kontekste The Lithuanian National Catholic Church in the general context of Lithuanian diaspora ethnoreligious identity . . . 151
SANTRAUKA SUMMARY	The Lithuanian National Catholic Church: Ethnoreligious Identity in the Diaspora 155
RECENZIJOS BOOK REVIEWS	
Juozas SKIRIUS	Knyga, skirta lietuvių išeivijos patriotui ir mecenatui A book about a Lithuanian émigré patriot and benefactor . . . 157
Manfredas ŽVIRGŽDAS	Baltiškojo geno laboratorija Baltic gene laboratory 163
KRONIKA EVENTS	169
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	175
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS SUBMISSION GUIDELINES	177

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia Amerikoje

Ilona STRUMICKIENĖ

Recepto, kaip emigracijoje išlaikyti tautinį tapatumą, beieškant

Net ir siekiant bešališkumo, objektyvumo, tyrėjui būdinga užmegzti emocinį ryšį su tiriamuoju objektu. Greta mokslinio smalsumo nejučia kyla susižavėjimas arba antipatija. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto darbuotojų vykdytas tyrimas „Lietuvių tautinė bažnyčia: etnoreliginis tapatumas išeivijoje“¹ – simpatijos lietuviams išeiviams ir jų valingoms pastangoms emigracijoje išsaugoti tautinį tapatumą išraiška, atsiradusi ne vienerius metus domintis migracijos reiškiniu, o ypač lietuvių išeivijos istorija ir paveldu.

Daugiau nei šimtmetį trunkančioje masinės emigracijos iš Lietuvos istorijoje akivaizdi tendencija, kad greta kasdieninės kovos už būvį, lietuviai išeiviai rūpinasi savo tautinio tapatumo išsaugojimu, tėvyne, joje likusiais artimaisiais. Siekdami šių tikslų jie kūrė įvairias organizacijas, būrėsi į formalias ir neformalias asociacijas. Vis dėlto, integracijos, asimiliacijos procesai negailestingai mažino emigrantų ir jų palikuonių pasišventimą išlaikyti tautinį tapatumą.

Globalizacijos, gausios šiuolaikinės emigracijos iš Lietuvos fone tautinio tapatumo išeivijoje išsaugojimo klausimas tampa ypač aktualus.

Tiek lietuvių, tiek užsienio autoriai yra pastebėję religinių organizacijų ir bendruomenių svarbą išlaikant tautinį tapatumą diasporoje. Lietuvių išeivijos (diasporos) atveju akcentuojama su Romos katalikų bažnyčia susijusių religinių bendruomenių, asociacijų, socialinio kapitalo svarba. Kitos religinės bendruomenės nėra sulaukusios deramo tyrėjų dėmesio. Tarp jų minėtina ir Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (toliau – LTKB). Nepripažindama popiežiaus valdžios, pati tvarkydama bažnyčios ir parapijos ūkinius reikalus, nereikalaudama celibato iš savo dvasininkų, LTKB skaičiuoja daugiau nei šimtą savo istorijos metų. Romos katalikų bažnyčios traktuojama kaip erezija ir schizma, ji menkai pažįstama išeivijos lietuviams ir beveik nežinoma Lietuvos akademinei bei plačiajai visuomenei.

2012 m. vasarą užmezgus ryšius su vienuolika dar veikiančia LTKB parapija – Dievo Apvaizdos parapija Skrantone (Scranton, Pensilvanija, JAV) ir jos kunigu Walteriu Placku bei subūrus grupę tyrėjų, buvo nutarta imtis išsamaus šios religinės bendruomenės istorijos ir šandienos tyrimo. Kukli, ramų gyvenimą gyvenanti, istorinio įsiamžinimo nesiekianti Skrantono Dievo Apvaizdos

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios parapijos bendruomenė ir tapo šio projekto tyrimo objektu. Vien jau žinojimas, kad **tai paskutinė LTKB bendruomenė**, darė ją įdomią ir vertingą. Tyrėjus masino ir galimybė į šios bendruomenės istoriją ir šiandieną pažvelgti per etnoreliginio tapatumo prizmę.

Prieš akis turėdami žydų tautos – unikalią etnoreliginės bendruomenės – ilgus šimtmečius diasporoje išsaugojusios savąjį tapatumą, pavyzdį, galėjome viltis LTKB istorijoje ir dabartyje surasią receptą, kaip emigracijoje išlaikyti tautinį tapatumą.

Tyrimo metu buvo tikimasi surinkti įvairialypę informaciją apie šią unikalią etnoreliginę bendruomenę, jos pagrindus atlikti istorinį, sociologinį tyrimą, taip pat su Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios fenomenu supažindinti Lietuvos akademinę ir plačiąją visuomenę. Dvi savaites 2013 m. kovo–balandžio mėnesiais (šv. Velykų laikotarpiu) trukusioje mokslinėje ekspedicijoje Skrantone buvo surinkta gausi audiovizualinė medžiaga apie šio miesto Dievo Apvaizdos parapijos bendruomenę, jos aplinką, atlikti kokybine tyrimų metodika paremti stebėjimai, interviu. Ši medžiaga buvo labai naudinga projekto dalyviams vykdant savuosius tyrimus. Tikimės, kad unikalią audiovizualinę medžiagos rinkinį, saugomas Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto archyve, sudomins ir kitus tyrėjus. Atliktų kokybinių interviu pagrindu ateityje planuojama parengti mokslo šaltinių publikaciją.

Suvokiant, kad greta tekstinės mokslinių tyrimų išraiškos šiuolaikinėje visuomenėje vis svarbesnė darosi vizualizacija ir siekiant su LTKB fenomenu supažindinti kuo platesnę auditoriją, projekto rėmuose buvo sukurtas dokumentinis filmas „Bažnyčia mano širdyje“.

Atliktų mokslinių tyrimų rezultatai skelbiami šiame „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ žurnalo numeryje. Artūro Grickevičiaus, Ilonos Strumickienės, Daivos

Dapkutės straipsnyje atskleidžiamos LTKB atsiradimo prielaidos, pristatomi procesai, vykę Romos katalikų bažnyčioje bei lietuvių išeivijoje XIX–XX a. pradžioje. D. Dapkutės tekstas supažindina su išeivijos lietuvių religinio gyvenimo specifika, blaškantis tarp katalikiškumo ir laisvamanybės, kovojant už savo teises tautinio tapatumo formavimosi ir konfliktų su lenkais mišrioje parapijoje kontekste. Kristina Vaitkevičienė rekonstravo LTKB istorinę raidą ir išryškino su šia tema susijusias problemas. Interpretuodamas Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios tekstus, audiovizualinę medžiagą A. Grickevičius atskleidė šios religinės bendruomenės liturgijos, dogmatikos, ekleziologijos ir apologetikos ypatybes, išryškino skirtumus nuo Romos katalikų bažnyčios. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios istorijoje ir šiandienoje matyti darnus bendradarbiavimas su Lenkų tautine katalikų bažnyčia. Jis atskleidžiamas Giedrės Milerytės-Japertienės straipsnyje. Bandymai „tautinę bažnyčią“ įsteigti nepriklausomos Lietuvos ir sovietinės okupacijos metais rekonstruoti I. Strumickienės tekste. Šiandieniniai Skrantono Dievo Apvaizdos parapijos bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai išryškinti Ingridos Celešiūtės tyrime.

Tikimės, kad šis tyrimas papildys modernios lietuvių tautinės tapatybės sampratą unikalią etnoreliginės bendruomenės istorijos ir šiandienos tyrimų metu gautais rezultatais.

Nuorodos

- ¹ Lietuvos mokslo tarybos finansuotas projektas (sutarties Nr. VAT-59/2012), vykdytas 2012–2013 m.

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

Artūras GRICKEVIČIUS, Ilona STRUMICKIENĖ,
Daiva DAPKUTĖ

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atsiradimo prielaidos

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuviai įsiliejo į bendrą didžiosios ekonominės migracijos srautą, kuris daugumą jų nunešė į svajonių šalį – Jungtines Amerikos Valstijas. Peržengdami gimtosios parapijos ribas lietuviai betarpiškai susidūrė su platesnio masto procesais bei reiškiniais – tokiais kaip kylantis nacionalizmas, imigrantų integracijos procesai priimančiose šalyse, pokyčiai Romos katalikų bažnyčioje.

Kertinį vaidmenį lietuviams prisitaikant gyventi JAV atliko Romos katalikų bažnyčia, institucija, kuri pati nagrinėjamoju laikotarpiu išgyveno transformacijas ir ieškojo savojo kelio, kaip integruotis ir į JAV denominacinę sistemą ir JAV visuomenę apskritai.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (toliau – LTKB) formavimosi prielaidas, apžvelgiant situaciją Romos katalikų bažnyčioje ir lietuvių išeivijoje XIX–XX a. pradžioje.

Uždaviniai:

1. Išryškinti svarbiausias istorines krikščionių Tautinių bažnyčių savybes bei atskleisti Katalikų bažnyčios XIX a. pabaigos – XX a. pradžios išbandymus, kurie sąlygojo naujų Tautinių bažnyčių atsiradimą.

2. Atskleisti JAV Katalikų bažnyčios būklę XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje, t. y. tuo metu, kai lietuviai masiškai migravo į šią Šiaurės Amerikos šalį ir turėjo prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų.
3. Trumpai aptarti pagrindines XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigracijos į JAV ypatybes.

Istoriografijos būklė

Šiame straipsnyje nagrinėjamų įvairių temų istoriografijos būklė yra skirtinga. Lietuvių išeivijos istorija XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje Lietuvos akademinei ir plačiai visuomenei yra neblogai žinoma¹, o žinių apie šiuo laikotarpiu vykusius procesus Romos katalikų bažnyčioje (tiek Europoje, tiek Amerikoje) stokoja.

Įvairiakalbė mokslinė literatūra apie krikščionių Tautines bažnyčias yra sunkiai aprėpiama, kadangi jomis laikomos daugelis rytų krikščionių Bažnyčių (sirų ortodoksų, koptų arba egiptiečių, etiopų arba abisinų, armėnų, Nestoro, Tomo ir kt.), taip pat skandinavų (danų ir švedų) liuteronų Bažnyčios, anglikonų Bažnyčia ir keletas kitų². Savo istoriografiją turi

ties chrestomatiniai (III–V a. ir XV–XVII a.) Tautinių bažnyčių pavyzdžiai, tiek pastarųjų laikų (XIX–XX a.) fenomenai³. Vis dėlto ilgalaikių kryptingų tyrimų, kurie baigtųsi įvairiapusi ir sistemingu krikščionių Tautinių bažnyčių istorijos aprašymu, iki šiol (atrodo) stokojama. Tai galioja ir šių Bažnyčių atsiradimo prielaidų tyrimams. Lietuvių istoriografijoje šie klausimai iki šiol nenagrinėti, netgi enciklopedijos ir specializuoti žodynai apie tai nedaug ką tepasako⁴.

Kadangi šiuo metu Romos katalikų bažnyčia yra didžiausia denominacija JAV, todėl nestebina istorijos darbų, nagrinėjančių įvairius šios bažnyčios JAV aspektus, gausa. Iki šiol Amerikos katalikybės istorija yra pasakojimas, kaip katalikai tikintieji, išgyvenę dvigubą stigmą – ir dėl savo religijos, ir dėl naujų atvykėlių iš Europos statuso, – palaipsniui įveikė instinktyvią Amerikos protestantų neapykantą, prisitaikė prie jos institucijų, ir galiausiai po Antrojo pasaulinio karo ėmė ekonomiškai bei socialiai klestėti⁵. Katalikybę JAV istoriniu aspektu nagrinėjančiuose darbuose galima išvelgti keletą ryškių tendencijų. Viena jų – kai į Romos katalikų bažnyčią žvelgiama iš atskirų imigrantų grupių pozicijų⁶. Katalikų bažnyčia JAV (ypač jos hierarchai) kritikuojama dėl imigrantų poreikių (ypač etninio tapatumo išsaugojimo srityje) nepaisymo⁷. Kita autorių grupė, priešingai pirmajai, simpatizuoja JAV Romos katalikų bažnyčios hierarchams, XIX–XX a. siekusiems, kad ši institucija sustiprėtų ir integruotųsi į JAV visuomenę⁸. Lietuvių istoriografijoje situacija JAV Katalikų bažnyčioje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje nėra sistemingai nagrinėta. Informacijos šia tema galima rasti tik bendresnio pobūdžio darbuose apie lietuvių išeiviją⁹.

Iš šios trumpos apžvalgos matyti, kad nagrinėjama tema mokslininkų (lietuvių istoriografų) nėra pakankamai ištirta, ir tai sudaro mūsų kultūros – lietuvių išeivijos Jungtinėse Valstijose bendruomeninio ir religinio gyvenimo pažinimo – spragą.

Krikščionių Tautinių bažnyčių atsiradimo prielaidos

Istoriniai krikščionių Tautinių bažnyčių pavyzdžiai

Katalikų istorikai terminą *tautinė bažnyčia* dažniausiai vartoja (kaip ir terminus *šalies bažnyčia* arba *krašto bažnyčia*) XVI–XVII a. Katalikų bažnyčios vietinėms atmainoms pavadinti – dalies valdovų (pvz., Ispanijos bei Prancūzijos karalių) įdiegtai savo valdinių katalikų valstybinei-bažnytinei kontrolei ar net savarankiškam (nepriklausomam nuo Šv. Sosto) jų religinio ir bažnytinio gyvenimo valdymui, dažnai tokią bažnyčią pasitelkiant valstybei stiprinti. Kone visuomet nurodomas pavyzdys – Prancūzijos valstybės ir bažnyčios santykių modelis, vadinamas galikonyste (galikonizmu)¹⁰.

Vis dėlto politinis tautiškumas kaip krikščionių bendruomenės, netgi tam tikros srities ar šalies bažnyčios esminė ypatybė siekia senus laikus, t. y. antiką. Pirmąją Tautinę bažnyčią yra laikoma Armėnų bažnyčia, kuri susidarė III a. pabaigoje. Kiek vėliau, krikščionybei ėmus plisti tarp germanų (IV a. viduryje – V a.), susidarė vestgotų, ostgotų, vandalų, langobardų ir kitos Tautinės arijo-niškos bažnyčios, taip pat naujakrikštų frankų bei kai kurių kitų germanų iš esmės (pagal dogminius požymius ir religines praktikas) katalikiškos, nors pagal administravimo pobūdį ir dėl pavaldumo valstybei paskiros Bažnyčios. V a. viduryje iškilo Nestoro ir Monofizitinė egiptiečių (vėliau – koptų) bažnyčios. Naujaisiais laikais valstybinėmis-tautinėmis tapo Didžiosios Britanijos bažnyčia, vadinama Anglikonų bažnyčia, taip pat danų ir švedų Liuteronų bažnyčios¹¹.

Protestantizmui Europoje įsitvirtinus, galingųjų katalikų valstybių – Ispanijos ir Prancūzijos – valdovai bei politinis elitas, tęsdami senas monarchinio valdymo praktikas, apimančias ir religinės srities valdymą, taip pat

skatinami protestantų valdovų pavyzdžio, laikėsi nuostatų, kad šalies ar tautos Bažnyčia Šv. Sosto atžvilgiu galinti būti daugmaž savarankiška, o jie patys galį veikti per Visuotinę bažnyčią savos šalies labui. Priešingai negu ankstesniais laikais, XVI–XVII a. Šv. Sosto santykiai su katalikų galingomis valstybėmis nebebuvo nei glaudūs, nei konstruktyvūs. Kaip minėta, šios valstybės nebepripažino Šv. Sosto teisinės viršenybės, o tuo pačiu – Bažnyčios kaip universalios ir vieningos institucijos¹². XVIII a. ši tendencija tik stiprėjo, o paskirose šalyse įgavo kraštutines formas: pavyzdžiui, Habsburgų monarchija visiškai savarankiškai ir prieš Šv. Sosto valią tvarkė bažnyčios reikalus pagal valstybinius poreikius. Galų gale – Prancūzijos revoliucijos metu – prieita prie Katalikų bažnyčios ir apskritai krikščionybės visiško neigimo: įstatymu paskelbta, kad Dievo ir sielos nėra, o iš kunigų pareikalauta atsisakyti šventimų¹³.

Taigi pagrindiniai Tautinės bažnyčios požymiai būtų šie: ji yra liaudinė, t. y. apimanti visą tautą (naciją) ir turinti tam tikrą (tik jai vienai būdingų) tautinių ypatybių, o neretai – ir tikybos (dogminių) savitumų. Ji remiasi sava bažnytine teise, jai vadovauja sava (nuo kitų bažnytinių autoritetų nepriklausoma ar mažai priklausoma) hierarchija, bet ji dažnai pavaldi valstybei¹⁴.

Naujų Tautinių bažnyčių susidarymo prielaidos (XIX–XX a. pradžia)

Renesanso laikais akivaizdžiai sustiprėjo ir Apšvietos laikotarpiu nuo krikščionybės atskilusi pasaulietinė kultūra skleidė įvairiausias pasaulietinėmis vertybėmis grįstas pažiūras. Nemaža atveju, kai pasaulietišku pažiūrų pagrindu susidarė paskiros filosofijos kryptys ar net ideologijos. XVIII a. kilęs scientizmas, o XIX a. – darvinizmas vis labiau skleidė krikščionybei priešingą pasaulio suvokimą, kas palaipsniui, tolstant nuo Bažnyčios ar reliatyviai suvokiant tikėjimo

tiesas, lėmė krikščionybės įtakos mažėjimą ir, atitinkamai, pasaulietinės kultūros įsiviešpatavimą. Nors krikščionybė, pasak žymaus katalikų teologo Karlo Rahnerio, stipriai tebeveikia pasaulietiskąjį etosą¹⁵, vis akivaizdžiau, kad šis poveikis pastarąjį šimtmetį nuolat silpo. Tiek valstybės (daugelio šalių atveju) kone monopolizuoto švietimo, tiek apskritai kultūros lygmenimis pasaulietiskumas kaip vienintelė šiuolaikinė (moderni) ir „mokslu pagrįsta“ pasaulėžiūra tapo daugumos mąstymo pagrindu ir kone pasiekė tikėjimo lygmenį, taigi, tapo savotiška ideologija – laicizmu.

Laicizmas nuvertino viską, kas kaip nors susiję su religija ar ją puoselėjančiomis institucijomis. Klaida būtų manyti, kad „šis moksliskai grįstas, tad vienintelis teisingas požiūris į religiją“ nepaveikė tradicinės krikščionybės, jos išpažinėjų ir institutų. Katalikybės atveju ypač ryški daugelį amžių vyravusios sampratos, kad Bažnyčia yra dvasininkija, transformacija. Nors sekuliarizacija lėmė hierarchijos dearistokratizaciją, vis dėlto XIX a. dvasininkija tebebuvo, o nemena-dalimi ir dabar lieka Bažnyčios veikliausia dalimi. Laicistinė dvasininkijos traktuotė yra ypač griežta. Jau Apšvietos laikais dvasininkija neretai buvo vaizduojama kuo juodžiausiomis spalvomis, o laikui bėgant ši tendencija stiprėjo. Šios aplinkybės, nėra abejonės, buvo itin svarbios tradicinei bažnyčios sampratai ir sanklodai nuvertinti.

Dėl romantizmo XIX a. viduryje iškilusi (ar tik gimstanti – nelygu tauta) tautiškumo samprata per kultūrinio elito meninę ir intelektualinę kūrybą, taip pat mokslinę mintį vis labiau skleidė ir diegė tautinį mąstymą, galų gale jį iškėlė iki universalaus (krikščionybės) ar bendro kelioms tautoms (absoliučios viršnationalinės monarchijos) lygmens, kur jis gan sėkmingai su kitais, įskaitant krikščioniškąjį, naratyvais varžėsi ir daug kur tuos naratyvus įveikė. Išaukštinta ir vis gražiau poetų bei rašytojų, istorikų bei filosofų

apdainuojama tauta palaipsniui tapo visa ko matu ir tikslu. Bet kokios universalesnės pažiūros ar juo labiau jų kultūrinė raiška buvo suvokiamos kaip tautą ribojantys, jos galias varžantys, tad žalingi ir nepageidaujami dalykai. Šios ir į jas panašios ideologemos puikiai tiko labai paplitusioms bei giliai įsišaknijusioms ir todėl tebeapjėgioms universalijoms – krikščionybei ir ją puoselėjančioms Bažnyčioms – apriboti ar net dekonstruoti¹⁶.

Apibūdinti ir kiti, ne tokie ryškūs, sekuliarizacijos procesai įgalino tradicinę europiečių religiją ir ją puoselėjančias bendruomenes traktuoti pragmatiškai, kas suardė ilgaamžę valstybės ir bažnyčios sąjungą ir tapo ilgalaikės abipusės priešpriešos pradžia. Tai savo ruožtu lėmė, kad valstybės per švietimą, o paskirais atvejais ir per vietinę dvasininkiją diegė valstybę ir tautą aukštinančią ideologiją. Kadangi krikščionybė ir ypač Katalikų bažnyčia, nepaisant sekuliarizacijos, vis dar buvo asmeninį ir visuomeninį mąstymą stipriai veikiantys veiksniai, galingos nekatalikų valstybės – Rusijos, Vokiečių, o vėliau ir Sovietų imperijos – siekė sukurti nuo Šv. Sosto nepriklausomas, t. y. religine prasme savarankiškas, arba tautines, Bažnyčias. Kadangi tai padaryti nebuvo lengva, bandyta pasiremti jau buvusiomis tradicinių bažnyčių atplaišomis arba tokias kurti. Net ir nepavykus sudaryti nuo Šv. Sosto visiškai nepriklausomos valstybinės-bažnytinės struktūros, šalies arba krašto katalikai vertybiškai būdavo supriešinti, administracinėmis priemonėmis suvaržyti, tad nebepajėgūs esmingai veikti visuomeniniu-politiniu lygmeniu¹⁷.

Katalikų Bažnyčiai kaip institucijai, puoselėjančiai religiskai grįstas universalijas ir mėginančiai veikti aukščiau paskiros dinastijos, valstybės ar tautos interesų, šie liberalaus mąstymo, valstybinio pragmatizmo, tautiškumo ir nacionalizmo iššūkiai buvo rimtas, kone egzistencinis išbandymas.

Katalikų bažnyčia į šiuos reiškinius reagavo ne išsyk ir nevienodai. XIX a. pirmojoje

pusėje katalikų požiūris į liberalizmą ir demokratiją buvo kontraversiškas. Vienas dalykas, XVIII a. pabaigoje, Prancūzijos revoliucijos metais, šiomis sąvokomis vadinami reiškiniai buvo suprantami kaip griauinantys „Dievo pageidaujamą“ (t. y. amžiais nusistovėjusią) tvarką. Kitas dalykas, Napoleono imperijos laikotarpiu Šv. Sostas, drąsiai opnuodamas galingiausios valstybės savivalei, pasirodė kaip laisvės, taikos ir žmoniškumo gynėjas. Tad nenuostabu, kad tarp katalikų intelektualų radosi tokių, kurie buvo linkę tiek liberaliąją mąstyseną, tiek ja grindžiamą teisinę valstybinę sistemą vertinti teigiamai, taip pat tokių, kurie sėkmingai laisvės nuostatas taikė bažnyčios ir valstybės santykiams aiškinti ir studijoms gerinti¹⁸.

Priešingai šioms tendencijoms, Šv. Sostas – Grigalius XVI, o ypač ir Pijus IX – dėl įvairių priežasčių tiek liberaliąsias pažiūras, tiek demokratinius siekius, o ypač pasaulietinio mąstymo kraštutinumus vertino nepalankiai. Jau XIX a. viduryje įspėta dėl įvairių „izmų“ keliamo pavojaus¹⁹, tačiau kaip alternatyva siūlyta tradicinė katalikybė²⁰, o tai svarbiausių pasaulietinės Europos kultūros raidos tendencijų pakeisti nebegalėjo.

Tad nuo XIX a. pabaigos dalis katalikų intelektualų iškėlė mintį aiškinant Apreiškimą (Šv. Raštą, dogmatiką ir krikščionybės istoriją) panaudoti mokslo pasiekimus, taip pat skatino Katalikų bažnyčią prisitaikyti prie moderniosios kultūros. Taip postuluojamas ir įgyvendinamas katalikų modernizmas prisidėjo prie teologijos mokslinių pagrindų stiprinimo: suklestėjo krikščioniškoji archeologija, kritiškai ir empiriškai pradėta traktuoti Bažnyčios praeitis, netgi atsirado racionali tikėjimo šaltinių egzėgezė. Kita vertus, sustiprėjo iliuzija, jog kritiškas ir empiriškas mokslas gali atsakyti į visus religijos klausimus, kad iš kartos į kartą perduodamos dvasingumo praktikos, bažnytinės sąrangos elementai yra atgyvenę dalykai ir nesunkiai gali būti pakeisti.

Į pastaruosius reiškinius buvo reaguojama ir švelniai pamokamai (Leonas XIII), ir rūščiai smerkiamai (Pijus X). Netgi buvo susitelkęs žalingųjų naujovių priešininkų sąjūdis – *Sodalitium Pianum*, žavėjęsis griežtomis bažnytinio gyvenimo reguliavimo normomis ir mėginęs jas skatinti. Be abėjonės, palyginti spartus krikščionybės įtakos mažėjimas, agresyvios pasaulietinės kultūros apraiškos, taip pat raginimai priderinti Katalikų bažnyčią prie moderniosios kultūros kreipė bažnytinę vyresnybę konservatyvumo ir varžymosi su pasauliu linkme, vertė labiau pasitikėti dvasininkais, negu pasauliečiais. Šios Bažnyčios tendencijos buvo pavadintos klerikalizmu.

Įprastas, o naujomis sąlygomis neretai atrodantis kaip perdėtas bažnytinio gyvenimo administravimas buvo akivaizdi priešprieša pasaulietinės kultūros veikiamos inteligentijos liberalizmui, tautiškumu atmiestoms, o kartais ir persunktomis katalikų bendruomenėms. Nepaisant to, daugelyje šalių tradicinis religinio gyvenimo administravimas ir įvairių kultūros bei ideologijos srovių veikiamos bendruomenės nesunkiai koegzistavo.

Vis dėlto XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pramoninių šalių didelių miestų katalikų bendruomenės, ypač dėl daugiareliginių ir daugiakonfesinių santykių Jungtinėse Amerikos Valstijose, labiau veikė ne katalikų intelektualų mintys ar Šv. Sosto reakcija į jas, o ūkinio gyvenimo sąlygos, socialinės duotybės ir pasaulietinės kultūros teikiami įvaizdžiai. Liberalus mąstymas ir atitinkamos teisinės sistemos, dėl ūkio augimo susidariusios sąlygos turėti ir taip pajusti savo vertę skatino asmens emancipaciją, ilgainiui virstančią kraštutine socialine pozicija – individualizmu, o daugumai dar gan naujos, tačiau dėl to perdėm optimistiškai suvokiamos demokratinės idėjos kūrė savaime pakankamos bendruomenės iliuzijas.

Romos katalikų bažnyčios raida JAV XIX–XX a. pradžioje

Tyrėjai išskiria daugybę tarpusavyje susijusių ar netgi persipynusių faktorių, kurie laikui bėgant formavo religinę JAV įvairovę²¹. Mūsų nagrinėjami temai svarbiausi – imigracija, religijos laisvė ir denominacionizmas.

Daugiau nei 400 metų trunkantis kolonizacijos procesas į Ameriką atvedė beveik visų etninių grupių atstovus su savomis tradicijomis, tikslais ir socialine sankloda. Nors daugelis migrantų *Naujame pasaulyje* ieškojo ekonominės gerovės, tačiau religijos laivė buvo ne ką mažesnis stimulus imigruoti. XVIII a. pabaigoje priimtoji pirmoji JAV konstitucijos pataisa garantavo religijos laisvę. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, ši pataisa buvo ypač naudinga nepopuliarioms, netradicinėms religijoms. Imigracijos srautų ir religijos laisvės derinys lėmė tai, kad JAV atsirado precedentų neturinti denominacinė sistema. Nuo pat pradžios Amerikos visuomenei būdingas denominacinis pliuralizmas, stiprėjantis atvykstant vis naujoms imigrantų grupėms²².

Nors Romos katalikų bažnyčios nariai pirmieji atrado, užkariavo ir kolonizavo dabartinę JAV teritoriją (turimi omenyje ispanų užkariautojai šiandieninių JAV Floridos, Pietų Karolinos valstijose), katalikybei teko nueiti ilgą kelią, kol ji tapo integralia JAV denominacinės sistemos dalimi ir galėjo pradėti naudotis JAV konstitucijos pirmojo straipsnio pataisomis. Taip atsitiko dėl to, kad katalikai savo pirmąsias institucijas JAV ėmė kurti tuo metu, kai denominacinis pliuralizmas, daugiausia protestantų tikybos pagrindų, jau buvo susiformavęs²³.

Katalikų bažnyčia Amerikoje – ekonominės imigracijos į JAV XIX a. antrojoje pusėje produktas. Nors pirmieji anglų katalikų kolonistai Merilende įsikūrė dar XVII a. pradžioje, tačiau nei jie, nei vėlesni airių, vokiečių imigrantai revoliucijos metu, nei

prancūzų katalikai Naujajame Orleane nesudarė sąlygų katalikų įtakai JAV augti. Pirmojo JAV gyventojų surašymo metu (1790 m.) šalyje buvo vos 35 tūkst. katalikų, o tai sudarė mažiau nei vieną procentą JAV gyventojų. Net ir Naujosios Meksikos bei dalies Teksaso (šių teritorijų gyventojai puoselėjo ispaniškas katalikiškas tradicijas) prijungimas prie JAV XIX a. viduryje nepadarė žymesnės įtakos katalikybės plėtrai JAV. Tik didžiuliai srautai airių imigrantų (XIX a. viduryje) bei atvykėlių iš pietų ir rytų Europos (XIX a. antroje pusėje) kiekybiškai ir kokybiškai sustiprino katalikybės pozicijas. XIX a. 7 dešimtmetyje katalikų skaičius perkopė 3 milijonus ir sudarė daugiau nei 9 procentus JAV gyventojų. XIX a. antroje pusėje JAV gyventojų skaičius padidėjo 10 kartų, o katalikybės išpažinėjų – beveik 100 kartų²⁴.

Katalikybės įsitvirtinimas JAV denominacinėje sistemoje, o kartu ir JAV visuomenėje susijęs su jų veikla dviem tarpusavyje glaudžiai susijusiomis kryptimis²⁵:

- 1) kovojant su protestantų viešąja opinija dėl katalikų pilietinių teisių;
- 2) Katalikų bažnyčios viduje varžantis tarpusavyje dėl katalikybės įvaizdžio ir vaidmens Amerikos visuomenėje.

Išskirtinį vaidmenį XIX a. JAV Katalikų bažnyčios istorijoje užima airių imigrantai. Amžiaus viduryje airiai tapo gausiausia JAV Romos katalikų bažnyčios etnine grupe. Dėl vis didėjančios įtakos jai teko patirti ir aktyvų JAV natyvistų pasipriešinimą, ir kitų JAV Katalikų bažnyčios etninių grupių nepasitenkinimą.

Nepaisant religijos laisvės tradicijų Amerikoje visada buvo stiprios antikatalikiškos nuostatos. Daugelyje valstijų net po revoliucijos (XVIII a. antroje pusėje) katalikai buvo diskriminuojami ar net persekiojami²⁶. Antikatalikiškas judėjimas – platesnio antiimigracinio judėjimo dalis. Kai XIX a. į JAV ėmė plūsti gausūs imigrantai, šalyje išryškėjo priešiškas naujai atvykusiems. Jį lėmė du dalykai: ekonominė konkurencija ir natyvistinės pažiūros²⁷. XIX a. 3–8 dešimtmečiais augant airių imigrantų skaičiui prieš juos sukilo anglosaksai protestantai²⁸. Natyvizmo šalininkai stengėsi išnaudoti teisėtas ir neteisėtas priemones, kad būtų sukurta imigraciją reglamentuojanti teisės bazė ir mechanizmai, stabdantys katalikybės plėtrą. Tuo tikslu buvo organizuojamos specialios akcijos rinkimų metu, plataus masto politinė veikla, pasitelkiama spauda, viešos paskaitos, šantažas, įvairių imigrantų grupių kiršinimas; pasitaikė padėgimų ar net žmogžudysčių. Natyvistai katalikams (ypač airiams²⁹, kurie XIX a. antroje pusėje JAV sudarė jų daugumą) kėlė rimtas problemas. Katalikai turėjo Amerikos visuomenei įrodyti, kad katalikybė nėra antiamerikietiška, kad tarp sąvokų „katalikas“ ir „svetimas“ neturi būti dedamas lygybės ženklas³⁰.

Airiams katalikams JAV denominacinėje sistemoje, taigi ir JAV visuomenėje įsitvirtinti padėjo kitų etninių grupių katalikai. XIX a. 8 dešimtmetyje, kai airių imigrantai jau buvo tapę neatsiejama JAV visuomenės dalis, Ameriką užplūdo nauja banga angliškai nekalbančių imigrantų, užėmusių žemiausią

socialinių laiptų pakopą. Naujai susiformavęs industrinis proletariatas tapo natyvistų neapykantos objektu, o vakarykštis proletariatas (airiai) buvo paliktas ramybėje³¹. Airiai katalikai tapo mediumu, galinčiu paspartinti naujųjų imigrantų integraciją į Amerikos visuomenę.

Nuo pat pradžių katalikybė JAV nebuvo homogeniška. Jau XIX a. pradžioje egzistavo viena kitos nemėgstančios ar net atvirai priešiškos vokiečių, prancūzų, airių, anglų katalikų grupės. Kiekviena iš jų stengėsi Amerikos Katalikų bažnyčiai suteikti savas tradicijas ir universalią religiją pritaikyti savo separatistiniams, tautiniams ir kultūriniais tikslams³².

JAV iki XIX a. pradžios buvo šalis, kurioje dominavo protestantai. Katalikų bažnyčia, kuriai priklausė tik nedidelės gyventojų grupės, buvo misijų tipo organizacija, oficialiai pavaldi Tikėjimo doktrinos kongregacijai. Katalikų skaičius augo dėl negausių imigrantų iš Prancūzijos ir Vokietijos. Šių tautybių atstovai buvo ir JAV Katalikų bažnyčios vadovai. XIX a. 3 dešimtmetyje prasidėjo masinė imigracija iš Airijos. Iki 1865 m. į JAV atvyko daugiau nei 2 mln. airių. Airiai buvo etninė grupė, aktyviausiai kovojusi už katalikų teises JAV ir pasinaudojusi katalikyste savais tikslais. Tam labai tiko dideli airių imigrantų skaičiai, susitelkimas ir homogeniškumas. Anglų kalba airiams katalikams padėjo lengviau integruotis į JAV visuomenę³³.

Airių kova JAV Katalikų bažnyčios viduje gali būti skirstoma į du laikotarpius:

- XIX a. 3–7 dešimtmečiai (airių įsitvirtinimas JAV Katalikų bažnyčioje ir konfliktai su prancūzais ir vokiečiais katalikais);
- XIX a. 8 dešimtmetis – XX a. pradžia (airių dominavimas JAV Katalikų bažnyčioje ir pastangos įtvirtinti savąją katalikybės sampratą).

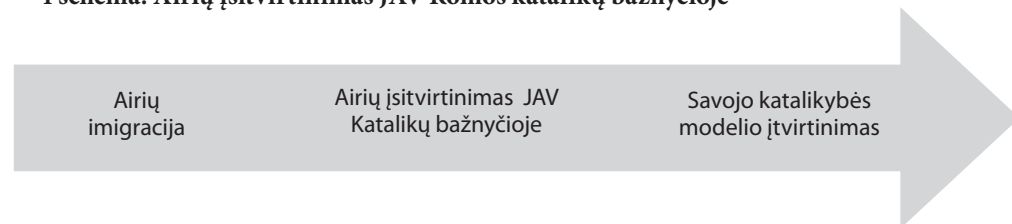
XIX a. pradžioje vyskupai prancūzai sudarė daugumą JAV Katalikų bažnyčios hierarchų. Aristokratiškų prancūzų kunigų ir

airių katalikų valstiečių konfliktas neužtruko pasireikšti. Jis suintensyvėjo iškilus religinių apeigų kalbos klausimui ir nesutarimams dėl parapijų turto kontrolės³⁴.

Skirtingai nei protestantiškose denominacijose, Katalikų bažnyčioje parapijos skirstomos geografiniu principu³⁵. Parapijose augant airių tikinčiųjų skaičiui išryškėjo poreikis religinėms apeigoms vartoti anglų kalbą. Vyskupai prancūzai nebuvo linkę atsižvelgti į airių tikinčiųjų norus, tačiau sparčiai gausėjant airių tikinčiųjų, kunigų bei vyskupų, XIX a. 3 dešimtmetyje religinių apeigų kalbos klausimu buvo priversti nusileisti. Stiprėjant airių pozicijoms JAV Romos katalikų bažnyčioje religinių apeigų kalbos klausimas įgavo kitą prasmę. XIX a. pirmoje pusėje airiams teko kovoti dėl jiems priimtinos Bažnyčios kalbos, o vėliau jau kitų tautų atstovams teko susiremti su airiais dėl gimtosios kalbos vartojimo Bažnyčios gyvenime. Stiprindami savas pozicijas JAV denominacinėje sistemoje, tuo pačiu ir JAV visuomenėje, airiai į angliškai kalbančią JAV Katalikų bažnyčią žvelgė kaip į priemonę gausias įvairiomis kalbomis šnekančių imigrantų katalikų grupes integruoti į JAV visuomenę – t. y. suamerikietinti JAV katalikus³⁶.

Iš bendro konteksto išskirtina vokiečių katalikų kova prieš airių norą Amerikos katalikybei suteikti monoetninį pobūdį. Vokiečiai katalikai stengėsi religiniame gyvenime išlaikyti vokiečių kalbą, tradicines apeigas, parapijos ūkio (ekonomijos) kontrolę ir įtaką bažnyčios valdyme. Vis dėlto, vokiečių katalikų autonomijos judėjimas (vadovaujamas Peterio Pauliaus Cahenslio) žlugo. Vokiečių nesėkmė aiškinama tuo, kad JAV Katalikų bažnyčios, kuri būtų organizuota etninių grupių pagrindu, samprata (kuri kartu reiškė ir svetimos kalbos vartojimo Amerikos visuomenėje sustiprinimą), buvo nepriimtina nei jos hierarchams, nei Vatikanui. Airių vadovaujama Amerikos Katalikų bažnyčia katalikybę suprato ne kaip separatizmą

1 schema. Airių įsitvirtinimas JAV Romos katalikų bažnyčioje

palaikančią, bet priešingai, – kaip skirtingas etnines grupes vienijančią ir etniškumo ideologijos ribas peržengiančią religiją, todėl ji galinti būti efektyvi iš Europos atvykusių imigrantų asimiliacijos priemonė. Vatikanas priėmė tokią katalikybės sampratą, nes tik integraciją į JAV visuomenę skatinanti tikyba galėjo užtikrinti Romos katalikų bažnyčios įsitvirtinimą JAV³⁷. Kaip pastebėjo R. Laurence'as Moore'as, XIX a. JAV Katalikų bažnyčioje buvo diskutuojama ne dėl to, ar Katalikų bažnyčia turėtų tapti amerikietiška, o dėl to, kaip ji galėtų tokia tapti³⁸.

Vis dėlto kitų etninių grupių noras išlaikyti savą kultūrą ir papročius neliko be atsaiko. Stengdamiesi įveikti įtampas tarp skirtingų JAV Katalikų bažnyčios etninių grupių, airiai vyskupai leido steigti etnines parapijas vokiečiams ir kitoms tautybėms³⁹. 1899 m. popiežiui Leonui XIII netgi teko pasmerkti vadinamąją amerikietinimo tendenciją JAV Romos katalikų bažnyčioje⁴⁰.

Didesnius neramumus, nei religinių apieigų kalba, sukėlė bažnyčios turto priežiūros klausimas⁴¹. Airiams ši problema atkrito, kai katalikybė JAV įgavo airišką pobūdį, tačiau kitoms JAV katalikų etninėms grupėms šis klausimas buvo aktualus ne viena dešimtmetį.

Bažnyčios turto priežiūros klausimu egzistavo dvi katalikų bendruomenės sampratos. Viena jų – europietiška, kai parapijos administravimo reikalai pavedami kunigui, o antroji – amerikietiška, vienu metu kylanti iš imigrantų poreikių ir protestantiškos aplinkos stebėjimo⁴².

Europoje, kur Bažnyčia ilgą laiką buvo valstybės ar turtingų globėjų palaikoma institucija ir disponavo dideliais dvarais, eiliniam parapijiečiui nereikėjo rūpintis parapijos ekonomika. Amerikoje katalikas atsidūrė kitokioje situacijoje. Vyriausybės institucijos Katalikų bažnyčios nerėmė, nebuvo ir Europoje įprastų mecenatų. Dar daugiau – čia nebuvo nei Bažnyčios pastatų, nei

organizacijų, netgi kunigų. Vakarykščiame Europos valstiečiui (kaip ir įvairių denominacijų protestantams) teko tapti mecenatu ir užsidėti ant savo pečių bažnyčios statymo bei išlaikymo išlaidas⁴³.

Kol imigrantai statė bažnyčias, visas buvo gerai. Problemų atsirado, kai bažnyčios buvo pastatytos ir parapijiečiai / statytojai protestantų pavyzdžiu panoro dalyvauti sprendžiant parapijos reikalus, administruojant jos turtą. Pasirodė, kad tai neatitiko Katalikų bažnyčios tradicijų. Amerikos katalikų vyskupai norėjo, kad bažnyčios pastatų ir pagalbinių objektų nuosavybė statybų komiteto būtų perduota vyskupams⁴⁴.

Jei vyskupas priklausė tai pačiai etninei grupei, konfliktai kildavo retai, bet jei vyskupo kalba ir tradicijos buvo svetimos parapijos komitetui, nesutarimai paaštrėdavo. Įvairios Amerikos katalikų grupės Romos katalikų parapiją stengdavosi panaudoti ne tik religiniams tikslams. Svetimkalbis vyskupas, turintis teisę disponuoti parapijos turtu, kai kurioms etninėms grupėms neatrodė esantis pakankamas garantas ne tik parapijos religinei veiklai užtikrinti, bet ir etniniam tapatumui išsaugoti⁴⁵.

Romos katalikų bažnyčia gana anksti bandė reguliuoti pasauliečių dalyvavimą parapijos valdyme ir nustatyti, kam priklauso bažnytiniai ir kiti parapijos pastatai. 1829 m. pirmasis JAV vyskupų susirinkimas, įvykęs Baltimorėje, uždraudė pasauliečiams disponuoti bažnyčios nuosavybe ir paneigė tariamas pasauliečių teises administruoti parapiją ar skirti kunigus. Kai XIX a. antroje pusėje į JAV atvyko imigrantai iš rytų ir pietų Europos, turto administravimo klausimai vėl iškilo. JAV vyskupų suvažiavime Baltimorėje 1884 m. buvo priimtas vadinamasis „Baltimorės įstatymas“, kuris į Amerikos Romos katalikų bažnyčią įvedė bažnyčios turto priežiūros institutą ir leido pasauliečiams dalyvauti administruojant parapiją. Tačiau pasauliečių dalyvavimas buvo lydimas gausybės išlygų ir

apribojimų, tad praktiškai šis bažnytinės valdovybės nutarimas nesudarė sąlygų pasauliečiams dalyvauti prižiūrint Bažnyčios turtą ir administruojant parapiją⁴⁶.

XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje JAV Romos katalikų bažnyčiai sustiprėjus, išsyrkėjus multietniniam jos pobūdžiui, konfliktų tarp skirtingų etninių grupių JAV katalikų sumažėjo, tačiau jų vis dar pasitaikydavo. Instituciškai stiprėjančios JAV Katalikų bažnyčios ir naujai atvykstančių imigrantų grupių (katalikų) nesutarimų kontekste gali būti aiškinamas ir LTKB (kaip ir kitų Tautinių bažnyčių – lenkų, italų, slovakų) atsiradimas.

Atsižvelgiant į galias lietuviybės ir katalikiškumo sąsajas mus gali stebinti LTKB susiformavimas XX a. pradžioje, tačiau žvelgiant į visą JAV religinių bendruomenių raidos kontekstą galima pastebėti, kad naujų religinių grupių atsiradimo lydimi konfliktai įvairių denominacijų viduje buvo ir tebėra dažnas ir nuostabos nekeliantis reiškinys.

Lietuviai JAV XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

XIX a. antroje pusėje išaugo emigracija į JAV iš Centrinės, Pietų ir Rytų Europos valstybių. Į šių emigrantų gretas įsiliejo ir lietuviai, nuo XIX a. pabaigos pradėję migruoti į stipresnius pramoninius miestus ir regionus, pirmiausia – į artimąsias rusiškas gubernijas. XIX a. pabaigoje jau prasideda masinė lietuvių emigracija į Vakarus, pirmiausia į ekonomiškai stiprias ir įvairių tautų imigrantų rojumi tapusias Jungtines Amerikos Valstijas. Daugumą lietuvių išvykti skatino ekonominės priežastys, taip pat didelį vaidmenį vaidino ideologiniai bei politiniai motyvai, rusifikacinė carizmo politika, augantis tautinis judėjimas, karai ir t. t. Kadangi Rusijos imperijoje emigracija buvo nelegalus reiškinys, daugelis Lietuvos gyventojų emigruodavo slapta. Ši masinė emigracija į JAV

tęsėsi nuo XIX a. 7 dešimtmečio iki Pirmojo pasaulinio karo. Emigravusiųjų statistika nėra tiksli. Iki 1899 m. Amerikos imigracijos įstaigos lietuvių tautybės imigrantų atskirai neregistruodavo⁴⁷, todėl visokie skaičiavimai, kiek iki 1899 m. lietuvių atvyko į JAV, remiasi tik spėjimais⁴⁸. Net ir po 1899 m., kai lietuviai kaip atskira tautybė buvo įtraukta į imigracijos pranešimus, imigravusiųjų lietuvių skaičius nėra tikslus: dėl nevienodos tautinės savimonės lietuviai neretai užsirašydavo lenkais (pagal tikybą) ar rusais (pagal valstybę, iš kurios emigravo)⁴⁹. Tyrinėtojų duomenimis, 1868–1914 m. į JAV atvykusiųjų skaičius svyruoja nuo 300 iki 600 tūkstančių. Mažiau lietuvių atsidūrė Didžiojoje Britanijoje (Anglijoje skaičiuojama apie 4000, Škotijoje – apie 8000), dar mažiau – Kanadoje (apie 4000), vienetai pasiekė Pietų Ameriką.

Dauguma XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje iš Lietuvos pasitraukusiųjų buvo neturtingi, menko išsilavinimo (tyrėjų duomenimis net 53 proc. lietuvių, atvykusių į JAV 1899–1914 m., buvo neraštingi⁵⁰) ir ne itin didelių kultūros poreikių kaimo žmonės, neturintys tvirtesnio lietuviybės, tautinės savimonės jausmo⁵¹. Tėvynėje šių vyrų ir moterų identitetas buvo grindžiamas tradiciniu modeliu, t. y. lietuvių kalba, giminytės ryšiais, kultūra, tradicijomis, katalikišku (mažesnės dalies lietuvių – protestantišku) tikėjimu, prisirišimu ir emociniais santykiais su geografinė teritorija – tėviške. Šias savybes lietuviai išsivežė ir į svetimus kraštus. JAV jie pirmiausia susispietė anglies kasyklose Pensilvanijoje, tekstilės pramonėje (siuvimo fabrikuose) Naujojoje Anglijoje⁵² arba ieškodavo darbo Čikagos plieno fabrikuose bei skerdyklose. Traukdami pavieniui ar būreliais lietuviai burdavosi prie savo tautiečių, todėl jau XIX a. pabaigoje pradeda formotis lietuviškos kolonijos įvairiose JAV vietose. Pirmosios ir didžiausios kolonijos susidarė Pensilvanijos valstijos⁵³ anglies kasyklų rajonuose Šamokine (Shamokin), Maunt Karmelyje (Mount

Carmel), Šenandò (Shenandoah), Mahanoi Sityje (Mahanoy City), Frilande (Freeland), Vilks Baryje (Wilkes-Barre), Pitstone (Pittston), Skrantone (Scranton) ir kituose miesteliuose. Panašiu metu lietuviai kūrėsi ir kitose vietose: Niujorke⁵⁴, Čikagoje, Voterberyje (Waterbury), Bostone, Vusteryje (Worcester), Baltimorėje, Klivlande (Cleveland), Detroite. Nuo XIX a. pabaigos šiose vietovėse susiformuoja stiprūs lietuvių migracijos centrai, čia buriasi lietuvių bendruomenės, kuriamos lietuviškos draugijos, pradedami leisti lietuviški laikraščiai, statomos bažnyčios.

Lietuvių būklė JAV XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje nedaug skyrėsi nuo kitų Rytų Europos imigrantų tautų būklės, jų adaptacijos, įsitvirtinimo svetimame krašte, tautinio identiteto išlaikymo, asimiliacijos ir kiti procesai ėjo panašiais keliais, kaip ir kitų tautų imigrantų. Iš tradicinės kaimo bendruomenės dideliuose pramoniniuose centruose, tikroje „tautų maišalynėje“ atsidūrusių lietuvių gyvenimas bei tapatumas buvo stipriai veikiami socialinės ir ekonominės aplinkos. Persikėlimas į multikultūrinę visuomenę, pažintis su amerikiečių socialine, politine sistema, laisvės pojūtis (laisva religija, spauda, mokykla, ko nebuvo Lietuvoje), neišvengiamai veikė lietuvių bendruomenės gyvenimą Amerikoje. Prie tautinės savimonės stiprinimo daug prisidėjo konfliktai su kitomis etninėmis grupėmis, pirmiausia – su lenkais⁵⁵, ir ypač susidūrimas su anglais-saksais bei anglakalbių priešiškusis naujiesiems imigrantams. Gana anksti iš graikų, vokiečių, lenkų ir kitų tautų pavyzdžių lietuviai išmoko kovoti ir ginti savo religinius, ekonominius interesus. Greta to pastebimas susirūpinimas tautiniais dalykais, – būtent migracijos patirtis skatino savivoką, etninio savitumo sampratą ir spartino tautinio identiteto formavimąsi. Pirmosiose lietuviškose kolonijose JAV (ypač Pensilvanijoje) galima pastebėti iš Lietuvos atsivežtą ir svetimame pasaulyje bandomą atkurti lietuviško tradicinio gyvenimo

modelį, tai, ką galima būtų vadinti perkeltu tapatumu⁵⁶. Nemokėdami anglų kalbos ir turėdami ribotas galimybes įsiliesti į platesnę Amerikos visuomenę, lietuviai JAV būrėsi į uždaras etnines kolonijas, kuriose stengėsi susikurti „savą pasaulį“, „savą aplinką“. Sava aplinka, bendruomenė, jos institucijos teikė saugumo jausmą, padėjo išlikti ir pritapti svetimame krašte, dažnai buvo tarsi tarpinis laiptelis, leidęs lengviau integruotis į gyvenamojo krašto visuomenę. Etninių institucijų (kaip pavyzdžiui, etninės parapijos, įvairios etninės draugijos, spaudos, knygų leidyba, tautinės mokyklos ir pan.) kūrimas, jų išlaikymas, rėmimas, tapo viena svarbiausių lietuvių bendruomenės savybių emigracijoje. Tautinio tapatumo suvokimas ir įsipareigojimas savai tautinei bendruomenei metams bėgant tapo neatsiejama senosios emigrantų kartos (vadinamųjų *grynorių*) gyvenimo dalis. Greta kultūrinio tapatumo palaipsniui pradeda formuotis ir politinis tautinis tapatumas, rūpestis gimtuoju kraštu ir jo būkle, netgi politinių tikslų formavimas, skatinantis lietuvių svetimame krašte burtis, išlaikyti ir reflektuoti savo tapatumą⁵⁷.

Didelę įtaką tautinei savimonei formuotis lietuvių emigracijoje turėjo iš Lietuvos atvykę tautinio atgimimo veikėjai kunigai Aleksandras Burba, Jonas Žilius-Žilinskas, Juozas Žebrius, Antanas Staniukynas, pasauliečiai Jonas Šliūpas, Juozas Andziulaitis-Kalnėnas ir kt. Didžiausią vaidmenį čia suvaidino laisvamanis Jonas Šliūpas ir kunigas Aleksandras Burba, prisidėję prie lietuvių imigrantų atsisakymo nuo lenkų: J. Šliūpas savo plunksna, leidžiama spauda, kelionėmis ir prakalbomis, A. Burba – savo darbu parapijose ir veikla viešajame religiniame gyvenime.

Religija ir religinis tapatumas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių emigrantams turėjo didžiulį vaidmenį. Dažnai lietuvių savimonė lietuviybės neskyrė nuo katalikų tikybos, žodžius *lietuvis* ir *katalikas* suprato kaip sinonimus⁵⁸. Parapija ir bažnyčia tapo vienu

pagrindinių veiksnių, pirmiausia sujungusių didžiąją dalį augančios lietuvių bendruomenės svetimame krašte ir skatinusių lietuvių tautinio sąmoningumo jausmą. Tai buvo svarbu ne tik tikintiems, bet ir netikintiems lietuviams: „su pamačia Dievo į trumpą laiką pabudavosime bažnyčia ir pasirodysime, kad esame katalikai, o ne „przekłęci Litwini“ kaip lenkai ant mūsų sako“⁵⁹.

Amerikoje lietuvių Bažnyčia atliko daug daugiau socialinių funkcijų, negu Lietuvoje – parapija turėjo ne tik religines, bet ir lietuvių bendruomenės telkimo, ir net pasaulietinių organizacijų funkcijas. Bažnyčia tapo ir tautinio ugdymo viena iš svarbiausių šakų – prie parapijų steigėsi lietuviškos mokyklos, kur vaikai galėjo pramokti lietuviškai skaityti, rašyti, katekizmo, Lietuvos istorijos ir kitų dalykų. Greta bažnyčių rasdavosi salės įvairiems bendruomenės susirinkimams, bažnytiniams ir pasaulietiniams renginiams, pobūviams. Sava lietuviška Bažnyčia lietuviams buvo „stipri tautinė ir dvasinė atrama, Tėvynės kampelis svetimoje žemėje“⁶⁰ ir skatino tautinį solidarumą, – lietuviai stengėsi atsiskirti nuo lenkų, susiburti ir „uždėti savo locną lietuvišką parapiją“. Pirmos grynai lietuviškos parapijos pradėtos kurti apie 1890 m. Šenandoa (Shenandoah), Frilande (Freeland), Gilbertone ir kitose Amerikos vietovėse. Tarp lietuviškų kolonijų netgi prasidėjo savotiškos varžybos, – kuris miestas pastatys greičiau, gražesnę, didesnę bažnyčią, o lietuvių emigrantų rankomis ir jų sunkiai uždirbtomis bei suaukotomis lėšomis mazuose Pensilvanijos miesteliuose ėmė dygti didžiulės bažnyčios, kurių bokštai buvo matyti iš toli⁶¹. Iki 1900 m. išeivija JAV sukūrė 39 lietuviškas parapijas, kurios pasistatė ar įsigijo bažnyčias ir kuriose tikinčiųjų poreikius tenkino daugiausiai iš Lietuvos pakviesti kunigai. XX a. pradžioje lietuviškų parapijų skaičius dar labiau išaugo.

Etninės parapijos vaidino labai svarbų vaidmenį senųjų emigrantų bendruomenės

gyvenime. Amerikos specifika, kad dauguma jų atsirado ne vietos kunigų ar vyskupų iniciatyva, ne turtingų mecenatų lėšomis, o paprastų žmonių pastangomis: kur atsiradavo saujelė naujų imigrantų, jie iškart steigdavo savišalpos draugiją (paremtą etniniu principu). Šalia šelpimo ligos ar mirties atveju tokios draugijos pirmas ir svarbiausias tikslas dažnai buvo įsteigti savo parapiją. Pradedamos rinkti aukos ir bandoma kviešti lietuvių kunigus laikyti mišioms, klausyti išpažinčių ir šiaip įvairiems patarnavimams, kuriems atlikti netikdavo vietiniai airių ar lenkų kunigai. Kai būdavo užtektinai imigrantų, galinčių išlaikyti savo kunigą, vyskupas duodavo leidimą statyti bažnyčią ir paskirdavo lietuvių kunigą (arba patys žmonės susirasdavo tinkamą kandidatą). Lietuviai kunigai tapdavo lietuvių bendruomenės vienytojais, tautinės savimonės palaikytojais ir puoselėtojais. Pritrūkus lietuvių kunigų Amerikos lietuviai neretai kreipdavosi į Lietuvą kviesdami atvykti „kunigą lietuvininką ir tėvynainį“, „kataliką, lietuvininką kūnu ir dvasė, mylėtoją tėvynės ir gaivintoją meilės artimo“⁶². Tolimesnis parapijos kūrimas, bažnyčios statymas ir išlaikymas guldavo ant pačių parapijiečių pečių. Žinoma, ne visose kolonijose lietuviai sugebėdavo susiorganizuoti ir sukurti savo parapijas, o ir jų kūrimosi istorija skirtingose vietovėse susiklostė skirtingai⁶³.

Ši XIX a. pabaigos – XX a. pradžios *grynorių* migracijos banga iš vėlesnių bangų išsiskyrė savo patirtimi ir didžiuliu emigracijoje sukauptu socialiniu kapitalu. Padariusi didžiulį šuolį nuo valstietiškos lokalios iki modernios tautinės savimonės, senoji emigracijos banga svetimuose kraštuose sukūrė didžiulį tautinį kultūrinį paveldą, išlikusį iki šių dienų. Ilgainiui įgavusi didelių ekonominių bei politinių galių ji suvaidino svarbų vaidmenį ne tik diasporos, bet ir Lietuvos gyvenime⁶⁴.

Išvados

Svarbiausieji iššūkiai XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Katalikų bažnyčiai, sąlygoję naujų tautinių bendruomenių susidarymą, buvo šie: valstybės ir Bažnyčios priešprieša, lėmusi teisinį Bažnyčios atribojimą nuo valstybės ir valstybinį religinės srities reguliavimą; pasaulietinės kultūros viešpatavimas, lėmęs švietimo kryptį ir turinį, o per tai – asmens intelektualinę emancipaciją; tautiškas ir nacionalizmas, tautos egzistencinius prioritetus iškėlę aukščiau už paskiro asmens dvasinį tobulėjimą ir kitus universalijų religijų prioritetus; liberalizmas ir demokratija, suabsoliutinę asmens laisvę ir savivaldos tendencijas; ūkinė ir socialinė išsivysčiusių valstybių pažanga, sudariusi praktines prielaidas tiek paskirų asmenų, tiek didesnių socialinių grupių laisvai veiklai.

XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje vykstant masinei lietuvių migracijai į JAV, airių dominuojama JAV Katalikų bažnyčia sprendė sunkiai suderinamus imigrantų interesus ir integracijos į JAV visuomenę uždavinius. Daugiausia iššūkių JAV Katalikų bažnyčios hierarchams kėlė religinių apeigų kalbos ir bažnytinio turto priežiūros bei administravimo klausimai.

Nuo XIX a. 7 dešimtmečio prasidėjusi lietuvių emigracijos į JAV banga tęsėsi iki Pirmojo pasaulinio karo. Lietuviai JAV kūrė savo verslus, leido spaudą, knygas, statė bažnyčias, steigė mokyklas, politines, kultūrines draugijas. Jų savitas kultūrinis gyvenimas, prisirišimas prie paveldėtų iš gimtojo krašto tradicijų ir gyvenamojo krašto kultūros įtakos leido susiformuoti stipriai lietuvių diasporai.

Nuorodos

- ¹ Lietuvių diasporos istoriografija yra gana gausi, vien išvardinti parašytus darbus, nuo pirmosios dar XIX a. pabaigoje JAV

pasirodžiusios knygos (Jr. Jonas [Žilinskas], *Lietuviai Amerikoje*, Plymouth, Pa: Spaustu-
vė S.L.A., 1899) iki naujausių tyrimų (Aleksandravičius E., *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013), reikėtų atskiros knygos. Išleista įvairios kokybės ir motyvacijos bendrajai išeivijos istorijai, atskiroms jos problemoms, kai kurioms išeivijos organizacijoms ir asmenims skirtų leidinių, kuriuose daugiausia dėmesio tenka senajai, t. y. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, emigracijos bangai. JAV lietuvių istoriją daugiausiai tyrinėjo patys išeivijos autoriai (pvz., kun. Antanas Milukas, Vincas Valkavičius (William Wolkovich), Davidas Fainhauzas, Garis Hartmanas, Vincentas Liulevičius, Antanas Adomėnas (Van Reenan) ir kt.), mažiau – Lietuvos tyrėjai (Laurynas Kapočius, Alfonsas Eidintas, Remigijus Misiūnas). Išeivijoje leisti lietuvių diasporos darbai atspindėjo ir didelį ideologinį lietuvių diasporos susiskirstymą. Vieni, pavyzdžiui, A. Milukas, A. Kučas (Milukas A., *Amerikos lietuviai XIX šimtmečiuje (1868–1900). Iš kun. A. Miluko paskaitų*, Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 498–500) gynė katalikų pozicijas ir savo pasakojimuose daug dėmesio skyrė lietuvių parapijos gyvenimo istorijai. Kiti, pavyzdžiui, Stasys Michelsonas (*Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas, Boston: Keleivis, 1961) labiau akcentavo kairiųjų socialistinių idėjų ir darbininkų solidarumo svarbą išeivijos gyvenime. Užsienio tyrėjai, analizuodami etninių grupių, imigrantų JAV istorijos aspektus taip pat dažnai bent trumpai apžvelgia ir lietuvių išeivijos istoriją (pvz., Greene V. R., *The Slavic Community on Strike. Immigrant Labor in Pennsylvania Anthracite*, London: University of Notre Dame Press, 1968; Greene V., *For God and Country. The Rise of Polish and Lithuanian Ethnic Consciousness in America 1860–1910*, Madison: The State Historical Society of Wisconsin, 1975 ir kt.). Nemažai dėmesio susilaukė ir išeivijos religinis gyvenimas, yra išėję įvairių darbų apie atskiras asmenybes ir parapijas (pvz., Kučas A.,

Kunigas Antanas Staniukynas, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1965; Sužiedėlis S., Šv. Pranciškaus parapija, Lawrence, Mass, 1953; Kučas A., *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija. Deimantiniam jubiliejui prisiminti 1891–1966*, Brooklyn: Šv. Jurgio parapija, 1968; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, Scranton, Pa.: LTKB, 1949 ir kt.). Lietuvių išeivijos religinio gyvenimo tyrimams itin svarbūs kun. Vinco Valkavičiaus darbai, ypač jo tritomė JAV lietuvių parapijų raidos apžvalga: Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian Religious Life in America: a Compendium of 150 Roman Catholic Parishes and Institutions*, vol. 1–3, Norwood (Mass.): Lithuanian Religious Life in Amerika, 1991, 1996, 1998.

- ² Denzler G., Andresen C., *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, [München]: Deutscher Taschenbuch Verlag, [1993], S. 419.

- ³ Pvz., Lenkų tautinė katalikų bažnyčia aprašoma daugelyje svarbių publikacijų, iš kurių visų pirma minėtinos šios: Hardon J. A., *The Polish National Catholic Church, Homiletic and Pastoral Review*, 1956, vol. 5, p. 552–560; Kubiak H., *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980: its social conditioning and social functions*, Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982; Bialecki K., *Kościół Narodowy w Polsce w latach 1944–1965*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003; Warchoła E., *Společno-religijne uwarunkowania rozwoju Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego na terenie diecezji sandomierskiej (1929–1951)*, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne, 1998.

- ⁴ 1964 m. išėjusioje *Lietuvių enciklopedijos* 30-ojoje dalyje įdėtas straipsnelis „Tautinė Bažnyčia“, kuriame labai trumpai apibūdinama krikščionių Tautinė bažnyčia, o jos atsiradimas siejamas su vokiečių katalikų teologijos profesoriaus J. I. Döllingerio, kuris „1864 atmetęs Syllabus encikliką ir nepripažinęs Vatikano visuotinio Bažn. Susirinkimo 1870 paskelbtų pop. primato ir neklaidingumo dogmų“, veikla. Be to, minimi 1871 m. Vokietijoje įsikūrę senkatalikiai ir 1897 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose įsteigta Nepriklausoma lenkų tautinė katalikų bažnyčia.

Šioje enciklopedijoje kur kas daugiau dėmesio skirta lietuvių tautiniams katalikams (žr. *Lietuvių enciklopedija*, [Boston]: Lietuvių enciklopedijos leidykla, [1964], d. 30, p. 436). 1992 m. išleistame *Religijotyros žodyne* yra straipsnelis „Tautinės religijos“, kuriame nurodomos bendriausios tokių religijų (pvz., judaizmo, induizmo ir sintoizmo) ypatybės, tačiau apie krikščionių Tautines bažnyčias jame nėra neužsimenama (žr. *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 373). Tuo pačiu metu pasirodžiusiame kunigo Česlovo Kavaliausko trumpesniame teologijos žodyne nei apie tautines religijas, nei apie Tautines bažnyčias nėra šios (Kavaliauskas Č., *Trumpas teologijos žodynas*, s. 1: „Lumen“ fondo leidykla, 1992). Nieko nagrinėjamu klausimu nėra ir verstiniuose žodynuose – J. C. J. Metfordo populiariajame enciklopediniame žodyne (Metford J. C. J., *Krikščionybė: realijos ir legendos. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Alma Littera, 2001) ir H. Vorgrimlerio solidžiam teologijos žodyne (Vorgrimler H., *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003).

- ⁵ Laurence Moore R., *Religious Outsiders and the making of Americans*, Oxford University Press, 1989, p. 48.

- ⁶ Greene V. R., *For God and Country: The Origins of Slavic Catholic Self-Consciousness in America*, *Church History*, vol. 35, no. 4 (Dec., 1966), p. 446–460; Kubiak H., *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980*, Warszawa – Kraków, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982; Brozek A., *Polish Americans. 1854–1936*, Warsaw: Interpress, 1985.

- ⁷ Galush W. J. Faith and Fatherland. Dimensions of Polish-American Ethnoreligion 1875–1975, in: *Immigrants and Religion in Urban America*, ed. by R. M. Miller and T. D. Marzik, Philadelphia: Temple University Press, 1977, p. 84–102; Hennesey J., *American Catholics. A History of the Roman Catholic Community in the United States*, Oxford – New York – Toronto – Melbourne: Oxford University Press, 1981; *Ethnic Chicago. A multicultural Portrait*, ed. by M. G. Holli, P. d’A. Jones, Grand Rapids, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing

- Company, 1995 [toliau – *Ethnic Chicago...*]; Monzell T. I., *The Catholic Church and the Americanization of the Polish Immigrant, Polish American Studies*, vol. 26, no. 1, p. 1–15 (via JSTOR.org, žiūrėta 2010 06 21).
- ⁸ Hennesey J., *min. veik.*; Laurence Moore R., *min. veik.*; *Ethnic Chicago...*
- ⁹ Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija*, Chicago, 1967; Kučas A., *Amerikos lietuvių istorija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971; Michelsonas S., *Lietuvių išeivija Amerikoje*, So. Boston, 1961; Juozas O. Širvydas, 1875–1935. *Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941; Būtėnas V., *Pensylvanijos anglikasių Lietuva*, Chicago, 1977; *Pasaulio lietuvių žinyas*, sud. A. Simutis, New York, 1958; Suziedelis S., *The Sward and the Cross. A history of the Church in Lithuania*. Huntington, Indiana: Our Sunday Visitor Publishing Division, 1988; Škiudaitė A. V., *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius, 2006; Wolkovich-Valkavičius W., *min. veik.*
- ¹⁰ Separatinės valstybinės, bet tautiškai motyvuotas krašto ar šalies Katalikų bažnyčios raidos, vedusios į reformaciją, tendencijas nagrinėjo žymus vokiečių XX a. vidurio istorikas Josefas Lortzas. Ne mažiau žymus vėlesnės kartos vokiečių istorikas Hubertas Jedinas bei jo pasekėjai poreformacinių laikų Katalikų bažnyčias vadino *Tautinėmis bažnyčiomis* (žr. Lortz J. *Geschichte der Kirche in ideengeschichtlicher Betrachtung*, Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1950, S. 236–238; *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 2: *Mittelalter und Reformation*, hrsg. von R. Kottje und B. Moeller, Mainz u. a.: Matthias-Grünwald-Verlag, Chr. Kaiser Verlag, [1993], S. 277–283 [toliau – *Ökumenische Kirchengeschichte*]). Apie pagrindinius šio laikotarpio Katalikų tautinių bažnyčių ypatumus žr. Grickevičius A., *Bažnyčios istorija*, Mokomoji knyga, Kaunas: VDU leidykla, 2003, p. 307–308. Apie galikonybę žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 3: *Neuzeit*, [1989], S. 27–29; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *Katalikų Bažnyčios istorija*, d. 2, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1997], p. 104–105; Grickevičius A., *min. veik.*, p. 308–312.
- ¹¹ Apie armėnų christianizaciją ir jų Bažnyčią žr. Denzler G., Andresen C., *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1982, S. 84–85; Francenas A., *Trumpa Bažnyčios istorija*, Marijampolė: Ardor, 2004, p. 27. Apie germanų christianizaciją ir jų ankstyvasias Bažnyčias žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 2: *Mittelalter und Reformation*, [1993], S. 6–12; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *min. veik.*, d. 1, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1996], p. 208–214; Francenas A., *min. veik.*, p. 108–111; Grickevičius A., *min. veik.*, p. 104–106. Apie monofizitizmo susidarymą ir monofizitų Bažnyčias žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 1: *Alte Kirche und Ostkirche*, [1989], S. 179–184; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *min. veik.*, d. 1, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1996], p. 172–182; Francenas A., *min. veik.*, p. 71–77. Apie skandinavų liuteronų ir anglikonų Bažnyčias žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 2: *Mittelalter und Reformation*, [1993], S. 365–366, 409–413; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *min. veik.*, d. 2, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1996], p. 36–39, 42–49; Francenas A., *min. veik.*, p. 262–265.
- ¹² Ispanija neįsileido popiežiaus nunciojaus į kolonijas, Prancūzija 1682 m. teisiškai apribojo popiežiaus galimybes daryti įtaką šalies Bažnyčios reikalams.
- ¹³ Apie Habsburgų monarchijos bažnyčios politiką ir jos pasekmes – vadinamąjį jozefinizmą žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 3, [1993], S. 37–43; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *min. veik.*, d. 2, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1996], p. 107–110; Grickevičius A., *min. veik.*, p. 336–340. Apie Prancūzijos revoliucinius sprendimus Katalikų Bažnyčios ir tradicinės religijos atžvilgiu bei jų poveikį žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 3, [1993], S. 94–99; Lenzenweger J., Stockmeier P., Amon K., Zinnhobler R., *min. veik.*, d. 2, [Vilnius]: Katalikų pasaulis, [1996], p. 111–114; Francenas A., *min. veik.*, p. 299–302; Grickevičius A., *min. veik.*, p. 341–347.
- ¹⁴ Plg. su vokiečių Katalikų bažnyčios istoriografijos terminais *Landeskirchentum*, *Nationalkirchliche Bewegungen*, *Staatskirchentum* vadinamų reiškinių apibrėžimais knygoje Denzler G., Andresen C., *min. veik.*, S. 357–359, 419, 562–563.
- ¹⁵ *he content of Faith: the best of Karl Rahner's theological writings*, New York: Crossroad, 1979, p. 178.
- ¹⁶ Dauguma rusų ir jų kultūros asmenų nesunkiai pakeitė carą mylinčios ir teisingai Kristumi sekančios tautos, t. y. stačiatikių (pravoslavų), įvaizdį į pažangiausios ir pažangą visiems nešančios nacijos idėją. Netrukus italai nesunkiai perėjo nuo apaštalais Petru ir Pauliumi sekančių ir popiežiaus ganomų katalikų vaizdinio prie apie vadą susitelkusios, senos ir kultūringos, nors ir stambeldystės laikų pasiekimais besizavinčios tautos vaizdinio. Vokiečiai (ir katalikai, ir protestantai) kultūriškai nepajėgė atsispirti pagundai savęs kaip Dievo Bažnyčios suvokimą pakeisti išskirtinės ir visapusiškai pranašiausios tautos – arijų palikuonių – įvaizdžiu. Net ir ne tokios gausios ir galingos tautos, pvz., lenkai ir lietuviai, įtikėjo savo išskirtinumu ir pranašumu. Tautiškumo (atskirties) besąlygišką palaikymas ir juo labiau beatodairiškas puoselėjimas dar ilgai buvo krikščionybės (universalumo) silpnėjimo veiksnys.
- ¹⁷ Rusijoje taip padarė valdovė Kotryna II: po pirmojo ir antrojo Lenkijos – Lietuvos valstybės padalinimo naujuosius valdinius katalikus ji atskyrė nuo užsienyje reziduojančios bažnytinės vyresnybės ir suvaržė visų jos valdinių katalikų ryšius su Šv. Sostu, parinko valstybei besąlygiškai lojalius dvasininkus, įsteigė Mogiliovo arkivyskupiją (1782 m.) ir pavedė jai valdyti visus Rusijos katalikus. Vokietijoje II imperijos kūrėjas ir pirmasis kancleris Ottas von Bismarckas mąstė apie Vokiečių katalikų bažnyčią ir siekė ją sukurti. Jis rėmė po I Vatikano susirinkimo (1869–1870 m.) atskilusiuosius nuo Šv. Sosto, vadinamuosius senuosius katalikus. Fašistinės Italijos vadas Benitas Mussolinis palaikė nuo XIII a. išlikusius valdiečius – Pierre'o Valdeso suburtų Liono vargšų palikuonis. Vėliau, XX a. viduryje, Maskvos komisarai bei ideologai skaldė užgrobtų šalių katalikus, pvz., Lenkijoje subūrė „kuningus patriotus“, įsteigė „pažangią“ draugiją PAX. Lietuvoje sovietų pastangomis taip pat buvo bandoma įsteigti „tautinę bažnyčią“.
- ¹⁸ Pvz., prancūzų katalikų mąstytojas Hugo de La Mennais pasisakė už „Šv. Sosto ir demokratijos sąjungą“, vėliau – už „Bažnyčios, liberalizmo ir demokratijos sąjungą“, pastarąją teigdamas kaip natūralų dalyką ir kaip visuotinę siekiamybę (idealą), o dar vėliau sukūrė teoriją apie engiamųjų tautų išlaisvinimą kaip Dievo įsikišimą. Iš pradžių gan atsargiai, o vėliau pakankamai aštriai šios radikalios mintys popiežiaus Grigaliaus XVI buvo pasmerktos. Vis dėlto nemažai šio autoriaus pasekėjų, daugiausia prancūzai ir belgai, įgyvendindami savąsias vizijas sudarė liberaliąją katalikybės srovę. Kitas pavyzdys: belgų Katalikų partija veikliai dalyvavo ruošiant liberalią 1831 m. konstituciją, kuri užtikrino religinio kulto, taip pat pasisakymų ir susirinkimų laisvę, o šioje šalyje tais pačiais metais įsteigtas katalikiškasis Liuvono universitetas buvo pavestas ne popiežiaus, bet vyskupų valdžiai. Panašios katalikiškojo demokratizmo tendencijos, siejančios laisvės ir krikščionybės sampratą bei nuostatas, reiškėsi ir Prancūzijoje, ką vainikavo 1863 m. įvykęs Mechelno kongresas (žr. *Ökumenische Kirchengeschichte*, Bd. 3: *Neuzeit*, [1989], S. 145, 162–1963, 189).
- ¹⁹ Popiežiaus Pijaus IX 1864 m. aplinkraštis *Quanta Cura* ir jos priedas *Syllabus*.
- ²⁰ Pvz., popiežius Pijus IX 1854 m. gruodžio 8 d., iš anksto raštu atsisakęs visų ganytojų, paskelbė tikėjimą Marijos nekaltu prasidėjimu katalikams privaloma tiesa (dogma), o 1870 m. įtvirtino I Vatikano susirinkimo konstituciją *Pastor Aeternus* skelbiamą popiežiaus oficialų (*ex cathedra*) tikėjimo ir papročių aiškinimą kaip neklaidingą.
- ²¹ The development of American Religion: an interpretive view, in: *Melton's Encyclopedia of American Religions*, 8th edition, by J. G. Melton, Gale Cengage, 2009, p. 2. (toliau – *Melton's Encyclopedia of American Religions*); Kubiak H. *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980*, Warszawa – Kraków, 1982, p. 46.
- ²² *Melton's Encyclopedia of American Religions*, p. 2.
- ²³ *Ten pat*, p. 5; Kubiak H. *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980*, Warszawa – Kraków, 1982, p. 50.

- ²⁴ *Ten pat*, p. 50–51.
- ²⁵ *Ten pat*, p. 46–64.
- ²⁶ Kataliko ir katalikybės kaip protestantizmui priešiškos religijos ir Amerikai „svetimos dvasios“ samprata panaši į žydo stereotipą kai kuriose Europos šalyse. XIX a. socialinių įtampų laikais tam tikros protestantų grupės, į katalikus žvelgusios per šio stereotipo prizmę, juos laikė visuotinio blogio priežastimi ir ėmėsi represijų.
- ²⁷ Nors natyvizmas ir antikatalikiškumas glaudžiai susiję, tačiau jų nereikėtų tapatinti, nes tarp natyvistų buvo ir katalikų, kurie priešinosi naujai atvykstantiems imigrantams (žr. J. Hennesey, *min. veik.*, p. 119).
- ²⁸ WASP (*white anglo-saxon protestant*) – britų kilmės amerikietis protestantas.
- ²⁹ Pabrėžtina, kad sistemingi natyvistų išpuoliai buvo nukreipti tik prieš airius katalikus, kitų etninių grupių katalikai (pvz. vokiečiai) tokių akcijų nepatyrė.
- ³⁰ Kubiak H. *min. veik.*, p. 50–56; Laurence Moore R., *min. veik.*, p. 51; Fainhauz D., *Lithuanians in the USA. Aspects of Ethnic Identity*, Chicago, 1991, p. 52.
- ³¹ Kubiak H. *min. veik.*, p. 59.
- ³² *Ten pat*, p. 56–64.
- ³³ *Ten pat*.
- ³⁴ *Ten pat*, p. 56.
- ³⁵ *Ethnic Chicago...*, p. 579.
- ³⁶ Monzell, T. I., The Catholic Church and the Americanization of the Polish Immigrant, *Polish American Studies*, vol. 26, no. 1, p. 2 (via JSTOR.org, žiūrėta 2010 06 21).
- ³⁷ Kubiak H., *min. veik.*, p. 56–64.
- ³⁸ Laurence Moore R., *min. veik.*, p. 51.
- ³⁹ *Ethnic Chicago...*, p. 61.
- ⁴⁰ Kubiak H., *min. veik.*, p. 56–64.
- ⁴¹ Anglų kalbos terminas *trusteeship* kol kas dar neturi visuotinai priimto lietuviško atitikmens. Šiame tekste jis bus verčiamas „bažnyčios turto priežiūra“.
- ⁴² Kubiak H., *min. veik.*, p. 57.
- ⁴³ *Ten pat*.
- ⁴⁴ *Ten pat*, p. 57–58.
- ⁴⁵ *Ten pat*, p. 57.
- ⁴⁶ Galush, W. J. Faith and fatherland. Dimensions of Polish-American ethnoreligion 1875–1975, in: *Immigrants and Religion in Urban America*, ed. by R. M. Miller and T. D. Marzik, Philadelphia: Temple University Press, 1977, p. 86; Kubiak, H., *min. veik.*, p. 58–59.
- ⁴⁷ JAV gyventojų surašymuose lietuviai imti atskirai registruoti tik nuo 1910 m., o 1920–1940 m. surašymuose atsiranda kategorija „Lietuva“.
- ⁴⁸ Dažniausiai tyrėjų minimas skaičius svyruoja nuo 50 iki 275 tūkstančių (žr. *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas, Boston: Keleivis, 1961, p. 13–14).
- ⁴⁹ Pagal oficialią JAV Imigracijos biuro statistiką, 1899–1914 m. iš Lietuvos į JAV atvyko 252 594 žmonės (žr. *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 86).
- ⁵⁰ Fainhauz, D. *Lithuanians in Multi-ethnic Chicago until World War II*, Chicago: Loyola University Press, 1977, p. 21.
- ⁵¹ Kaip daugelis XIX a. imigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos, prieš atvykdami į JAV lietuviai neturėjo tautinio sąmoningumo. Tuo metu jiems buvo būdingas daugiau lokalinis-geografinis, negu tautinis tapatumas.
- ⁵² Naujoji Anglija – Meino (Maine), Naujojo Hampšyras (New Hampshire), Vermonto (Vermont), Masačusetso (Massachusetts), Rod Ailando (Rhode Island), Konektikuto (Connecticut) valstijos.
- ⁵³ Pensilvanija buvo didžiausias lietuvių imigracijos centras ir toks išliko iki 1914 m., kol Ilinojus (ir ypač Čikaga), jį pradėjo lenkti lietuvių imigrantų skaičiumi.
- ⁵⁴ Niujorke lietuviai pradėjo kurtis nuo 1869 m., kai į šį uostą atvyko pirmieji lietuviai imigrantai. Dalis lietuvių traukdavo darbo ieškoti toliau į šalies gilumą, dalis liko ir bandė įsikurti šiame mieste. Jau 1875 m. čia randame lietuvių įkurtą Šv. Kazimiero draugiją, 1879 m. pasirodė pirmasis lietuviškas laikraštis „Gazietas lietuviška“.
- ⁵⁵ XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių Amerikoje istorija yra glaudžiai susijusi su lenkų istorija. Dviejų tautų kaimynystė, ta pati religija, bendra istorinė praeitis lėmė, kad lietuvių-lenkų emigrantai kurį laiką jau tėtis artimesni, nei kitos tautinės grupės, nors jų tautybės ir kalbos buvo skirtingos. Pirmosios imigrantų bangos lietuviai atvykę į JAV glaudėsi prie jau anksčiau čia susikūrusių gausių ir stiprių lenkų bendruomenių. Lietuvius su lenkais siejo ir panaši emigracinė patirtis, panašus pigaus darbininko imigranto
- likimas svetimame krašte bei anglakalbių gyventojų priešiškas nusiteikimas prieš naujuosius imigrantus. Daugelyje kolonijų kūrėsi bendros su lenkais pašalpinės draugijos ir mišrios parapijos. XIX a. pabaigos lietuvių tautinės savimonės silpnumas lėmė, kad netgi suvokimas savęs kaip *lietuvio* nebuvo svarbus: ne tik amerikiečiai, kitų tautų emigrantai dažnai neskyrė lietuvių nuo lenko, patiems lietuviams šis klausimas kurį laiką nebuvo svarbus. Stiprėjant tautiniams judėjimams kildavo nesutarimai, bendrų institucijų skilimai tautiniu pagrindu ir netgi konfliktai, o kova su lenkais dėl savo Bažnyčios ir kalbos tapo vienu svarbiausių faktorių lietuvių tautinės savimonės formavimesi emigracijoje. XX a. pradžioje lietuviškos parapijos bei organizacijos galutinai atsiskyrė nuo lenkiškų ir lietuvių išeivija pradėjo atskirą etninį gyvenimą.
- ⁵⁶ Daugiau žr. Dapkutė, D., Celešiūtė, I., Jovaišienė, D., Kuzmickaitė, D. K., Saldukas, L., Ūsaitė, K., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 2012, p. 10–62.
- ⁵⁷ *Ten pat*.
- ⁵⁸ Fainhauz, D., *Lithuanians in the USA Aspects of Ethnic Identity*, Chicago: Lithuanian Library Press, Inc., 1991, p. 28.
- ⁵⁹ Sekretorius V. Zalnieraitis. Gromata iš Philadelphia, *Lietuviškasis balsas*, 1985 07 27, nr. 4, p. 16. [Cituoiant XIX a. pabaigos – XX a. tekstai šiek tiek redaguojami – raidžių samplaikos *cz*, *sz* ir raidė *w* keičiamos į mums įprastas *č*, *š* ir *v*.]
- ⁶⁰ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 139.
- ⁶¹ Žr. Būtenas, V. *Pensilvanijos angliakasių Lietuva*, Chicago: Lithuanian Library Press, Inc., 1977.
- ⁶² Skelbimas, *Aušra*, 1885, nr. 7–8, p. 252–253, 1885, nr. 12, p. 413–414.
- ⁶³ Plačiau žr. Wolkovich-Valkavičius, W., *min. veik.*, Norwood, Mass., 1991, 1996, 1998.
- ⁶⁴ Kaip liudija gana išsamūs Vinco Liulevičiaus, Alfonso Eidinto, Gary Hartmano ir kitų autorių darbai, itin svarbų vaidmenį išeivija atliko kuriantis moderniajai Lietuvos valstybei. Daugiau apie tai žr. Liulevičius, V., *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*, Čikaga: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1981; Eidintas, A., *Lietuvių kolumbai*, Vilnius: Mintis, 1993; Hartman, G., *The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870–1922*, Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2002.

Daiva DAPKUTĖ

Tautinės bažnyčios link: pirmieji žingsniai

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (arba kaip mėgdavo vadinti senieji lietuviai emigrantai – „neprigulmingos“ [t. y. nepriklausomos] lietuvių bažnyčios) atsiradimo istorija yra įdomi ir Lietuvoje iki šiol mažai žinoma. Kas gi paskatina lietuvius, atsidūrusius svetimame krašte, besirūpinančius savo geroje, savo tautinio tapatumo formavimu ir išlaikymu, jungtis į kovą už „savo nepriklausomą bažnyčią“? Kaip žmonės, kurių religinis tapatumas buvo labai ryškus, o prisirišimas prie Romos katalikų bažnyčios – itin stiprus, staiga atskilo nuo bažnyčios ir jos akyse tapo „schizmatikais“ bei „eretikais“?

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (toliau – LTKB) užuomazgų reikia ieškoti XIX a. pabaigos Amerikos lietuvių visuomenėje vykusiuose procesuose. Atsidūrę svetimame krašte lietuviai tuo laikotarpiu išgyvena tai, ką kitos tautos buvo patyrę šiek tiek anksčiau – kuria parapijas, stato bažnyčias, ieško tautinio kunigo, sprendžia nesutarimus tarp parapijų komitetų ir vietos klebono, bažnytinio turto nuosavybės klausimus. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių bendruomenėje vykusius procesus galima būtų pavadinti paieškomis ir blaškymusi tarp katalikiškumo ir laisvamanybės, tautinio tapatumo formavimosi ir konfliktų su lenkais mišrioje parapijose, tarp kovos už savo teises

ir noro turėti savo lietuvišką bažnyčią. Atvykdami į JAV lietuviai atsivežė tradicines tautines vertybes bei tvirtą prisirišimą prie katalikų bažnyčios. Kita vertus, atsidūrus svetimame krašte juos neišvengiamai veikė gyvenamojo krašto aplinka – pirmiausia ekonominiai procesai, amerikietiška socialinė, politinė sistema, religinių grupių gausa bei įvairovė, laisvės suvokimas ir, žinoma, įvairios socializmo, demokratijos, liberalizmo idėjos. Lietuviai, kaip ir kiti naujieji imigrantai, turėjo kovoti ne tik dėl savo būvio, darbo, bet ir bent jau formalaus lygiateisiškumo. Galima stebėtis, kaip per labai trumpą laiką naujieji emigrantai išmoko naudotis laisve ir jos teikiamomis galimybėmis, kaip greit įsijungė į kovą už savo teises, ko nebuvo ir kam neturėjo galimybių gimtajame krašte. Tai palietė ir parapijų kūrimo procesus, – jas kurdami ir siekdami gauti lietuvių kunigą, lietuviai jau XIX a. pabaigoje mokėjo naudotis visomis legaliomis priemonėmis: nuo kreipimosi į vietos vyskupą, skundų popiežiui iki tiesios ieškojimo amerikietiškuose teismuose.

Šiuose sudėtinguose XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Amerikos lietuvių visuomenės procesuose kyla ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios idėja. Kada ir kur atsiranda pirmosios Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios, kas lėmė

apsisprendimą jas kurti, kiek tai buvo sąmoningas noras atsiskirti nuo Romos katalikų bažnyčios, o kiek – tik paprastos kovos parapijose ar noras atsiskirti nuo lenkų? Kad geriau suvoktume aplinkybes, paskatinusias kurti pirmąsias Lietuvių tautines katalikų bažnyčias, trumpai aptarsime kelis pagrindinius probleminius klausimus:

1) nesutarimai lietuvių parapijose, jų aplinkybės ir priežastys, skatinusios lietuvių nepaklusti vietos kunigo ir vyskupo valdžiai;

2) asmenybės (pirmiausia Jonas Šliūpas) ir idėjos, neišvengiamai veikusios lietuvių katalikų bažnyčios, taip pat ir LTKB formavimosi procesus;

3) pirmieji bandymai XIX a. pabaigoje kurti „neprigulmingas“ lietuvių parapijas Amerikoje.

Bandymus atsekti pirmųjų parapijų kūrimosi kelius sunkina šaltinių trūkumas bei istoriografijos spragos. Visuose darbuose, kuriuose bent trumpai minima LTKB³, dažnai kartojami tie patys faktai, paimti iš kun. Antano Miluko darbų⁴. Tiesa, dėl neaiškių priežasčių (nes apie tautines bažnyčias rašiusieji autoriai dažnai nenurodėdavo savo šaltinių) net ir aprašant tuos pačius procesus neišvengiama prieštaraimų ir neatitikimų.

Dar sudėtingesnė šaltinių problema, nes beveik visuose darbuose pagrindinis šaltinis ir vėl yra kun. Antano Miluko darbai. Duomenys apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių ir jų veiklą įvairiose parapijose yra išsibarstę arba visai išnykę. Pasirodo, anksčiau taip pat ne ką lengviau sekėsi surinkti informaciją apie atskiras lietuvių bendruomenes. Geriausias pavyzdys būtų Baltimorė. Kun. A. Milukas mini, kad čia nepavyko surinkti informacijos apie vietos lietuvių dar 1911 m. rengiamam leidiniui „Amerikos lietuviai ir jų parapijos“. Situacija nepasikeitė ir vėliau: „Lankantis man Baltimorėje šių [1937] metų vasarą, kad sumedžiojus mano ir kitų rašytojų ieškomas žinias, teko patirti, kad ir patiems baltimoriečiams panašių žinių rankiojimas nepasisėkės.“⁴ Tokių vietų, kaip Baltimorė, neabejotinai buvo ir daugiau, o dėl

šaltinių, kurių trūko jau anuomet, ši situacija dar sudėtingesnė pasidarė prabėgus daugeliui metų.

LTKB istorijos tyrimams vienas svarbiausių šaltinių yra periodinė spauda, JAV lietuvių leista XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje: „Vienybė lietuvininkų“, „Lietuviškasis balsas“, „Nauja gaidynė“, „Draugas“ ir kt. Joje galima rasti įvairių žinučių apie lietuvių gyvenimą ir bandymus kurti pirmąsias tautines parapijas JAV. Tiesa, ši spauda buvo leidžiama skirtingoms ideologinėms srovėms atstovavusių organizacijų, o nuo to stipriai priklausė ne tik jos turinys, bet ir požiūris į tautinę katalikų bažnyčią: katalikiškoje spaudoje („Vienybė lietuvininkų“, „Draugas“) daugiausia dėmesio buvo skiriama katalikiškam gyvenimui, tokius kaip „taitiniai katalikai“ paprasčiausiai buvo stengiamasi ignoruoti, o jeigu tai nepavykdavo, informacija būdavo pateikiama trumpai ir gana priešišškai šiems „atskilėliams“ bei „laisvamaniams“. Kitų ideologinių srovių – net ir laisvamanių – leistoje spaudoje tokios informacijos taip pat nedaug. Prie Tautinės bažnyčios kūrimosi laisvamaniai (išskyrus vieną kitą atvejį) dažniausiai neprisiėdavo: „Mums, laisvamaniams iš to nė šilt, nė šalt; nesa bažnyčia, kaip organizacija, kokia ji bebūtų, vis viena žmonių pažangą trukdo, viena daugiau, kita mažiau“. Tiesa, šioje spaudoje galima rasti užuominų apie LTKB ir netgi simpatijų jos kūrėjams, vis tik daugiausia dėmesio ir, žinoma, kritikos tekdavo tiesioginiams ideologiniams laisvamanių priešininkams, t. y. kunigams ir Katalikų bažnyčiai.

Pirmųjų Lietuvių tautinės bažnyčios apraiškų ir bandymų kurti tyrimą sunkina ne tik tai, kad daug kur šie bandymai galėjo būti nežymūs ir likti beveik nepastebėti to meto amžininkų. Sunkiai gali būti nubrėžta riba ir tarp pastangų atsiskirti ir kurti tikrai „tautinę nepriklausomą lietuvių parapiją“ bei noro tapti nepriklausomais nuo Lenkų bažnyčios ir paprasčiausių parapijos vidaus nesutarimų. Klausimų kyla ir dėl to, kad dažnai tokie bandymai atsiskirti nuo Romos katalikų bažnyčios (jeigu ir sėkmingi)

būdavo trumpalaikiai, susiję su parapijoje pasirodžiusiu „nepriklausomu“ kunigu, dažnai LTKB neturėdavo savo patalpų, glausdavosi nuomojamose salėse ir pan. Visa tai atspindi XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Amerikos lietuvių likimuose. Vis tik iš negausių išlikusių šaltinių ir istoriografijos nuotrupų galima rekonstruoti Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios priešistorę ir pirmąsias apraiškas.

„Didžiausia nelaimė mūsų išeivių tautiškojo gyvenimo be abejonės yra bažnytiniai vaidai“⁶

Istoriografijoje dažniausiai nurodoma, kad pagrindinė Tautinės katalikų bažnyčios susikūrimo priežastis JAV buvusi lietuviškų parapijų steigėjų nepasitenkinimas, kad jų parapijų turtas turėjo būti perduotas vietos katalikų vyskupų nuosavybėn. Įvairių tautų imigrantai JAV burdavosi į uždaras tautines bendruomenes, o rūpindamiesi religiniais reikalais kurdavo parapijas, statė bažnyčias ir, žinoma, kiekviena tautybė norėjo turėti savo Bažnyčią ir savo kunigus, kurie suprastų tos tautinės grupės interesus ir mokėtų jos kalbą. JAV Katalikų bažnyčia stengėsi integruoti įvairias katalikiškas etnines grupes, todėl savaime suprantama, kad aukštieji Amerikos Romos katalikų bažnyčios hierarchai nebuvo patenkinti vis besiplečiančiomis ir sunkiai administruojamomis naujųjų imigrantų parapijomis, ypač didėjančia komitetų įtaka kuriamų Bažnyčių ir parapijų gyvenime. 1884 m. Baltimorėje vykusiame JAV vyskupų suvažiavime buvo nuspręsta, kad atskirų Bažnyčių turtas yra bendras Katalikų bažnyčios turtas ir jį administruoti priklausė vyskui⁷. Dauguma katalikų nuolankiai priėmė šį sprendimą kaip neišvengiamą būtinybę, vietomis dėl to kilo šiek tiek sumaišties ir diskusijų, tačiau atsirado bendruomenių, atskirų kunigų ir parapijiečių, kurie kovodami už savo Bažnyčios turtą pasipriešino šio nutarimo įgyvendinimui.

Lietuviai JAV jau anksčiau buvo įgiję nemažios patirties, kai atkėlus svetimtautį kunigą jie prarasdavo savo lėšomis pastatytas ir jiems priklausiusias bažnyčias. Su kitataučių vyskupų (kurie dažniausiai būdavo airiai ir nelabai suprasdavo atskirų tautybių, taip pat ir lietuvių, interesų) ne itin palankiais ir dažnai nesuprantamais sprendimais pirmiausia lietuviams teko susidurti kuriant pirmąsias lietuviškas parapijas Pensilvanijoje. Bene garsiausiai nuskambėjo Šenandoa (Shenandoah) miestelio istorija. Čia 1872 m. lietuviai drauge su lenkais įkūrė Šv. Kazimiero pašalpinę draugiją. Įstatai buvo surašyti lenkų ir lietuvių kalbomis, o draugijos valdybon pateko vien lietuviai, nes jie sudarė 95 proc. visų narių⁸. Susikūrus draugijai pradėta planuoti steigti lietuvišką parapiją ir surinkus pinigų pastatyta Šv. Kazimiero medinė bažnytelė (pirmoji Amerikoje, pastatyta lietuvių aukomis⁹). Deja, vyskupijos ir valdžios įstaigose ji buvo įregistruota kaip „lenkų katalikų bažnyčia“. Iš pradžių, kol buvo lietuvis kun. Andrius Strupinskas, problemų dėl to nekilo, tačiau 1877 m. į jo vietą buvo atkeltas lenkų kun. Aleksandras Lenarkiewichius, nemokejęs lietuvių kalbos. Ilgai nelaukdami lietuviai kreipėsi į arkivyskupą reikalaudami lietuvių kunigo, tačiau nesusigaudydami tautybių skirtumuose ir neturėdami lietuvių kunigų, arkivyskupas prašymo nepatenkino. Nieko nepešę lietuviai ryžosi kovoti taip, kaip tuo metu buvo įprasta, t. y. panaudoti jėgą – jie užrakino bažnyčios duris ir neleido į ją lenko kunigo. Atvykusi policija lietuvių išvaikė, o keletą savačių teisme trukusi byla baigėsi lietuvių pralaimėjimu¹⁰. Netekę savo bažnyčios lietuviai vietoje mišrios lietuvių – lenkų Šv. Kazimiero draugijos 1877 m. įsteigė naują Šv. Jurgio pašalpinę draugiją¹¹. Po daugybės pastangų, nugalėję lenkų kunigo prieštaraivimus ir trukdymus, 1891 m. lietuviai pagaliau gavo leidimą iš arkivyskupo įkurti atskirą nuo lenkų parapiją ir 1894 m. pasistatė Šv. Jurgio bažnyčią.

Šenandoa lietuvių bažnyčios istorija buvo gerai žinoma to meto lietuviams. Šios lietuvių pasaulietinėse ir bažnytinėse įstaigose pradėtos

ir užsitęsios bylos, nors ir pasibaigusios nesėkmingai, pasak kunigo Antano Miluko, buvo „gražiausio Amerikos lietuviuose tautinės sąmonės apsidėšimo pradžia, mėginant nusikratyti primestą jiems lenkiškumą, net griežčiausių priemonių pasigaunant, savo tautinėms teisėms apginti“¹². „Lietuviai nepasiduokime! Mūsų turi būti viršus“, – buvo skelbiama visur, o atgarsiai apie šias kovas per lietuvišką spaudą pasklido po kitas lietuviškas kolonijas Pensilvanijoje¹³. Šenandoa istorija buvo ne tik lietuvių tautinio religinio tapatumo ir kovos už savo bažnyčią pavyzdys, bet ir labai skaudi pamoka lietuviams, kaip greitai sava lietuviška bažnyčia gali būti prarasta¹⁴.

Panašių istorijų buvo ir daugiau. Ne vienoje parapijoje, ypač kur kurdavosi mišrios lietuvių – lenkų parapijos, kilę ginčai ir nepasitenkinimas svetimtaučiais kunigais sukeldavo konfliktus, o lietuvių bandymai kovoti ir rasti bažnyčios hierarchų užtarimą ne visada būdavo sėkmingi¹⁵. Todėl lietuviai stengėsi nuo tokių nemalonių apsisaugoti. Lietuviškose kolonijose nusprendę įkurti parapiją, žmonės pirmiausia išsirinkdavo komitetą, kuris rūpinosi surasti kunigą ir surinkti aukų bažnyčios statybai. Žmonių išrinktas komitetas (o išrinkdavo labiausiai išsilavinusius, patyrusius žmones, vietos verslininkus ir pan.) turėjo didelę galią – prižiūrėjo parapijos išdą ir parapijos finansinių reikalų administravimą. Komitetas nupirkdavo bažnyčią ar žemės bažnyčiai statyti, rūpindavosi visais statybos reikalais. Neretai komitetui, atskiriems asmenims ar organizacijoms būdavo užrašomas ir būsimos Bažnyčios turtas. Parapijos kūrimas ir bažnyčios statymas būdavo iš anksto suderintas ir tam leidimas gautas iš vietos vyskupo, tačiau kai kuriose vietose, rodos, dėl leidimo nebuvo per daug sukama galvos.¹⁶

Konfliktų ir vaidų lietuvių parapijose netrūkdavo. Tiek istoriografijoje, tiek to meto spaudoje galima rasti daug pavyzdžių apie kilusius nesutarimus tarp parapijiečių, tarp komiteto narių ar tarp komiteto ir kunigo, nenorėjusio pasiduoti komiteto administracijai. Vienur

klebonai sutardavo ir sėkmingai dirbdavo su parapijos komitetu, kitur visai su juo nesiskaitydavo arba formaliai sudarydavo komitetą iš jiems artimų ir lojalių žmonių. „Kyla čion didelis įnirtimas tarp žmonių iš tos priežasties, kad kuningas valdo parapiją be komiteto, apie kurį jis nei girdėti nenori. Parapijonai bijosi, idant kuningas neapsirašydintų ant savęs bažnyčią, kaip tai yra padarę lenkų kunigai Nanticoke, Shenandoah’e, Mt. Carmel’je, Shamokin’e ir kitur. Paskutiniame laike toks didelis bruzdėjimas įsigauna tarp žmonių, jogei laukiama yra rūstesnių pasekmių“¹⁷, – panašių žinučių dažnai galima rasti to meto lietuviškoje spaudoje. Bandantieji kovoti ir pasipriešinti Bažnyčios turtą į savo rankas siekiančiam perimti kunigui rizikavo būti viešai apšaukti bedieviais, laisvamaniais, atskilėliais nuo katalikų tikėjimo, Bažnyčių griovėjais ir lietuvių tautinės vienybės ardytojais. Oponentai dažnai kritikuodavo tokią parapijos komitetą, sakydami, kad jam rūpi ne vienybė ir parapijos gerovė, bet tik parapijos pažeminimas arba asmeninė nauda.¹⁸ Kunigo valdžiai besipriešinantis komitetas galėjo būti apskelbiamas kaip sudarytas ne iš „gerų katalikų“, bet iš visokių „socialistų“, „liberalų“, „smuklininkų“¹⁹, norinčių kontroliuoti ir valdyti Bažnyčios turtą, bet visiškai nesirūpinančių Bažnyčios ir parapijiečių gerove²⁰.

Dar daugiau nesutarimų galėjo sukelti kunigo pastangos remiantis Baltimorės sinodo nutarimu perrašyti Bažnyčios turtą vietos vyskupui. Paprastiems žmonėms buvo sudėtinga susivokti susidariusioje situacijoje: iš vienos pusės autoritetingas kunigas, kurio įtaka katalikiškoje bendruomenėje didžiulė, iš kitos pusės daugiau išsilavinę parapijiečiai, parapijų komitetas, jų perspėjimai ir skaudi kitų parapijų patirtis. Kaip elgtis susidariusioje situacijoje? Panašioje padėtyje, pavyzdžiui, atsidūrė Baltimorės lietuviai, kur atvykęs kunigas Pautienius parapijai iškart iškėlė tris sąlygas: 1) „bažnyčią turi žmonės aprašyti ant vardo kardinolo“ (iki tol buvo užrašyta kaip draugijos nuosavybė), 2) „bažnyčioje rėdo viską kuningas, dūdorius

(vargamistra) ir kiti priguli tikrai ant kunigo“, 3) „komitetas be kunigo žinios nieko negal daryti“.²¹ Žmonėms kunigas patiko, taigi jie buvo linkę nusileisti reikalavimams. Vis tik kardinolui Gibbonsui pareikalavus, kad parapijiečiai perrašytų bažnyčią jo vardu, kilo dvejonų: vieni buvo linkę sutikti, kiti abejojo, treči bijojo, kad dings jų suaukoti pinigai. O didžiausia parapijiečių baimė buvo – ką reiks daryti, kaip reikės gyventi, jei neįvykdžius reikalavimų kunigas supyks ir paliks parapiją.²² Vieningo ir visiems priimtino sprendimo nebuvo, taigi nesutarimų ir diskusijų netrūko.

Nors tikintiesiems buvo aiškinama, kad vyskupai bažnyčios nuosavybės neatima, tik garantuoja bažnyčių globą bei apsaugą, reikalavimas perrašyti jiems parapijos turtą ne vienoje vietoje sukėlė lietuvių nepasitenkinimą, o neretai ir baimę – baimę ne tik netekti savo lėšomis pastatytos bažnyčios, bet ir didžiulę baimę, kad vyskupas gali paskirti kitos tautybės kunigą. Neturėjimas jokios teisės pasirinkti kunigą ar kaip nors paveikti jo paskyrimą į parapiją, dažnai ir vietos vyskupo neatsižvelgimas į tautinius interesus buvo dar viena nepasitikėjimo priežastis, paprastiems parapijiečiams netgi svarbesnė nei bažnyčios turtas ir jo priklausomybės klausimas. Lietuviams buvo gerai žinomos kai kurių parapijų istorijos, kai į jas būdavo atkeliamas svetimtautis kunigas, o gandai apie šias parapijas ir dažnai nesėkmingus lietuvių bandymus iš vyskupo ar net teismų keliu išsikvoti lietuvių kunigą sklisdavo tarp Amerikos lietuvių. *Svetimas, ne savas* kunigas daugeliui paprastų žmonių buvo tolygu savos bažnyčios praradimui.

Suprantama, kad ne visur lengva ranka parapijiečiai sutikdavo perrašyti savo lėšomis įsigytą parapijos turtą, kurį sudarė ne tik pati bažnyčia, bet ir žemė, klebonija, kai kur ir mokykla, kapinės. Kitur (kaip pvz., Bostone ar Skrantone) priešingai, – iškilus bažnytinės nuosavybės klausimui, lietuviai skubiai ėmėsi atsargos priemonių ir pradėjo rūpintis išsiimti „čarterį“ (t. y. nuosavybės teisių raštą), kad pastatyta ar

būsimą bažnyčia priklausytų ne vyskupui, o parapijai.²³ Dažnai suveikdavo ir tautinis patriotinis motyvas – juk dar sunkiau buvo perrašyti turtą *svetimų* vyskupų nuosavybėn. Viešai ir spaudoje diskutuojant dėl Bažnyčios nuosavybės dažnai būdavo pabrėžiama, kad lietuvių turtą reikalaujama užrašyti *airių vyskupams*. Galbūt situacija ir požiūris būtų buvęs kitoks, jei į vietos hierarchus būtų buvęs paskirtas bent vienas lietuvis vyskupas²⁴, tačiau apie tai lietuviai tuo metu net negalėjo svajoti.

Lietuvių elgesiui neišvengiamai įtaką darė demokratiška amerikietiška gyvenimo sistema, galbūt ir kitų religijų, pirmiausia protestantų bendruomenių (savo parapijas ir bažnyčias kuriančių ir administruojančių demokratiškesniais principais) pavyzdys. Ne visiems dievobaimingiems lietuviams užteko paprasto argumento, kad katalikai privalo tikėti: „sulig krikščionių mokslo mes turime tikėti ne taip, kaip mums patiktų, bet taip, kaip Dievas arba pats arba per savo įsteigtą bažnyčią mums apreiškė [...] **čia tai negali būti nei demokratizmo nei nubalsavimo** [išryškinta mano – D. D.]. Toje srityje vadovavimas yra suteiktas iš aukšto paties Kristaus – Dievo savo vietininkams, Rymo popiežiams, kurie iš savo pusės siunčia vyskopus ir kunigus“²⁵. Žmonėms kildavo nemažai klausimų, o baimę ir nepasitikėjimą lydėjo ir finansiniai dalykai – paprasti žmonės, sunkiu darbu uždirbantys pinigus, labai gerai žinojo jų pačių surinktų pinigų ar pastatytų bažnyčių vertę. Jei paprasti žmonės surinko pinigus, nupirko žemę, pastatė ir įrengė bažnyčią, kleboniją, nupirko kapines, įrengė mokyklą, kaip gi jie vėliau gali visa tai atiduoti kam nors *svetimam* (t. y. vyskupui) ir atsisakyti dalyvauti to turto valdyme, – stebėjosi ne vienas. Pagaliau, netrūko Romos katalikų bažnyčios kritikų ir oponentų, dažnai skaičiais primindavusių, kiek milijonų sudėjo lietuviai į bažnyčias, kurios vėliau atiteko ne lietuviams, bet airių vyskupams²⁶.

Reikia pabrėžti, kad nepasitenkinimas ir netgi idėjos apie „nepriklausomą bažnyčią“ parapijose kildavo ne tik dėl Bažnyčios nuosavybės

klausimo. Tai vienur, tai kitur buvo atsisakoma mokėti įvairius bažnytinius mokesčius vyskupijai: jei jau visas turtas užrašytas vyskupui, kam dar reikia mokėti jam papildomus mokesčius, – klausdavo nepatenkinti parapijiečiai. Netgi lietuvių žadintojai ir parapijiečių mylimam kunigui Aleksandrui Burbai dėl to skaudžiai kliuvo Plimute – nepatenkinti parapijiečiai dėl parapijos pinigų atidavimo įvairiems bažnytiniams mokesčiams apkaltino kunigą „vagyste“ ir bandė tuos pinigus užrašyti kaip kunigo skolą: „(...) plymouth'iečiai ant kun. Burbos priskaito tokią skriaudą, kurios niekad nepadarė. Mokėjimą 75 dol. katedratiko (metinės duoklės, kurią privalo sumokėti kiekviena katalikų parapija vyskupijos kurijai palaikyti – Red.), t. y. ant reikalų vyskupijos vietoje nuo parapijos, kaip stovi išėjimo knygoje, sukrauna ant vieno kunigo ir už 10 metų buvimo parapijos rokuoja 750 dol. pavogtų per kunigą. Kitos vėl priderystės Plymouth'o parapijos su vyskupiška katedra, kaip tai davimai ant seminarijos, indijonų misijų, šv. Petro grašį, išmokėtus per kunigą nuo parapijos skaito už vagystę ir nori, kad tai vis kunigas atliktų iš savo algos.“²⁷ Nors kun. Burba turėjo parapijos sekretorių, kuris rūpestingai prižiūrėjo surenkamas lėšas ir išlaidas, nepatenkintų netrūko. „Plymouth'iečiai, valnamanių pagundyti, nenori atiduoti dioceziškų kolektų, nenori mokėti katedratikumo, **nori turėti parapiją neprigulmą nuo vyskupo**, [išryškinta mano – D. D.] o kunigas palaikantis ryšį su vyskupu, atrastas kaltu, vagimi ir ko pikčiausiu žmogumi, kurį turi vyti laukan ir taip toliau (...)“²⁸

Tyrinėjant parapijų gyvenimą ryškėja dar viena priežastis, daug prisidėjusi prie parapijų skilimo, – patys kunigai. „Ar ne laikas lietuviams pradėti organizuoti neprigulmingą lietuvišką bažnyčią? [...] Kiek matosi iš dabartinių sant[y]kių tarp kunigų ir parapijų, galima drąsiai pasakyti, kad pamatas tokiai bažnyčiai yra jau rengiamas, ir rengia jį patys mūsų kunigai; žinoma, ne tiesioginiu būdu, bet jų gyvenimas ir darbai prie to veda. [...] Kaip kunigų spauda, taip lygiai ir jie patys iš sakyklų skelbia

žmonėms, kad tą visą padaro laisvamaniai, socialistai ir kitokie „atskilėliai nuo tikėjimo“. Kiek yra tame teisybės – bereikalinga būtų išvedžioti, nes tik aklas negali matyti to, kad prieškuniginį judėjimą Amerikoje gimdo patys kunigai“²⁹.

Nepasitenkinimo priežastys galėjo būti įvairios: kunigo nesiskaitymas su parapijos komitetu ir bandymas viską perimti į savo rankas, per dideli (parapijiečių nuomone) kunigo imami mokesčiai už bažnytinius patarnavimus³⁰, ne visada moralus ir su bažnytine teise derantis kunigo gyvenimas, pagaliau – kunigo elgesys su parapijiečiais. Tokių tikinčiųjų mylimų kunigų, kurie patraukdavo žmones ir buvo tautiškumo vedliai kaip kun. Aleksandras Burba, kun. Jonas Žilinskas ar kun. Antanas Milukas, nebuvo daug. Vis dėlto net ir šiems kunigams teko nemažai pakovoti su vietos lietuviams stengiantis įvesti Bažnyčioje tvarką. Pasitaikydavo atvejų, kai kunigo asmenybė atstumdavo žmones nuo lietuvių kunigo ir Bažnyčios. Pavarčius to meto spaudą matyti, kad tokių istorijų, deja, netrūko. Pavyzdžiui, Maunt Karmelyje (Mount Carmel) kun. Jokymavičius vyskupo išsiųstas iš jo diecezijos dėl netinkamo elgesio³¹; Niujorke vyskupo suspenduotas ir nuo Bažnyčios valdymo nušalintas kun. Juodišius³², Vusteryje (Worcester) šv. Kazimiero bažnyčiai vadovavęs kun. Juozas Jakštys, pagarsėjęs kaip vienas negarbingiausių imigrantų kunigų (lėšų išieškojimas, parapijos turto pasisavinimas, konfliktai su lietuviams parapijiečiais lėmė tai, kad vyskupas privertė kleboną pasitraukti iš parapijos)³³. Tokių istorijų sąrašą galima būtų tęsti. O kur dar spaudoje (ne tik laisvamanių) nuolat pasirodančios žinutės apie kunigus, neturinčius „nė išsilavinimo, nė doros, nė idealo, nė pasišventimo; jų vietoje: paleistuvystė, girtuokliavimas, pinigų pamėgimas“³⁴. Net ir patys katalikų kunigai pripažino, kad viena iš problemų, kurią būtina spręsti – tai kunigų elgesys ir santykiai su savo parapijiečiais³⁵.

Kita vertus, Amerikoje plintančios laisvamanybės bei socializmo idėjos lėmė, kad ir

paprasti žmonės su kunigais elgėsi daug drąsiau ir laisviau, nei Lietuvoje. „Mane labai stebino tas, kad žmonės taip nemandagiai, taip šiurkščiai ir begėdiškai kalbasi su savo klebonu. Mat čia Amerika, o ne Lietuva pamislį sau vienas“³⁶, stebėjosi Frankas Lavinskas, atvykęs į Ameriką. Nemažai galima rasti pavyzdžių, kai parapijiečiai pateikdavo kunigui savo reikalavimų sąrašą, nustatydavo algą bei mokesčius už bažnytinius patarnavimus ir griežtai kontroliuodavo parapijos finansus³⁷. Ne vienoje parapijoje žmonės manė, kad būtų gerai, jei jie patys galėtų pasirinkti ar pakeisti netinkamą kunigą. Kaip gi tai padaryti? Ogi „jeigu kun. nėra geras dėl savo parapijonų, tai tada visai nereikia kelti jokių maištų, bet tik nemokėti jam algos, o tada ir pats apleis aną parapiją“³⁸. Arba pasielgti kaip Bostono lietuviai, – pasiūsti žinią vyskupui, kad „kunigą Gricių atsiimtų kaipo paikšą, apgaviką ir nedorą žmogų“³⁹, ir pagrąsinti: jei vyskupas nepatvirtins parapijiečių surasto kun. Žilinsko, jie pasikvies „tautinį kunigą, kuris Romai nepriklauso“⁴⁰. Nesutarimai su parapijos kunigais neretai virsdavo skundais vietos vyskupui (dažniausiai vyskupas palaikydavo ne parapijiečių, o kunigo pusę ir per daug nesigilino į konflikto aplinkybes), o nepasitenkinimui išaugus buvo keliamos bylos teismuose. Čia vėl kildavo klausimas dėl Bažnyčios nuosavybės, nes nuo to priklausė ir parapijos teisė rinktis kunigą: „tai aiškus dabar yra dalykas, jog – jei-gu parapija nėra savo turto užrašiusi vyskupui, žmonės laimės provą, išvys kunigą ir gyvens laimingai; o jei-gu vyskupas yra padarytas savastininku bažnyčios, tai komitetas turės ne tik užmokėti kaštus, bet dar gal į cypę eiti už tai, kad nemoka turtą parapijos saugoti nuo vanagų“⁴¹.

Kaip matome, ginčų ir kovų lietuviškose parapijose XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje netrūko, vis tik daugelis nesutarimų buvo vietinio pobūdžio ir greit išsprendavo. Daugiausia nepasitenkinimo keldavo Bažnyčios nuosavybės klausimai, bet ir dėl jų tik kai kurioms parapijoms užtekėjo ryžto ir galimybių kovoti ilgesnį laiką. Atsisakymas užrašyti bažnyčią

vyskupui dažnai susilaukdavo griežto atsakymo, spaudimo, bandymo priversti parapijiečius pakeisti savo nuomonę. Bažnyčios uždarymas galėjo būti viena iš tokių priemonių⁴². Daugelyje vietų Bažnyčios turtas anksčiau ar vėliau būdavo perrašomas vyskupui, o naujai statomos bažnyčios jau savaime tapdavo Romos katalikų bažnyčios Amerikoje nuosavybe. Kai kurių parapijų (plačiausiai nuskambėjusi ir geriausiai žinoma buvo Skrantono parapijos byla) bandymas kovoti ir per teismus ieškoti teisybės dažniausiai buvo nesėkmingas, bylas laimėdavo vyskupai. Teismai užtrukdavo ne vienerius metus, pareikalaudavo daug jėgų, finansų, kuriais paprastiems žmonėms buvo sunku susilyginti su vyskupais ir jų advokatais. Pagaliau paprastiems dievobaimingiems žmonėms sunku būdavo atlaikyti ir moralinį bei dvasinį spaudimą – kunigai gąsdindavo kovojančius žmones, kad jie būsią ekskomunikuoti, atskirti nuo bažnyčios, nelaimingi ir atskirti bus jų vaikai, o mirusieji nebus priimami laidoti katalikiškose kapinėse.⁴³ Dievobaimingi žmonės labiau buvo linkę nerizikuoti ateitimi ir rinktis ne žemiškus turtus, bet dangaus karalystę.

Visi minėti procesai ir nesusipratimai lietuvių parapijose padėjo pamatus vėlesniems įvykiams Katalikų bažnyčioje ir jos skilimui. Nors nesutarimų su kunigais ar vietos vyskupais netrūko, tačiau tik kai kur konfliktai baigėsi nepriklausomos Tautinės bažnyčios įsteigimu.

Nagrinėjant priežastis, paskatinusias lietuvių kurti Tautinės bažnyčias, neabejotinai reiktų paminėti dar vieną – kitų tautų pavyzdį. Bandydami prisitaikyti svetimame krašte ir imdami pavyzdį iš gretimais gyvenančių tautų lietuviai gan greit mokėsi, kaip kurti parapijas, organizacijas, kovoti už savo teises, jungtis į unijas (profesines sąjungas), kaip pasinaudoti gyvenamojo krašto teikiamomis laisvėmis ir galimybėmis. Ir, žinoma, kaip kurti nepriklausomą Tautinę bažnyčią. Bene didžiausią įtaką lietuvių emigrantams Amerikoje turėjo lenkų tautinė grupė, lenkų imigrantų organizacijos, net jų ideologinis susiskirstymas buvo

savotiškas pavyzdys lietuvių išeivijai. Sunku pasakyti, ar lietuviai būtų bandę kurti tautines bažnyčias, jei ne Lenkų tautinė bažnyčia, anksčiau susiformavusi Skrantone ir turinti stiprių parapijų apylinkėse. Ne veltui Skrantono Lietuvių tautinė bažnyčia jubiliejaus proga dėkojo pirmiausia Lenkų tautinės bažnyčios vyskupui ir Lietuvių tautinės bažnyčios globėjui Franciszekui Hodurui⁴⁴. Lenkų pavyzdys ir sėkminga veikla neabejotinai paskatino lietuvius eiti panašiais keliais.

Jono Šliūpo „gadyne“

Paprastai pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos tautinės bažnyčios iniciatoriais ir kūrėjais istoriografijoje laikomi kun. Vladislovas Dembskis, kun. Krikščiuonas, kun. Vincas Dilionis (Vincas Petraitis), kun. Stasys B. Mickevičius, kun. Petras B. Urbonas ir kiti.⁴⁵ Jono Šliūpo pavardės nei tarp LTKB kūrėjų, nei tarp iniciatorių dažniausiai nerasime, nors jo idėjos neabejotinai veikė to meto lietuvių gyvenimą. Šis žmogus, daugiau nei trisdešimt metų (nuo 1884 iki 1918 m.) praleidęs JAV, buvo vienas ryškiausių ir įtakingiausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo emigracijoje lyderių, prisidėjęs prie lietuvių imigrantų atsiskyrimo nuo lenkų ir jų tautinės savimonės formavimo, dar dažniau žinomas kaip laisvamanybės, bedievyستės platintojas ir kovotojas prieš Romos katalikų bažnyčią. Iš tiesų Jono Šliūpo gyvenimas Amerikoje sutapo su lietuvių tautiniu atgimimu. Tai buvo gyviausias ir pats karingiausias lietuvių emigrantų kūrimosi JAV laikotarpis – kai prasideda įvairūs ideologiniai karai, nesutarimai, skirstymasis pagal pažiūras į ideologines sroves, konkuruojančias ir besipešančias tarpusavyje. Neretai ir visas šis laikotarpis vadinamas „Šliūpo gadyne“⁴⁶.

Istoriografijoje⁴⁷ nemažai rašyta apie Joną Šliūpą ir jo veiklą Amerikoje, jo idėjas bei Romos katalikų bažnyčios kritiką. Mus labiausiai domina jo vaidmuo kuriantis LTKB.

Sunku būtų vienareikšmiškai įvertinti J. Šliūpo įtaką išeivijos visuomenei: laisvamanybės, kuris dalyvauja Niujorke kuriant lietuvių parapiją, pakviečia ir padeda į JAV atvykti kunigui Aleksandriui Burbai – vienam garsiausių ir įtakingiausių tautinio atgimimo žadintojų tarp Amerikos lietuvių; žmogus, sugebantis vardan lietuviybės dirbti drauge su kunigais A. Burba, Jonu Žilinsku-Žiliumi; žmogus, kuriam kova prieš Katalikų bažnyčią ir laisvamanybė tampa neatsiejama dalimi jo „šliūpiškai suvokto“ lietuviško kelio ir kovos už lietuvių tautinės savimonės budinimą. Net tiesiogiai nedalyvaudamas Amerikos lietuvių gyvenimo procesuose, Jonas Šliūpas savo darbais, idėjomis neabejotinai veikė aplinkinius ir padėjo pamatus kai kuriems vėlesniems įvykiams. Amerikos lietuviams jis buvo vienas labiausiai matomų ir energingiausių aktyvistų, kurį kun. Valadka pavadino „šviesiausia ir giedriausia žvaigžde Š. Amerikoje“⁴⁸. Jis buvo vienas labiausiai išsilavinusių išeivių ir turėjo spaudos darbo patirtį, spauda⁴⁹ tapo pagrindiniu jo visuomeninės veiklos įrankiu, o energija ir charakteris kėlė nemenką priešininkų pyktį. J. Šliūpas darė nemažą įtaką dalyvaudamas emigrantų visuomenės veikloje, rengdamas paskaitas ir susirinkimuose kalbėdamas žmonėms. Pasak amžininkų, J. Šliūpas buvo charizmiška asmenybė ir puikus kalbėtojas, mokėjo aiškiai ir suprantamai reikšti mintis, paprastai, draugiškai bendrauti su žmonėmis, be to, nestokojo sąmojo, liaudiškos patirties, savo prakalbomis priversdavo klausytojus juoktis iki ašarų ir graudžiai apsisiverkti dėl tautiečiams daromų skriaudų⁵⁰. Nenuostabu, kad kur jis benuvyktų, jo pasiklausyti susirinkdavo minios žmonių, o po kiekvienos paskaitos jis įgydavo naujų pasekėjų, ir, žinoma, naujų oponentų.

Dažnai Šliūpas kalbėjo religijos temomis, pasakojo apie katalikybės istoriją ir jos reikšmę Lietuvai, neaplenkdavo ir esamos situacijos, kunigų tamsumo, kėlė reformų klausimus. Katalikų bažnyčią jis suvokė kaip instituciją, kurią, pasak jo, „reikia svarstyti kritiškai; jei

naudinga – gerai, galima apkantoti, bet jeigu kenkia, reikia reformuoti, jeigu duodasi, o jeigu ne – pašalinti“⁵¹. Galbūt todėl Šliūpo raštai ne tiek neigia pačią religiją, kiek kritikuoja Bažnyčios kaip institucijos tradicijas, popiežių įtaką ir ypač nedorus kunigus, tesiekiančius nulupti nuo lietuvių paskutinį kailį ir dėl to besisten-giančius išlaikyti jį prietarų ir tamsybių liūne.

J. Šliūpo platinta laisvamanybė neabejotinai buvo susijusi su tautinėmis idėjomis. Neretai ir Katalikų bažnyčią jis puldavo dėl jos lenkiškumo, nutolimo nuo lietuviškų tautinių idėjų, taip pat dėl žmonių išnaudojimo ir, žinoma, prietarų, trukdančių žmonėms šviestis ir lavintis. Jo veiklai įtaką darė ir įvykiai Lietuvoje bei anticarinė kova už Lietuvos laisvę. Po Kražių skerdynių tarp Amerikos lietuvių kilus pasipiktinimui, protestų ir demonstracijų bangai, 1894 m. Šenandoa lietuvių J. Šliūpo iniciatyva paskelbtame memorandumė apkaltino popiežių, kad jis pardavęs lietuvių maskoliams, ir viešai atsiribojo nuo Romos bažnyčios⁵². Dėl šios rezoliucijos kilo nemažas pasipiktinimas, prieš ją protestavo Šenandoa parapijiečių susirinkimas, o kelios organizacijos pasirašė pareiškimą prieš Šliūpo rezoliuciją⁵³.

Kaip ir visi to meto radikalai, socialistinės ideologijos sekėjai, Šliūpas buvo įsitikinęs, kad lietuvių vargo ir nelaimių pagrindinė priežastis yra žmonių tamsumas, prietaringumas, tikro gyvenimo nepažinimas, todėl jis pirmiausia pasitikėjo mokslu: „Visi išmanesni žmonės jau įžiūri, kad dėl tautų viso svieto, o drauge ir dėl Lietuvos yra vienas tikras draugas ir pagelbininkas – ne popėžius Romoje, ne caras Peterburge, ne cėsorai Berlyne – o tikrai *mokslas ir valnybė!*“⁵⁴ Bažnyčia jam siejosi su tamsumu, kur kunigai „idant ant žemės viešpatautų šventa ramybė, draudžia žmonėms mįslyti“⁵⁵. Todėl jis ragindavo žmones aukoti pinigų ne bažnyčiai, o apšvietai, kuri duoda daug didesnę naudą⁵⁶.

Paprastiems žmonėms viešos Šliūpo kalbos neabejotinai turėjo kelti susidomėjimą ir netgi nuostabą. „Kada jį pirmą kartą išgirdau kalbant, tuojau pajutau, jog šneka tikras mano bičiulis.

Jis tiesiai išdrožė, jog čia Amerikoje mes esame laisvi žmonės, nei carams, nei kunigams mes nebevergausime. Tik turime dirbti sau, savo šeimai ir gimtojo krašto naudai.“ – pasakojo vienas Pensilvanijos angliakasys „Tuomet pagalvojau, kaip gi žmogus gali turėti drąsos taip viešai prabilti. Prieš carą, – taip, bet kaip gi dabar taip atvirai pasisakyti prieš kunigus!“⁵⁷.

Atkreiptinas dėmesys, kad svarbų vaidmenį J. Šliūpas suvaidino tose vietose, kur jam teko gyventi. Amerikoje jam teko dažnai kilnotis iš vietos į vietą dėl darbo, mokslo ar vėliau vėčiantis gydytojo praktika. Trumpesnią ar ilgesnią laiką jis gyveno Niujorke (1884–1886), Baltimorėje (1889–1892), Vilks Baryje (Wilkes Barre, 1891), Plimute (1892), Šenandoa (1886–1887, 1892–1894), Merilande (Maryland, 1887–1891), Skrantone (1895–1900, 1906–1917), Filadelfijoje (1902–1906). Mažiau pastebimas Šliūpas buvo studijų Merilande metu, o vėliau jis aktyviai dalyvavo lietuviškoje veikloje visose gyventose vietovėse. Niujorke jis įsitraukė į parapijos kūrimą ir bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, Baltimorėje švietėjiška veikla ir viešais pasisakymais sujudino lietuvių⁵⁸ – dalis tapo jo šalininkais ir rėmėjais, tačiau augo ir opozicija, ir nepasitenkinimas jo darbais. Šenandoa jis rado lietuvių kovojančius su lenkais dėl savo Bažnyčios ir įsiūlė jiems pasikviesti iš Lietuvos kun. Aleksandrą Burbą, tapusį išeivijoje tautinio atgimimo lyderiu ir tautiškumo puoselėtoju. Vėliau Šenandoa drauge su kun. Vladu Dembskiu jis surengė „mokyklėlę“ – Dembskis mokė geografijos, o Šliūpas – pasaulio istorijos.⁵⁹ Nemažą įtaką jis galėjo turėti ir Skrantono lietuviams, čia jis gyveno tuo metu, kai parapijoje kilo nesutarimai ir ginčai su kun. M. Pėža, ir vėliau, kai kūrėsi tautinė bažnyčia.

Jonas Šliūpas buvo gerai žinomas daugelyje Amerikos vietų, net ir toliau nuo Pensilvanijos. Apie Šliūpą buvo pasakojamos legendos.⁶⁰ Jo pasiklausyti rinkdavosi ne tik „laisvamaniai“, „cicilikai“, bet ir katalikai.⁶¹ „Visi bėgo, bet ne tiek paklausyti, kaip pažiūrėti to pagarsėjusio žmogaus. Rodant Šliūpą už pinigų, galima

būtų padaryti neblogas biznesas⁶². Vienų susižavėjimui, kitų nepasitenkinimui, J. Šliūpo idėjos plačiai plito ir sulaukdavo pasekėjų arba bent jau pasėdavo nepasitenkinimo, abejonės sėklą lietuvių galvose. Kai kuriose vietose po jo apsilankymo žmonės įgaudavo daugiau drąsos ir pasitikėjimo savo jėgomis, imdavosi veiklos ar kildavo į kovą už savo teises. Galima spėti, kad Šliūpo idėjos ne vienoje Amerikos lietuvių kolonijoje davė pradžią laisvamanybės, socializmo idėjoms ar netgi paskatino Tautinės bažnyčios kūrimąsi.

Vis dėlto rasti faktų apie tiesioginį Šliūpo dalyvavimą kuriant Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią būtų gana sudėtinga – nebent Niujorke, kur pirmą kartą bandyta sukurti nuo Romos popiežiaus nepriklausomą Bažnyčią. J. Šliūpas laikėsi Amerikos lietuviams socialistams būdingos pozicijos – gal ateis laikai, kuomet žmonėms nereiks jokių bažnyčių, bet kol liaudis nenori ir negali be jų apsieiti, išmintingiau turėti savo Tautinę bažnyčią, negu svetimam Romos popiežiui tarnauti ir jam lobius krauti⁶³. J. Šliūpo tekstuose neretai galima aptikti raginimų lietuviams „sutverti tikrai tautišką bažnyčią“. Tiesa, toks pasakymas pirmiausia reiškė pastangas atsiskirti nuo lenkų ir sukurti lietuvišką Bažnyčią. Tačiau Šliūpo raštuose galima rasti ir tiesioginių reikalavimų kunigams vardan lietuviybės atsiskirti nuo Romos popiežiaus, pvz.: „Taigi, mūsų reikalavimai – jei-gu kunigai trokšta vėl brolybės – remiasi ant principų valnybės: išsižadėkite svetimų despotų Romos hydros, 1) tverkite tautišką bažnyčią, būkite pasiuntiniais mokslo, sėkite apykantą vieni kitų užuot persekiojimų“⁶⁴. Neabejotinai didelę įtaką Šliūpo mintims apie Tautinę bažnyčią turėjo jo ryšiai ir bendradarbiavimas su lenkų kunigu Hoduru, sukūrusiu Skrantone nepriklausomą lenkų parapiją – dėl šių ryšių Šliūpai nuolat kliūdavo nuo oponentų⁶⁵.

Įdomu tai, kad Jonas Šliūpas dalyvavo teisme, kai Filadelfijos lietuviai bylinėjosi su savo kunigu ir vyskupu. Jis buvo pakviestas išversiti parapijos protokolą iš lietuvių į anglų kalbą.

Šią patirtį jis vėliau aprašė spaudoje, mokydamas lietuvius, kaip išsaugoti Bažnyčios turtą: „Vienintelis kelias dėl tų, kurie steigia naujas parapijas ir trokšta bažnyčias palaikyti tautos rankose, yra toks: niekada neminėkite nė žodžiu nė rašte (tuomi labiaus protokoluose) vardo „Romos katalikų“. Žodis „Romos katalikų bažnyčia“ atiduoda savastį, norint ar nenorint, į rankas vyskupų. Jeigu lietuviai steigtų savo bažnyčias ant vardo „lietuviška bažnyčia“, tada tik jie galėtų pasilikti savininkais jos ir galėtų vesti kontrolę visų įėjimų ir išleidimų, priimti ar išvartyti kunigą – žodžiu sakant, būti valdyviais savo turto“⁶⁶. Galima sakyti, kad Šliūpas jau tuomet nuspėjo ateitį nuogaustaudamas, kad milijonais vertinamos lietuvių pastatytos bažnyčios realiai „skaitosi airių ir vokiečių vyskupų turto“, tad lietuviai gali savo turto netekti⁶⁷. Jis dažnai primindavo savo pastangas padėti žmonėms Niujorke įkurti nepriklausomą parapiją ir, žinoma, jautėsi nuvilintas, kad jo patarimų nebuvo klausoma. „Turiu bent tą satisfakciją, kad šiandien, sulig žiniomis laikraščiuose, patys kunigai susirūpinę, koks bus likimas Amerikos liet. bažnyčių, kada katalikų dievočių ima stokoti! Aišku, kad turtai, vertybės atiteks ne lietuviams, juos sukrovusiems, o Amerikos vyskupams, kurie arba bažnyčias svetimgenčiams atiduos, arba jas pardavę pinigus savon kišenėn įsikiš, o lietuviams bus pašnipšt!“⁶⁸

Daugiausia klausimų kelia Šliūpo vaidmuo Skrantone kuriant LTKB. Nuomonių šiuo klausimu galima rasti gan prieštaringų. Vieni teigia, kad iki šiol Skrantone tebeveikianti Tautinė bažnyčia buvo įsteigta Jono Šliūpo iniciatyva⁶⁹, kiti pritaria, kad Šliūpas dar 1907 m. Skrantone lenkų pavyzdžiu „pradėjo lipdyti tautinę lietuvių parapiją“⁷⁰. Vis dėlto patys LTKB nariai ir kunigai (pavyzdžiui, kun. Valadka) neužsimeina, kad Šliūpas būtų buvęs šios Bažnyčios iniciatoriumi ar kūrėju. Dėl to sunku Šliūpo vaidmenį Skrantone kuriantis Lietuvių tautinei bažnyčiai tiksliau apibūdinti. Taip, jis gyveno tuo metu Skrantone, visi jį pažinojo, jis galėjo daryti įtaką vykusiems procesams. Kilus nesutarimams

Skrantono parapijoje, kunigas dėl jų kaltino Šliūpą, nors šis aiškinosi, kad į parapijos reikalus „niekuomet nesikiša, nei nenori kištis“⁷¹. Tikrumoje jam, kaip bedieviui, nederėjo kištis į jokios bažnyčios reikalus, bet, kai pasitaiko proga griauti Katalikų bažnyčią, jis neiškenčia⁷², – rašė A. Kučas, piktindamasis, kad J. Šliūpas šiame konflikte labai rėmė lietuvius, norėjusius paversti Bažnyčią „nepriklausoma“.

Galima ilgai kalbėti apie J. Šliūpo veiklos prieštaringumus Amerikoje, tačiau neabejotinai tenka pripažinti jo įtaką to meto lietuvių bendruomenėje vykusiems procesams – nors ir netiesiogiai (savo tekstais, žodžiu, paskaitomis, savo nesiliaujama antilenkiška propaganda, Romos katalikų bažnyčios ir jos hierarchų kritika), jis daug prisidėjo ne tik prie LTKB idėjos, bet ir prie lietuviškų Bažnyčių steigimo. Kai kurie katalikai vėliau pripažino J. Šliūpo veiklą: pasak J. Žiliaus, jei Šliūpo nebūtų buvęs, tai jį būtų reikėję sukurti, kad neužsnūstų katalikų dvasininkija⁷³. Amžininkų teigimu, daug kunigų JAV tik J. Šliūpo bijodami negalėjo sėdėti rankas sudėję ir buvo priversti veikti lietuviybės baruose.

Pirmieji bandymai kurti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią

Kada galima pradėti kalbėti apie Tautinės lietuvių bažnyčios pradžią Amerikoje? Į šį klausimą sunku atsakyti, nes daugeliu atveju skiriamoji riba tarp paprasto nepasitenkinimo bei kovos su vietos kunigu ir noro sukurti Tautinę bažnyčią buvo labai nežymi. Nesutarimų įvairiose parapijose, nenoro paklusti Bažnyčios įstatymams ir perrašyti nuosavybės teises vietos vyskupui, bandymų teisybės ieškoti vyskupijoje ar net teismuose XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tikrai netrūko. Tiesa, ne visada tai buvo bandymai kurti atskirą nepriklausomą Lietuvių tautinę bažnyčią, dažniausiai tik paprasta kova už savo teises ir noras turėti lietuvišką Bažnyčią ir lietuvių kunigą. Vis dėlto tam tikras bendras nepasitenkinimo priežastis, padėjusias

pamatus vėlesniems LTKB kūrimo procesams, galima nurodyti. Dažniausiai lietuviškose parapijose kilus nepasitenkinimui išryškėdavo šie svarbiausi tikinčiųjų reikalavimai: 1) patys lietuviai turi valdyti Bažnyčią, kuri yra pastatyta už jų lėšas, 2) patys lietuviai per komitetus ar paskirtus asmenis turi administruoti ir tvarkyti visus parapijos reikalus ir bažnyčios turtą, 3) lietuviai patys turi rinktis ir kviesti jiems tinkantį kunigą. Vienur šie klausimai būdavo aiškiai suformuluoti, kitur likdavo tik kaip fonas, tačiau neretai jie tapdavo vėlesnio Bažnyčios skilimo priežastimi.

Pirmieji bandymai kurti LTKB gana ankstyvi, siekia XIX a. pabaigą. Stasys Michelsonas rašė, kad Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia įsisteigė apie 1880 m.⁷⁴. Tiesa, faktas, kad jos atsiradimas grindžiamas 1884 m. Baltimorės nutarimu dėl Bažnyčios turto, liudytų, kad galvoje jis turėjo ne 1880 m., o devintojo dešimtmečio įvykius arba tik kokias nors nepriklausomos Bažnyčios idėjas. Pirmasis konkretus tokios Bažnyčios pavyzdys, kuris neretai istoriografijoje vertinamas kaip bandymas Amerikos lietuvių bendruomenėje pasėti „tautinės nepriklausomos parapijos“ sėklą, yra Niujorko Šv. Trejybės parapija. „Laikas yra sutverti lietuvišką tautišką bažnyčią, paremtą ne vien ant Romos dogmų, bet ant mokslo, dorybės, meilės, teisybės... Mintis puiki, tokia, kokią mes bandėme pervesdinti New Yorke 1885 ir 1886 m., bet žmonėms neapsišvietus, neįstengėme pervesdinti pirmoje lietuvių bažnyčioje Amerikoje“⁷⁵ rašė Jonas Šliūpas. Jo oponentai vėliau nuolat primindavo Šliūpo pastangas griauti Romos katalikų bažnyčią ir norą sukurti „lietuvišką tautišką bažnyčią, paremtą ne ant Romos dogmų“⁷⁶. Kun. Antanui Milukui tai buvo neginčijamas Šliūpo antibažnytinės veiklos įrodymas. Ar tikrai to meto Niujorko lietuvių pastangos atskirai nuo lenkų įkurti lietuvišką Bažnyčią buvo bandymas sukurti nepriklausomą Bažnyčią? Ar to siekė Niujorko lietuviai, ar tik Jonas Šliūpas? O gal tokios kalbos kilo tik vėliau, Šliūpai aprašius tai kaip nesėkmingą bandymą?⁷⁷

Niujorko Šv. Trejybės parapijos istorija iki šiol nėra sulaukusi atidesnio tyrėjų dėmesio, istoriografijoje nesutariama, ir kaip vertinti Jono Šliūpo veiklą šią Bažnyčią kuriant. Šiuo klausimu esama prieštarų nuomonių: vieni užsimeina, kad Šliūpas JAV net parapijas kūrė, kiti tvirtina, kad tokia jo veikla nesusijusi su Bažnyčia ir kad jis nė vienos parapijos neorganizavo, o „sekretoriaudamas New Yorko liet. parapijos komitete greičiau dezorganizavo newyorkiečių gražią pradžią“⁷⁸, kad jam svarbu buvo „ne tautystė, bet bedievytė“⁷⁹ ir kad „šios jo veiklos negalima laikyti teigiama nei katalikybės, nei lietuviybės požiūriu“⁸⁰. Vis tik prie šios istorijos reiktų stabtelėti šiek tiek ilgiau ir pabandyti atsakyti į klausimą, ar tikrai ji gali būti vadinama pirmuoju, nors ir ne itin sėkmingu Tautinės bažnyčios steigimo atveju Amerikoje.

Jonui Šliūpui atvykus į Niujorką čia jau veikė Šv. Kazimiero draugija (įkurta 1875 m. prie lenkiškos Šv. Stanislovo parapijos). Draugijoje spietėsi lietuviai ir lenkai, lietuviai priklausė lenkiškai parapijai. Kaip kitose vietose, taip ir Niujorke lietuviai tuo metu svajojo apie lietuvišką kunigą. Šliūpas dalyvavo parapijos susirinkimuose, kuriuose kilo mintis atsiskirti nuo lenkų ir sukurti savo lietuvišką parapiją. Kad ir kaip keista, Šliūpas tapo vienu iš didžiausių šios idėjos entuziastų ir ėmėsi jos įgyvendinimo. „Nors aš nebuvau bažnytininkas savo įsitikinimais, bet, matydamas, kad kitaip lietuvių neatitraukiau nuo lenkų, dėdau pastangas aprūpinti lietuvišką kunigą per įsteigimą lietuviškos parapijos“⁸¹, rašė jis. Niujorko lietuvių parapijos susirinkime buvo nuspręsta kurti „Lietuviška N. Jorko parapija šv. Traicės vardu“, buvo sudaryta 19 narių parapijos draugija, o Šliūpas tapo šios parapijos komiteto sekretoriumi⁸², kuriam teko užduotis surasti lietuvių kunigą.

„Mano taisomą lietuvišką parapiją visi mūsų lietuvininkai giria. Pamatysi, Liudyte mieloji, kad dar ant galo šių metų bus pas mus lietuviškas kunigėlis ir liet. bažnyčia. Lietuvininkai giedos „Pulkim ant kelių“ Niujorke taip pat, kaip Lietuvoje“⁸³ džiaugėsi Jonas Šliūpas savo

sužadėtinei Liudai Malinauskaitei ir su visa energija ėmėsi parapijos kūrimo darbo. Rūpesčių užteko, taip pat ir nesutarimų tiek su lenkų kunigu, tiek su pačiais lietuvių parapijiečiais. O ir Šliūpo sudėtingas charakteris dažnai galėjo turėti neigiamos įtakos tokiam darbui. J. Šliūpui lietuvišką parapiją sukurti buvo itin svarbu, dėl parapijos ir lietuviškos bažnyčios reikalų jis pats net kelis kartus važiavo tartis pas vietos vyskupą. „Vakar aš buvau antrąsyk nuvažiavęs pas vyskupą. Drauge su Bieliu. Neradę namie vyskupo, ėjome pas aukštesnę vyresnybę, nu-linkome pas generališkąjį vikarą Quinn'ą prie kurio – „senesni“ gyventojai Suv[ienytose] Valsitijose sakė – mes neprieisią. Tuomi tarpu jis mus meilingai priėmė, ir padarėme savo darbą geriausiai. Quinn'as davė mums raštą pas „faber Lawrence“ ant Pitt-str., su kuriuomi raštu nuvažiavome į klištorių, tuoj ten gavome pažadą, jog būsime priimti į bažnyčią, atvažiavus kun. Varnagiriui, mūsų liet. kunigui. Matai, kaip mums gerai išėjo, kad apie lenkus nebereikia mums neigi mastauti.“⁸⁴

Taigi, kuriant Niujorko lietuvišką parapiją buvo laikomasi įprastų Romos katalikų bažnyčios taisyklių, pirmiausia bandoma susitarti ir gauti Bažnyčios hierarchų leidimą. Vėliau drauge su naujai atvykusiū kun. Antanu Varnagiriū Jonas Šliūpas pakartotinai lankėsi pas arkivyskupą Karigeną, kuris patvirtino kun. Varnagirių dirbsiant atskirai nuo lenkų⁸⁵. Šis vizitas ir arkivyskupo patvirtinimas savaime reiškė, kad kuriama lietuviška parapija inkorporuojama į dieceziją. Rodos, apie jokią nepriklausomą nuo „Romos dogmų“ Tautinę bažnyčią niekas, netgi pats Šliūpas, tuo metu nekalbėjo.

Pasak J. Jakšto, J. Šliūpas ėmėsi laužyti taisykles ieškodamas lietuvių kunigo ir numatydamas naują tvarką kunigui atsilyginti už išpažinčių klausymą⁸⁶. Tiesa, surasti lietuvių kunigą Niujorko parapijai pasirodė nelengvas darbas. Pirmas bandymas pasikviesti kun. Petrą Končią nebuvo sėkmingas, netgi priešingai – kun. Končius atsiliepė į komiteto kvietimą atvykti, tačiau atsakė ne komitetui (taip jį pažemindamas),

bet lenkiškos parapijos klebonui⁸⁷. Tai sukėlė didžiulį Šliūpo nepasitenkinimą ir buvo vienas pirmųjų smūgių steigiant lietuvišką parapiją. Ne ką lengviau Šliūpui sekėsi sutarti ir su kitais kunigais. Nors laukdamas atvykstant į parapiją kunigo Varnagiriū J. Šliūpas buvo nusiteikęs optimistiškai ir tikėjosi su juo sugyventi draugiškai⁸⁸, tačiau šiam atvykus nuomonė apie jį pasikeitė⁸⁹. Kurį laiką J. Šliūpas su kun. Varnagiriū sutarė ir sugebėjo drauge dirbti, tačiau vėliau jų keliai išsiskyrė, o kun. Varnagiris tapo vienu aršiausių Šliūpo oponentų.

Įdomu tai, kad rūpindamasis parapijiečių teisėmis Jonas Šliūpas planavo būsimai lietuvių parapijai parengti statutą (konstituciją), pagal kurią patys žmonės viską organizuotų ir tvarkytų parapijos finansinius reikalus „nieko neatiduodami kunigams ant rankų“, o „kunigas nieko nedarys be žinios parapijos draugystės“⁹⁰. Rodos, Šliūpas pažadą ištesėjo ir žadėtąją konstituciją parengė, – pagal ją kunigui turėjo būti mokama sutarta alga, o bažnyčia nuosavybės registravimo dokumentuose įrašyta kaip priklausanti parapijai.⁹¹ Tai buvo pagrindinis dalykas, liudijantis, kad būsima Bažnyčia buvo kuriama kaip „nepriklausoma nuo Romos dogmų“. Tačiau Šliūpui plano nepavyko įgyvendinti. Atvykus kunigui žmonės džiaugsmingai sutiko su jo reikalavimais, o „liet. kunigai [...] viską padarė, kad žmonės atidavė ant kunigų ir vyskupų valios“⁹². Šliūpas jautėsi nusivylęs: „[m]ano minčia buvo pastatydinti čia bažnyčią, – bet priklausančią liaudžiai, parapijai, o ne svetimam vyskupui, ir tokią konstituciją, mano parūpintą, draugija buvo užgyrusi, kol dar kunigo nebuvo. Bet kada vergai pamatė kunigą, bučiavo jam skvernus ir nėrėsi iš kailio jam patarnaudami, o tada tas atsisakė užrašyti bažnyčią „tamsiškai miniai“, tai visų širdys susmuko į kelnes ir užmiršo, kad Šliūpas „parūpino jiems skėtį (parasoną), kuris ginąs juos nuo darganų ir nuo saulės kaitros. [...] tačiau kunigui tik vyskupo globon benorint bažnyčią užrašyti, žmonėms susvyravus, aš pasitraukiau iš draugijos, palikinas ją vilko nasruose. Perkalbami nesidavė“⁹³.

J. Šliūpo ir Niujorko lietuvių siekius turėti lietuvių kunigą ir pasistatyti savo bažnyčią lydėjo nesėkmės. Pirmiausia kilo konfliktas su kun. Končium iš Baltimorės, o vėliau atvykęs kun. A. Varnagiris keletą mėnesių pabuvęs – pasak vieno, dėl nepalankiai prieš jį nusiteikusių parapijos sekretoriaus Šliūpo⁹⁴, pasak kitų, dėl nepavykusio bandymo viską (pirmiausia išdą) perimti į savo rankas ir dėl konflikto su parapijiečiais, – pasiėmęs visus surinktus pinigus⁹⁵ ir parapijiečių net neperspėjęs viską metė ir išvažiavo į Pensilvaniją, Frilandą (Freeland). Anot J. Šliūpo, kunigas Varnagiris reikalavęs, kad parapija jam kasmet mokėtų 2500 dolerių – tada jis galbūt pasilikytų⁹⁶. Paprastiems žmonėms, sunkiu darbu uždirbantiems duoną, dosniai aukojantiems Bažnyčiai ir svajojantiems pasistatyti savo bažnyčią, toks reikalavimas buvo sunkiai pakeliamas – niujorkiškai džiaugėsi, kad jiems per metus pavyko surinkti 2000 dolerių (nors jų yra tik „300 giminių“)“⁹⁷. Taip nesėkmingai baigėsi šis bandymas sukurti lietuvišką Bažnyčią Niujorke. Sunkumų čia būta ir vėliau, parapijos kūrimo ir bažnyčios statymo darbai užtruko ilgesnį laiką, o pirmoji lietuviška parapija Niujorke (Brukline) pradėjo veikti tik 1896 m., tačiau ji nieko bendro nebeturėjo su LTKB idėjomis.

Nusivylęs nepavykusiu bandymu įkurti nepriklausomą Bažnyčią, Jonas Šliūpas nutraukė visus ryšius su parapija. „Tas atsitikimas buvo priežastimi, kad aš ėmęs parašiau raštą „katalikystė ir Lietuva“ kuris tai raštas davė pradžią „bedievytei“ tarpe lietuvių Amerikoje“⁹⁸ – rašė Šliūpas, metęs parapijos veiklą ir užsiėmęs kitais darbais. Metams bėgant jo antibažnytinė agitacija vis labiau stiprėjo, jo tekstuose vis daugėjo įvairių pasisakymų ir netgi atvirų išpuolių prieš kunigus ir Romos katalikų bažnyčią. Nors daugiau Šliūpas parapijų veikloje niekur nedalyvavo, tačiau yra užuominų, kad nepriklausomos Tautinės bažnyčios idėja J. Šliūpo ir jo bendraminčių vėliau buvo propaguojama kitose vietose. Pavyzdžiui, nepriklausomą „lietuvišką parapiją“ įkurti Šenandoa mieste jis gundė kun. A. Burbą⁹⁹. J. Šliūpo vardas neretai

minimas rašant apie jo bendražygio kun. Vladislavo Dembskio pastangas sukurti nepriklausomas parapijas Pitstone ir Frilande ar bandymus įkurti Tautinę bažnyčią Skrantone. „Kaip antrasai Liuteris tarp savo tautiečių – gyrėsi jis [J. Šliūpas] tada anglų spaudoje“¹⁰⁰.

Greta Jono Šliūpo tarp pirmųjų LTKB kūrėjų Amerikoje dažnai minimas kunigas Vladislavas Dembskis¹⁰¹. Jis buvo bene vienintelis į JAV atvykęs lietuvis kunigas, turėjęs tam tikros darbo nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusioje bendruomenėje patirties. 1869–1870 m. vykusio Pirmojo Vatikano susirinkimo nutarimai (ypač popiežiaus neklystamumo ir jo jurisdikcijos viršenybės dogmos) sukėlė skilimą Romos katalikų bažnyčioje. 1871 m. susikūrė senkatalikiai (nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusi Senoji katalikų bažnyčia, nepripažįstanti Pirmojo Vatikano susirinkimo nutarimų) išplito Vokietijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Lenkijoje ir kitur.¹⁰² Gyvendamas Šveicarijoje prie jų prisijungė ir kun. Vladislavas Dembskis. Atvykęs į JAV jis blaškėsi po įvairias lietuvių ir lenkų parapijas¹⁰³, tačiau niekur negalėjo įsitvirtinti. Jis trumpą laiką kunigavo lenkiškose parapijose Čikagoje, Detroite, Bafale (Buffalo), Hagartyje (Hagarty, Kanada), bandė dirbti Plimute pas kun. A. Burbą, Čikagoje, Pitstone, Šenandoa, bet niekur nepritapo.

Apie kunigo Dembskio dalyvavimą Lietuvių tautinės bažnyčios kūrimesi informacijos išlikę labai nedaug. Jo veikla labai gerai atspindi to meto realybę ir Lenkų tautinės bažnyčios įtaką – beveik visos parapijos, kuriose dirbo Dembskis, buvo mišrios lietuvių – lenkų arba lenkiškos parapijos, kuriose buvo ir lietuvių. Spaudoje minima, kad pagal lenkiškų Bažnyčių pavyzdį tokią „neprigulmingą parapiją“ kun. Dembskis bandė sukurti Bafale¹⁰⁴, tačiau daugiau informacijos apie tai nepavyko rasti. Ne ką daugiau žinome ir apie Pitstoną, kur 1892 m. atvykęs Dembskis ėmėsi šviesti žmones ir planavo čia „uždėti naują tikybą [vierą]“¹⁰⁵. Rodos, šis bandymas nebuvo labai sėkmingas; be to, ir

vietos kunigai, pažinoję kun. Dembskį, perspėdavo tikinčiuosius „nuo to melagingo pranašo kaip nuo ugnies saugotis“¹⁰⁶.

Sėkmingiau kun. Dembskiui sekėsi Frilande, kur jam teko dirbti 1894–1895 m. Nepatenkinti Frilande esančiu kunigu ir vietos vyskupu lenkai 1894 m. atskilo nuo Romos katalikų bažnyčios ir sukūrė „neprigulmą parapiją“, kurios klebonu pasikvietė¹⁰⁷ kunigą V. Dembskį. „Vienybė lietuvininkų“ stebėjosi, kaip lenkai pykdami ant lietuvių ima savo parapijonų kunigus. „Dembskis dabar tik rankas trina, kad tarp paikų lenkų galės savo gamtišką gyvastį užlaikyti, o su laiku ir bedieviais padaryti, ką matyti iš jo prisakymų, kuriuos Dembskis jiems davė ir kurie šiaip skamba: 1. neturėti jokio susirišimo su Romos katalikų bažnyčia. 2. Ditus savo bažnyčios ant savęs aprašyti. 3. Kunigą išrinkti patiems, kuris pasidaboja. 4. Raštus skaityti visiems, koki kam patinka. 5. Spavedies gali eiti, gali ne, vis tiek, bet visados reikia turėti nesuteptą sąžinę“¹⁰⁸. Vis tik lieka neaišku, kokia tai buvo parapija – lenkų ar mišri lietuvių – lenkų. Kun. Antanas Milukas vienur šią parapiją vadina „neprigulmingų lenkų“, į kurią Dembskiui ir Šliūpai pavyko pritraukti „lietuvių būrelio nedidelę dalį“¹⁰⁹, kitur rašo apie „Freelando atsiskyrėlių (ne visų lietuvių, kaip norėtų „Amerikos“ autorius) parapiją“¹¹⁰, dar kitur pabrėžia, kad „bedievis Dembskis persistato kaipo Freelando lietuvių parapijos klebonas“¹¹¹, ir kaltina Dembskį, kad šis Jono Šliūpo padedamas „sugebėjo susilpninti Šv. Kazimiero parapijos lietuviškąją dalį, patraukdamas vieną kitą jos narį į savo „tautišką bažnyčią“¹¹².

Išlikusi skurdi informacija apie Frilando parapiją liudija, kad Dembskiui joje sekėsi gana sunkiai. Rodos, net atskilusiems tikintiesiems Dembskio pamokslai buvo per daug radikalūs ir nepriimtini. „Dembskiui Freelande visai blogai einasi, nes parapijonų neturi nei 20, o ir tie patys nepaveilyja jam pamokslų sakyti. Užginimo priežastis buvo ši: Dembskis syki per pamokslą ėmė taip aštriai varytis ant katalikiško tikėjimo dalykų, kad pagaliaus lenkai

atskalūnai pasipiktino ir norėjo jam ten pat kailį išperti. Nuo to sykio Demskiui tapo uždrausta pamokslus sakyti“¹¹³. Sunki ekonominė padėtis ir mažas parapijiečių skaičius lėmė, kad parapijiečių kun. Dembskiui paskirta 75 dolerių mėnesinė alga¹¹⁴ buvo sumažinta iki 50 dolerių. „Vienybė lietuvininkų“ galėjo pasidžiaugti, kad pradžioje stipri Frilando Bažnyčia („nezaležny kosciol“) vis silpsta¹¹⁵, parapijiečių skaičius mažėja, o ir tie patys nepatenkinti kunigo veikla, dėl to „Dembskio parapija skirstosi, kaip žydo bitys“¹¹⁶.

Priverstas pasitraukti iš Frilando, kun. V. Dembskis dar kartą bandė įsitvirtinti Lenkų tautinėje katalikų bažnyčioje: kelis mėnesius (1895–1896 m.) jis klebonavo Paseike (Passaic)¹¹⁷. Pasak Jono Šliūpo, tikinčiųjų šioje parapijoje nedaug buvo, o ir tie patys, nors ir buvo pažadėję, nemokėjo kun. Dembskiui algos¹¹⁸. Iškentęs keturis ar daugiau mėnesių, kun. Dembskis kreipėsi pagalbos į vysk. Hodurą, o negavęs atsakymo pasitraukė iš parapijos ir pasiėmęs Bažnyčios šventenybes grįžo gyventi pas Joną Šliūpą į Skrantoną. „Tuos daiktus jis laikė palovėje, iki vysk. Hoduras, su Passaic'o parapijonimis atvykęs, neužmokėjo jam skolingos algos“¹¹⁹. Vėliau Dembskis susitaikė su Lenkų tautinės katalikų bažnyčios atstovais, tačiau klebonauti daugiau niekur nėjo. Likusį gyvenimą iki mirties (mirė 1913 m. Skrantone) gyveno Jono Šliūpo šeimoje kaip tikras šeimos narys, virto laisvamaniu ir skelbė laisvamaniškas idėjas.

Kun. Dembskio biografija liudija, kad galėjo būti ir daugiau vietų, kur lietuviai prisijungė prie ankščiau įkurtos ir sėkmingai veikiančios Lenkų tautinės bažnyčios. Minima, kad ir Filadelfijoje vykstant lietuvių teismams su kunigu dėl bažnyčios, lenkų „neprigulmingoji“ parapija gavo lietuvių kunigą ir lietuviai vis dažniau ėmė ten tikybos reikalais lankytis, – „veikiai pusė parapijonų buvo lietuviai“¹²⁰. Tokių atvejų galėjo būti ir daugiau.

Įdomu, kad tarp lietuvių pradėjus plisti nepriklausomos Bažnyčios idėjoms, kun. Dembskis buvo kviečiamas į kitus miestus pasidalinti

savo patirtimi. 1894 m. jam teko lankytis Bostone, kur jis sakė pamokslus ir mokė vietos lietuvių¹²¹. Nors Bostone Lietuvių tautinė bažnyčia nebuvo įkurta, neramumų čia netrūko. 1895 m. kilo didelis konfliktas tarp Bostono parapijos komiteto ir kun. Juozapo Griciaus, kuris siekė vienas, be komiteto, valdyti Bažnyčią ir jos pinigų. Parapijiečiai skilo į dvi dalis – viena prieš kunigą, kiti už¹²². „Buvo tai mokytiniai ex-kunigo Dembskio, kuris pernai metą atvažiavęs jiems tokį mokslą įpūtė“¹²³, – piktinosi kunigo šalininkai. Galima spėti, kad kai kuriose vietose V. Dembskio skelbiamos idėjos buvo paveikios arba bent jau pasėjo tarp lietuvių vieną kitą abejonę grūdą.

Bandymų įvairiose vietose įsteigti Tautinės bažnyčias vis daugėjo. Tiesa, apie šiuos bandymus galima rasti tik vieną kitą užuominą spaudoje ar istoriografijoje. Pasak Alekso Ambrose'o, lenkų kun. A. Kozlovskis, 1895 m. įsteigęs pirmąją tautinę lenkų parapiją Čikagoje, mėgino suorganizuoti panašią lietuvių parapiją Bridžporte (Bridgeport, Čikaga) 1898 m.¹²⁴ Daugiau informacijos apie šią lietuvių parapiją, deja, nepavyko rasti. Jei ir buvo tokių bandymų, greičiausiai jie nebuvo sėkmingi.

Pirmą „neprigulmingą nuo Romos bažnyčią“ lietuviams (vadovaujamiems kun. R. V. Dilionio ir jo pavaduotojo Kauno kunigų seminarijos ekskleriko Rusikio) pavyko suorganizuoti Baltimorėje XIX a. pabaigoje¹²⁵. Padedami Koperniko, Kęstučio, Vytauto ir kitų draugijų, tie du vyrai sutelkė parapiją, nupirko baptistų bažnyčią ir keletą metų joje meldėsi. Pasak A. Miluko, didžiausias smūgis šiai nepriklausomai Bažnyčiai buvo paskleista informacija apie Rusikio vedybą ir gimusius vaikus¹²⁶. Rusikis pasitraukė iš Baltimorės, o kelios laisvamanių draugijos perėmė bažnyčią ir pasidarė salę susirinkimams bei pobūviams.

XX a. pradžioje bandymų kurti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią būta ir daugiau. Tiesa, daugelis jų gyvavo trumpą laiką, o ir informacijos apie jas nėra daug. Pavyzdžiui, 1902 m. jau minėtas kun. Dilionis Voterberyje (Waterbury,

Conn.), pasinaudojęs Šv. Juozapo parapijos ginčą su kunigu P. Siaurusaičiu, įsteigė čia Visų Šventųjų parapiją, tačiau ji greitai pakriko ir išnyko¹²⁷. 1903 m. pabaigoje lietuviai suorganizavo nepriklausomą parapiją Du Boise (Du Bois, Pa.) ir iš Čikagos pasikvietė kunigą Petrą B. Urboną. Pasak vieno šaltinių, jis ten išbuvo tik 8 mėnesius¹²⁸, pasak kitų – parapijoje išdirbo 7 metus¹²⁹. Minima, kad netgi buvo nupirktas sklypas Tautinei bažnyčiai statyti, bet kunigui Urbonui išvykus nebuvo kitų kunigų jo vietai užimti, parapija sunyko, o nupirktą žemę buvo išnuomota kitoms draugijoms. Užsimenama, kad kun. Urbonas bandė kurti nepriklausomas Tautines bažnyčias ir kitose vietose (Dorrisville, Ill., Tamaquoj, Pa.), bet nesėkmingai¹³⁰.

1913 m. kunigui Urbonui pavyko suorganizuoti nepriklausomą Šv. Petro apaštalo parapiją Čikagos Town of Lake'o priemiestyje. Tiesa, išlikę šaltiniai ir šiuo atveju pateikia gana prieštaringą informaciją. Vienuose nurodoma, kad nepriklausomos parapijos įkūrėjas buvo kun. Urbonas, kuris čia išbuvo porą metų¹³¹, kituose rašoma, kad kun. Urbonui to nepavyko padaryti, o parapiją 1914 m. suorganizavo kun. Jankauskas¹³². Tačiau jau 1913 m. pabaigoje ar 1914 m. pradžioje spaudoje pasirodė skelbimas, kad „Draugystė Šv. Petro Apaštalo Nr. 1 Town of Lake Čikagoje ieško Rymo katalikų kunigo“. Buvo skelbiama, kad lietuviai čia jau turi bažnytelę ir kleboniją, trūksta tik kunigo. Skelbimas papiktino katalikišką „Draugo“ laikraštį: „Chicago R[omos] katalikiškųjų parapijų skaičiuje nėra Šv. Petro parapijos. Yra tik „šv. Piatro katedra“, taip juokingai garsinta neprigulmingojo Urbono. Urbonui į kalėjimą pakliuvus, mūsų „nezalieznikai“ buvo nusišmėję lenką savo dvaisios tėvelį. Nepatiko. Ieško saviškio. Tik kamgi meluoja vadindami savo bažnytelę „grynai Rymo-katalikų“? Nejaugi mano, kad tokiu apgaulingu būdu pasiseks gauti doras kunigas?“¹³³. Dar labiau juos papiktino tai, kad ši žinutė buvo paskelbta ne kur kitur, o katalikiškame laikraštyje, kuris, jų nuomone, tokių skelbimų net neturėtų priimti¹³⁴. Žinoma, kad Šv. Petro

apaštalo parapija dar kurį laiką veikė, 1919 m. buvo perkelta į kitą vietą ir galiausiai pakriko. Istoriografijoje minimi vėlesni kun. S. Mickevičiaus (1916 m.), kun. J. A. Bukausko (1919 m.) bandymai suburti nepriklausomą parapiją, kol galiausiai 1921 m. kun. S. Mickevičius Čikagoje įkūrė nepriklausomą Šv. Marijos Šiluviškės (Šildavos) bažnyčią, veikusią keletą metų¹³⁵.

Įvairiose vietose kuriant Tautines bažnyčias pirmiausia buvo susiduriama su kunigų trūkumu. Pavyzdžiui, Vusteryje (Worcester, Mass.) apie 1909 m.¹³⁶ dalis parapijiečių atskilo nuo Šv. Kazimiero parapijos ir įkūrė nepriklausomą Visų Šventųjų parapiją. Naujoji parapija ėmė ieškoti kunigo, kuris „nepriklūtų nei nuo popiežiaus, nei nuo vyskupo, ale nuo parapijos“. Priešininkai galėjo pasidžiaugti, kad prabėgus daugiau nei metams Šv. Kazimiero katalikiška parapija stiprėja, o „niezaležnikų“ ratelis mažėja ir kunigo jiems nepavyksta surasti¹³⁷. Situacija pasitaisė 1910 m. atvykus kun. Mickevičiui iš Providenso (Providence). 1910 m. liepos 31 d. nusamdytoje svetainėje jis laikė pamaldas, o žmonių prisirinko pilna svetainė¹³⁸. Pasak Ambrose'o, pirmose pamaldose atsilankė apie 400 asmenų, vėliau buvo nupirktas 15 tūkstančių dolerių vertės bažnyčia, salė, klebonija. Nepriklausoma parapija čia veikė keletą metų, tačiau po 4 metų sunyko, o vietos lietuviai iš bažnyčios pasidarė Tautinio Namo salę¹³⁹.

Bene garsiausiai po visą Ameriką nuskambėjo Skrantono istorija, kai po kelių lietuvių bylinėjimosi su vietos vyskupu metų visas baigėsi nepriklausomos Bažnyčios įkūrimu. Šios parapijos priešistorė taip pat siekia XIX a. pabaigą, kuomet 1892 m. Skrantone įkurta Šv. Juozapo draugija ėmėsi rinkti aukas ir organizuoti lietuvišką parapiją. Viskas, rodos, prasi-dėjo 1895 m. nuo paprasto parapijos konflikto su kun. Pėža, kuris, pasak parapijiečių, „pirmą sėklą nesutikimų pabėrė mūs tarpe“¹⁴⁰. Nepatenkinti parapijiečiai skundėsi kunigo elgesiu, nesiskaitymu su parapijos komitetu, žmonių kiršinimu ir dėl nežinia kaip naudojamų parapijos pinigų¹⁴¹. Dar didesnis nepasitenkinimas

kunigu Pėža kilo 1896 m. pradžioje, šiam pareikalavus pradėtą statyti bažnyčią užrašyti vyskupui. 1896 m. sausio 16 d. lietuvių parapijiečių susirinkime nepaisant kunigo gąsdinimų buvo nutarta, „jog bažnyčia turi būti po „charteriu“, o ne ant vyskupo vardo“¹⁴². Parapijos komitetas pareikalavo kunigo Pėžos atiduoti parapijos knygas, o šiam atsisakius, bandė kunigo neįleisti į bažnyčią. Konfliktui išsilykus komitetas netgi kreipėsi į vyskupą, prašydamas paskirti naują kunigą, bet nesėkmingai¹⁴³. Galiausiai ginčai persikėlė į teismus. Už parapijos turto iššvaistymą parapijos komitetas, tartas vyskupo J. O'Hara, areštavo kun. Pėžą; vėliau jis buvo paleistas už užstatą ir išvyko į Čikagą¹⁴⁴. Tačiau ramybės Skrantono parapijoje nebuvo. 1897 m. klebonu paskirtas kun. A. Kaupas pabaigė statyti bažnyčią, tačiau jam norint sutvarkyti dokumentus ir užrašyti bažnyčią ir visą parapijos turtą vyskupui, parapijos komitetas nesutiko to padaryti. Kilęs konfliktas ir bažnyčios nuosavybės klausimas iki 1913 metų buvo sprendžiamas įvairiuose teismuose, vienos instancijose bylą laimint vyskupui, kitose – parapijiečiams.¹⁴⁵

Ilgus metus Skrantono parapijiečiai nenorėjo nusileisti ir kovojo, kad lietuviai liktų parapijos ir bažnyčios savininkai ir valdytojai. Kita gi pusė aiškino, kad niekas, ir ypač vyskupas, nenori tos lietuvių nuosavybės atimti, o klausimas keliamas tik dėl „globos“ – pagal bažnyčios įstatymus norint apsaugoti bažnyčios nuosavybę ji turi būti „vietinio vyskupo globoje (in trust)“¹⁴⁶. „Bylinėjatės, girdi (taip skamba aukščiausiojo Pensilvanijos teismo nuspindimas), už nieką, už tuščią maišą. Bažnyčia, kaip buvo, taip yra parapijos nuosavybė; toji nuosavybė negali būti pavesta jokiems kitiems siekiams, kaip tik Dievo garbinimui sulys Romos katalikų bažnyčios įstatymų“¹⁴⁷. Tačiau teismui nusprendus, kad Bažnyčios turtas yra parapijos nuosavybė, pasipiktinęs Skrantono vyskupas ekskomunikavo parapijos komitetą ir uždarė Šv. Juozapo bažnyčią.¹⁴⁸ Du metus parapija buvo be savo bažnyčios,

kun. J. Kuras patarnavimus tikintiesiems teikė Šv. Tomo koplyčioje. Žinoma, tai sukėlė dar didesnę Skrantono parapijiečių pasipiktinimą ir ryžtą kovoti toliau.

Skrantono istorija neabejotinai turėjo didelį atgarsį išeivijoje. Ji parodė, kad paprasti žmonės, be išsilavinimo, be didelių finansinių pajėgų, nors ir neturėdami stipraus užnugario, vis tik nepabūgo nei kunigo, nei vyskupo gąsdinimų ekskomunikacija, ryžosi per teismus ginti savo teises ir kovoti už savo bažnyčią. Sunku pasakyti, ar tai buvo paprastas lietuviams nuo seno būdingas pasipriešinimas, jų nuomone, neteisybei, noras išlaikyti ir apginti savo Bažnyčią, ar kai kurių asmenų protingas ir toli numatantis žingsnis, stengiantis ateities kartoms išsaugoti ir perduoti lietuvių sukauptą turtą. Visa ši istorija tęsėsi ne vienerius metus, tačiau nors ir pavargę nuo teismų parapijiečiai vis tiek nenorėjo nusileisti. „Vyskupui buvo lengviau, nes jis, turėdamas savo žinioje šimtus parapijų, nuo kiekvienos gaudamas, kad ir ne po daug, galėjo tą bylą tęsti. O darbininkai-maineriai, turėjo nuo savo mažų uždarbių sudėti kolektas, kad tą bylą galėtų vesti. Vyskupas turėjo nusišmėjęs geriausius advokatus. Užpakalyje jo stovėjo tūkstančiai jo pasekėjų, kurie į kiekvieną jo atsisaukimą dėjo aukas pilko, paprasto mainerio nugalėjimui“¹⁴⁹. Jėgos buvo nelygios, galbūt dėl to šis susirėmimas ir ilgus metus besitęsianti kova dar labiau traukė visų dėmesį. Parapijiečiams laimėjus bylą Aukštesniajame teisme žinia apie tai, kad Skrantono parapija „atėmė bažnyčią nuo vyskupo“, pasklido tarp lietuvių. Visi įdėmiai sekė tolimesnius teismo procesus stebėdamiesi ir svarstydami: galbūt nebūtinai klausyti vyskupo, jei net teismas pripažįsta, kad bažnyčia gali būti ne vyskupo, bet pačių žmonių nuosavybė¹⁵⁰.

Skrantono pavyzdys labai aiškiai atskleidžia ir to meto lietuvių parapijiečių pažiūras bei religinį tapatumą. Dėl ilgus metus Skrantono parapijoje vykusių teismų parapijiečiai susiskaidė, daugelį kankino dvejonės. Tačiau nepriklausomos Bažnyčios idėja čia kilo gana

vėlai, pavargus nuo daug metų, lėšų ir jėgų pareikalavusių teismų ir susitaikius, kad vis tik prieš vyskupą laimėti nepavyks. Visą laiką pagrindinis ginčas vyko ne dėl kokių nors religinių dalykų, bet būtent dėl turto, dėl nuosavybės teisių ir lietuvių nenoro užrašyti bažnyčią vyskupui. „Dabar reikia įsitęmyti vieną daiktą – būtent, jog toji scrantoniečių dalis, kuriai pasisėkė numesti vyskupą nuo globėjo vietos, visados sakėsi norinti taikyties prie visų Rymo-katalikų bažnyčios įsakymų, tik trokštanti turėti savo bažnytinio turto globėjais dešimt vyrų [t. y. komitetą – D. D.] vieton vieno vyskupo“⁵¹.

Parapijiečių veiksmai vykstant teismams taip pat liudijo, kad parapija ir bažnyčia toliau linkusi likti Romos katalikų bažnyčios jurisdikcijoje. Kurį laiką buvo tikimasi, kad nesutarius pavyktų išspręsti paprasčiausiai pakeitus kunigą. „Turite gauti kunigą būtinai: jei vyskupas neduos jums kunigo, kreipkitės į Washingtoną pas Apaštališkąjį delegatą, jei nepešite, rašykite į Rymą“, mokė į Skrantoną atvykęs Viskonsino (Wisconsin) kun. Juozapas Klionauskas⁵². Parapijiečiai bandė kreiptis į Apaštališkąjį delegatą Vašingtone, taip pat lankėsi ir pas vietos vyskupą⁵³, tačiau visi bandymai buvo nesėkmingi: parapijiečiams buvo atsakyta, kad katalikai turi elgtis pagal Bažnyčios įstatymus, tada vyskupas duos jiems kunigą. O vyskupas, žinoma, atsisakė keisti kunigą, remdamasis tuo, kad Skrantonas kunigą jau turi – kun. J. Kurą⁵⁴.

Tik vėliau greta nuosavybės teisių klausimo neišvengiamai kilo ir klausimas dėl tikėjimo tiesų. Žmonės, nepaklusę vyskupo reikalavimams, katalikiškos visuomenės akyse buvo laikomi ne katalikais. Jiems buvo nuolat aiškinama, kad „jokia parapija, kuri nepriklauso vyskupijai, negali vadintis katalikiška“⁵⁵. Teismo sprendimu parapijiečiams lyg ir buvo suteikta teisė patiems nuspręsti ir susitarti tarpusavyje, tačiau realiai pasirinkimo nebuvo, – vienintelis kelias norint, kad bažnyčia veiktų, buvo paklusti vyskupo nurodymams. „Jeigu mitingas nutars prisilaukyti prie diecezijos įstatų, tai vyskupas atidarys

bažnyčią ir leis laikyti joje pamaldas. Jeigu didesnė parapijiečių dalis nenorės klausyti bažnyčios įstatymų, tat **pasirodys, jog yra nustoję būti katalikais** [išryškinta mano – D. D.] ir vyskupas paliks bažnyčią uždarytą po senovei, nes juk negali atiduoti katalikų nuosavybės ne katalikams.“⁵⁶

Tai buvo pagrindinė Skrantono bažnyčios skilimo priežastis, privertusi tikinčius žmones, katalikus virsti „eretikais“. Pralaimėjusiems ir besijaučiantiems nuskriaustiems dėl prarasto bažnyčios Skrantono parapijiečiais nebeliko kito kelio – arba nusileisti, arba atsiskirti ir kurti savo bažnyčią. Visą laiką ir kunigai, ir Skrantono parapijiečiai laikėsi nuomonės, kad jie yra katalikai. Tik vėliau, išsprendus parapijos turto ir administravimo klausimus, sukūrus savo LTKB, buvo pradėta rūpintis tikėjimo turiniu. Pirmiausia Romos viršenybės nepripažinimas ir šios institucijos kritika, taip pat mišių laikymas gimtąja kalba leido tikintiesiems apsibrėžti, kuo jų bažnyčia skiriasi nuo Romos katalikų⁵⁷.

„Lietuviškųjų bažnyčių klausimas vis kas kartas eina aiškyn. Spėjama ir sakoma, kad už kelerių metų lietuviai Amerikoje visai atsikratys nuo svetimtaučių vyskupų ir suorganizuos tautišką lietuvišką bažnyčią. Ar tas iš tikrųjų įvyks – nežinia. Pirmutiniai žingsniai jau yra padaryti“⁵⁸, džiaugėsi „Laisvoji mintis“ 1910 m. XIX a. pabaigoje lietuviai kovojo už savo teises, siekė atsiskirti nuo lenkų, kurti lietuviškas Bažnyčias, o XX a. pradžioje jau buvo imta aiškiau suvokti, kas yra *nepriklausoma Tautinė bažnyčia*. Tam ypač padėjo kelių Tautinių bažnyčių įkūrimas ir, žinoma, Skrantono LTKB pavyzdys. XX a. pradžioje Lietuvių tautinės bažnyčios pradėjo kurtis įvairiose Amerikos vietose, jos jau buvo stipresnės ir išsilaikė ilgesnį laiką.

Vietoj išvadų

Žvelgiant į XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Amerikos lietuvių parapijų gyvenimą galima teigti, kad LTKB atsiradimą paskatino daugelis

vienu metu vykusių reiškinių: modernios lietuvių tautos bei tautinės ir religinės tapatybės formavimosi emigracijoje procesai (ypač pastangos atsiskirti nuo lenkų ir sukurti savo lietuvišką Bažnyčią), įvairūs mažesni ar didesni nesutarimai parapijų viduje, skirtingas požiūris į bažnyčios ir parapijos turto priklausomybės klausimą, taip pat vietos kunigų bei JAV Katalikų bažnyčios vyskupų politika. Pirmųjų LTKB susikūrimas vienoje ar kitoje vietoje nebuvo pagrįstas sąmoningai suvoktais tikėjimo turinio ar formos skirtumais, o greičiau įvairioms aplinkybėms susiklosčius administracinio savarankiškumo siekiant įvykęs atskilimas nuo Romos katalikų bažnyčios. Kai kuriais atvejais kurti Tautinę bažnyčią turbūt net nebūtų bandyta, jei Amerikos lietuvių bendruomenėse nebūtų trūkę charizmiškų išsilavinusių kunigų, galėjusių tapti bendruomenių vienytojais, tautiniais ir dvasiniais lyderiais, jei tuo metu įvairių parapijų lietuviams būtų pavykę išspręsti konfliktus su kunigu, ar net jei kai kurie kunigai ir vietos vyskupai būtų parodę daugiau lankstumo ir supratimo sprendžiant tautinius klausimus ne tik lietuvių, bet ir kitų imigrantų parapijose. Visos šios aplinkybės XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sudarė sąlygas Amerikoje susikurti Lietuvių tautinei bažnyčiai.

Nuorodos

¹ Venskų J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3, nr. 12, p. 265–268. Pasak kunigo J. Venskaus, „Schizma yra atsiskyrimas nuo Romos, nepripažinimas Popiežiaus Bažnyčios galva. Erezija yra kokios nors tikėjimo tiesos nepripažinimas. Kiekvienam aišku, ką dabar, po popiežiaus Neklaidingumo dogmos paskelbimo, kiekvienas, kuris atsiskiria nuo bažnyčios ir nepripažįsta Popiežiaus autoriteto, yra ne tik schizmatikas, bet ir eretikas, nepripažįstąs Popiežiaus neklaidingumo dogmos. Taigi, ir tautinės bažnyčios, nepripažįstančios Popiežiaus autoriteto, yra eretiškos bažnyčios, nors jos visas kitas tikėjimo tiesas ir pripažintų“. Tiesa, Tautinės

bažnyčios nepripažino ne tik popiežiaus primato, bet ir celibato, pamaldas atlikdavo ta kalba, kurią suprasdavo tikintieji, praktikuodavo viešą išpažintį ir t. t.

² Daugiau informacijos galima rasti šiuose šaltiniuose: Tautinė bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964, p. 434–435; Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*, Chicago: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967, p. 136–140; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 498–500; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas, Boston: Keleivis, 1961, p. 127–134 [toliau – *Lietuvių išeivija Amerikoje...*]. Apie atskiras parapijas ir jų istorijas žr. Wolkovich-Valkavičius, W., *Lithuanian Religious Life in America: a Compendium of 150 Roman Catholic Parishes and Institutions*, vol. 1–3, Norwood (Mass.): Lithuanian Religious Life in America, 1991–1998 [toliau – *Lithuanian Religious Life in America...*].

³ Milukas A. *Amerikos lietuviai XIX šimtmeityje (1868–1900). Iš kun. A. Miluko paskaitų*, Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938.

⁴ *Ten pat*, p. 136.

⁵ Gyvenimo atbalsiai, *Laisvoji mintis*, 1910, nr. 9, p. 211.

⁶ Plymouth, Pa. 10 d. Rugsėjo, *Vienybė lietuvininkų*, 1895 09 11, p. 437.

⁷ Toks sprendimas, draudžiantis parapijiečiams disponuoti bažnyčios nuosavybe, JAV buvo priimtas dar 1829 m. pirmajame vyskupų suvažiavime Baltimorėje. Tačiau lietuviai emigrantai į JAV atvykę vėliau ir pradėję kurti parapijas tik XIX a. pabaigoje daug labiau sureagavo į 1884 m. Baltimorės suvažiavimą, kuris realiai tik patvirtino jau anksčiau įsigaliojusią tvarką ir papildomai įvedė bažnytinio turto priežiūros institutą. Daugiau apie tai žr. skyrių „LTKB atsiradimo prielaidos“.

⁸ Kučas A., *Shenandoah lietuvių Šv. Jurgio parapija. Deimantiniam jubiliejui prisiminti 1891–1966*, Brooklyn: Šv. Jurgio parapija, 1968, p. 22.

⁹ *Ten pat*, p. 24.

¹⁰ *Ten pat*, p. 24–25.

- ¹¹ Tai buvo pirmoji Amerikoje grynai lietuviška draugija, taip pat gausiausia ir garsiausia draugija visoje Pensilvanijoje.
- ¹² Milukas A., *min. veik.*, p. 40.
- ¹³ *Ten pat.*
- ¹⁴ Žinoma, dabar galima būtų pasakyti, kad tos lietuvių kovos buvo bereikalingos – bažnyčia vis tiek buvo Romos katalikų bažnyčios nuosavybė, nesvarbu, ar užrašyta kaip „lietuvių“ ar kaip „lenkų“, tačiau tuo metu ši bažnyčios istorija suvaidino didelį vaidmenį formuojantis lietuvių tautiniam tapatumui Amerikoje.
- ¹⁵ Plačiau žr. Dapkutė D., Lietuvių ir lenkų ryšiai emigracijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2009, Nr. 2 (8), p. 81–95; Valkavičius V. Naujosios Anglijos lietuvių imigrantų etninės sąmonės kilmė ir išlaikymas, *Lituanistikos Instituto 1981 metų suvažiavimo darbai*, Chicago, 1985; Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America...*; Wolkovicz-Valkavičius W. Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England, *Polish American Journal*, 2001 Autumn.
- ¹⁶ Minima, kad Filadelfijoje lietuviai nepaklusio vyskupo liepimui bažnyčią statyti už miesto, nusipirko seną bažnyčią mieste ir be vyskupo leidimo įkūrė parapiją, kuri vėliau buvo priimta į vyskupo jurisdikciją (Dembskis, V. *Kankintojai ir kankintiniai už mokslą*, Plymouth: Spauda „Vienybės Lietuvninkų“, 1905, p. 168). Kitur minima, kad lietuviams vis tik pavyko gauti leidimą per popiežiaus legatą Vašingtone, kuris paveikė airių vyskupą ir lietuviai galėjo nusipirkti bažnyčią ten, kur jiems patiko (*Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 338).
- ¹⁷ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Pittston, Pa., *Vienybė lietuvininkų*, 1892 02 24, p. 100.
- ¹⁸ Redakcijos pastabos, *Draugas*, 1910, nr. 37, p. 354.
- ¹⁹ Apibūdinimai dažnai priklausydavo nuo to, kuri pusė ir kurios ideologijos spauda apie tai rašydavo: katalikiški laikraščiai savo oponentus ir parapijiečius, besipriešinančius kunigui, dažnai vadindavo įvairiais „laisvamanių“, „atskilėlių“, „bedievių“, „saliūninkų“ vardais, o kiti pusei šie parapijiečiai buvo geriau išsilavinę, daugiau išmanantys asmenys, skirtingai nei tie „gerieji katalikai“, kuriuos vadindavo ištikimais, bet tamsiais ir nemąstančiais kunigų pasekėjais.
- ²⁰ Nesupranta!, *Draugas*, 1910, nr. 41, p. 420.
- ²¹ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Iš Baltimorės, *Vienybė lietuvininkų*, 1892 05 18, p. 239.
- ²² *Ten pat.*
- ²³ Boston, Mass., *Nauja gadynė*, 1895, nr. 19, p. 4.
- ²⁴ XX a. pradžios spaudoje kai kada iškildavo lietuvių vyskupo klausimas (Dėl lietuvių vyskupo, *Draugas*, 1914 04 02, p. 4). 1914–1915 m. šis klausimas netgi buvo svarstomas Lietuvių katalikų federacijos kongresuose ir ketinta kreiptis į JAV vyskopus ir į Vatikano pasiuntinį Vašingtone. Tačiau planai ir liko tik planais, o būklė nesikeitė. Pirmojo Amerikos lietuvių vyskupo lietuviai susilaukė tik 1961 m. (*Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 212–213).
- ²⁵ Dėl lietuvių vyskupo, *Draugas*, 1914 04 02, p. 4.
- ²⁶ Pasak A. Kučo, per 30 metų lietuvių katalikų į bažnyčias sudėtas turtas (neskaitant parapijų išlaikymo) artėjo prie pusės milijono dolerių (*Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 142.). Stasys Michelsonas pateikė parapijų sąrašą, kuris buvo paskelbtas 1941 m. Kunigų Vienybės metraštyje. Jis rašo: „[V]isas tų parapijų turtas – bažnyčios, klebonijos, mokyklos, salės, kapinės – užrašytos airių vyskupams. Čia pažymėta kai kurių parapijų turto vertė siekia \$16,300,000 sumos. Bet daugelio parapijų turtas neparodytas. Spėjama, kad sudėjus viską krūvon, pasidarytų apie \$35,000,000 suma. Tai sunkiai lietuvių uždirbti ir svetimiesiems atiduoti milijonai“ (*Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 481).
- ²⁷ Milukas A., *min. veik.*, p. 101.
- ²⁸ *Ten pat.*
- ²⁹ Gyvenimo atbalsiai, *Laisvoji mintis*, 1910, nr. 9, p. 211.
- ³⁰ Amerikoje buvo nusistovėjusi tvarka, kad kunigams mokama ne tik už bažnytinius patarnavimus (vestuves, krikštynas, laidotuves), bet ir už išpažintį. Ne visur parapijiečiai buvo patenkinti, kad reikia mokėti už išpažintį, kai kur jie bandė pakeisti kunigo nustatytą tvarką ir atsisakyti šio mokesčio bei velykinių kortelių (Margumynai, *Nauja gadynė*, 1894, nr. 9, p. 11).
- ³¹ Mėžkiame laukan siurbėlių luomą?, *Nauja gadynė*, 1895, nr. 33, p. 1–2.
- ³² Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Brooklyn, N. Y., *Vienybė lietuvininkų*, 1895 11 13, p. 549.
- ³³ Wolkovicz-Valkavičius W., Tension in Bi-Ethnic Parishes: Poles and Lithuanians in New England, *Polish American Journal*, 2001 Autumn, p. 77–78.
- ³⁴ Gyvenimo atbalsiai, *Laisvoji mintis*, 1910, nr. 9, p. 212.
- ³⁵ 1914 m. buvo nurodoma, kad kovojant su bedievytės plitimu būtina „sutvarkyti santykius tarp kunigų ir jų parapijonų. Nesutikimai kunigų su parapijonais, vieni kitais nepasitenkinimas dažniausiai paruošia dirvą prieštikiybinei agitacijai“ (Sukruskime, *Draugas*, 1914 01 08, Nr. 2, p. 1).
- ³⁶ Lavinskas F., Angliakasio atsiminimai, I dalis, Long Island City, N.Y., 1952, p. 110.
- ³⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 145.
- ³⁸ Keletas žodžių apie mūsų geradėjus lenkus ir jų bernus, *Vienybė lietuvininkų*, 1895 10 02, p. 479.
- ³⁹ Boston, Mass., *Nauja gadynė*, 1895, nr. 19, p. 4.
- ⁴⁰ Pasak Michelsono, vyskupas nusileidęs ir kun. Žilinskas 1904 m. buvo pripažintas lietuvių Šv. Petro parapijos klebonu (*Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 285).
- ⁴¹ Korespondencijos. Scranton, Pa., *Nauja gadynė*, 1895, nr. 21, p. 6.
- ⁴² Viena pirmųjų buvo uždaryta Broktono (Brockton) bažnyčia – Bostono arkivyskupas buvo atėmęs iš jos kunigą, nes bažnyčios turtas nebuvo jam perrašytas. Vėliau kunigas ten buvo, bet diskusijos dėl turto perrašymo vis dar vyko, o parapija priešinosi tokiam sprendimui. Panašiai buvo ir kitose vietose. Bostono lietuviai pasistatė sau mūrinę bažnyčią, bet arkivyskupas kelis metus nedavė kunigo, nes jos turtas nebuvo perrašytas pagal bažnyčios įstatymus. Tik atėjus kunigui J. Žilinskui pavyko perimti bažnyčią iš komiteto, perrašyti vyskupui ir pradėti lietuviškas pamaldas.
- Filadelfijos istorija dar sudėtingesnė: lietuvių pastatyta bažnyčia buvo užrašyta Šv. Antano draugijos vardu. Kilus nesutarimui tarp parapijos ir kunigo Kaulakio, siekusio, kad bažnyčia būtų užrašyta arkivyskupo Ryano, o ne draugijos vardu, prasidėjo bylos teismuose. Nesutarimai tęsėsi 5 metus, o po kilusių bažnyčioje muštynių 1901 m. bažnyčia buvo uždaryta. Galiausiai teisėjas priėmė sprendimą, kad bažnyčia vis tik priklauso tiems, kas ją pastatė. Tačiau vienybės atkurti nebepavyko, kun. Kaulakis nupirko kitą bažnyčią, o senoji – Šv. Antano draugijos – buvo pariduota. 1910 m. Māhanoi Sityje (Mahanoy City) buvo pareikalauta, kad bažnyčios finansinius reikalus tvarkytų ne komitetas, o kun. S. Pautienius. Prasidėjus teismams, parapijos komitetui buvo uždrausta bažnyčiai rinkti lėšas, o kunigas išvažiavo. Ginčams užsitęsęs, bažnyčia buvo uždaryta. Tai tik keletas pavyzdžių, atspindinčių to meto lietuvių parapijų gyvenimą (žr. Nesupranta!, *Draugas*, 1910, nr. 41, p. 419–420).
- ⁴³ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 131–132.
- ⁴⁴ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scranton parapija 1913–1949*, Scranton, Pa.: LTKB, 1949, p. 8.
- ⁴⁵ Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), p. 43–51.
- ⁴⁶ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 399.
- ⁴⁷ Būtėnas J., *Aušrininkas dr. Jonas Šliūpas*, Vilnius: Žara, 2004; Jakštas J., *Dr. Jonas Šliūpas: jo raštai ir tautinė veikla*, Chicago: Akademines skautijos leidykla, 1979; Dapkutė D., Jonas Šliūpas Amerikos lietuvių ideologinių kovų verpetuose, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2011, t. 12, p. 107–119.
- ⁴⁸ Valadka M., *Už laisvą lietuvių*, Scranton, 1970, p. 4.
- ⁴⁹ Amerikoje Šliūpas leido ir redagavo ne vieną laikraštį: „Unija“ (1884), „Lietuviškas balsas“ (1885–1889), „Apšvieta“ (1892–1893), „Nauja gadynė“ (1894–1896), „Laisvoji Mintis“ (1910–1915).
- ⁵⁰ Valadka M., *min. veik.*, p. 28.

- ⁵¹ Šliūpas J., Lietuviai Amerikoje. Santrauka kalbos, laikytos 5 dieną birželio 1910 m. Čikagos mieste [Perspausdinta iš *Laisvosios minties*, nr. 6.], Scranton: Laisvosios minties spaustuvė, 1910, p. 19, Šiaulių universiteto biblioteka (J. Šliūpo archyvas) [toliau – ŠUB].
- ⁵² *Lietuvystės praeitė, dabartis ir ateitis, istoriškai sociologiskas pjesinys D-ro Jono Szliupo*, Baltimore: Kardas, 1897, p. 48; Šliūpas J., Iš mano atsiminimų, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 359.
- ⁵³ Jakštas J., *min. veik.*, p. 156.
- ⁵⁴ Tautybė ir Katalikystė, *Apšvieta*, 1892, nr. 6, p. 408.
- ⁵⁵ Vedamasis, *Nauja gadynė*, 1894, nr. 4, p. 2.
- ⁵⁶ J. Szl. Lietuvių bažnyčios Amerikoje, *Lietuviškasis balsas*, 1889, nr. 3, p. 22–23, ŠUB.
- ⁵⁷ Valadka M., *min. veik.*, p. 15–16.
- ⁵⁸ Jakštas J., *min. veik.*, p. 136.
- ⁵⁹ Kaip „bedievių mokykla“, ji patalpų neturėjo, – sekmdieniais buvo rengiami susirinkimai su diskusijomis (žr. Šliūpas J., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 358].
- ⁶⁰ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Lewinston, ME., *Draugas*, 1910, nr. 38, p. 268.
- ⁶¹ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Cambridge, Mass., *Draugas*, 1910, nr. 41, p. 413.
- ⁶² Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Boston, Mass., *Draugas*, 1910, nr. 38, p. 368.
- ⁶³ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 129.
- ⁶⁴ Dr. Szl. Kaip gali lietuviai pereiti į vienybę?, *Nauja gadynė*, 1895, nr. 30, p. 2.
- ⁶⁵ Milukas A., *min. veik.*, p. 151.
- ⁶⁶ Šliūpas J., Reikaluose bažnyčios šventos katalikų, *Vienybė lietuvninkų*, 1904, nr. 28, p. 338, ŠUB.
- ⁶⁷ Šliūpas J., Trumputė epizodiška mano gyvenimo eigos apibrėža. Išpažintis, in: Jakštas J., *min. veik.*, p. 293–294.
- ⁶⁸ Račkauskas K. V., Dr. Jonas Šliūpas, biografinė apybraiža, I dalis, rankraštis, ŠUB, F.24-2, p. 139.
- ⁶⁹ Škiudaitė A. V., Scranton, Willkes Barre, Shenandoah, Mahanoy... (41), *Draugas*, 2002 07 18, p. 4.
- ⁷⁰ Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus parapija*, Lawrence, Mass, 1953, p. 111.
- ⁷¹ Korespondencijos. Scranton, Pa., *Nauja gadynė*, 1895, nr. 18, p. 4.
- ⁷² Kučas A., *Kunigas Antanas Staniukynas*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1965, p. 167.
- ⁷³ Misiūnas R., *Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje – 1922 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 64.
- ⁷⁴ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 127.
- ⁷⁵ Šliūpas J., *Lietuviai! Ar gerai keliais žengiam priekin?*, p. 195.
- ⁷⁶ Milukas A., *min. veik.*, p. 50.
- ⁷⁷ Pirmą kartą apie bandymą sukurti lietuvišką tautinę bažnyčią „paremtą ne ant Romos dogmų“ J. Šliūpas užsiminė knygoje *Lietuviai! Ar gerai keliais žengiam priekin?* 1907 m. Įdomu tai, kad jo oponentai, per daug nesigilindami į Niujorko lietuvių parapijos istoriją, dažniausiai remiasi šiuo J. Šliūpo tekstu.
- ⁷⁸ Kemėšis F., Ideologinės kovos lietuviškoje Šiaurės Amerikos išeivijoje, in: *Krikščionybė Lietuvoje: praeitis, dabartis, ateitis*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1938, p. 116.
- ⁷⁹ Milukas A., *min. veik.*, p. 196–197.
- ⁸⁰ Kemėšis F., *min. veik.*, p. 116.
- ⁸¹ Šliūpas J., Iš mano atsiminimų, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 333.
- ⁸² Buvo išrinktas parapijos komitetas: pirminkas V. Džiankauskas, padėjėjas P. Bačinskas, protokolų sekretorius J. Šliūpas, finansų sekretorius A. Anskaitis, kasininkas Avižienis (žr. Būtėnas J., *min. veik.*, p. 87).
- ⁸³ Jono Šliūpo 1885 04 20 laiškas sužadėtinei Liudai Malinauskaitei (žr. Būtėnas J., *min. veik.*, p. 92).
- ⁸⁴ Jono Šliūpo 1885 05 31 laiškas sužadėtinei Liudai Malinauskaitei (*ten pat*, p. 96).
- ⁸⁵ Vėliau Šliūpas pasakojo, kad jam už kunigą reikėjo lotyniškai su arkivyskupu kalbėti, nes kunigėlis tik lietuvių ir slavų kalbą temokėjo. Vyskupas netgi paklausęs, kuris iš jų yra kunigas (žr. Šliūpas J., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 352–353).
- ⁸⁶ Amerikoje buvo nusistovėjusi tvarka, kad kunigai veltui išpažinčių neklauso, kiekvienas penitentis turi sumokėti paskirtą mokestį. J. Šliūpo buvo numatyta, kad komitetas norintiems atlikti išpažintį pardavinės korteles (iš vyrų imdamos po 50 centų, iš moterų – po 25 centus), o iš surinktų pinigų kunigui bus mokamas komiteto su kunigu sutartas atlygis (žr. Jakštas J., *min. veik.*, p. 79–80).
- ⁸⁷ Kun. Antano Miluko nuomone, P. Končius nenorėjo ir pagal bažnytines tradicijas negalėjo kitaip pasiegti, leidimo klausyti Niujorko lietuvių išpažinčių jis negalėjo prašyti parapijos komiteto sekretoriaus J. Šliūpo, bet tuo reikalu kreipėsi į arkivyskupijos kuriją (Milukas A., *min. veik.*, p. 32).
- ⁸⁸ Jono Šliūpo 1885 05 31 laiškas sužadėtinei Liudai Malinauskaitei (žr. Būtėnas J., *min. veik.*, p. 98).
- ⁸⁹ Šliūpas J., *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 352; Būtėnas J., *min. veik.*, p. 99.
- ⁹⁰ Milukas A., *min. veik.*, p. 193.
- ⁹¹ Jakštas J., *min. veik.*, p. 85–86.
- ⁹² *Ten pat*, p. 86.
- ⁹³ Šliūpas J., Trumputė epizodiška mano gyvenimo eigos apibrėža. Išpažintis, in: Jakštas J., *min. veik.*, p. 293–294.
- ⁹⁴ Kemėšis F., *min. veik.*, p. 113.
- ⁹⁵ *Lietuvystės praeitė, dabartis ir ateitis, istoriškai sociologiskas pjesinys D-ro Jono Szliupo*, Baltimore: Kardas, 1897, p. 40; Komitetas Naujorko liet. parapijos. Atvira gro-mata kn. A. Varnagiriui ir J. Paukščiui, *Lietuviškasis balsas*, 1886, nr. 10, p. 77–78.
- ⁹⁶ J. Szl., Priešas prie „Raštas iš Cincinnati, Ohio, *Lietuviškasis balsas*, 1886, nr. 8, p. 32.
- ⁹⁷ J. Szl., Apie susivienijimą visų lietuvininkų, *Lietuviškasis balsas*, 1886, nr. 8, p. 61, ŠUB.
- ⁹⁸ *Lietuvystės praeitė, dabartis ir ateitis, istoriškai sociologiskas pjesinys D-ro Jono Szliupo*, Baltimore: Kardas, 1897, p. 39.
- ⁹⁹ Žr. Milukas A., *min. veik.*, p. 194. Tiesa, čia kalbama ne apie tautinę bažnyčią, o apie Šliūpo ir Burbos pastangas lietuvius atskirti nuo lenkų ir įkurti lietuvišką parapiją.
- ¹⁰⁰ Milukas A., *min. veik.*, p. 194.
- ¹⁰¹ Vladislovas Dembskis (1861 Šiaulių apskrityje, Lietuvoje – 1913 m. Skrantone, JAV). Iššventintas į kunigus dirbo Varniuose, Plungėje, Ylakiuose, Kražiuose. 1863 m. sukilimo metu dėjosi prie sukilėlių, po sukilimo buvo priverstas trauktis į Paryžių, 1873 m. išvyko į Šveicariją. Gyvendamas Šveicarijoje prisidėjo prie senkatalikių (po Pirmojo Vatikano susirinkimo nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusios Senosios katalikų bažnyčios). 1880 m. atvyko į Ameriką. Šiame krašte jam niekur nepavyko įsikurti ilgesniam laikui. Kurį laiką dirbo lenkų parapijose, kol gavo
- klebono vietą Kanados lenkų parapijoje Hagarty. Čia išdirbęs 9 metus 1892 m. pavasarį sugrįžo į Ameriką. Bandė vienoje ar kitoje vietoje gauti darbą parapijose, bet nesėkmingai. Apsigyveno pas Šliūpą Šenandoa, vėliau Skrantone, kur gyveno iki mirties. Pradėjęs bendrauti su Šliūpu, tapo laisvamaniu.
- ¹⁰² Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), p. 43.
- ¹⁰³ Plačiau žr. Šliūpas J., *Kuningas Vladislavas Dembskis. Jo gyvenimas, raštai ir darbai*, Scranton, 1916; Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian Religious Life in America...*, Vol. 2, p. 42–45.
- ¹⁰⁴ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Plymouth, Pa. 5 birželio, *Vienybė lietuvninkų*, 1894 06 06, p. 263.
- ¹⁰⁵ Milukas A. Kas do paukštis yra Pittstono Dembskis arba trumpas aprašymas buvusio kun. Dembskio gyvenimo, *Vienybė lietuvininkų*, 1892 10 26, p. 515.
- ¹⁰⁶ *Ten pat*, p. 514–515.
- ¹⁰⁷ Kun. Milukas mini, kad Frilando parapija pasikvietė exkunigą Dembskį (Milukas A., *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje (1868–1900). Iš kun. A. Miluko paskaitų*, Philadelphia: „Žvaigždės“ spauda, 1938, p. 147), o „Vienybėje lietuvninkų“ rašoma, kad kun. Dembskis dalyvavo „lenkiškų atskalūnų“ [t. y. Lenkų tautinės bažnyčios] susirinkime Klivlande, kur buvo nutarta, kur kokiam kunigui apsigyventi ir vienyti savo pasekėjus. Dembskis buvo paskirtas į Frilandą (Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Freeland Pa., *Vienybė lietuvninkų*, 1894 09 12, p. 441).
- ¹⁰⁸ *Ten pat*, p. 441.
- ¹⁰⁹ Milukas A., *min. veik.*, p. 148. Kyla klausimas, kokia ta „nedidelė dalis“, nes kitoje vietoje kun. Antanas Milukas mini, kad po skilimo daliai Šv. Kazimiero parapijos narių pasitraukus į nepriklausomą parapiją, likusieji lietuviai nebepajėgė apmokėti parapijos išlaikymo lėšų, dėl to ji vyskupo buvo perleista lenkams (Milukas A., *min. veik.*, p. 151–152).
- ¹¹⁰ *Ten pat*, p. 149.
- ¹¹¹ *Ten pat*.

- ¹¹² *Ten pat*, p. 150.
- ¹¹³ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Patėmijimas, *Vienybė lietuvininkų*, 1895 01 02, p. 11.
- ¹¹⁴ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Freeland, Pa., *Vienybė lietuvininkų*, 1894 09 12, p. 441.
- ¹¹⁵ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Hanze-
lot, Pa. 29 Rugsjūčio, *Vienybė lietuvininkų*,
1894 09 12, p. 441.
- ¹¹⁶ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Freeland 19
Sausio, *Vienybė lietuvininkų*, 1895 09 04, p. 30.
- ¹¹⁷ Kun. Valavičius teigia, jog Dembskis šioje
parapijoje galėjo dirbti kelerius metus – jo
rastuose Lenkų tautinės katalikų bažny-
čios archyvuose Dembskis minimas kaip
šios bažnyčios klebonas net 1899 m. (Wol-
kovich-Valkavičius W., *Lithuanian Religio-
us Life in America...* Vol. 2, p. 44.). Pasak
Jono Šliūpo, Dembskis čia dirbo tik kelis
mėnesius.
- ¹¹⁸ Šliūpas J., *Kuningas Vladislavas Dembskis. Jo
gyvenimas, raštai ir darbai*, Scranton, 1916, p. 87.
- ¹¹⁹ *Ten pat*.
- ¹²⁰ Dembskis V., *Kankintojai ir kankintiniai už
mokslą*, Plymouth: Spauda „Vienybės Lie-
tuvninkų“, 1905, p. 169.
- ¹²¹ Korespondencijos. Freeland, Pa., *Nauja ga-
dynė*, 1894, nr. 35, p. 7.
- ¹²² Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Parapijonas.
Boston, Mass. 4 Rugsėjo, *Vienybė lietu-
vinkų*, 1895 09 11, p. 442; Iš lietuviškų dirvų
Amerikoje. Grinorus Zanemunczikas. Bos-
ton, Mass. 25 Augs., *Vienybė lietuvininkų*,
1895 09 11, p. 442–443.
- ¹²³ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Grinorus Za-
nemunczikas. Boston, Mass. 25 Augs., *Vie-
nybė lietuvininkų*, 1895 09 11, p. 443.
- ¹²⁴ Ambrose A. *Chicagos lietuvių istorija 1869–
1959*, Chicago: Amerikos lietuvių istorijos
draugija, 1967, p. 136.
- ¹²⁵ Niekur neminima, kada tiksliai buvo įkurta
parapija ir kiek ji veikė (žr. Ambrose A., *min.
veik.*, p. 136; Milukas A., *min. veik.*, p. 134–
135; *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 129).
- ¹²⁶ Milukas A., *min. veik.*, p. 134.
- ¹²⁷ Ambrose A., *min. veik.*, 1869–1959, p. 136.
- ¹²⁸ *Ten pat*, p. 136.
- ¹²⁹ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 130. Greičiau-
siai tai Michelsono klaida: žinant apie Urbono
klajones po įvairias parapijas sunku patikėti,
kad čia jo parapija išsilaikė kelis metus.
- ¹³⁰ *Lietuvių išeivija Amerikoje...*, p. 130.
- ¹³¹ *Ten pat*, p. 130.
- ¹³² Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ¹³³ Neklaidinkite žmonių, *Draugas*, 1914 02 12,
p. 4.
- ¹³⁴ *Ten pat*.
- ¹³⁵ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ¹³⁶ Istoriografijoje dažniau minima, kad ne-
priklausoma bažnyčia čia susikūrė 1910 m.
„Drauge“ 1910 m. balandžio 14 d. rašoma, kad
„jau metai suvirš“, kaip čia veikia atsiskyrū-
siejį (Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Worces-
ter, Mass., *Draugas*, 1910, nr. 15, p. 298).
- ¹³⁷ *Ten pat*, p. 298.
- ¹³⁸ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Worcester,
Mass., *Draugas*, 1910, nr. 32, p. 270.
- ¹³⁹ Ambrose A., *min. veik.*, p. 136.
- ¹⁴⁰ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Scranton,
Pa. 24 Bal., *Vienybė lietuvininkų*, 1896 05 06,
p. 228–229.
- ¹⁴¹ Korespondencijos. Scranton, Pa., *Nauja ga-
dynė*, 1895, nr. 18, p. 4.
- ¹⁴² Korespondencijos. Scranton, Pa., *Nauja ga-
dynė*, 1896, nr. 6, p. 5–6.
- ¹⁴³ Korespondencijos. Scranton, Pa., *Nauja ga-
dynė*, 1895, nr. 21, p. 5–6; Iš lietuviškų dirvų
Amerikoje. Isz Scranton, Pa. 14 Kovo 1896,
Vienybė lietuvininkų, 1896 03 25, p. 153; Iš lie-
tuviškų dirvų Amerikoje. Scranton, Pa. 16
Kovo, *Vienybė lietuvininkų*, 1896 03 25,
p. 153–154.
- ¹⁴⁴ Ambrose A., *min. veik.*, p. 136; *Lietuvių išei-
vija Amerikoje...*, p. 131.
- ¹⁴⁵ Kadangi Skrantono parapijos istorija labai
plačiai aprašyta ir minima beveik visuose
darbuose apie lietuvių išeiviją Amerikoje, prie
šios istorijos plačiau nesustosime. Po kelių
metų bylinėjimosi 1913 m. Apskrities teismas
bažnyčią atidavė vyskupui. Pavargę parapijie-
čiai nebepajėgė toliau priešintis ir dar kartą
eiti į aukštesnius teismus, nes tam reikėjo ne
tik daug jėgų, bet ir finansų. Dalis parapijiečių
paprastčiausiai atskilo ir 1913 m. (kai kur isto-
riografijoje minimi 1914 m.) įkūrė nepriklau-
somą Dievo apvaizdos parapiją. Skrantonas
tapo Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios cen-
tru, čia dirbo kunigai S. B. Mickevičius, kun.
Petrošius, kun. Tauta, kun. Gritėnas, kun. Va-
ladka ir kt. Skrantono Lietuvių tautinė katali-
kų bažnyčia veikia iki šiol.
- ¹⁴⁶ Redakcijos pastabos, *Draugas*, 1910, nr. 35,
p. 322.
- ¹⁴⁷ Scranton'o parapijos reikaluose, *Draugas*,
1910, nr. 31, p. 256.
- ¹⁴⁸ Pensilvanijos aukščiausiajam teismui pa-
skelbus, kad bažnyčios turtas lieka parapijos
nuosavybė, globojamas komiteto, vyskupas
ekskomunikavo parapijos komitetą ir uždarė
bažnyčią, paskelbęs, kad be vyskupo žinios į
bažnyčią negali įeiti joks kunigas (Redakcijos
pastabos, *Draugas*, 1910, nr. 35, p. 322–323).
- ¹⁴⁹ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scranto-
no parapija, 1913–1949*, Scranton, Pa.: LTKB,
1949, p. 15.
- ¹⁵⁰ Scranton'o parapijos reikaluose, *Draugas*,
1910, nr. 31, p. 256.
- ¹⁵¹ Redakcijos pastabos, *Draugas*, 1910, nr. 35,
p. 322.
- ¹⁵² Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Scranton, Pa.,
Draugas, 1910, nr. 33, p. 287.
- ¹⁵³ Redakcijos pastabos, *Draugas*, 1910, nr. 35,
p. 323.
- ¹⁵⁴ Ar galimas daiktas, *Draugas*, 1910, nr. 33,
p. 288; Redakcijos pastabos, *Draugas*, 1910,
nr. 37, p. 355.
- ¹⁵⁵ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas,
Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla,
1971, p. 143.
- ¹⁵⁶ Scranton'o parapijos reikaluose, *Draugas*,
1910, nr. 31, p. 256.
- ¹⁵⁷ Strumickienė I. Lietuvių tautinė katalikų
bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tau-
tinės tapatybės bruožai, *Oikos: lietuvių mi-
gracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14),
p. 46–48.
- ¹⁵⁸ Iš mūsų laikraščių, *Laisvoji mintis*, 1910,
nr. 9, p. 210.

Kristina VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Amerikoje raidos bruožai

Lietuvių tautiškumo formavimasis ir Romos katalikų bažnyčios bandymai reaguoti į augančią racionalizmo, liberalizmo ir materializmo įtaką modernėjančioje visuomenėje yra glaudžiai susiję su masinės lietuvių emigracijos į Vakarus reiškiniu XIX a. antroje ir XX a. pirmoje pusėje¹. Kalbos barjeras ir ribotos galimybės integruotis į Amerikos visuomenę skatino pirmosios emigracijos bangos – *grynorių* – atstovus burtis į uždaras etnines kolonijas ir taip susikurti saugų „savą“ pasaulį. Šiame „pasaulyje“ atvykėliai kūrė etnines parapijas, įvairias draugijas, steigė tautines mokyklėles, leido spaudą, taip kaupdami socialinį ir kultūrinį kapitalą, išlikusį iki šių dienų. Istorikai vieningai sutaria, jog etninės parapijos, savų bažnyčių statymas lietuviškoje kolonijoje buvo vieni svarbiausių tapatybės svetimame krašte elementų, tačiau pati religija čia nevaicino lemiamo vaidmens. *Grynorių* emigracijos bangos atstovams katalikybė kaip religija tebuvo svarbi asmeninio ir socialinio gyvenimo sritis, angažavusi tautinei kultūrai, prisidėjusi prie nuoseklios integracijos į gyvenamosios šalies gyvenimą. Istorikė Ilona Strumickienė yra pastebėjusi, jog menkas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigrantų religinis sąmoningumas

lėmė stiprias antiklerikalizmo, kairiųjų ideologines nuostatas JAV ir Pietų Amerikos lietuvių kolonijose. Vienu metu lietuviai pagal narių skaičių netgi pirmavo Amerikos komunistų partijos gretose. Būtent šiame kontekste galėtų būti aiškinamas *Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios* fenomenas².

Šio straipsnio tikslas yra susisteminti visas autorei prieinamas žinias apie vieną iš krikščioniškų JAV denominacijų – Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią (toliau – LTKB) ir, rekonstruojant šios Bažnyčios genezę istorinėje perspektyvoje, nustatyti pagrindines jos raidos savybes.

Informacijos LTKB tema galima rasti beveik visuose bendriniuose veikaluose apie lietuvių išeiviją Amerikoje³, proginiuose vienkartinuose LTKB istoriją nagrinėjančiuose⁴ bei kituose leidiniuose⁵, taip pat literatūroje apie Lenkų tautinę katalikų bažnyčią⁶. Pastarojoje LTKB minima dėl glaudžių abiejų Bažnyčių santykių ir tam tikrų jų raidos paralelių. Įvairaus tipo, neretai ir prieštaringos informacijos galima rasti ir lietuviškoje periodikoje – „Drauge“, „Keleivys“, „Darbininke“ bei glaudžiai su pačia LTKB susijusiuose periodiniuose leidiniuose „Atgimimas“, „Vadovas“, „Naujoji era“, „Tautos balsas“, „Tiesos

balsas“, „Jonistų balsas“, „Voice“. Tyrimą sunkino ne tik šaltinių informacijos fragmentiškumas ir prieštaravimai, bet ir tai, jog patys pirmieji tautinių parapijų kunigai vieni apie kitus beveik nieko nežinojo. Bene geriausiai tai iliustruoja vyskupo Stasio B. Mickevičiaus prisipažinimas parapijiečiams jo paties leidžiamame savaitraštyje „Atgimimas“.

Šiek tiek informacijos mums rūpima tema galima rasti amerikiečių autorių sudarytoje enciklopedijoje *Encyclopedia of American Religions* (2009). Joje trumpai aprašyta Lenkų tautinė katalikų bažnyčia, lenkų senkatalikiai, minimas lietuvių kunigas S. B. Mickevičius, o minimali informacija apie Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią pateikiama kartu su lenkiškąja ir pabrėžiamas lenkų vyskupo Franciszeko Hoduro vaidmuo kuriant LTKB bei pastarosios priklausomybė nuo lenkų⁸. Atkreiptinas dėmesys, jog rašant apie lenkų senkatalikius Amerikoje lietuviai yra laikomi slavais⁹.

Trumpai aptartinas nagrinėjamos Bažnyčios pavadinimas. Beveik visuose bendrinuose veikaluose apie lietuvių išeiviją Amerikoje (A. Kučo, S. Michelsono, etc.), taip pat periodiniuose to meto leidiniuose ji vadinama *tautine lietuvių* arba *lietuvių tautine*, *ne priklausoma*, *neprigulminga* ir „*nezaležninkų*“ Bažnyčia. Visi šie pavadinimai suprastini kaip *Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios* (LTKB) termino atitikmenys. Kitaip ji vadinama tik Aniceto Simučio sudarytame *Pasaulio lietuvių* žinyne – autorius vartoja terminus *Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje* (*Lithuanian National Church*) ir *Lietuvių Tautos Katalikų Bažnyčia* (*Tėvai Jonistai*). Pirmasis jų apibrėžiamas kaip nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusios ir savarankiškai, be vyskupo kontrolės savo ūkį besitvarkančios parapijos, pavyzdžiui, Vilks Baryje (Wilkes-Barre, Pa.), Skrantone (Scranton, Pa.), Lorensė (Lawrence, Mass.), Providense (Providence, RI), Vestvilyje (Westville, Ill.), o antrasis – kaip nuo Romos

katalikų bažnyčios atsiskyrusi lietuvių grupė, vadovaujama arkivyskupo Stepono A. Geniočio Čikagoje, Ill., save dar vadinanti Tėvais Jonistais ir žurnale „Voice“ kritikuojanti Romos katalikų bažnyčią¹⁰. Iš esmės ir pirmasis, ir antrasis A. Simučio terminas pavadina tą pačią LTKB Amerikoje, nepripažįstančią Romos popiežiaus vaidmens ir deklaruojančią savo ūkinį savarankiškumą/nepriklausomybę nuo katalikų vyskupų kontrolės. Tikslumo dėlei pabrėžtina, jog šiame straipsnyje minėta skirtimi nebus remiamasi, o nagrinėjamai Bažnyčiai pavadinti bus sinonimiškai vartojami du terminai – *Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia* ir *Tautinė bažnyčia*.

Šiuo metu straipsnio autorei prieinami šaltiniai leidžia rekonstruoti tik XX a. pirmosios pusės LTKB istoriją. Apie šios tyrimo temos šaltinių trūkumą savo straipsnyje rašė ir dr. Ilona Strumickienė¹¹. 2013 m. kovo mėn. pabaigoje – balandžio mėn. pradžioje vykusio LMT projekto „Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia: etnoreliginis tapatumas išeivijoje“ dalyvių istorikų Giedrės Milerytės-Japertienės bei Arūno Antanaičio ir sociologės Ingridos Celešiūtės ekspedicija į Skrantoną (Pensilvanija, JAV) taip pat nedavė pageidaujamų rezultatų: paaiškėjo, jog senųjų LTKB dokumentų beveik nėra išlikę, o iš esamų parsivežtų brošiūrėlių, pavienių leidinukų lengviau atkurti religinės-tautinės tapatybės kaitą nei šios religinės bendruomenės raidą nuo XX a. antrosios pusės iki šių dienų. Tačiau 2015 m. kovo–balandžio mėn. Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) rinkdama informaciją apie aktyvią visuomeninę, Lietuvių moterų globos draugijos pirmininkę advokatę Birutę Grigaitytę-Novickienę, šio straipsnio autorė aptiko Skrantono LTKB veiklos pėdsakų, leidžiančių manyti, jog jų galėjo būti ir daugiau.

LTKB istorijos tyrimas buvo atliekamas vadovaujantis keliomis strategijomis, o jo rezultatams pateikti atsižvelgiant į tyrimo šaltinių fragmentiškumą buvo pasirinktas

problematis dėstymo būdas (LTKB kūrimosi priežastys ir santykiai su lenkais¹², tautinių parapijų steigimo(-si) žemėlapis, parapiinė ekonomika, tautinių parapijų kultūrinė veikla, LTKB vadovai, etc.). Tikimasi, jog šio tyrimo rezultatai ne tik atskleis pagrindines LTKB raidos Amerikoje ypatybes, leis nustatyti LTKB vietą bendrame katalikiškų Bažnyčių žemėlapyje, bet ir išryškins ateities LTKB istorijos tyrėjų laukiančius iššūkius.

Pradžių pradžia: LTKB kūrimosi priežastys ir santykiai su lenkais

Pirmieji bandymai kurti LTKB Amerikoje žinomi dar XIX a. pabaigoje, nors pati LTKB ėmė kurtis XX a. pradžioje. Istorikė Ilona Strumickienė yra pastebėjusi, jog Tautinės bažnyčios idėja pasklido po visą „naująją pasaulį“ kartu su iš senojo Europos žemyno emigravusiais Katalikų bažnyčios atstovais. Be to, ji išryškina ir JAV Katalikų bažnyčios 1884 m. priimtų nutarimų, pagal kuriuos visas parapijų turtas turįs tapti vyskupų nuosavybe, svarbą Tautinės bažnyčios atsiradimui¹³. Apie tai rašė ir kun. Juozas Venckus, teigęs, jog „tautinių bažnyčių įsikūrimas Amerikoje yra didžiausia schizma Bažnyčios istorijoje po XVI a. Reformacijos. Tokio didelio skaičiaus tikinčiųjų Bažnyčia po Liuterio nebuvo praradusi“¹⁴.

Taigi, viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios JAV kūrėsi Tautinės bažnyčios, buvo parapijiečių nenoras už savo suaukotas lėšas įgytą parapijos turtą – bažnyčią, kleboniją, žemę, kapines, mokyklą (jei parapija ją įsigyja) – perleisti Romos katalikų vyskupams, jo išlaikymo išlaidas toliau apmokant parapijiečiams¹⁵. Dėl šios priežasties XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje būta nemažai tokia vyskupų diktatūra nepatenkintų parapijiečių ir net pavienių kunigų maištų, vienas po kito virė teisminiai ginčai Filadelfijoje, Skrantone¹⁶,

Šenandoa (Shenandoah)¹⁷, Pitstone (Pittston), Du Boise (Du Bois), Minersvilyje (Minersville, Pensilvanijos valstija), Spring Valyje (Spring Valley), Vestvilyje (Westville), Čikagoje (Ilinojaus valstija), Bruklina (Brooklyn, Niujorkas), Omahoje, Nebraskoje, Grand Rapidse (Mičigano valstija), Voterberyje (Waterbury) ir Vusteryje (Worcester, Masačusetso valstija)¹⁸. Įdomu atskleisti skirtingų politinių srovių požiūrį į tautinių parapijų steigimą. Pavyzdžiui, tautinių parapijų ir Bažnyčių steigimui simpatizavę laisvamaniai ir palankiai į jį žiūrėję socialistai akcentavo lietuvių išeivių religingumą ir iš jo išaugusį poreikį turėti savo Bažnyčią, netarnausiančią ir nekrausiančią turtų Romos popiežiui¹⁹. Iš tiesų, po 1889 m. Vatikanas, pritariant popiežiui Leonui XIII, siekė sustiprinti savo įtaką JAV ir „sukatalikinti“ šį kraštą pasitelkdamas airių vyskopus. Tuo pat metu JAV pradėjo vykdyti asimiliacinę politiką diegdama anglų kalbą Bažnyčiose ir parapijose mokyklose. Dėl to katalikiškojo sparno atstovai, aiškindami „neprigulmingos“ parapijos atsiradimo priežastis, savo publikacijose neretai rašydavo: „mažai raštingiems žmonėms dažniausiai buvo pakišamas piniginis ar tautinis reikalas, kurio išdava buvo neprigulmingos tautinės parapijos sukūrimas“²⁰.

Pirmąsias nepriklausomas parapijas dar 1873 metais ėmė kurti lenkai²¹. Tuomet, pasak Sauliaus Sužiedėlio ir Antano Kučo, jų tikintiesiems pavadinti buvo pirmąsyk pavartotas *nezaležninkų* terminas²². Įdomu ir tai, jog lietuviški prokatalikiški šaltiniai aiškiai pritaria „teisėtam“ lenkų siekiui kurti savo tautines parapijas, tačiau tuo pačiu klausimu pažeria kritikos lietuviams, pvz.: „Lenkus dar galima buvo suprasti, kai jie kūrė savo tautines parapijas: jie visada turi stipresnį polinkį tikėjimą tautinti ir vadinti jį lenkišku (*polska wiara*). Jie nuo nieko ir nepriklausė, atsimetę nuo Kristaus Vietininko Romoje. Bet kam tai darė lietuviai, pradžioje šaipęsi iš lenkų, o paskui italą popiežių Romoje pakeitę

lenkų nepriklausomu vyskupu Scrantone? Lenkai, pirmąsias parapijas lietuviams bekuriant, buvo juos nuskriaudę ne vienoje vietoje. J. Šliūpas dėl to buvo siūlęs kurti tautines lietuvių parapijas. Paskui jis Scrantone lenkų pavyzdžiu pradėjo lipdyti tautinę lietuvių parapiją (1907). Čia pasikišo jau nebe tautos reikalai, o neapykanta katalikams, ištikimiams Bažnyčiai. Buvo pasigauta lietuvių bauginti airiais vyskupais, bet rimto pagrindo, kaip matėme, tam nebuvo. Dar labiau nebuvo galima buvo dėl to steigti schizminių Bažnyčių. Schizmos pagrindu yra klaida. Buvo suklaidinti ir lietuviai Lawrence, metęsi į Hoduro sektą, kai nesutarė su savo klebonu²³.

Žvelgiant retrospektyviai, XX a. pirmojoje pusėje galima išskirti dvi kryptis, kuriomis ėjo nuo Romos katalikų bažnyčios pasiryžę atsiskirti lietuviai. Antai kun. Stasys B. Mickevičius 1917–1923 m. ir jo auklėtinis kun. Steponas A. Geniotis 1928 m. aiškiai deklaravo siekį atskirti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią nuo lenkiškosios; o Skrantone dirbę kunigai Jonas Gritėnas ir Mykolas Valadka šio klausimo nekėlė. Gana išsamiai ši situacija aprašyta 1929 m. žurnale „Naujoji era“: „A. A. vyskupas Mickevičius sukūrė daug neprigulmingų parapijų įvairiuose miestuose ir padarė pradžią visam judėjimui. Jisai kovojo prieš lenkų vyskupo Hoduro pastangas pasigauti lietuvių parapijas ir jas paskui išnaudoti. Skaitytojams gal bus naujiena išgirsti, jogei neseniai miręs vyskupas Gritėnas, kurį „Vienybė“ taip plačiai garsino, kaip ir buvo lenkų Hoduro padaras. Jisai, geras žmogus, bet matomai neturėjo drąsos atsipalaiduoti nuo lenkiškos vištos... Dabar Hoduras jo vieton lietuviams užkrovė savo pakaliką kunigą.

Mūsų bažnyčios sinodas jau senai nutarė nieko bendro neturėti su lenkų nezaliežniku vyskupu Hoduru; mūsų bažnyčia yra grynai lietuviška, neprigulminga; ne nepripažįstame Romos autoriteto, mums nereikalingi joki lenkų globėjai. Katalikų Bažnyčia Amerikoje šiuo žvilgsniu pasiėmė dirbti sunkų darbą, nes dar daug priešų turi.

Daugybė vadinamų nezaliežnikų kunigų gėriaus eitų į dirbtuvę ir tenais dirbtų, nes jie parapijas vesti visai netinka: jiems trūksta ir mokslo, ir mandagumo, ir, pagaliaus, padarumo... Tai karti teisybė, bet mes nebijome teisybę visiems pasakyti, ir čionai atvirai pasakome²⁴.

Svarstant, kodėl pastarieji kunigai nekvestionavo Lietuvių tautinės bažnyčios veikimo lenkiškosios Tautinės bažnyčios globoje, būtų galima teigti, jog jų apsisprendimui įtakos galėjo turėti dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios aplinkybės. Viena vertus, kun. Jonas Gritėnas buvo Skrantono Lenkų tautinės bažnyčios seminarijos auklėtinis, o jo darbą vėliau pratęsęs Mykolas Valadka turėjo sveiką ūkišką požiūrį ir laikėsi vieningos abiejų Bažnyčių veiklos linijos. Kita vertus, nuo seno Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sostine tituluotame Skrantone, kur net ir šiomis dienomis lenkų bažnytinė bendruomenė yra gana tvirta, nebuvo tikslinga ką nors keisti. Jei tuomet Lenkų tautinė bažnyčia buvo rimta konkurentė lietuviškajai, tai šiomis dienomis, pasak ekspedicijos į Skrantoną dalyvių, ji atlieka ne tik globos funkciją: glaudus parapijų bendradarbiavimas buvo ir vis dar yra kone vienintelė galimybė išlikti²⁵.

Be abejonės, negalima atmesti ir dar vienos aplinkybės, sąlygojusios aiškų kun. Stasio Mickevičiaus ir jo auklėtinių bei pasekėjų (Stepono A. Geniočio, Stasio Šleinio ir kt.) norą atsiskirti nuo Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. Tiek lietuviški, tiek lenkiški šaltiniai byloja, jog Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia jau iš pat pradžių veikė globojama Lenkų tautinės katalikų bažnyčios, priklausiusios Senajai katalikų bažnyčiai²⁶. Net ir pats kun. S. Mickevičius iš pradžių apie lietuviškos Tautinės bažnyčios atsiskyrimą nuo lenkiškosios nekalbėjo: ši mintis iškelta tik pašlijus jo ir Lenkų tautinės bažnyčios vyskupo Hoduro santykiams. Tuomet 1917 m. birželio 17 d. kun. S. Mickevičius sukvietė liaudies sinodą, kuriame jis pats buvo išrinktas

vyskupu. Vyskupo šventimus, pasak A. Kučo, jam suteikė į Ameriką atklydęs italas, janseinitų vyskupas Rudolfo de Roche. Deja, jau po metų, 1918 m. gruodžio 3 d., tas pats vyskupas, geriau pažinęs S. Mickevičių ir apkaltinęs jį „visokiomis nedorybėmis“, savo vyskupiškus šventimus atšaukė²⁷. Žinioms patekus į vietinę anglišką spaudą, kun. S. Mickevičius paliko pradėtus darbus, nusikraustė į Bostoną, vėliau – į Scrantoną ir galiausiai – į Čikagą, kur dar mėgino steigti tautinę parapiją, tačiau 1923 m. balandžio 29 d. mirė²⁸. Po S. Mickevičiaus mirties daugiau bandymų lietuviškas tautines parapijas atskirti nuo lenkiškųjų nebūta, o nuo 1919 m. Skrantono lietuvių Tautinėje bažnyčioje klebonavęs kun. Jonas Gritėnas 1924 m. sušauktame Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sinode buvo paties vyskupo F. Hoduro iššventintas į vyskupus²⁹.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios kontekste reiktų paminėti ir nuo Romos katalikų bažnyčios atsiskyrusią tikinčiųjų grupę, pasivadinusią *Lietuvių tautos katalikų bažnyčia*, vadovaujamą Stepono A. Geniočio. Pastarasis *Lietuvių enciklopedijoje* pristatomas kaip savotiškas LTKB gelbėtojas nuo Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. 1925 m. gegužės 25 d.³⁰ St. Geniotis Čikagoje sušaukė pirmąjį sinodą, o dar po ketverių metų – 1929 m. birželio 8 d. – Detroite jam buvo suteiktas arkivyskupo titulas. Tokiu būdu St. A. Geniotis tapo ne tik Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios, bet ir visos Amerikos katalikų bažnyčios (*Catholic Church of America*) sinodų vadovu³¹. Ši grupė tapatinosi³² su tėvais jonistais (*St. John's Missionary Fathers of the Catholic Church of America*) ir leido visą pluoštą laikraščių (1928–1930 m. mėnraštį „Naujoji era“, 1942–1952 m. – „Jonistų balsas“, o 1953–1964 m. dvikalbį – anglišką ir lietuvišką – „Voice“), kuriuose nuolat kritikavo Romos katalikų bažnyčią. A. Ambrose dar užsimena, jog tėvai jonistai 1929 m. buvo įsteigę mokyklą-seminariją, kuri veikė

3125 S. Parnell Avenue Čikagoje³³. Žinoma, kad į jonistų sąjūdį įsiraūkė ir buvęs tautinės krypties veikėjas Jonas Liūtas-Liutkauskas (1882–1951, angliškai pasirašinėjo Luth), kurį 1932 m. Niuarke (Newark) arkivyskupas St. A. Geniotis iššventino į kunigus. Liūtas-Liutkauskas įsikūrė Čikagoje, bendradarbiavo jonistų laikraštyje „Voice“, taip pat rašė „Vienybėje“, „Sandaroje“, „Dirvoje“, „Tėvynėje“ ir kt., o prie jonistų veiklos dėjosi iki pat savo mirties³⁴.

Tautinių parapijų steigimo(-si) žemėlapis

Šaltiniai byloja, jog pirmieji lietuviškos Tautinės bažnyčios iniciatoriai ir organizatoriai buvo kun. Vladislovas Dembskis, kun. Kriščiūnas³⁵, kun. Vincas R. Dilionis (tikroji pavardė Petraitis, kai kur šaltiniuose dar vadinamas Delianiu) ir kun. Stasys Mickevičius. Pastarąjį į kunigus 1901 m. iššventino lenkų Tautinės bažnyčios vyskupas Steponas Kamiński, o praslinkus šešiolikai metų (1917 m.) S. Mickevičius buvo iššventintas į vyskupus.

Pirmąją LTKB – Visų Šventųjų parapiją – bandyta steigti 1902 m. lapkritį, Voterberyje, Konektikuto valstijoje (Waterbury, Connecticut), pasinaudojant tuo metu Voterberio lietuvių Šv. Juozapo parapijoje tarp klebono Petro Siaurusaičio ir parapijiečių tvyrojusia įtampa. Jos įkūrėjas – kun. Vincas R. Dilionis, „mandagus ir iškaltus žemaitis, bet kažkodėl negalėjo įsigyti žmonėse pasitikėjimo“³⁶. Reikia pridurti, kad pirmąsyk Amerikos lietuviai su šiuo kunigu susipažino Alegeno (Allegheny) mieste, Pensilvanijos valstijoje, V. Dilioniui išsireikalavus iš Karnegio (Carnegie) fondo įsteigti lietuviškų knygų skyrių miesto knygyne³⁷. Deja, nesantaikoje brandinta „neprigulmingos“ parapijos sėkla Voterberio lietuvių kolonijos dirvoje nesudygo. Ištikus pirmajai nesėkmei, po metų, 1903-aisiais, kun. V. Dilionis, talkinamas Kauno kunigų seminarijos auklėtinio,

eksklieriko Rusikio bandė steigti tautinę parapiją Baltimorėje, deja, vėl ne itin sėkmingai: „Koperniko, Kęstučio, Vytauto ir kitų draugijų padedami, tie du vyrai suorganizavo Baltimorėje parapiją, nupirko baptistų bažnyčią ir keletą metų laikė pamaldas. Bet Romos katalikų kunigai paleido gandą, kad Rusikis, buvęs kun. Kriauciūno leidžiamojo Chicagoje „Kataliko“ redaktorius, esąs vedęs žmogus, vaikų tėvas, ir t. t. Tada Rusikis iš Baltimorės pasitraukė, o tą bažnyčią draugijos pavertė sale savo susirinkimams“³⁸.

Vėlesni V. Dilionio bandymai steigti tautines parapijas Filadelfijoje, Istone (Easton), Minersvilyje, taip pat buvo nesėkmingi³⁹ – juos gana išsamiai aprašė katalikiškos pakraipos laikraštis „Draugas“, nešykštėjęs kritikos ir Romos katalikų bažnyčios konkurentei – Tautinei katalikų bažnyčiai: „Kas-gi per viena ta „Lietuvių Katalikų (sic!) trečioji parapija?“ Kas ją įkūrė? Kas skaitė „Draugo“ pereitame numeryje korespondenciją iš Easton'o, Pa., tai tas įspės: koks čia „žvejys“ tą naują tinklą.... norėjau sakyti – „Bažnyčią“ katalikams gaudyti įsitaisė. Tai tas pats Dilionis, ką andai Phillipsburge, Pa., cicilikams „be ceremonijų“ šlubą davė, tas pats, ką anuomet Waterbury'je, Conn. bandė su pagelba vietinių cicilikų „katalikų“ parapiją įkurti; tai tas, kuris paskui „žvejojo“ apie Pittsburgą, nuduodamas katalikiškąjį kunigą; tai tas, kuris jau sykį bandė ir Philadelphijoje „kunigauti“, dabar iš antro atvejo į ją su savo taboru susikraustė. Tai-gi tas **Dilionis visai nėra katalikiškuoju kunigu**, nors juo garsinasi. Pasitikime, kad ir šiuo žygiu Philadelphijos katalikiškoji visuomenė, patyrusi kas per paukštis jų tarpe bando susivyti sau lizdą, nesiduos savęs suklaidinti. – o Dilionis tegul sau traukia prie „trečios parapijos“ įvairius „kovotojus“ prieš katalikų Bažnyčią, bet tegul nesidangsto katalikystės rūbu, kuris jam nederą, o pasirodo su tokiau, koku tikrai yra, tai esti: **atkritėliu nuo Katalikų Bažnyčios**“⁴⁰.

Tarp pirmųjų LTKB parapijų steigėjų šaltiniuose šmėžuoja ir kun. Petro B. Urbono pavardė. Skirtingai nei Voterberyje, kur mėginta „intervencijos“ principu steigti tautinę parapiją, Du Boiso (Pensilvanijos valstija) lietuviai katalikai, nepatenkinti airių vyskupų kontroliuojamais kunigais ir nesibaigiančiomis kun. A. Šimkevičiaus rinkliavomis, patys suskubo ieškoti „laisvo, nepriklausomo dvasiškio“ ir 1903 metais pasikvietė paties lenkų Tautinės bažnyčios vyskupo Stepono Kamińskiego į kunigus įšventintą kun. P. B. Urboną iš Čikagos. Pastarasis Du Boise suorganizavo tautinę parapiją, bet joje išdirbo vos aštuonis mėnesius⁴¹. Yra šaltinių (pvz., S. Michelsonas) teigiančių, jog kun. P. B. Urbonas čia dirbo septynerius metus, t. y. 1903–1909 m.⁴², tačiau atsižvelgiant į šaltiniuose pabrėžiamą didelį šio kunigo mobilumą „ilgalaikio kontraktas“ Du Boise versija atrodo ne itin įtikinama. Šiam kunigui dirbant parapija nusipirko sklypą neprisigulmingai bažnyčiai statyti. Deja, kunigui išvykus į kitas kolonijas, neatsirado, kas perima pradėtus darbus, ir tautinė parapija sunyko, o nupirkta žemė bažnyčios statybai buvo išnuomota trimis draugijoms, kurios, pasak Juozo O. Širvydo, joje pastatė 2 tūkstančių vertės salę⁴³. Yra žinių, jog išvykęs iš Du Boiso kun. P. B. Urbonas ieškojo galimybių steigti tautines parapijas netoliese įsikūrusioje Tamakvoje (Tamaqua), Pensilvanijos valstijoje, o vėliau žvalgėsi Ilinojaus valstijoje: 1909 m. – Dorisvilyje (Dorrisville), 1911 m. – Čikagoje. Čia apsistojęs pradėjo leisti „Žemaitį“, o dar vėliau, 1913-aisiais, viename Čikagos priemiesčių – Town of Lake – mėgino kurti dar vieną tautinę (Šv. Petro apaštalo) parapiją. Deja, ir šis bandymas buvo nesėkmingas⁴⁴. Po metų, 1914-aisiais, į šią lietuvių koloniją atvykęs kun. Zigmas Jankauskas įkūrė Šv. Petro apaštalo parapiją ir joje dirbo iki 1919 m.⁴⁵. Vėliau ši parapija, pasak A. Ambrose'o, buvo perkelta į „18 lietuvių koloniją, 1957 Canal St., bet po kelių metų ji pakriko“⁴⁶.

Bene veikliausiu ir aktyviausiu LTKB parapijų steigėju laikytinas kun. Stasys B. Mickevičius. Jį Juozas O. Širvydas, pasiremdamas V. S. Jokubynu, savo autobiografijoje apibūdina gan taikliai: „gramozdas, be reikalingos etikos ir storžievis, bet jaunu būdamas, gabus organizatorius“⁴⁷. Kun. S. Mickevičiaus steigimų tautinių parapijų geografija ganėtinai plati: nuo JAV rytinėje pakrantėje besidriekiančių Masačusetso (Atolas (Athol): 1908 m., Vusteris (Worcester): 1910–1914 m., Lorensas (Lawrence): 1916–1918 m.) ir Rod Ailando (Providensas: 1907–1912 m.) iki angliakasių Lietuva vadinamos Pensilvanijos (Vilks Baris, Skrantonas: 1914–1924 m.) ir Ilinojaus (Čikagos priemiestis Bridžportas: 1916, 1921–1923 m.) valstijų⁴⁸. Kaip ir daugumos anksčiau minėtų kunigų, taip ir kun. S. Mickevičiaus steigtos tautinės parapijos nebuvo ilgaamžės. Pavyzdžiui, Vusterio tautinės parapijos likimą A. Ambrose aprašo taip: „1910 įkurta parapija Worcester, Mass. Į pirmas pamaldas atsilankė apie 400 asmenų. Sekantį metų įmokėjo \$9,000 ir nupirko \$15,000 vertės bažnyčią, salę ir kleboniją. Bet po 4 metų parapija sunyko. Vietos lietuviai iš bažnyčios pasidarė Tautinio Namo salę“⁴⁹.

Neretai lietuvių kolonijose išsiplieksdavę parapijiečių ir Romos katalikų kunigų ginčai po ilgų teisminių derybų nurimdavo ir „atsiskyrėliai“, pabūgę vietinėje spaudoje linksnuojamų „netikrų“ kunigų tariamų ir esamų nuodėmių, nepajėgdami sutelkti pakankamai lėšų žemės sklypui tautinės bažnyčios statybai įsigyti ar net pasitraukus spaudimo neatlaikiusiam „nepriklausomam“ kunigui likdavo be nieko ir turėdavo grįžti į Romos katalikų bažnyčią⁵⁰. Antai istorikas S. Sužiedėlis mini, jog kun. S. Mickevičius buvo atvykęs į Lawrence dar 1911 metais, tačiau tuo metu „sau palankios dirvos jis nerado. Parapija buvo vieninga ir susiorganizavusi į jo prakalbas neiti. Kas buvo ten sąmoningai pasiūstas, paprašė jį nešdintis iš miesto. Jo darbais buvo žinomi iš Scrantono, Providence'o

ir Worcesterio. Jis kuriam laikui pranyko iš akių“⁵¹. Itin daug *nezalezninko Mickaus* (taip šaltiniuose neretai vadintas kun. S. Mickevičius) „juodų“ darbų ir tariamų „nesėkmių“ aprašyta 1918 m. laikraščio „Darbininkas“ skiltyje „Kas girdėti lietuvių kolonijose“⁵². Kritikos šiam kunigui nešykštėjo ir katalikiškasis „Draugas“, klįjavęs jam lupikautojo etiketę⁵³. Vėlesniais metais nemažai kritikos šis laikraštis skyrė ir kitiems Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios parapijoms vadovavusiems kunigams – kun. K. Petrošiui ir kun. S. Šleiniui. Jis aštriai kritikavo ir *neprisigulmingųjų* tradicijas – tautinių kapinių šventinimo ceremoniją, piknikus už kapinačių įrengtame parke, pamaldų laikymo tradicijas, prakalbų organizavimą saliūnuose etc.⁵⁴

Sėkmingai veikė tik dvi kun. S. B. Mickevičiaus įkurtos tautinės parapijos – Dievo Apvaizdos Skrantone (nuo 1913 m.⁵⁵ iki šiol) ir Saldžiausios Jėzaus širdies Lorensė, Masačusetso valstijoje (1916–2002); jų veiklos istoriją trumpai apžvelgsime kitame skyriuje.

Yra užuominų, jog trečiajame ir penktajame dešimtmečiais lietuvių Tautinės bažnyčios parapijos kurį laiką veikė Pitsburge (Šv. Jurgio, kun. Zigmantas K. Vipartas, 1922 m.), Filadelfijoje (Šv. Marijos, kun. Ksaveras M. Žukauskas, 1926 m.; kaip jos steigėją Williamas Valkavičius mini ir separatistą V. Vaicekaską, kurį laiką bendradarbiavusį su kun. M. Valadka⁵⁶), Vestvilyje (Šv. Kryžiaus, F. A. Mikalauskas, 1926 m.) ir Vilks Baryje (Visų Šventųjų, kun. J. Brazys, 1929/1931–1933 m., kun. Jonas A. Aučius, 1946 m.)⁵⁷.

Kiek ilgiau iš paminėtų parapijų veikė dvi – Vilks Baryje ir Filadelfijoje. Pasak Juozo O. Širvydo, Vilks Bario parapija buvo organizuota dar 1929 m.; tuo metu jai priklausė 40 šeimų⁵⁸. Tačiau laikraštis „Tautos balsas“ 1931 m. nurodo, jog į organizuojamą tautinę parapiją yra susirašiusios per 30 šeimynų⁵⁹. 1931 m. kaip Vilks Bario parapijos įsteigimo datą mini ir Aleksas Ambrose⁶⁰. 1932 m. „Tautos balse“ jau galima rasti rimtų svarstymų

apie tautinės bažnyčios su sale pobūviams rūsyje bei klebonijos statybas: esą jau yra nupirkta žemės sklypas (50 pėdų pločio ir 216 pėdų ilgio) pietinėje Vilks Bario miesto dalyje ties 206 numeriu Parish gatvėje⁶¹. Nuo tų pačių metų lapkričio mėnesio Vilks Baryje organizuojamoje LTKB parapijoje lankėsi ir lietuviškas pamaldas „svetimoje“ bažnyčioje laikė iš Skrantono atvažiuojantis kun. M. Valadka. Sujudę maždaug 110 parapijiečių bei iš jų sudarytas komitetas ieškojo sau nuolatinio (ne atvažiuojančio) kunigo, rinko pinigus parapijos reikmėms, vargonininko J. Dalgirdos, muzikos mokslus baigusio Kimbalo konservatorijoje Čikagoje, talkinami organizavo chorą⁶². 1932-aisiais Vilks Baryje veikė ir Lietuvių tautinės katalikų parapijos Šv. Panos Marijos moterų draugija; organizuodama balius ji aktyviai talkino renkantiems parapijai⁶³. Svarbu pridurti, jog Vilks Bario „neprigulmingos“ parapijos steigimas yra glaudžiai susijęs su šiame mieste gyvenusių lietuvių nesibaigiančiais ginčais su Romos katalikų bažnyčios kunigu Paukščiu dėl parapijos turto ir mokesčių. Manytina, jog pasinaudodamas šia situacija, aktyvus Skrantono Tautinės bažnyčios vedlys M. Valadka bandė plėsti LTKB tinklą. Tai patvirtina ir žinutės LTKB mėnraščiuose⁶⁴. Paskutinė žinia apie Vilks Bario Visų Šventųjų parapiją yra iš 1946 m. lapkričio, kun. Jono A. Aučiaus klebonavimo laikų. Iš kun. Jono Liūto žinutės „Jonistų balse“ sužinome, jog parapija vis dar veikė – turėjo nuosavą nedidelę bažnyčią ir parapijos salę⁶⁵.

Kiek mažiau informacijos pavyko rasti apie 1926 m. kun. Ksavero M. Žukausko įsteigtą Šv. Marijos parapiją Filadelfijoje. Tačiau A. Kučo ir LTKB mėnraščio „Tautos balsas“ duomenimis, tai buvo viena iš ilgiau – iki 1957 m. – gyvavusių parapijų, turėjusi savo bažnyčią ir salę po ja, tautines kapines ir Vytauto parką piknikams⁶⁶. Istorikas Williamas Valkavičius taipogi mini 1948 m., kuomet būta bandymų steigti Tautinę bažnyčią

Springfilde (Springfield), Ilinojaus valstijoje⁶⁷, o 1922 m. laikraštyje „Darbininkas“ rašoma, jog kunigas misionierius Krikščiuonas įsteigęs *nezaležninkų* Bažnyčią Niuarke (Newark), Niujorko valstijoje, kurioje lankėsi „keliolika vyrų ir apie 10 moterų“⁶⁸. Dar vieną parapiją, 1940 m. gyvavusią Šenandoa (Shenandoah), Pensilvanijos valstijoje, mini Juozas O. Širvydas⁶⁹. Apie 1931–1933 m. Šenandoa organizuotą „neprigulmingą“ parapiją rašo ir LTKB mėnraščiai „Tautos balsas“ bei „Tiesos balsas“. Jų trumpose žinutėse užsimenama apie iš Skrantono atvažiuojančio kunigo M. Valadkos pamaldas lietuvių kalba, laikomas lenkų tautinės parapijos bažnyčioje, kaskart sutraukiančias apie 700–800 žmonių⁷⁰. Deja, daugiau duomenų kituose šaltiniuose apie tai nepavyko aptikti.

Atskirai norėtųsi paminėti daugybės kunigų pastangas kurti ir išlaikyti tautines parapijas Čikagos apylinkėse. Jau minėjome kunigų P. B. Urbono, Z. Jankausko ir S. Mickevičiaus bandymus 1914–1919 m. steigti nepriklausomas parapijas Čikagos priemiesčiuose – Town of Lake, 18-oje lietuvių kolonijoje (1957 Canal St.) ir Bridžporte (Bridgeport). A. Ambrose mini kun. J. A. Bukausko suorganizuotą trumpaamžę parapiją ir įsteigtą Bažnyčią 2301 W. 22 Place (Čikagoje) 1919 m. Jis taip pat mini ir 1921 m., kai kun. S. Mickevičius nupirko buvusią vokiečių bažnyčią, stovėjusią ant 35-osios ir Union gatvių kampo ir įkūrė Šv. Marijos Šiluviškės (Šidlavos) vardo tautinę parapiją. Deja, 1923 m. bandį kun. S. Mickevičiui mirus, parapija ėjo iš rankų į rankas ir apie pusę tuzino kunigų ją taip nustekeno, jog bažnyčia buvo uždaryta. Tik gerokai vėliau, 1931 m., parapijiečiai „prisiprašė“ pas nežinomą italų vyskupą gyvenusį kun. S. A. Linkų užimti klebono vietą⁷¹. Kaip ilgai gyvavo Šv. Marijos Šiluviškės parapija, šaltiniai neatskleidžia.

Analizuojant Čikagoje ir jos apylinkėse veikusių tautinių parapijų istoriją įdomu pastebėti, jog būtent Čikaga iškrenta iš bendrojo

LTKB parapijų konteksto. XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje laikraštis „Lietuvos žinios“ išspausdino informaciją, jog Čikagos lietuviai priklauso net dešimčiai „tikybinių sektų“ (Romos katalikų, Neprigulmingų katalikų, Tautiškai lietuvių bažnyčiai, senkatalikiams, „arkivyskupo“ Geniočio suorganizuotai Katalikų bažnyčiai Amerikoje, kun. Urbaičio palaikomai Lietuvių katalikų bažnyčiai, Biblijos „studentams“, lietuviams liuteronams, lietuviams baptistams ir unitams), iš kurių net trys buvo nepriklausomos⁷². Visa tai liudija, jog šiame krašte gyvenantys lietuviai buvo ganėtinai susiskaldę. Kita vertus, tai suponuoja ir hipotezę, jog tokia religinių bendruomenių įvairovė galėjo atsirasti dėl pačių lietuvių neapsisprendimo ir/ar nežinojimo, kuo viena religinė bendrija skiriasi nuo kitos. Juo labiau, kad daugumos pirmosios emigracijos bangos (grynorių) lietuvių būta paprastų mažaraščių ar net beraščių darbininkų, todėl negalima atmesti ir prielaidos, kad pati religija šiuo atveju veikusiai nevaidino lemiamo vaidmens – žymiai svarbesnė buvo bendruomeninė jungtis. Tikėtina, kad kai kurios „neprigulmingos“ parapijos iš tiesų galėjo niekuo pernelyg esmiškai nesiskirti nuo eilinės katalikų parapijos. Nemenką vaidmenį čia galėjo vaidinti maldos gimtąja lietuvių kalba. Renkantis parapiją neabejotinai buvo svarbi jai vadovavusio kunigo asmenybė, jo santykis su parapijiečiais. Dar XIX a. antroje pusėje prasidėję nesutarimai ir ginčai dėl teisių į Bažnyčios pastatus ir kitą turtą, nesibaigiančios rinkliavos ir kova su savivaliaujančiais kunigais persikėlė ir į XX a. Tai sąlygojo nuolatinę kunigų kaitą, taip pat ir parapijiečių „mėtymąsi“ iš vienos parapijos į kitą.

Retrospektyviai žvelgiant į LTKB parapijų kūrimo(-si) geografinę (visą LTKB parapijų sąrašą žr. 1 lentelėje) dera pridurti, jog oficialią JAV statistiką LTKB pateko tik 1916 m.: jai tuo metu priklausė net 7 bažnyčios, viena sekmadieninė mokyklėlė, kurioje su

140 vaikų dirbo du mokytojai, o tikinčiųjų skaičius siekė 7343 asmenis (vienai Bažnyčiai tenka 1049 asmenys). 1926 m. JAV statistikos duomenys rodo, kad Tautinių bažnyčių gerkai sumažėjo – vos 4 veikiančios, viena sekmadieninė mokyklėlė, kur su 217 vaikų dirba 3 mokytojai, o tikinčiųjų skaičius nukrito iki 1497 (vienai Bažnyčiai tenka 374 asmenys). Padėtis sąlyginai stabilizavosi tik 1936-aisiais: vėl fiksuojamos 7 bažnyčios, 5 sekmadieninės mokyklėlės (su 316 vaikų dirbo 6 mokytojai), tačiau tikinčiųjų skaičius padidėjo vos pusantro tūkstančio – iki 2904 asmenų (tai sudarė apie 415 asmenų vienai bažnyčiai)⁷³ (išsami LTKB statistika pateikiama 2–4 lentelėse).

1 lentelė. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (LTKB) parapijos

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Voterberis (Waterbury)	Konektikutas	Visų Šventųjų parapija	kun. Vincas R. Dilionis	1902	
Čikaga (Chicago)	Ilinojus		kun. Petras B. Urbonas (1913)	1913	Čikagos priemiestyje Town of Lake
		Šv. Petro apaštalo	kun. Zigmas Jankauskas	1914	Isteigta Čikagos priemiestyje Town of Lake, o vėliau perkelta į 18-tą lietuvių koloniją 1957 Canal St., kur po kelerių metų „pakriko“ (Wolkowich-Valkavičius W., <i>Lithuanian Religious Life in America</i> , vol. 3, p. 223; Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139).
			Kun. Stasys B. Mickevičius	1916, 1921–1923	Čikagos priemiestyje Bridžporte
			kun. J. A. Bukauskas	1919	A. Ambrose nurodo konkretų adresą: 2301 W. 22 Place, Chicago (Ambrose A. <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139–140. Šią informaciją, pasiremdamas A. Ambrose'u, pateikia ir V. Valkavičius (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 223–224).
		Šv. Marijos Šiluviškės (Šidlavos)	kun. Stasys B. Mickevičius	1921–1923	A. Ambrose rašo, jog buvo nusipirkusi buvusią vokiečių bažnyčią, stovėjusią ant 35-osios ir Union gatvių kampo (Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139–140).
Vestvilis (Westville)	Ilinojus	Šv. Kryžiaus parapija	Kun. Zigmantas K. Vipartas, kun. F. A. Mikalauskas	1914/1915	V. Valkavičius mini, jog kun. F. A. Mikalauskas į Vestvilio tautinę parapiją atvyko 1926 m., o pati parapija buvusi įsteigta 1915 metais (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 225–226).
Springfildas (Springfield)	Ilinojus			1948	Informaciją pavyko rasti tik V. Valkavičiaus knygoje (Wolkowich-Valkavičius W., <i>min. veik.</i> , vol. 3, p. 225).
Baltimorė (Baltimore)	Merilandas		kun. Vincas R. Dilionis, Rusikis (eksklierikas)	1903	
Atolas (Athol)	Masačusetsas		kun. Stasys B. Mickevičius	1908	
Vusteris (Worcester)	Masačusetsas		kun. Stasys B. Mickevičius	1910–1914	

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Lorensas (Lawrence)	Masačusetsas	Saldžiausios Jėzaus širdies parapija	kun. Stasys B. Mickevičius (1916–1918), kun. Stasys Šleiny (1918–1930), kun. K. Petrošius (1930–1932), kun. Mykolas Valadka (1932–1936), J. Gaspariūnas, kun. J. Brazys, kun. A. E. Bakūnas (?–1960)	1916–2002	S. Sužiedėlis pažymi, kad pirmąsyk į Lorensą kun. S. B. Mickevičius atvyko 1911 m., tačiau įsteigti parapijos jam nepavyko (žr. Sužiedėlis S., <i>Šv. Pranciškaus parapija</i> , p. 115).
Niuarkas (Newark)	Niujorkas		misionierius Krikščiuonas	1922	Informacija tik iš laikraščio „Darbininkas“ (Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is. Nežaležninkų milijonierius prie baro, <i>Darbininkas</i> , 1922 03 04, p. 5).
Du Boisas (Du Bois)	Pensilvanija		kun. Petras B. Urbonas	1903–1909	
Skrantonas (Scranton)	Pensilvanija	Dievo Apvaizdos parapija	kun. Stasys B. Mickevičius (1913–1916), kun. K. Petrošius (1916–1918), kun. M. Zvaliorus (1918), kun. Jasinskis/Jasciskis (1919), vysk. Jonas Gritėnas (1919–1928), kun. A. Sinkevičius (1929), kun. M. Valadka (1929–1972), kun. Petras Vilimavičius (1931), kun. V. Vaicekauskas (1933), R. Dabros (1973), E. Ratajack (1974–1984), J. Urbanski (1983–1987), L. Lazarski (1987–1990), Stanislaus Stryz (1990–2002), Walter Placek (nuo 2002)	1913 – iki dabar	Šaltiniuose minimi ir ankstesni kun. Stasio B. Mickevičiaus bandymai steigti tautines parapijas Skrantone 1906 m. ir 1910–1914 m. (Šv. Juozapo). Kunigai Petras Vilimavičius ir V. Vaicekauskas šaltiniuose vadinami perbėgėliais iš Romos katalikų bažnyčios (Korespondencijos. Scranton, Pa. Daug ko galės išgirsti, <i>Tautos balsas</i> , 1932 01 01, nr. 1, p. 20; Sužiedėlis S., <i>Šv. Pranciškaus parapija</i> , p. 209).
Pitsburgas (Pittsburg)	Pensilvanija	Šv. Jurgio parapija	kun. Zigmantas K. Vipartas	1922	
Filadelfija (Philadelphia)	Pensilvanija	Šv. Marijos parapija	Ksaveras M. Žukauskas	1926–1957	LTKB mėnraštyje „Tautos balsas“ rašoma, kad K. A. Žukauskas buvo kunigas, „įgijęs vyskupystę be tautinių parapijų žinios“ (1931 09 01, nr. 2, p. 46). Apie tai, kad parapija galėjo gyvuoti iki 1957 m. Mini tik A. Kučas ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“ (Korespondencijos. Philadelphia, Pa. <i>Tautos balsas</i> , 1932 03 01, nr. 3, p. 70; <i>Amerikos lietuvių istorija</i> , red. A. Kučas, p. 500).

Vietovė	Valstija	Parapija(-os)	Kunigai	Gyvavimo laikotarpis	Pastabos
Vilks Baris (Wilkes-Barre)	Pensilvanija	Visų Šventų(jų)	kun. Stasys B. Mickevičius, kun. Mykolas Valadka, kun. J. Brazys, kun. Jonas A. Aučius	1929/1931–1933, 1946	Šaltiniuose galima rasti keletą šios parapijos įsteigimo datų: J. Širvydas mini 1929 m., o LTKB mėnraštyje „Tautos balsas“ nurodomi 1931 m. Šią datą nurodo ir A. Ambrose (<i>Juozas O. Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai</i> , p. 133; Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. <i>Tautos balsas</i> , 1931, nr. 3, p. 63; Ambrose A., <i>Chicagos lietuvių istorija. 1869–1959</i> , p. 139). Kun. Joną A. Aučių 1946 m. šioje parapijoje mini su Tėvais jonistais dirbęs kun. Jonas Liūtas (Luth) (žr. <i>Jonistų balsas</i> , 1946 m. lapkritis, nr. 11, p. 279).
Šenandoa (Shenandoah)	Pensilvanija			1931/1933, 1940	Šaltiniuose nurodomos skirtingos parapijos gyvavimo datos. J. Širvydas mini 1940 m., o LTKB mėnraščiai „Tautos balsas“ ir „Tiesos balsas“ nurodo 1931–1933 m. (<i>Juozas O. Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai</i> , p. 133; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. [pasirašo V-ras], <i>Tautos balsas</i> , 1931 12 05, nr. 5, p. 118–119; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Tautiškos pamaldos, <i>Tautos balsas</i> , 1932 01 01, nr. 1, p. 18; Korespondencijos. Shenandoah, Pa., <i>Tautos balsas</i> , 1932 04 01, nr. 4, p. 91–92; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Pamaldos Lietuvių Kalboje, <i>Tiesos balsas</i> , 1933 03 01, nr. 2, p. 39).
Providensas (Providence)	Rod Ailendas	Šv. Jono parapija (?)	kun. Stasys B. Mickevičius	1907–1912	

2 lentelė. LTKB parapijų statistika 1916–1936 m.

	Metai		
	1936	1926	1916
Bažnytinių parapijų skaičius	7	4	7
Bažnytinei parapijai priklausiusių narių skaičius	2904	1497	7343
Vidutiniškai vienai bažnytinei parapijai priklausiusių narių skaičius	415	374	1049
Bažnyčiai priklausiusių statinių skaičius	6	6	6
Bažnytinių parapijų, pateikusių ataskaitas, skaičius	6	4	6
Bažnyčiai priklausiusių statinių piniginė vertė (doleriais)	159500	139000	88000
Vidutinė Bažnyčiai priklausiusių statinių vertė	26583	34750	14667
Bažnytinių parapijų, pranešusių apie turimas skolas, skaičius	4	4	6
Bendra skolų suma (doleriais)	64000	44800	65700
Išlaidos			
Ataskaitas pateikusių bažnytinių parapijų skaičius	7	4	7
Išlaidų (apima dvasininkų algas, mokestį už Bažnyčios skolą, paramą parapijiečiams ir Raudonajam kryžiui, misijas į kitas parapijas bei kitas neklasifikuotas išlaidas) suma	17298	22151	17374
Vidutiniškai Bažnyčiai tenkančių išlaidų suma	2471	5538	2482
Sekmadieninės mokyklėlės			
Bažnytinių parapijų, pranešusių apie sekmadienines mokyklėles, skaičius	5	1	1
Mokytojų skaičius	6	3	2
Mokinių skaičius	316	217	140

Lentelė paimta iš JAV Statistikos departamento leidinio, žr. Lithuanian national catholic church of America, *Religious Bodies*, 1936, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 846.

Šaltiniai: mėnraščiai „Tautos balsas“, „Tiesos balsas“, „Jonistų balsas“; J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434–435; Amerikos lietuvių istorija, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos l-kla, 1971; Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija, 1869–1959*, Chicago, Ill.: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967; Wolkovich W. (Valkavičius V.), *Lithuanian religious life in America: a compendium of 150 Roman Catholic parishes and institutions*, vol. 1–3, Norwood: Lithuanian Religious Life in America, 1991–1998; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, Scranton, Pa.: [Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia], 1949; Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija*, Lawrence, Mass., 1953; 1913–1988. *Diamond Jubilee of the Providence of God Lithuanian National Catholic Church Scranton, Pa., 1988* 10 16; Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton, 1965; Juozas O. Širvydas. 1875–1935. *Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, Cleveland, 1941.

3 lentelė. 1936 m. LTKB statistika pagal geografinį suskirstymą

Geografinis suskirstymas pagal valstijas	Bažnytinių parapijų skaičius	Bažnyčiai parapijai priklausiusių narių skaičius	Narystė pagal lytį		Narystė pagal amžių			Sekmadieninės mokyklėlės		
			Vyrai	Moterys	Iki 13 metų	Virš 13 metų	Amžius nenurodytas	Pranešusių bažnytinių parapijų skaičius	Mokytųjų ir kt. aptarnaujančio personalo skaičius	Mokinių skaičius
Naujoji Anglija: Masačusetsas	1	1070	60	10	20	50	–	1	2	20
Vidurio Atlanto: Pensilvanija	4	1409	25	84	16	50	343	3	3	48
Šiaurės rytų centro: Ilinojus	2	425	90	35	0	75	–	1	1	0
Iš viso JAV	7	2904	275	629	86	275	343	5	6	16

4 lentelė. LTKB bažnytinių parapijų išlaidos pagal valstijas (1936 m. duomenys)

Valstija	Iš viso bažnytinių parapijų	Išlaidos (doleriais)								
		Ataskaitas pateikusių bažnytinių parapijų skaičius	Išlaidų suma	Išlaidos dvasininkų atlyginimui	Išlaidos kitiems atlyginimams	Išlaidos bažnyčių statybai ir remontui	Skolų suma be palūkanų	Skolų suma su palūkanomis	Išlaidos paramai / labdarai	
Pensilvanija	4	4	248	2520	900	700	000	068	0	
Kitos valstijos	3	3 ⁷⁴	050	1980	720	100	–	50	000	
Iš viso JAV	7	7	7298	4500	1620	800	000	318	060	

3 ir 4 lentelės paimtos iš JAV Statistikos departamento leidinio, žr.: Lithuanian national catholic church of America, *Religious Bodies*, 1936, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 847.

Geras vadovas – sėkmingos tautinės parapijos ūkinės ir kultūrinės veiklos garantas

Ankstesniame skyriuje aptarėme lietuvių bandymus steigti atskiras, nuo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomas, dar kitaip tautinėmis vadinamas, parapijas. Deja, dauguma šių bandymų buvo nesėkmingi ne tik dėl lietuviškose kolonijose nesibaigiančių ginčų

su kunigais dėl teisės į parapijos nuosavybę ir jos išlaikymą, bet ir dėl ne itin sėkmingo lėšų naujai, „neprigulmingai“ parapijai rinkimo bei tinkamų kunigų – gerų parapijos administratorių (žr. 1 priede pateiktas LTKB vadovų biogramas) stokos. Pastaruosius dalykus atskleisime aptardami konkrečių parapijų veiklą.

Viena stipriausių ir ilgiausiai išsilaukusių lietuvių tautinių parapijų – Dievo

Apvaizdos – buvo įkurta kun. S. Mickevičiaus 1913 m. Skrantone, Pensilvanijoje. Lietuvių išeivijos Amerikoje metraštininkas Stasys Michelsonas rašo: „Nuvarginti besitąsant po teismus ir matydami, kad paprastam angliakasiui sunku kovoti su milžinu, Scranton lietuviai katalikai, ar bent nemaža jų dalis, nutarė rinkti pinigus ir kurti tautinę, Romai nepriklausomą parapiją. Dalį pinigų sukėlė, dalį pasiskolinę, jie 1914 metais nusipirko sklypą žemės bažnyčiai, o kitą sklypą kapiinėms“⁷⁵. Neilgai trukus, 1915-aisiais, vadovaujant kun. S. Mickevičiui buvo pastatyta laikinoji bažnyčia⁷⁶. Kiek vėliau, 1919 m.⁷⁷ atvykus kun. Jonui Gritėnui, parapijos gyvenimas atgijo: pritarus komitetui buvo nupirktas ūkis⁷⁸ su 100 akrų žemės ir pastatais, juose įsteigta senelių prieglauda („Vilniaus namai“), pastatydinta klebonija ir parapijos renginių salė-svetainė, kuriai suteiktas Vytauto vardas. Šioje svetainėje per šventes organizuoti vaidinimai, už kuriuos surinktas pelnas buvo skiriamas parapijai, rengtos paskaitos, diskusijos⁷⁹. Parapija, kurią sudarė apie 300 žmonių, taip pat turėjo išpirktas kapines ir parką už jų, kur „lietuviai bemaž kas sekmadienis turi išvažiavimus ir pasilinksminimus ant tyro oro“⁸⁰. Jei tikėtume Bostone leidžiamo laikraščio „Keleivis“ informacija, tai kun. J. Gritėno klebonavimo laikais Skrantono Dievo Apvaizdos parapijos turtas išaugo beveik keturis kartus – nuo 12 iki 50 tūkstančių dolerių⁸¹. Šį faktą pavirtina informacija, pateikta oficialiame parapijos leidinyje. Jame nurodoma, jog kunigui J. Gritėnui pateikus neapmokėtas sąskaitas parapijiečiai (nurodoma 10 asmenų) paskolino 9250 dolerių⁸². Dar 10000 dolerių buvo surinkta senelių prieglaudai, įsteigta 1924 m. (1928 m. kun. J. Gritėnui mirus, prieglauda dėl finansinių sunkumų buvo parduota)⁸³. Skrantono parapijiečių dosnumą liudija ir 260 litų auka Lietuvių moterų globos komiteto⁸⁴ veiklai paremti 1925 m. (žr. 1 paveikslą)⁸⁵.

Dideli kun. J. Gritėno, kaip gero parapijos administratoriaus, nuopelnai – paruošta LTKB konstitucija ir lietuviškų pamaldų įvedimas: „Tai buvo kas tai naujo ir pačiam lietuviui atrodė šventu reikalu. Jeigu mūsų kalba pripažįstama mokslininkų, kaip seniausia ir gražiausia pasaulyje, tai kodėl jos Dievas negali suprasti tada, kada mes meldžiamės“⁸⁶. Puikius organizacinius kun. J. Gritėno gebėjimus ir jojo kuklų būdą liudija ir LTKB mėnraštyje „Tautos balsas“ aptiktas išsamus jo veiklos aprašymas: „Bet dėka vyskupo Gritėno, Tautinėje Bažnyčioje ir parapijoje buvo tokia tvarka, kokia privalėjo būti ir kokia reikalinga šių laikų žmonėms. Jis žmogus kaippo inteligentas, suprasdamas reikalą, tenkinosi vien tikta mokama jam nuo žmonių mėnesinė alga, atiduodamas visas kolektas parapijai, kurias daro velykose, kalėdose ir kitose šventėse dėl kunigų rymiškose bažnyčiose. Komitetas parapijos, renka mokesčius ir laiko juos ant savo vardo bankoje. Išmoka visas išlaidas per banką. Kiekvienas reikalas, kuris liečia parapiją, yra apsvarstomas komiteto draug su kunigu ir tik tada daroma. Kontroluoja viską patys išrinkti parapijos nariai ir tuo būdu niekad nesiranda kokių nors kivirčių, kurie erzintų parapijomis su jų dvasios tėvu“⁸⁷. Dievo Apvaizdos parapijoje, gerbiamas ir mylimas, J. Gritėnas išdirbo penkiolika metų. Parapijiečiams, kaip tvirtina Robertas Janowski, jis buvo ne tik vyskupas ir patarėjas, bet ir geras draugas, „didis darbininkas ir turėjo neišsenkančios energijos“. Jo klebonavimo laiku parapiją sudarė apie 300 šeimų⁸⁸.

[illegible]

Kun. M. Valadkos klebonavimo laikų parapijai priklausė apie 200 šeimų, iš viso apie tūkstantis asmenų. Parapijiečiai buvo itin uolūs ir pagal išgales talkino klebonui „traukiant“ parapiją iš dėl ilgų teismo ginčų ir naujos bažnyčios statybos susidariusių skolų (iš viso apie 423700 dolerių⁹¹). Antai LTKB mėnraštis „Tautos balsas“ 1932 metais rašė: „parapija per visus metus padarė įplaukų, jos išdan 9,243 dol. ir 84 c. Iš tų pinigų apmokėjo skolos 4,180 dol. ir 75 cent., nes visi žino, kad 1930 metais buvo naujai statyta bažnyčia. Visos kitos bilos taipgi apmokėta“⁹². O štai septintojo dešimtmečio pradžioje, S. Michelsono duomėmis, Skrantono

parapija buvo gana stipri ekonomiškai ir nusi-
teikusi patriotiškai – kunigo ir parapijos skir-
ta parama 1933 m. lakūnų Stepono Dariaus ir
Stasio Girėno pilotuojamos „Lituanikos“ skry-
džiui per Atlantą (žr. 2 paveikslą)⁹⁵.

NEW YORK KAUNAS

1933

SPONSORS OF FLIGHT
GARBĒS RĒMĒJAI

F. MILVYDAS, J. E. MINISTERIS B. BALUTIS, J. GAROLIS,
SUSIVINIJIMO LIETUVIŲ AMERIKOJE 1932 M. SEIMAS, J. MACKEVICIUS
CHICAGO KENNETHA WIS. VŠLIUGERIS

KONKULAS A. KALVAITIS,
L. B. UNITY KLUBAS, P. GIRENAS,
LIETUVOS ŪKININKŲ DR. JA. D. BALIS,
KUN. H. VAICIŪNAS, J. IR O. BUTKEVIČIAI,
DR. A. BERTASIUS, DR. A. DAVIDONIS,
PEOPLES FURNITURE Co. S. PATLABA,
D. P. VARUNAS, J. PAČIULPIS,
DR. A. JUOZAITIS, JONAS GIRENAS,
AMERIKOS LEGIJONO 271-4 SJ HARRIS STAS,
SLA 208 MOTERŲ KUOPA, J. URBONAS,
P. MYNDLAITIS, F. P. BRACIULIS,
J. F. BUDRIK, ADV. K. GUGIS,
J. KROTKAS, W. BAGDONAS,
K. JUCIŪTĖ-STULPINIENĖ,
PROVIZORIUS V. STULPINAS, J. KULIS,
M. J. KIRAS, RUDOLPH VASSALE,
S. MAŽEIKAS, J. KUNKA,
S. BAGDONIENĖ, M. REGIS,
A. RYGIS, J. DARGIS, V. BUTKUS,
RAMYGALOS AIDŲ KLUBAS,
J. ČAIKAUSKAS, Z. MICKEVIČIUS,
AMERIKOS LIETUVIŲ DAKTARŲ GŪJA
DR. S. NAIKELIS, E. INDELEVICIŪTĖ,
V. RAUBŪNAS, A. VAIVADA,
ČIKAGOS LIET. MOTERŲ KLUBAS
RED. A. VANAGAITIS, E. INZELAITĖ

SCRANTON, PA.
TAURŲ KLUBAS, J. RADVILA,
O. DILIONIENĖ, A. SIAURUKAS,
MARJONA SKĘČIUS, L. SAVICKAS,
J. STEPANAUSKAS, R. M. VALADKA,
A. KUBILIUS, K. ZALENKAUSKAS,
I. STELMOKAS, I. NOREIKA,
A. RAČINSKAS, SLA 30 KUOPA,
TAUTINĖ LIET. KATAL. PARAPIJA
PHILADELPHIA, PA.
VILNIAUS VADAVIMO KOMIT.
K. STEPONAVIČIUS, K. IR A. VALIAI,
DR. I. STANKUS, SLA 135 KUOPA
BALTIMORE, MD.
LIETUVIŲ MOTERŲ PILIEČ. KLUB.
VYTAUTO DRAUGIJA,
LIETUVIŲ DRAUGIJŲ TARYBA
WILKES BARRE, PA.
KUN. J. MILIAUSKAS, K. AUŠRA,
KUN. J. INČIŪRA, J. KLIMAVIČIUS,
KUN. J. KASAKAITIS, DR. A. VALIBUS,
ADV. J. LOPATTO, P. GIBAVIČIUS,
J. TILINSKAS, L. ŠEPORAITIS,
SLA 7 KUOPA, J. VAISNYS
WORCESTER, MASS.
J. DVARECKAS, K. VAITEKUS

Laisva nuo JAV Katalikų bažnyčios vykdomos integracinės-asimiliacinės politikos lietuvių Tautinė bažnyčia buvo tarsi lietuviybės oazė Skrantone: po bažnyčia esančioje salėje veikė parapiinė mokyklėlė, kurioje dukart per savaitę jaunimas mokėsi lietuvių kalbos, literatūros ir istorijos. Parapija netgi turėjo savo chorą, kurio daugumą sudarė trečios kartos vaikai, gimę ir augę JAV, tačiau giedantys lietuviškai. 1931–1932 m. leisto mėnraščio „Tautos balsas“ korespondencijų iš lietuviškų kolonijų skiltyje apstu liudijimų apie Skrantono Lietuvių tautinės katalikų parapijos klebono M. Valadkos organizuojamas lietuviškas pamaldas ir parapijos choro koncertus kaimyninėse lietuvių gyvenamose vietovėse⁹⁶. Parapijoje taip pat buvo aktyviai veikė draugijos, į kurias stengtasi įtraukti jaunąją kartą: „Jaunų Vyrų Draugystė, Vaikų Mokyklinis Klubas, Jaunų Mergaičių Draugystė, Ažuolo Lapo Draugystė, Adoracijos Moterų Draugystė ir bažnytinis Birutės Choras“⁹⁷.

Svarbu paminėti, kad iki pat 1972 m. Skrantone klebonaujant kunigui M. Valadkai pamaldos vyko lietuvių kalba, pagal galimybes palaikytos ir lietuviškosios tradicijos. Tačiau po jo mirties vėl teko šlietis prie Lenkų tautinės katalikų bažnyčios. Tai liudija ir šaltiniuose rastas Dievo Apvaizdos parapijoje dirbusių kunigų sąrašas, kuriame po M. Valadkos nurodyti tik lenkiškas šaknis turintys asmenys (žr. 5 lentelę)⁹⁸.

5 lentelė. Skrantono Dievo Apvaizdos parapijoje dirbusių kunigų sąrašas⁹⁹

Klebonavimo metai	Kunigas
1912–1916	Stasys Mickevičius
1916–1918	K. Petrošius
1918	M. Zvaliorus
1919	J. Jascuskis / J. Jasinskis
1919–1928	Jonas Gritėnas
1929	A. Sinkevičius
1929–1972	Mykolas Valadka
1973	R. Dabros
1974–1984	E. Ratajack
1983–1987	J. Urbanski
1987–1990	L. Lazarski
1990–2002	Stanislaus Stryz
2002–iki dabar	Walter Placek

Kita lietuvių tautinė parapija 1916 m. jau minėto kun. S. Mickevičiaus buvo įsteigta Naujosios Anglijos audimo centru tituluotame Lorens (Lawrence), Masačusetso valstijoje, netoli Bostono. Pasinaudojęs konfliktine situacija tarp kun. A. Jusaicio ir parapijiečių, S. Mickevičius nemažą jų dalį perviliojo į savo pusę ir iš surinktų parapijiečių lėšų nupirko mūrinę bažnyčią, kleboniją, parką, kuriame įrengė kapines ir vietą piknikams už jų¹⁰⁰. Šaltiniai liudija, jog prie parapijos gan aktyviai veikė Šv. Panos Marijos choras, vadovaujamas vargonininko J. A. Navadausko¹⁰¹ ir akompaniatorės Elenos Navadauskaitės. Šis choras ne tik giedojo pamaldų metu, bet ir nuolat džiugino parapijiečius statomomis operetėmis, dramomis, misterijomis (pvz., 1933-aisiais žiūrovams buvo pristatytos operetės „Panelė Vanda“, „Čigonai“, misterija „Penkios gyvenimo dovanos“ bei drama „Mirga“). Šaltiniai byloja, jog į šio choro veiklą mielai įsitraukė tiek suaugusieji (iš Adoracijos šv. Sakramento moterų ir Šv. Onos draugijų), tiek jaunimas (iš parapiinės, trečiadieniais ir šeštadieniais veikusios, mokyklėlės vaikų draugijos ir jaunimo choro „Birutė“); 1933-aisiais choro veikloje dalyvavo 70 narių¹⁰².

Lawrence parapijiečiai buvo ne tik įtraukti į kultūros veiklą, bet ir visapusiškai šviečiami. Antai 1917 m. spalio 7 d. šaltiniai mini įsteigtą lietuvių Tautinės bažnyčios visuomeninį knygyną, kuriam per vieną susirinkimą parapijiečiai suaukojo net 121,15 dolerio¹⁰³. Dar po mėnesio, 1917 m. lapkričio 9 d., buvo pradėtas leisti kun. Mickevičiaus įsteigtas laikraštis „Atgimimas“, redaguojamas K. N. Norkaus, kvietęs lietuvius burtis į nepriklausomas tautines parapijas: „Lietuvių Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikeje tat ir eina pagalbon mūsų žmonėms, teikdama jiems dvasinį peną ir nevaržydama jokių žmogaus persitikrinimų. Lietuvių Tautinė Bažnyčia išpažindama visą Jėzaus Kristaus mokslą suteikia puikiausią dvasios aprūpinimą ir suraminimą mūsų

tautos žmonėms. Kadangi Rymo katalikų lietuviai kunigai bažnyčią vartoja kaip įrankį keikimui savo politišku priešų, sėjimui neapykantos žmonijoje, gazdinimui tamsių žmonių pekla, velniais ir kitokiomis baidyklėmis, tat Lietuvių Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikoje nešdama moralinę pagalbą lietuviams šiuomi atsišaukia prie tikinčiųjų į Dievą lietuvių ir apsiima patarpininkauti sutvėrime naujų Amerikos Lietuvių Tautinės Katalikų Bažnyčios parapijų“ (Rt. Rev. S. B. Mickiewicz)¹⁰⁴. Deja, šis laikraštis gyvavo vos septynis mėnesius. Gerokai vėliau, vadovaujant kun. Mykolui Valadkai, bandyta leisti mėnraštį „Tautos balsas“ (1931–1932 m.), kurį 1933 m. pakeitė „Tiesos balsas“ (išėjo tik keturi numeriai)¹⁰⁵.

1918 m. Lorens kun. S. Mickevičius įsteigė Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios Kunigų seminariją, kurią baigė ir kunigais tapo Steponas A. Geniotis, Stasys Šleiny, Žvalionis ir S. Tautas (ši seminariją ir josios auklėtinis – „bemokslis ir nuo tikrojo Dievo nutolusius“ – itin aršiai kritikavo laikraštis „Darbininkas“¹⁰⁶)¹⁰⁷. Vėliau, kun. Mickevičiui pasitraukus į Čikagą, šią parapiją administravęs jo LKTB kunigų seminarijos auklėtinis, buvęs kun. Mickevičiaus parapijos vikaras kun. Stasys Šleiny (1918–1930 m.) ir jį pakeitęs kun. K. Petrošius (1930–1932 m.) ypatingų administravimo gabumų neturėjo, tad Lorenzo tautinė parapija buvo kiek susilpnėjusi¹⁰⁸. Parapija atsigavo tik kun. M. Valadkos klebonavimo laiku, 1932–1936 metais: tuomet buvo įrengta prieglauda seneliams bei nupirktas šimto akrų pieno ūkis su trisdešimčia melžiamų karvių už 28 tūkstančius dolerių. Nors ūkis kunigui išvykus į Skrantoną buvo likviduotas, tačiau S. Michelsono duomenimis, XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje Lorenzo tautinės parapijos turtas siekė 150 tūkstančių dolerių¹⁰⁹. Apie Lorenzo Saldžiausio Jėzaus širdies parapijai priklausiusių parapijiečių uolumą kurti savo nepriklausomą Bažnyčią liudija S. Sužiedelio knygoje pateiktas

epizodas iš 1921 m., kuriame aiškiai matyti, jog net ir ne tokia gausi „neprigulmingųjų“ parapija suaukotomis lėšomis ne itin skyrėsi nuo Romos popiežiaus viršenybę pripažinusios Šv. Pranciškaus parapijos: „nors po karo pirmaisiais metais nuolat vargino nedarbas, atlyginimas buvo mažinamas, paprasti darbininkai uždirbdavo į savaitę nuo 18 iki 20 dol., o audėjai specialistai nuo 25 iki 30 dol. Tačiau žmonės buvo dosnūs, bažnyčią lankė uoliai ir 1921 metais vienu tik dešimtukų sudėjo iki 3,000 dol. Tuo tarpu tautinės parapijos buvo paskelbta tik 1,300 dolerių suma“¹¹⁰.

Be abejo, reikia pabrėžti ir tai, jog Amerikoje pradėta organizuoti Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia stokojo ne tik konkrečių planų, kaip ir kur steigti parapijas, kaip joms tinkamai vadovauti; trūko ir drausmingų, gerą išsilavinimą turinčių kunigų. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios ilgą laiką LTKB „negalėjo užimti vadovaujamos rolės“¹¹¹. Labai tiksliai LTKB būklę įvertinto Albino Rimkos redaguojamas mėnraštis „Jaunoji Lietuva“: „Neprigulmingieji“ lietuvių kunigai ir jų mokymas, apskritai imant, niekuo nesiskiria nuo katalikų, – vien tik Rymo popiežiaus nepripažinimas ir demokratiškesnė parapijų tvarkia juos skiria nuo katalikų. Toksai „neprigulmingas“ judėjimas gal ir turėtų didesnę pasisėkimą (ypač aktyveizdoje nesusipratimų katalikų parapijose), jeigu „neprigulmingi“ kunigai būtų ne vien senųjų kunigų konkurentai, bet ir susiorganizavę idėjos žmonės, pasistatę sau tikslą – pritaikinti tikybą prie gyvenimo. Dabar, kaip žinoma, „neprigulmingų“ kunigų tarpe yra nemaža tokių, kurie turi nepergeriausią mokslo ir etikos reputaciją. Dėlto turbūt ir visas „neprigulmingas“ judėjimas lietuviuose taip menkai tesiplėtoja.“¹¹²

Šias mintis gerai iliustruoja ir papildo 1917 m. vyskupo S. Mickevičiaus kreipimasis į parapijiečius jo paties leidžiamame savaitraštyje „Atgimimas“, kuriame aiškiai ir nedviprasmiškai pabrėžiama, jog pirmieji

„tautinių“ parapijų vadovai vieni apie kitus menkai težinojo ir veikiausiai buvo klajūnai bei apsišaukėliai, ieškantys asmeninės naudos: „LIETUVIŲ Tautinė Katalikų Bažnyčia Amerikoje eidama Jėzaus Kristaus pėdomis ir teikdama dvasinį peną lietuviams katalikams taipgi skaito savo pareigą kovoti su visais mūsų visuomenės dvasiniais išnaudotojais [...] o taipgi tais klajūnais kurie savo asmeniškai naudai stengiasi mūsų tikinčius žmones išnaudoti, nesuraminti juos dvasioje, nevesti prie apšvietos, nestiprinti morališkai, bet tik demoralizuoti.

Klajūnais yra tipai, kurie užsidėję atbulus kalnierių trankosi po lietuvių kolonijas, vadinama save kunigais ir tik savo naudai išnaudoja žmones.

Tokiais tipais yra:

Strazdelis, kuris „pradėjo teologiją“ Chicagos stockjarduose, o „baigė“ Detroito bučernėje. Patentą kunigystės jam nupirko Cambridge.

Dilionis, kuris trankėsi po Pittsburghą, Worcesterį, Sheanadoah, St. Clair, Philadelphiją, ir kt. Jis mainė religiją kaip žaltys savo spalvą: buvo grekų-katalikų kunigu, neprigulmingu, presbiterionu, etc. Jis didelis skandalistas.

Urbonas, kuris sakoma savinosi kunigo vardą ir vaikščioja iš vietos į vietą, palikdamas varge savo pačią su vaikais.

Mikalauskai taipgi dėvi atbulus kalnierių ir mulkina žmones.

[...] Tai pranešdamas lietuvių visuomenei skaitau reikalingu ją persergėti, kad priimdama į savo tarpą aukščiau minėtas ypatus, mūsų visuomenė pati save leidžia demoralizuoti ir kas sebrauja su jais, tas užsitraukia ant savęs Dievo rūstybę.¹¹³

Tautinės parapijos kunigų tarpusavio nesusikalbėjimus ir nesutarimus su parapijiečiais, organizacinių gebėjimų trūkumą, dėl ko nukenčia LTKB parapijų tinklo plėtra, gerokai vėliau, 1932-aisiais, iškelia ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“: „Nors pas mus

yra demokratiška organizacija, bet reikalinga žmonėms duoti organizacijos tvarką, ją nurodyti, išaiškinti. Jeigu to kunigas neįstengia, tai jis negali vesti parapijos ir jos reikalus tvarkyti. Iš tos priežasties ir kyla vaidai, nesantaika, kuomet naujas ir suprantantis reiklus kunigas, pamainys kokio seno klebono vietą¹¹⁴.

Atskirai dera paminėti kunigą Ksaverą M. Žukauską iš Filadelfijos, tautinės Šv. Marijos parapijos. Jei tikėtume LTKB mėnraščio „Tautos balsas“ informacija, tai iš pradžių gan tvarkingai F. Mockaus, Brazio, Krasausko ir Barčiaus organizuota „neprigulminga“ parapija vėliau pradėjo kriksti dėl parapijiečių nesutarimų su klebonu, šiam pasiskelbus „vyskupu“ ir aktyviai besireklamuojant spaudoje apleidus parapijos telkimo darbus: „žmonės nesilanko bažnyčion, neturi jokios mokyklos prie bažnyčios vaikams, nemoka kun. Žukauskui algos, daugelis skundžiasi ant jo už įvairius blogumus tos parapijos dvasiniuose reikaluose, žodžiu nėra patenkinti savo kunigu. Nors iš tikrųjų ir yra, vienok kunigas Žukauskas kaip jis dabar vadina save „vyskupu“ skelbiasi daug ir labai daug. Yra ne kas kitas, kaip tik puikybės ieškojimas per spaudą ir neužtarnautos garbės troškimas. Žmogui, kuriam darbas rūpi, tai nerūpi reklamuotis spaudoje¹¹⁵.

Nesutarimų būta ir Lorenso tautinėje parapijoje. Antai S. Sužiedėlis aprašo tokią situaciją iš skandalingai spaudoje savo gabumais pagarsėjusio kun. S. Šleinio klebonavimo laikų: „Jau keturioliktus metus lietuvių tautinio klebono pareigas ėjo Stasys Šleiny, broctonietis, kiek pasimokęs „St. Mickevičiaus seminarijoje“. Savo mokytoją iš tautinės parapijos išstūmęs, jis joje tvarkėsi kaip išmanė, bet žmonėms pradėjo vis labiau įgristi. Dėl kapinių ėjo su juo į teismus, o dėl netinkamo elgesio – raudo. Pagaliau iš pareigų su triukšmu pravijo, kaip kitada St. Mickevičių. Neturėdamas kur dingti, išvyko į Fall River per lenkų

nezalezninkų kunigą V. Dynevičių. Stipriai gėręs ir apsinuodijęs, mirė 1927 m. rugsėjo 17 d. Union ligoninėje¹¹⁶.

Vis tik, jei tikėtume žurnalo „Trimitas“ informacija, veikiausiai būta ir bandymų suvienyti Tautinės bažnyčios jėgas: „Gana plačiai išsiplėtusi Amerikoje lietuvių katalikų tautinė bažnyčia jungiasi. Ligi šiol kas parapija – kitas nusistatymas. Dabar tautiniai kunigai buvo Skrantone suvažiavę ir susitarė eiti iš vieno. Susitarė: Skrantono klebonas Valadka, Lawrence kleb. kun. S. Šleinis ir Pittsburgho kleb. kun. Z. Vipartas. Manoma, kad ir kiti kunigai prisidėsia¹¹⁷. Apie bandymus telkti dvasios tėvų jėgas rašė ir LTKB mėnraštis „Tautos balsas“. Iš pastarojo sužinome, jog pagrindinis šios idėjos iniciatorius buvo Skrantone ilgą laiką klebonavęs kun. M. Valadka, vykęs į Filadelfiją, Vilks Barį, Lorensą, ten sakęs prakalbas, būręs žmones ir organizavęs pamaldas lietuvių kalba¹¹⁸. Apie kunigų S. Šleinio ir Z. K. Viparto indėlį į šią iniciatyvą informacijos rasti nepavyko.

Taip pat reikia pridurti, jog pasitaikydavo ir kunigų perbėgėlių iš Romos katalikų bažnyčios. Apie tai byloja žinutės ne tik pačios LTKB leistuose mėnraščiuose, bet ir katalikiškojo sparno leidiniuose. Pavyzdžiui, 1931 m. gruodį į Skrantono tautinę parapiją klebonu atvyko dirbti 17 metų Romos katalikų bažnyčiai tarnavęs kunigas Petras Vilimavičius. Jis talkino ilgamečiam šios parapijos klebonui M. Valadkai, kol šis 1931 m. gruodį išvažiavo į Vilks Barį „dirbti Tautiškos Bažnyčios dirvoj¹¹⁹. Pasak S. Sužiedėlio, kun. M. Valadkai penkerius metus talkino Filadelfijos Šv. Marijos tautinėje parapijoje klebonavęs nuo Romos katalikų bažnyčios „atkritęs“ kun. V. Vaicekauskas, kuris vėliau grįžo į Lietuvą, Kaišiadorių vyskupijos kurijoje „išsižadėjo savo klaidų, apgailėjo kitus klaidinęs ir viešai pareiškė: „Aš žinau, kad Amerikos lietuvių tautinė bažnyčia yra atskala, nuklydusi nuo tikrosios Rymo Katalikų Bažnyčios, nuo tikrojo Kristaus mokslo ir veda į

pražūtį, suvedžiodama žmones, gyvenančius Amerikoje“ (Akto Nr. 614, 1937 m. kovo mėn. 20 d.)¹²⁰. Neabejotina, jog tokių perbėgėlių LTKB istorijoje veikiausiai būta ir daugiau. Deja, informacijos trūkumas ir jos fragmentiškumas neleidžia to atskleisti.

Apibendrinimas

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (LTKB) fenomenas galėtų būti aiškinamas kaip Pirmojo Vatikano susirinkimo (1869–1870 m.) nutarimų padarinys. JAV kurtas Tautinės bažnyčios būtų galima laikyti *grynorių* kartos emigrantų lietuvių nenoro už savo suaukotas lėšas įgytą parapijos turtą – bažnyčią, kleboniją, žemę, kapines, mokyklą – perleisti Romos katalikų vyskupų nuosavybėn, jo išlaikymo išlaidas toliau apmokant parapijiečiams, išraiška.

Tikėtina, kad kai kurios „neprigulmingos“ parapijos iš tiesų galėjo niekuo pernelyg esmingai nesiskirti nuo eilinės katalikų parapijos. Nemenkas vaidmuo jose teko Bažnyčios apeigoms gimtąja lietuvių kalba. Svarbų vaidmenį renkantis parapiją neabejotinai atliko jai vadovavusio kunigo asmenybė, jo santykiai su parapijiečiais.

LTKB kūrimas buvo ganėtinai sunkus ir komplikotas. Dauguma lietuvių bandymų steigti atskiras, nuo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomas, dar kitaip tautinėmis vadinamas Bažnyčios parapijas buvo nesėkmingi ne tik dėl nesibaigiančių ginčų su kunigais dėl teisės į parapijos nuosavybę ir jos išlaikymą, bet ir dėl ne itin sėkmingo lėšų naujai, „neprigulmingai“ parapijai telkimo bei tinkamų dvasinių vadovų – gerų parapijos administratorių stokos. Neretai LTKB vedliais tapdavo katalikų parapijose nepritaपे ar darbo negavę kunigai, taip pat įvairaus plauko apsišaukėliai, troškę turtų ir garbės.

LTKB buvus *grynorių* emigrantų bangos kūrinių liudyto ir tai, jog DP (displaced persons – emigrantai po 1940 m.) karta prie jų

steigimo ir išlaikymo visiškai neprisidėjo. Tad vykstanti natūrali antrosios ir vėlesnių kartų asimiliacija gerokai sumažino tautinės bažnyčios narių ir bendruomenių skaičių. Šiuo metu JAV veikianti vienintelė Skrantono Dievo Apvaizdos parapija yra akivaizdus to įrodymas.

1 priedas. LTKB vadovų biogramos.

Vladislovas Dembskis (1831–1913). Gimė Šiaulių apskrityje, Pašiaušės parapijoje, Lepšių valsčiuje. 1850–1853 m. mokėsi Raseinių progimnazijoje, 1853–1857 m. – Šiaulių gimnazijoje. Nepatekęs į Petrapilio girių institutą, 1857 m. stojo į Varnių kunigų seminariją, kurią pabaigė 1860 m. Įšventintas į kunigus, vikaravo Varniuose, Plungėje, Ylakiuose ir Kražiuose. 1863 m. sukilimo metu prisidėjo prie sukilėlių, dėl to buvo priverstas trauktis į Paryžių. Iš ten 1873 m. išvyko į Šveicariją, kur gyvendamas susidėjo su senkatalikiais – po I Vatikano susirinkimo nuo Romos katalikų bažnyčios atskilusios Senosios katalikų bažnyčios. Atvykęs į Jungtines Amerikos Valstijas 1880 m. kun. V. Dembskis kurį laiką nerado, kur įsitvirtinti, tad keliavo per lenkiškas parapijas, kol 1883 m. rudenį gavo klebono vietą Ontarijo provincijos Hagarty miestelyje, Kanadoje. 1892 m. pavasarį jis vėl grįžo į JAV, nesėkmingai ieškodamas klebono vietos parapijose, bandė vikarauti pas kun. Burbą Plimute (Plymouth), Pensilvanijoje, vėliau Čikagoje, Spring Valyje (Spring Valley) (Ilinojaus valstija), Pitstone ir Šenandoa (Pensilvanijos valstija). Tačiau niekur taip ir neįsitvirtinęs, jis apsigyveno pas dr. Joną Šliūpą Skrantone (Pensilvanijos valstija), nukrypo laisvamanybėn ir čia gyvendamas mirė. Bendradarbiavo leidiniuose „Naujoji Gadyne“, „Apšvieta“, „Saulė“, „Garsas“, „Kova“, „Lietuva“, „Tėvynė“, „Vienybė Lietuvninkų“. 1900–1910 m. buvo Lietuvių laisvamanių susivienijimo Amerikoje sekretorius. Leidiniai: *Iš ko kyla melai* 1899, *Imtynės varguolių su*

bagočiais 1900, *Kaip Maskolija persekioja Lietuvą* (Moravskio *L'oppression russe en Lithuanie* perdirbinys) 1900, *Kaip geriausiai laidoti numirėlį* (Wehlau veikalo vertimas) 1900, *Ar vysk. Valančius nebuvo viliugu lietuvystės* 1901, *Dvyniai vagių* 1902, *Kankintojai ir kankintiniai už mokslą* 1905, *Inkvizicija* 1909¹²¹.

Vincas R. Dilionis (1870–?). Gimė Paliepių kaime, Viduklės valsčiuje, Raseinių apskrityje. Lietuvoje baigė dvi Raseinių pradžios mokyklos klases (1886 m.). Į Jungtines Amerikos Valstijas atvyko 1888 m. Baigė Skrantono koledžą Keystone Junior College (1893 m.). 1894–1897 m. lankė Šv. Kirilo-Metodijaus seminariją Detroite (Mičigano valstija) ir 1898 m. Sulpicijonų seminariją Baltimorėje (Merilando valstija). Į kunigus 1898 m. jį išventino monsinjoras Borolando. 1899–1901 m. bendradarbiavo laikraštyje *Vienybė Lietuvninkų*. Ašeruko slapyvardžiu. 1899 m. išsireikalavo iš Karnegio (Carnegie) fondo įsteigti lietuviškų knygų skyrių Alegenio (Allegheny) miesto (Pensilvanija) knygyne. Bandė organizuoti nepriklausomas parapijas Voterberyje (1902 m.) ir Baltimorėje (1903 m.). 1903–1907 m. lankė lietuvių kolonijas sakdamas prakalbas ir ragindamas šviesėti bei rašyti draugijas. Vėliau apsigyveno Filadelfijoje, kur 1908 m. dirbo ukrainiečių unitams. 1910 m. sekretoriavo ukrainiečių vyskupui Ortynskiui ir įkūrė ukrainiečiams našlaičiams prieglaudą, 1911 m. suorganizavo ukrainiečių katalikišką parapiją Toronte, Kanadoje¹²².

Jonas Gritėnas (1884–1928). Gimė Vilniuje. Į JAV atvyko 1910 m. Baigė Lenkų tautinės katalikų bažnyčios seminariją ir 1914 m. F. Hoduro buvo išventintas į kunigus. Kunigavo įvairiose Tautinės bažnyčios parapijose Pensilvanijoje, tuo pačiu metu eidamas ir Seminarijos prorektorius pareigas. 1920 m. paskirtas Skrantono Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios parapijos klebonu, paruošė

maldaknygių, teologijos leidinių. 1924 m. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios sinodo konsekruotas vyskupu. 1922 ir 1927 m. lankėsi Lietuvoje, kur tikėjosi įsteigti LKTB, tačiau dėl silpnos sveikatos šią veiklą turėjo nutraukti. 1928 m. pabaigoje mirė difterija¹²³.

Steponas Geniotis (1893–?). Gimė Sedos valsčiuje. Mokėsi Žemalės pradžios mokykloje. 1913 m. išvyko į JAV, kur baigė universitetą ir teologijos mokslus. 1928 m. buvo išventintas Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios arkivyskupu¹²⁴.

Anicetas S. Linkus (1887–?). Gimė Lietuvoje. 1911–1914 m. laikraščio *Vienybė Lietuvninkų* bendradarbis ir poetas. 1912 m. studijavo Valparaiso universitete. 1916 m. dirbo laikraščio *Draugas* redakcijoje. 1914–1916 m. redagavo katalikų moksleivių leidinį *Moksleivis*. Dirbo lietuvių kalbos mokytoju Valparaiso universitete ir St. Bede'o seminarijoje. 1922 m. išventintas į kunigus. 1922–1941 m. klebonavo Šv. Petro ir Povilo parapijoje West Pullman (Ilinojaus valstija) ir Šv. Kryžiaus parapijoje Čikagoje (nuo 1941 m. gegužės). Buvo Kunigų Vienybės Čikagos provincijolo sekretorius, Labdarių sąjungos dvasios vadas ir išdininkas (1940–1942). Rūpinosi baigti statyti Šv. Šeimynos prieglaudą seneliams. 1938 m. už nuopelnus lietuvių tautai apdovanojamas Gedimino ordinu¹²⁵.

Jonas Liutas (Liutkauskas, Luth) (1882–1951). Gimė Teizų kaime, Seinų apskrityje. Į JAV atvyko 1896 m. Studijavo Valparaiso universiteto Komercijos ir Teisės fakultetuose (nežinia, ar juos baigė). Kiek vėliau, 1912–1913 m., studijavo literatūrą YMCA akademijoje Bruklina. 1910–1911 m. buvo Tėvynės mylėtojų draugijos pirmininkas, o 1916–1920 m. tos organizacijos išdininkas. 1917–1918 m. – Lietuvos Nepriklausomybės fondo valdybos narys, o 1918 m. – Lietuvių tautinės tarybos narys. 1910 m. vedė. Išaugino

sūnų Klaudijų ir dukrą Gabiją. 1922–1924 m. buvo Amerikos lietuvių tautinės sąjungos pirmininkas. 1922 m. įsidarbino „United States Line“ laivakorčių firmos atstovu ir jau 1923 m. liepą organizavo pirmą išvyką per vandenyną į Klaipėdą. Vėliau bandė įsitvirtinti Lietuvoje: 1926–1932 m. dirbo laivyno firmos atstovu Kaune. Neradęs ten laimės, vėl grįžo į JAV, kur arkivyskupo S. Geniočio Čikagoje buvo išventintas Amerikos lietuvių katalikų bažnyčios (t. y. Tėvų Jonistų) kunigu. Čia redagavo parapijos leidinius bei dvi-kalbį tikybos žurnalą „Voice“¹²⁶.

Stasys (Stanislovas) B. Mickevičius (?–1923). Kilęs iš Tytuvėnų, Raseinių apskrities. Mokėsi Detroito (lenkų), Sandvičo (Sandwich) ir Šv. Pauliaus Minesotos (Kanada) kunigų seminarijose. Iš visų jų buvo pašalintas kaip negabus. Vėliau grįžo į Čikagą. 1901 m. Lenkų tautinės bažnyčios vyskupas Steponas Kamińskiš S. B. Mickevičių išventino į kunigus, o praslinkus šešiolikai metų (1917 m.) S. Mickevičius buvo išventintas į vyskupus. Ieškojo klebono vietos ir bandė steigti tautines parapijas nuo JAV rytinėje pakrantėje besidriekiančių Masačusetso (Atole – 1908 m., Vusteryje (Worcester) – 1910–1914 m., Lorense (Lawrence) – 1916–1918 m.) ir Rod Ailando (Providence, 1907–1912 m.) iki angliakasių Lietuva vadinamos Pensilvanijos (Vilks Baryje, Skrantone – 1914–1924 m.) ir Ilinojaus (Čikagos priemiestyje Bridžporte – 1916, 1921–1923 m.) valstijų. Viena stipriausių ir ilgiausiai išsilaikiusių lietuvių tautinių parapijų – Dievo Apvaizdos – jo buvo įkurta 1913 m. Skrantone, Pensilvanijoje. 1918 m. Lorense kun. S. Mickevičius įsteigė Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios kunigų seminariją, kurią baigė ir kunigais tapo Steponas A. Geniotis, Stasys Šleinyš, Žvalionis ir S. Tautas. 1917 m. birželio 17 d. kun. S. Mickevičius sukvietė liaudies sinodą, kuriame jis pats buvo išrinktas vyskupu. Vyskupo šventimus, pasak A. Kučo, jam suteikė į Ameriką atklydęs

italas, jansenitų vyskupas Rudolfo de Roche. Deja, po metų, 1918 m. gruodžio 3 d., tas pats vyskupas, geriau pažinęs S. Mickevičių ir apkaltinęs jį „visokiomis nedorybėmis“ vyskupo šventimus atšaukė. Žinioms patekus į vietinę anglišką spaudą, kun. S. Mickevičius paliko pradėtus darbus, nusikraustė į Bostoną, vėliau – į Skrantoną ir galiausiai – į Čikagą, kur dar mėgino steigti tautinę parapiją, tačiau 1923 m. balandžio 29 d. mirė¹²⁷.

Mykolas Valadka (1904–1972). Gimė Medeikonių kaime, Jiezno valsčiuje, Alytaus apskrityje 1922 m. baigė 4 klases Prienu gimnazijoje, tais pat metais įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1925 m. ją baigė. 1925–1926 m. stojo į Teologijos filosofijos fakultetą, 1926 m. – į Teisės fakulteto ekonomikos skyrių. 1927 m. atvyko į Urugvajų ir ten rytinių apeigų arkivyskupo išventintas į kunigus. 1929 m. atvyko į JAV ir tais metais tapo Skrantono lietuvių tautinės parapijos klebonu. Skrantone lankė lenkų Tautinės bažnyčios seminariją trejus metus. 1934–1944 m. dalyvavo Susivienijimo Lietuvių Amerikoje veikloje (įstatų ir kontrolės komisijos narys). Leidiniai: *Ar Romos popiežius yra Kristaus vietininkas* (1934), *Popiežiai ir Lietuva* (1954), *Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia, Vienintelis kelias, Pasikalbėjimas su jėzuitu Bružiku*. Parengė spaudai lietuvišką mišiolą¹²⁸.

Nuorodos

- ¹ Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), p. 43.
- ² Ilonos Strumickienės pranešimas „Lietuvių diasporos etno-religinio tapatumo raida“ tarpdalykinėje mokslinėje konferencijoje „Migracija ir religija: tautiškumo ir universalumo sankirtos“. Kaunas, VDU Lietuvių išeivijos institutas, 2013 04 13.

- ³ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos I-kla, 1971; Ambrose A., *Chicagos lietuvių istorija, 1869–1959*, Chicago, Ill.: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967; Būtėnas V., *Pensilvanijos angliakasių Lietuva*, Chicago: Lithuanian Library Press, 1977; Škiudaitė A. V., *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės kultūros taryba, 2006; Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian religious life in America: a compendium of 150 Roman Catholic parishes and institutions*, vol. 1–3, Norwood: Lithuanian Religious Life in America, 1991–1998.
- ⁴ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, Scranton, Pa.: [Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia], 1949; Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija*, Lawrence, Mass.: [s. n.], 1953; 1913–1988. *Diamond Jubilee of the Providence of God Lithuanian National Catholic Church Scranton, Pa., 1988 10 16* [toliau – 1913–1988. *Diamond Jubilee...*]; Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton: Straz Printery, 1965.
- ⁵ Lithuanian National Catholic Church of America, *Religious bodies*, 1936, vol. II, Washington, 1941; Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952 m. gruodis, Prieiga internete: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/1952m-12-gruodzio/389-lietuviu-ir-lenku-tautines-baznycios>.
- ⁶ Brożek A., *Polish Americans. 1854–1936*, Warsaw: Interpress, 1985; Greene V. R., For God and Country: the origins of slavic catholic self-consciousness in America, *Church history*, 1966, vol. 35, no. 4; *Immigrants and Religion in Urban America*, ed. by R. M. Miller and T. D. Marzik, Philadelphia: Temple University Press, 1977; Kuzniewski A. J., Wenceslaus Kruska and the origins of Polish Roman Catholic separatism in the United States, *The Polish Presence in Canada and America*, ed. by F. Renkiewicz, Toronto: Multicultural Historical Society, 1982; Monzell T. I., The Catholic Church and the Americanization of the Polish immigrant, *Polish American studies*, 1969, vol. 26, no. 1; Orzell L. J., The „National Catholic“ response: Franciszek

- Hodur and his followers, 1897–1907, *The Polish Presence in Canada and America*, ed. by F. Renkiewicz, Toronto: Multicultural Historical Society, 1982.
- ⁷ Kun. Vysk. S. B. Mickevičius, Persergėjimas, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 5.
 - ⁸ Polish National Catholic Church, in: J. G. Melton, J. Beverley, C. Jones, P. S. Nadell, R. Stark, *Melton's Encyclopedia of American Religions*, 8th edition, Gale, 2009, p. 132.
 - ⁹ Old Orthodox Catholic Patriarchate of America, in: J. G. Melton, J. Beverley, C. Jones, P. S. Nadell, R. Stark, *Melton's Encyclopedia of American Religions*, 8th edition, Gale, 2009, p. 127.
 - ¹⁰ Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinynas*, sud. A. Simutis, New York: Lithuanian Chamber of Commerce, Inc., 1953, p. 78–79.
 - ¹¹ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 43–51.
 - ¹² LTKB santykių su lenkais tema aptariama minimaliai. Ji išsamiai nagrinėjama Giedrės Milerytės-Japertienės straipsnyje „Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vieta“.
 - ¹³ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 43.
 - ¹⁴ Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952 m. gruodis. Prieiga internete: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/1952m-12-gruodzio/389-lietuviu-ir-lenku-tautines-baznycios>.
 - ¹⁵ Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinynas*, p. 78; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, sud. S. Michelsonas, South Boston, Mass.: Keleivis, 1961, p. 127.
 - ¹⁶ Išsamų Skrantono lietuvių kovos dėl bažnyčios aprašymą pateikia kunigas M. Valadka (Valadka M., *Už laisvą lietuvių*, Scranton, Pa.: aut. leid., 1970, p. 66–80).
 - ¹⁷ Išsamų Šenandoa lietuvių kovos dėl bažnyčios aprašymą žr.: Valadka M., *min. veik.*, p. 81–90.
 - ¹⁸ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 128, 131, 326, 348; Valadka M., *min. veik.*, p. 91–92.
 - ¹⁹ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129.
 - ²⁰ Sužiedėlis S., *Šv. Pranciškaus parapija*, p. 107.
 - ²¹ Daugiau apie tai žr. Giedrės Milerytės-Japertienės straipsnį „Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vieta“.

- ²² Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 107; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498–499.
- ²³ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 111.
- ²⁴ „Nezaležninkai“. *Naujoji era*, 1929 m. vasaris, p. 5–6.
- ²⁵ Daugiau apie tai rašoma šio rinkinio Ingri-dos Celešiūtės straipsnyje „Šiandieninės lietuvių tautinės katalikų bažnyčios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai“.
- ²⁶ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 45.
- ²⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 499; Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 117, 125.
- ²⁸ Lapas R. M., Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-o8lapas.html>. Taip pat žr. Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 125.
- ²⁹ *Juozas O[tto] Širvydas. 1875–1935. Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, Cleveland (Ohio): Draugai-Prenumeratoriai, 1941, p. 133 [toliau – Juozas O.] Širvydas...]; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 74.
- ³⁰ Reikia pastebėti, kad *Lietuvių enciklopedijoje* I sinodo data nurodoma skirtingai. Straipsnyje „Jonistai“ rašoma, jog jų sinodas buvo sušauktas Čikagoje 1927 m. sausio 9 d., o Jono Puzino straipsnyje „Tautinė bažnyčia“ sinodo data pora metų paankstinta – 1925 m. gegužės 25 d. (žr. J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, So. Boston (MA): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964, p. 435; Jonistai. *Lietuvių enciklopedija*, t. 9., So. Boston (MA): Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, p. 483). Kituose šaltiniuose (A. Ambrose, S. Michelsonas) apie šį sinodą išvis nėra informacijos, o A. Simutis, rašydamas apie Lietuvių tautos katalikų bažnyčią (tėvus jonistus), jokių datų nenurodo.
- ³¹ J. P. [Jonas Puzinas], Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434–435.
- ³² Vartodama žodį „tapatinosi“ straipsnio autorė rėmėsi A. Simučio sudarytame *Pasaulio lietuvių žinyne*, A. Ambrose'o *Chicagos lietuvių istorijoje* ir *Lietuvių enciklopedijoje* pateikiama informacija (žr. Lietuvių Tautiška Bažnyčia Amerikoje, *Pasaulio lietuvių žinynas*, sud. A. Simutis, p. 78–79; Ambrose A., *min. veik.*, p. 140; Jonistai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 9, p. 483).

- ³³ Ambrose A., *min. veik.*, p. 140. Rašydamas apie LTKB kūrimą Čikagoje A. Ambrose operuoja faktais, kuriuos savo autobiografijoje mini Juozas Otto Širvydas (žr.: *Juozas O. Širvydas...*, p. 133; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 136–137).
- ³⁴ Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian religious life in America*, vol. 3, p. 225; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 500.
- ³⁵ Apie pastarąjį S. Sužiedėlis rašo, jog keliaudamas per lietuviškas kolonijas jis nuolat keitė pavardes: „Dar prieš atvykstant St. Mickevičiui, Lawrence bandė užsikabinti Delionis, Urbonas ir Bužinskas. Pastarasis keitė savo pavardę kiekvienoje naujoje vietoje: Lawrence – Silvestras Baužys, o antru kartu – Krikščionas, Broctone – S. Buožius, Detroite – S. K. Buszov, dar kitur – Buzov arba Burov. Lawrence jis trumpai pabuvo, nes ir pasišovusieji kurti naują parapiją juo nepasitikėjo“ (Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 119).
- ³⁶ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129. Šią informaciją S. Michelsonas yra paėmęs iš kun. Antano Miluko. Apie tai rašo ir A. Kučas (*Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498).
- ³⁷ *Juozas O. Širvydas...*, p. 130.
- ³⁸ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 129. Šią informaciją S. Michelsonas yra paėmęs iš kun. Antano Miluko.
- ³⁹ *Juozas O. Širvydas...*, p. 130; Milukas A., *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje, (1868–1900)*, iš kun. A. Miluko paskaitų, Philadelphia (Pa.), 1938, p. 148–149.
- ⁴⁰ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Philadelphia. Pa., *Draugas*, 1909 11 18, p. 277.
- ⁴¹ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Ambrose A., *min. veik.*, p. 136.
- ⁴² *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 130.
- ⁴³ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁴ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 130; *Juozas O. Širvydas...*, p. 131; Wolkovich-Valkavičius W., *Lithuanian Religious Life in America*, vol. 3, p. 225.
- ⁴⁵ *Ten pat*, p. 223; Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁶ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁷ *Juozas O. Širvydas...*, p. 131.
- ⁴⁸ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 498; *Juozas O. Širvydas...*, p. 499. Taip pat žr. Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 1, p. 121 (Lawrence, Mass.), p. 286 (Rhode Island); vol. 2, p. 159 (St. Joseph, Scranton, Pa.); *Juozas O. Širvydas...*, p. 131–132.
- ⁴⁹ Ambrose A., *min. veik.*, p. 136.
- ⁵⁰ Šioje vietoje norisi pacituoti S. Michelsoną: „O lietuviai visgi religingi žmonės. Jie kovoja dėl savo turto. Bet šitaip gąsdinami, jie pradeda abejoti: kas svarbiau, ar žemiškas turtas, ar dangaus karalystė? Ir dauguma nusprendžia, kad neverta toliau vyskupo norams priešintis. Jie sutinka savo turto išsižadėti, kad po mirties gautų dangų“ (*Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132).
- ⁵¹ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 115.
- ⁵² Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Nežaliežninkai teisme, *Darbininkas*, 1918 03 12, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Montello, Mass. Bedievių darbai. Surengė Mickui prakalbas, bet jo nebuvo nei „dūko“, *Darbininkas*, 1918 03 14, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. New Philadelphia, Pa. Bedieviai stengiasi paimti parapiją į savo rankas, *Darbininkas*, 1918 03 14, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1918 03 23, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Pasergėjimas Clevelandiečiams, *Darbininkas*, 1918 04 13, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Jonas Keras. Mickaus neįžaidimai bažnyčiai nesiseka, *Darbininkas*, 1918 04 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Providence, R. I. Jurgis G. Bolis. Abelnai apie lietuvius, *Darbininkas*, 1918 04 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. J. K-ras. Mickaus dienos baigiasi, *Darbininkas*, 1918 04 20, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Cleveland, Ohio. Clevelandietis. Saugokitės mulkintojų, *Darbininkas*, 1918 04 25, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. J. K-ras. Nežaliežnas „Atgimimo“ administratorius išvažiavęs, *Darbininkas*, 1918 05 07, p. 2; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. Reporteris. Pamatė jo veidą, *Darbininkas*, 1918 07 04, p. 3; Vietinės žinios. Lietuviški atskalūnai, *Darbininkas*, 1918 07 06, p. 4; Jokūbas Varaitis. Šis tas apie Mickų, *Darbininkas*, 1918 09 05, p. 4.
- ⁵³ Iš lietuviškų dirvų Amerikoje. Scrantono parapijos reikaluose, *Draugas*, 1910 08 04, p. 256.
- ⁵⁴ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass. „Pašventinimas“ neįžaidinkų kapinių, *Darbininkas*, 1918 09 10, p. 2; Lewiston, Me. Smūgis neįžaidinkams, *Darbininkas*, 1918 09 24, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lewiston, Me. Petrošius dingo kaip burbulas vandenyje, *Darbininkas*, 1918 10 10, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence. Neįžaidinko lementacijos, *Darbininkas*, 1918 11 02, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence. Juokinga ir graudu, *Darbininkas*, 1919 02 04, p. 2; Vietinės žinios. Gerai žinomas. Valkatos atsilankymas, *Darbininkas*, 1920 01 10, p. 8; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Svečias. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1920 07 08, p. 2; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1921 06 11, p. 7; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1921 08 30, p. 5; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is. Neįžaidinkų milijonierius prie baro, *Darbininkas*, 1922 03 04, p. 5.
- ⁵⁵ Šaltiniuose galima rasti ir 1914 m. datą. 1913 m. pralaimėję ilgus metus trukusius teisinius ginčus su Romos katalikų bažnyčia, parapijiečiai susiorganizavo į tautinę Dievo Apvaizdos parapiją, išsirinko parapijos komitetą, surinko pinigų ir 1914 m. rugsėjo 26 d. nusipirko nuosavybę šiaurinėje Skrantono miesto dalyje (žr. *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 18). Taip pat žr. Ambrose A., *min. veik.*, p. 139; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132–133.
- ⁵⁶ Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225.
- ⁵⁷ Lietuvių Tautiškos Parapijos, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41; J. P. [Jonas Puzinas]. Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 435; Ambrose A., *min. veik.*, p. 138–139; Lietuvių Tautiškos Parapijos, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41.
- ⁵⁸ *Juozas O. Širvydas...*, p. 133.
- ⁵⁹ Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1931, Nr. 3, p. 63.
- ⁶⁰ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁶¹ Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 68.
- ⁶² Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. [žinutę parašė Pilviškių Kapsas], *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 19.
- ⁶³ Per vieną iš tokių balių šiai draugijai pavyko gauti 176 dolerius gryno pelno (žr.: Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. [pasirašo žinių rinkėjas], *Tautos balsas*, 1932 05 01, nr. 5, p. 114).
- ⁶⁴ Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa. Naujos parapijos tvėrimo reikalu, *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 114–116; Korespondencijos. Ekstra Wilkes-Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22; Korespondencijos. Wilkes-Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–91; Korespondencijos. Ekstra Wilkes-Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22.
- ⁶⁵ Šis tas iš mano atostogų [kunigo Jono Liūto kelionės aprašymas], *Jonistų balsas*, 1946 m. lapkritis, vol. 4, no. 11, p. 279.
- ⁶⁶ Korespondencijos. Philadelphia, Pa., *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 70; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 500.
- ⁶⁷ Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225.
- ⁶⁸ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Newark, N.Y.V-is, Neįžaidinkų milijonierius prie baro, *Darbininkas*, 1922 03 04, p. 5.
- ⁶⁹ *Juozas O. Širvydas...*, p. 133.
- ⁷⁰ Korespondencijos. Shenandoah, Pa. [pasirašo V-ras], *Tautos balsas*, 1931 12 05, nr. 5, p. 118–119; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Tautiškos pamaldos, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 18; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 91–92; Korespondencijos. Shenandoah, Pa. Pamaldos Lietuvių Kalboje, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 39.
- ⁷¹ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139–140. Šią informaciją, pasiremdamas A. Ambrose, pateikia ir V. Valkavičius (žr.: Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 223–224).
- ⁷² K. Čikagos lietuvių religija, *Lietuvos žinios*, 1931 04 10, p. 3.
- ⁷³ Lithuanian National Catholic Church of America, *Religious Bodies: 1936*, vol. 2, part 2, Washington: United States Government Printing Office, 1941, p. 846. Šiuos duomenis savo knygoje cituoja ir V. Valkavičius (žr. Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 225–226).

- ⁷⁴ Šis skaičius apima vieną bažnytinę parapiją Masačusetso ir 2 parapijas Ilinojaso valstijose.
- ⁷⁵ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 132–133.
- ⁷⁶ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 19.
- ⁷⁷ Kai kuriuose šaltiniuose nurodoma 1920 m. data. Palyginti pateikiame du oficialius LTKB Skrantono tautinės parapijos leidinius: *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 66 (nurodyti 1920 m.) ir *1913–1988. Diamond Jubilee...*, p. 13 (nurodyti 1919 m.) ir p. 18 (nurodyti 1920 m.).
- ⁷⁸ Apie J. Gritėno nupirktą ūkį (farmą) gan išsamiai rašė LTKB mėnraštis „Tautos balsas“: „nebuvo sunku įsigyti farmą, kuri yra paversta prieglaudos namu dėl žmonių, kurie neturi sveikatos ir kuriems nereikia eiti ieškoti miesto prieglaudų. Jos turtas siekia apie tris dešimtis tūkstančių dolerių. Joje yra 20 suaugusių karvių, penkiats arklių, supirkto visos mašinos reikalingos ūkės darbams ir kiti reikalingi daiktai“ (Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 112).
- ⁷⁹ Bačių Juozas, Scranton, Pa. Neprigulminga lietuvių parapija gyvuoja gerai, *Keleivis*, 1921 02 02, nr. 5, p. 3; Bačių Juozas, Scranton, Pa. Seniaus ir dabar, *Keleivis*, 1922 06 07, nr. 23, p. 3; Karabelnikas, Scranton, Pa. Prieglauda seniems ir paliegiams lietuviams, *Keleivis*, 1923 12 12, nr. 50, p. 3; Bačių Juozas, Scranton, Pa. Lietuvių Tautiška Ūkė, *Keleivis*, 1924 06 25, nr. 26, p. 3. Taip pat žr.: *1913–1988. Diamond Jubilee...*, p. 12, 18; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 66–67.
- ⁸⁰ Ar reikalinga mums tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 112.
- ⁸¹ Bačių Juozas, Scranton, Pa. Neprigulminga lietuvių parapija gyvuoja gerai, *Keleivis*, 1921 02 02, nr. 5, p. 3.
- ⁸² *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 66–67.
- ⁸³ *Ten pat*, p. 68.
- ⁸⁴ Lietuvių moterų globos komitetas (nuo 1937 m. – Lietuvių moterų globos draugija) – viena pirmųjų Lietuvos vaikų socialinės globos organizacijų, veikusi Kaune 1919–1940 m. Įkurta 1919 m. gegužės 27 d. D. Šleževičienės iniciatyva. Globojo našlaičius (pirmiausia vaikus tėvų, nukentėjusių per Lietuvos nepriklausomybės kovas) bei neturtingų šeimų vaikus. Lietuvos moterų globos komitetas išlaikė 2 vaikų prieglaudą su vidurine amatų mokykla ir administravo valstybinę Raudondvario vaikų prieglaudą su 280 vaikų, pradžios mokykla, bendrabutį. Gabesni auklėtiniai buvo leidžiami į vidurinės mokyklas bei gimnazijas. Lietuvių moterų globos draugija buvo Lietuvos motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjungos bei Lietuvos moterų tarybos kolektyvinė narė. Draugijos narės dalyvavo tarptautinėse motinos ir vaiko globos konferencijose.
- ⁸⁵ Lietuvių moterų globos komiteto 1925 m. kasos apyskaita, *LCVA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 131 a. p.
- ⁸⁶ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija 1913–1949*, p. 67.
- ⁸⁷ Ar reikalinga mums Tautinė bažnyčia? Scranton, Pa., *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 111–112.
- ⁸⁸ Janowski R., *The Growth of a Church. A Historical Documentary*, Scranton, 1965, p. 65–66.
- ⁸⁹ Strumickienė I., *min. veik.*, p. 45. Apie tai rašė W. Valkavičius (Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 2, p. 173).
- ⁹⁰ Korespondencijos. Scranton, Pa. Vaikų teatro, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 40; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 95.
- ⁹¹ Išsamų aprašymą žr.: *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 77–79; 94–96.
- ⁹² Senas Katalikas. Darbą palyginus (skirtumas tarp Scrantų Tautiškos parapijos ir Wilkes Barre rymiškos), *Tautos balsas*, 1932 03 01, nr. 3, p. 66.
- ⁹³ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 133.
- ⁹⁴ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139.
- ⁹⁵ Už šią informaciją ir „Lituanikos“ lėktuvo rėmėjų sąrašo nuotrauką straipsnio autorė dėkoja aviacijos istorikui Vytautui Vaitkevičiui ir Lietuvos aviacijos muziejaus kolektyvui.
- ⁹⁶ Korespondencijos, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 18–20; Korespondencijos, *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–94.
- ⁹⁷ Ambrose A., *min. veik.*, p. 139; *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 122, 124.
- ⁹⁸ *1913–1988. Diamond Jubilee...*, p. 10; Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 2, p. 173.
- ⁹⁹ *1913–1988. Diamond Jubilee...*, p. 13; Wolkowich-Valkavičius W., *min. veik.*, vol. 3, p. 226. Naujausia informacija apie LTKB Skrantone suteikė Ingrida Celešūtė.
- ¹⁰⁰ Išsamų aprašymą pateikia S. Sužiedėlis (Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 121–133).
- ¹⁰¹ Kai kuriuose šaltiniuose jis vadinamas J. C. Navadausku. LTKB mėnraštis „Tiesos balsas“ apibūdina jį kaip pavyzdinę ir tvarkingą chorvedį, pritraukdavusį nemažai jaunimo į savo vadovaujamą chorą ne tik Lorenzo, bet ir ankstesnėse tautinėse parapijose Skrantone bei Pitsburge (Korespondencijos. Lawrence, Mass. Choro Pavizdingumas, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 38).
- ¹⁰² Korespondencijos. Lawrence, Mass., *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 37–38; Draugijų susirinkimai Lawrence, Mass., *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 41.
- ¹⁰³ Lawrenceo lietuviai atbunda, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 12–13.
- ¹⁰⁴ Malonūs lietuviai!, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 21.
- ¹⁰⁵ Juozas O. Širvydas..., p. 132.
- ¹⁰⁶ Kas girdėti lietuvių kolonijose. Brocton, Mass. Naujiena, *Darbininkas*, 1918 02 16, p. 3; Kas girdėti lietuvių kolonijose. Lawrence, Mass., *Darbininkas*, 1918 02 26, p. 3.
- ¹⁰⁷ Juozas O. Širvydas..., p. 130; Tautinė Bažnyčia, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434.
- ¹⁰⁸ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 207.
- ¹⁰⁹ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 326.
- ¹¹⁰ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 161.
- ¹¹¹ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, p. 134; Juozas O. Širvydas..., p. 130.
- ¹¹² Lietuvių dvasios ir kultūros reikalai. Religinis Amerikos lietuvių krizis, *Jaunoji Lietuva*, 1915 m. rugpjūtis, nr. 5(18), p. 230.
- ¹¹³ Kun. Vysk. S. B. Mickevičius. Persergėjimas, *Atgimimas*, 1917 11 09, nr. 1, p. 5.
- ¹¹⁴ Korespondencijos. Kelionė Philadelphia [pasirašo Svečias], *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 94.
- ¹¹⁵ Korespondencijos. Philadelphia, Pa. [pasirašo Naujas Philadelphietis], *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 92–93.
- ¹¹⁶ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 207.
- ¹¹⁷ Lietuviai svetur. Tautinė bažnyčia jungiasi, *Trimitas*, 1932 03 17, nr. 12, p. 241.
- ¹¹⁸ Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa. Naujos parapijos tvėrimo reikalu, *Tautos balsas*, 1931 12 01, nr. 5, p. 114–116; Korespondencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22; Korespondencijos. Wilkes Barre, Pa., *Tautos balsas*, 1932 04 01, nr. 4, p. 89–91; Korespondencijos. Ekstra Wilkes Barre lietuviams. Komitetas, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20–22.
- ¹¹⁹ Korespondencijos. Scranton, Pa. Daug ko galės išgirsti, *Tautos balsas*, 1932 01 01, nr. 1, p. 20.
- ¹²⁰ Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 209.
- ¹²¹ Dembskis Vladislovas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, p. 435; Juozas O. Širvydas..., p. 406–407.
- ¹²² Juozas O. Širvydas..., p. 130–131, 406.
- ¹²³ *Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia. Scrantono parapija. 1913–1949*, p. 74; *1913–1988. Diamond Jubilee...*, p. 18; Gritėnas J., *Lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 515.
- ¹²⁴ Geniotis Steponas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 7, p. 136.
- ¹²⁵ Juozas O. Širvydas..., p. 424.
- ¹²⁶ *Ten pat*, p. 424–425; Lapas R. M., Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>.
- ¹²⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, p. 499; Sužiedėlis S., *min. veik.*, p. 117, 125; Lapas R. M., Lietuviškas kalėdinis žiburėlis 1938-ųjų Čikagoje, *Draugas*, 2008 12 27. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-27-08lapas.html>. Taip pat žr.: Juozas O[tto] Širvydas..., p. 132.
- ¹²⁸ Valadka Mykolas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, p. 515.

Artūras GRICKEVIČIUS

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgijos, dogmatikos, ekleziologijos ir apologetikos bruožai

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (toliau – LTKB) liturgija, dogmatika, ekleziologija ir apologetika kaip ir, atrodo, visi kiti šios tautinės-religinės bendruomenės ypatumai mokslo iki šiol nenagrinėti. Ne ką daugiau apie tai galima rasti ir enciklopedijose. Štai *Lietuvių enciklopedija*, pasakodama apie Tautinės bažnyčios reiškinių, pažymi, kad tai – „nuo Katalikų Bažnyčios atskilusios religinės bendruomenės, nepripažįstančios popiežiaus primato, celibato, atliekančios apeigas ta kalba, kurią sekėjai supranta, praktikuojančios viešą išpažintį ir kt.“, tačiau, ganėtinai plačiai aprašydama Lietuvių katalikų tautinę bažnyčią, pateikia tik istorinius, geografinius ir statistinius duomenis, bet liturginių, dogmatinių, kiek esmingesnių ekleziologinių, o ypač apologetinių jos ypatybių nenurodo¹.

Tikslus, t. y. mokslinis, šių dalykų išaiškinimas yra svarbus kitoms lietuvių religinėms bendruomenėms, visų pirma Romos katalikams, kadangi šiame straipsnyje nagrinėjama tautinė-religinė bendruomenė apsibrėžia kaip katalikiška.

Kita vertus, iškelti ir šiuo straipsniu nagrinėjami klausimai yra svarbūs tautinė-kultūrine prasme, kadangi ši bendruomenė – gan unikalus lietuvių tautos istorijos reiškinys. Jo atidžiai neištyrus ir neaprašius lietuvių tautos istorija nebus visaapimanti.

Pasirinktos tematikos neištirtumas ir bažnytinis bei tautinis aktualumas leidžia manyti, kad Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgija, dogmatika, ekleziologija ir apologetika kaip pagrindinės šios (ir bet kurios tradicinės) religinės bendruomenės ypatybės yra mokslškai nagrinėtini dalykai.

Šio straipsnio tikslas yra atskleisti ir išryškinti religines, t. y. vienas iš svarbiausių, mūsų tautai unikalios religinės bendruomenės – Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios – savybes, t. y. liturgiją, dogmatiką, ekleziologiją ir apologetiką, o esant galimybėms – ir šių savybių raidos paskirus aspektus.

Nors iš pirmo žvilgsnio Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia religijos ir Bažnyčios santvarkos požiūriais neturėtų skirtis nuo kitų Tautinių bažnyčių, ypač lenkų, vis dėlto tenka manyti, kad liberalios ir tautinės tokių bendruomenių atsiradimą lėmusios bei jų gyvavimą lydėjusios nuostatos, kaip ir nevienalaikis tokių religinių bendruomenių susidarymas bei netolygi raida, taip pat kultūros skirtumai ir nevienodos politinės įtakos galėję paveikti daugelį paskiros Tautinės bažnyčios savybių. Tad Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios religinė tapatybė gali ir privalo būti išnagrinėta bei apibrėžta empiriškai, o ne remiantis analogijomis.

Kita vertus, svarbu pabrėžti, kad siekiant išryškinti Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgijos, dogmatikos, ekleziologijos ir apologetikos savitumą, pravartu jas lyginti su atitinkamomis Romos katalikų bažnyčios savybėmis, kadangi Lietuvių tautinių katalikų bažnyčia atsirado kaip Visuotinės bažnyčios atplaiša. Kita vertus, ekleziologijos atžvilgiu lietuvių tautiniai katalikai lygintini su lenkų tautiniais katalikais, senaisiais katalikais, taip pat jansenistais, kadangi šių religinių grupių ryšiai ir savitarpio pagalba tęsė (kaip teigiama) apaštalinę tradiciją.

Išsikelti uždaviniai nagrinėjami remiantis LTKB liturginiais ir kitokiais religiniais, taip pat publicistiniais raštais, kurie teikia duomenų apie šios tautinės-religinės bendruomenės liturgiją, dogminius, ekleziologinius ir apologetinius ypatumus. Tokie raštai yra šios tautinės-religinės bendruomenės lietuviškasis mišiolas², palyginti gausi agitacinio arba propagandinio pobūdžio publicistinė literatūra, pavyzdžiui, kunigo, o netrukus ir vyskupo Jono Gritėno³ bei kunigo Mykolo Valadkos⁴ veikalai. Daugelis tokių veikalų paskelbti šios bendruomenės periodiniuose leidiniuose – laikraščiuose „Tautos balsas“ (1931–1932) ir „Tiesos balsas“ (1933).

Kadangi Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia yra atsiradusi (ir tebeegzistuoja) Lenkų tautinės katalikų bažnyčios dėka ir yra organizaciškai su ja susijusi, tyrimui galima pasiremti pastarosios religine literatūra, kuria dabar naudojasi ir Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, t. y. jų anglišku mišiolu⁵ bei liturginiu kalendoriumi⁶.

Be to, nagrinėjamiems klausimams yra svarbios Romos katalikų bažnyčios liturginės nuostatos, dogmatiniai ir ekleziologiniai postulatai bei senųjų (antikos) laikų apologetinės tradicijos⁷.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgijos bruožai

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, atskilusi nuo Romos katalikų bažnyčios, perėmė pastarosios liturgijos tradiciją. Šios Tautinės bažnyčios atsiradimo laikotarpiu – XX a. pradžioje⁸ – katalikai naudojo po Tridento susirinkimo (1545–1563 m.) sudarytu ir 1570 m. patvirtintu Romos mišiolu, kuris buvo privalomas visoms vyskupijoms, neturėjusioms savo daugiau negu 200 metų senesnio mišiolu⁹, ir kuris buvo perimtas beveik visų katalikų.

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia įgyvendindama pagrindines šios bendruomenės susidarymo intencijas veikiai perėjo prie lietuvių liturginės kalbos. Bene labiausiai prie to prisidėjo kun. Jonas Gritėnas. 1920 m. kovo 1 d. jis atvyko į Skrantoną ir, veikiausiai, netrukus gimtąją kalbą ėmė vartoti liturgijoje, taip pat, neabejotina, versti mišiolą¹⁰. Po kurio laiko, 1931-aisiais, buvo paskelbtas šios bendruomenės lietuviškas mišiolas (*Lietuvių tautinės katalikų Bažnyčios Mišiolas*, spaudai prirengė kun. Mykolas Valadka, b. v., 1931). Vienas svarbesnių jo ypatumų, suprantama, yra lietuvių liturginė kalba, kadangi visi Romos katalikai anuomet liturgijai tebe vartojo lotynų kalbą.

Kitas svarbus ypatumas – Šv. Mišių pradinis aktas, t. y. dėkojimas ir pašlovinimas (prefacija), susietas su tautos šventėmis, – juo pabrėžiama Lietuvos ir Lietuvių tautinės bažnyčios svarba bei pranašumas¹¹. Supranta, Romos mišiolas nėra toks partikuliarus ir paskiros šalies, krašto ar tautos neišskiria.

Teologijos požiūriu, be abejo, svarbiausia yra tai, kad skiriasi šv. Mišių kanono (pagrindinės dalies) konsekracinė malda už Bažnyčią. Tautinių katalikų 1931 m. mišiolu malda už Bažnyčią yra tokia: „Tave tat gailestingiausias Tėve, per Jėzų Kristų, Tavo Sūnų, Mūsų Viešpatį, kuo žemiausiai maldaujame ir meldžiame idant priimtum ir palaimintum tas †

dovanas, tas † duokles ir tas † šventas nekalas aukas, kurias tau atnašaujame pirmiausiai už Tavo visuotiną Apaštalų Bažnyčią, kad ją teiktumeis ginti ir vesti visame žemės skritulyje drauge su jos kunigais ir visais tikro tikėjimo išpažinėjais“¹².

Daugiau negu po trisdešimties metų, 1967-aisiais, paskelbto Romos katalikų lietuviško mišiolu konsekracinė malda už Bažnyčią yra tokia: „Tave, geriausiasis Tėve, karštai maldaujame per Jėzų Kristų, tavo Sūnų, mūsų Viešpatį, kad priimtum ir palaimintum † šią mūsų aukojamą dovaną, šią mūsų atnašą, šią šventą ir tyrą auką, kurią visų pirma aukojame tau už šventąją Katalikų Bažnyčią: teikis ją laimingą ir vieningą laikyti, saugoti ir valdyti visame pasaulyje drauge su savo tarnu, mūsų popiežiumi N., su mūsų vyskupu N., ir tikinčiaisiais, kurie būdami ištikimi tikram mokymui, laikosi apaštalinio katalikų tikėjimo“¹³.

Abu konsekracinės maldos už Bažnyčią tekstus palyginus, reikėtų pabrėžti, kad be filologinių skirtumų, kurie nagrinėjami temai yra nereikšmingi, jie nesutampa ir tikybės požiūriu. Visų pirma, nevienodai vadinama Bažnyčia: tautinių katalikų – Visuotina Apaštalų bažnyčia, o Romos katalikų – Šventa katalikų bažnyčia. Nors žodžiai „visuotina“ ir „katalikų“ reiškia tą patį, vis dėlto akivaizdu, kad Tautinė bažnyčia ne tik sąmoningai žodį „katalikų“ pakeitė į „visuotinę“ (o tai, ko gero, buvo padaryta ne vien siekiant kuo daugiau Bažnyčios sąvokų sulietuvinti), bet ir pridėjusi žodį „apaštalų“ išryškino savo bendruomenės kaip apaštališkos, t. y. tebetęsiančios apaštalų tradiciją, sampratą.

Kur kas svarbesni prašymų ginti ar saugoti Bažnyčią skirtumai: tautinių katalikų – „drauge su jos kunigais ir visais tikro tikėjimo išpažinėjais“, Romos katalikų – „drauge su savo tarnu, mūsų popiežiumi N., su mūsų vyskupu N., ir tikinčiaisiais, kurie būdami ištikimi tikram mokymui, laikosi apaštalinio katalikų tikėjimo“. Pagrindinis

skirtumas – tautiniai katalikai nemini nei popiežiaus, nei vyskupo, o tik kunigus ir tikro tikėjimo išpažinėjus. Be abejo, tai yra atsisiskyrimo nuo Romos katalikų bažnyčios vyresnybės pasekmė ir šios vyresnybės neigimo netiesioginė priemonė.

Vis dėlto savoji – Lietuvių tautinių katalikų bažnyčios vyresnybė nepamiršta. Mišiolu skyriuje „Ivairios maldos“ yra pateiktos maldos už Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vadovus, taip pat yra maldų už Tautinės bažnyčios narius¹⁴.

Kadangi Romos katalikų bažnyčia po II Vatikano susirinkimo įgyvendino liturgijos reformą, o lietuviai tautiniai katalikai 1931 m. mišiolu tebetęsė potridentinio Romos mišiolu tradiciją, susidarė papildomas – aukojamų atnašų konsekracijos – skirtumas: tautinių katalikų dvasininkas, aukojamas atnašas (pagal potridentinę tradiciją) konsekravo melddamasis ir jas peržegnodamas tris sykius, tardamas žodžius „idant priimtum ir palaimintum tas † dovanas, tas † duokles ir tas † šventas nekalas aukas“, o Romos katalikų dvasininkas (sutinkamai su naująja liturgija) peržegnoja atnašas vieną sykį, tardamas žodžius „Tave, geriausiasis Tėve, karštai maldaujame per Jėzų Kristų, tavo Sūnų, mūsų Viešpatį, kad priimtum ir palaimintum † šią mūsų aukojamą dovaną, šią mūsų atnašą, šią šventą ir tyrą auką“¹⁵.

Vis dėlto galima kelti klausimą, ar II Vatikano įkvėpta Romos katalikų bažnyčios liturginė pertvarka tautinių katalikų niekaip nepaveikė? Juk dabar tiek Romos katalikų, tiek tautinių katalikų altorius yra atitrauktas nuo sienos ir dvasininkas Mišias aukoja atsikęs į bendruomenę. Kad būtų galima į šį klausimą atsakyti, reikėtų ištirti tautinių katalikų archyvų rinkinius, ypač Amerikos lenkų tautinės bažnyčios arkivyskupijos direktyvinius raštus, kurie šiuo metu straipsnio autoriui yra nepasiekiami.

Kai Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia XX a. viduryje demografiškai smarkiai

sumažėjo ir dėl daugelio kitakalbų vis labiau darėsi nebe lietuviška, norom nenorom teko pereiti prie apeigų anglų kalba. Neabejotina, jog kun. M. Valadkos mirtis 1972 m. reiškė ir lietuviškų šv. Mišių pabaigą. Vėliau iš Lenkų tautinės katalikų bažnyčios buvo perimtas jos 1990 m. išleistas angliškas mišiolas¹⁶.

Jame pateikiami net trys šv. Mišių modeliai: *tradicinis*, *vysk. Hoduro* ir *šiuolaikinis*¹⁷. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios 1931 m. Mišiolas geriausiai atitinka pirmąjį, arba *tradicinį* modelį. Kiti modeliai – *vysk. Hoduro*, aiškiai paremtas Evangelija pagal Joną, o ypač šiuolaikinis – nuo lietuviškojo skiriasi labiau. Vis dėlto šiuos skirtumus nagrinėti nėra šio darbo reikalas, kadangi angliškas mišiolas įdiegtas Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios saulėlydžio metu, o bendruomenės kunigas (veikiausiai) gali Mišias aukoti pagal bet kurį šių modelių.

Be šv. Mišių maldų ir atnašų konsekracijos skirtumų, tautinių katalikų ir Romos katalikų liturgija greičiausiai skyrėsi ir kalendoriumi, t. y. šventėmis ir minėtinomis dienomis. Rašant straipsnį vis dar trūko šaltinių, iš kurių būtų galima sudaryti lietuvių tautinių katalikų švenčių ir minėtinų dienų sąrašą, todėl kaip pavyzdžių buvo pasiremta lenkų tautinių katalikų liturginio kalendoriaus duomenimis¹⁸. Jame nurodomos įprastos katalikų religinės šventės, pvz., rugpjūčio 15 d. – Švč. Mergelės Marijos ėmimas į dangų, rugsėjo 8 d. – Švč. Mergelės Marijos gimimas, rugsėjo 14 d. – Šv. Kryžiaus išaukštinimas, taip pat daugelis ankstyvosios Bažnyčios šventųjų dienų, pvz., rugsėjo 19 d. – vyskupo ir kankinio Januarijaus diena, o to paties mėnesio 21 d. – apaštalo ir evangelisto Mato diena. Vis dėlto rugsėjo 3 d. neminimas šv. Grigalius Didysis, popiežius ir Bažnyčios Mokytojas, o minima Bronislava, nors rugsėjo 24 d. minimas vysk. Kornelijus, tiesa, nenurodant, kad jis buvo Romos vyskupas, t. y. popiežius. Neminima daugelio naujųjų, o ypač naujausiųjų laikų šventųjų,

pvz., šv. Roberto Belarmino ir šv. Vincento Pauliečio, į kalendorių įtrauktų Naujaisiais amžiais. Kita vertus, šiame kalendoriuje yra nurodytos specifinės Lenkų tautinės katalikų bažnyčios šventinės bei minėtinės dienos, pvz., šios Bažnyčios įsteigimo metinės – kovo 11 d. Taigi, remiantis pateiktais pavyzdžiais ir daugeliu čia nenurodytų duomenų, galima preliminarai teigti, kad lietuvių tautinių katalikų ir Romos katalikų liturginių kalendorių pagrindinės šventės sutapo, tačiau tautinių katalikų kalendorius skyrėsi Šv. Sosto nutylėjimu, jis taip pat neatspindėjo naujųjų ir naujausiųjų laikų katalikybės pokyčių.

Sakramentų skaičiumi Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, sprendžiant pagal Lenkų tautinės katalikų bažnyčios pavyzdį, nuo Romos katalikų bažnyčios nesiskyrė, o dabar skiriasi nežymiai. Tiesa, dalis sakramentų vadinami kitaip: tautinių katalikų – *atgaila-išpažintis*, o Romos katalikų – *atgaila* ir *sutaikinimas*; pirmųjų – *paskutinis patepimas*, pastarųjų – (po II Vatikano susirinkimo) *ligonių patepimas*. Be to, ir tai yra svarbiausia, tautiniai katalikai *Dievo Žodžio klausymą* traktuoja kaip sakramentinių galių veiksmą¹⁹.

Kur kas reikšmingesni yra sakramentų teikimo skirtumai, ypač išpažinties būdo ar eigos. Sprendžiant iš turimų Lenkų tautinės katalikų bažnyčios istorijos duomenų, jau 1908 m. buvo kalbama ir rašoma apie *bendrą*, arba *visuotinę*, išpažintį, o 1921 m. IV tautinės katalikų bažnyčios sinodas šiuo klausimu priėmė nutarimą, kad asmeninė arba bendra (bendruomeninė – A. G.) vieša išpažintis yra tokios pačios sakramentinės galios kaip ir asmeninė slapta išpažintis²⁰. Šitai diegiama, norint išsaugoti senųjų amžių atgailos būdus – asmeninę ir bendruomeninę viešą išpažintį, taip pat neatsisakoma asmeninės slaptos išpažinties. „Slapta išpažintis yra rekomenduojama jaunimui ir visiems, kuriems reikia asmeninio kunigo patarimo“.²¹ Vienaip ar kitaip, šių ar labai panašių nuostatų lietuvių tautiniai katalikai paisė nuo XX a. trečio

dešimtmečio, kai 1920 m. kovo 1 d. į Skrantoną atvykęs kun. J. Gritėnas įdiegė viešą bendrą išpažintį²². Nėra abejonės, kad vysk. P. Hoduro ir vėliau vyskupu tapusio J. Gritėno diegtų išpažinties nuostatų Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, arba tiksliau, jos likutis – Skrantono parapija, paiso ir dabar, kadangi ji tęsia savo liturgines tradicijas ir yra struktūrinis Lenkų tautinės katalikų bažnyčios padalinys.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios dogmatikos ir eklesiologijos bruožai

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, kaip nesunku suprasti, tebesilaiko daugelio Tridento susirinkimo apibrėžtų tikybos ir dogmatikos nuostatų. Popiežiui Pijui IV 1564 m. patvirtinus šio susirinkimo nutarimus, įsigaliojo nauja Katalikų bažnyčios tikėjimo išpažinimo redakcija – *Professio Fidei Tridentina*.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios tikėjimo išpažinimas buvo paskelbtas 1931 m.²³ Iš esmės tai buvo 1913 m. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios vyskupo P. Hoduro deklaruotas, tačiau kiek sutrumpintas tikėjimo išpažinimas. Ir vienu, ir kitu išsakomos krikščionių visų laikų paties bendriausio tikėjimo išpažinimo – Nikėjos-Konstantinopolio tikėjimo išpažinimo – nuostatos apie Dievą Tėvą, Sūnų ir iš Jų (abiejų) kylančią Šventąją Dvasią, tačiau (nesunku suprasti kodėl) abiejuose pakeista dalis apie Bažnyčią, o kiti teiginiai – apie šventųjų bendravimą, nuodėmių atleidimą, kūnų prisikėlimą – perimti nepakeisti.

Vyskupo P. Hoduro redaguotame Amerikos lenkų tautinės katalikų bažnyčios tikėjimo išpažinime (*Confession of faith of the Polish National Catholic Church of America*) sakoma: „mes tikime Kristaus Bažnyčia, višutine, apaštaline, bet ne Romos vyskupu kaip visų galva, kuris yra karalių ir turtuolių draugas, rūmų savininkas, [yra] samdomų

vergų saugomas, aukso ir sidabro turtų savininkas“ (*we believe in Christ's Church, universal, apostolic, but not in the one at whose head stands the Roman bishop, the friend of kings and the rich, owner of palaces, guarded by paid slaves, possessor of millions in gold and silver*)²⁴.

Popiežiaus Pijaus IX 1854 m. paskelbta Marijos nekalto prasidėjimo dogma²⁵ tautinių katalikų nėra (atrodo) ignoruojama, kadangi jų bendruomenės remiasi ne tik sava (apskritai, gan nauja) bažnytine tradicija, bet ir tęsia senųjų katalikų (nepripažįstančių I Vatikano susirinkimo 1870 m. patvirtintos konstitucijos *Pastor Aeternus*) tradiciją.

I Vatikano susirinkimo (1869–1870 m.) konstitucija „*Pastor Aeternus*“ paskelbta popiežiaus neklystamumo dogma tautinių katalikų, aišku, yra ignoruojama ir kritikuojama. Tai nulėmė šios tautinės religinės grupės atsiradimo aplinkybės, t. y. konfliktas su bažnytine vyresnybe, kurios neigimas tapo vienu svarbesnių naujosios bendruomenės tapatybės įtvirtinimo būdų. Neigdami ir kritikuodami šią dogmą tautiniai katalikai galėjo suartėti su minėtaisiais senaisiais katalikais, arba Utrechto bažnyčia, – jansenizmu kaltintų olandų katalikų ir senųjų katalikų 1889 m. šiame mieste sudaryta vyskupų konferencija²⁶.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios eklesiologinės nuostatos yra gan prieštaringos. Vienas dalykas, ši tautinė religinė grupė, atsiradusi dėl pasipriešinimo Romos katalikų bažnytinei vyresnybei – ganytojui, arba vyskupui, iš pradžių buvo linkusi įtariai žiūrėti ne tik į Romos katalikų, tačiau, atrodo, ir į bet kokią kitą, kad ir savo, Bažnyčios valdžią ar tokios valdžios siekimą. Pavyzdžiui, laikraščio „Tautos balsas“ trečiame numeryje kun. M. Valadka rašė, kad „LTKB kunigai, siekia tapti vyskupais – reiškia yra neatsikratę Romiškojo valdžios noro galios“, ir kaip nelaimę minėjo saviškių pastangas „atkurti Romos hierarchišką tvarką, nuo kurios esame linkę

bėgti“, o kaip išeitį siūlė geras bendruomenės, kurioms vyskupai ir kunigai nėra būtini. „Sprendimo būdas: geros bažnyčios (parapijos), nebūtina visur vyskupų, kunigų“.²⁷ Kitas dalykas, kad jau anksčiau, o ir tuo laiku Lietuvių tautinė bažnyčia Lenkų tautinės bažnyčios dėka turėjo savus hierarchus – vysk. S. B. Mickevičių nuo 1918 m., vysk. J. Gritėną – nuo 1924 m., vysk. K. M. Žukauską – nuo 1927 m., arkivysk. St. Giniotį – nuo 1929 m. Vis dėlto kun. M. Valadka vengė bet kokios aliuizijos į ganytojo, arba vyskupo, pareigas ir veikusiai todėl pats netapo hierarchu tradicine prasme, o buvo vadinamas parapijų administratoriumi.

Dar vienas pabrėžtinas šios tautinės religinės grupės ekleziologinio mąstymo ypatumas – eklektinis, t. y. ne tik prieštaringas, bet ir dirbtinis bei iš esmės neįmanomas, katalikybės ir tautiškumo derinimas. Kaip žinoma, žodis *katalikiškas* reiškia „visuotinis“, taigi Katalikų bažnyčia yra Visuotinė bažnyčia, t. y. nei vokiečių, nei lenkų, nei lietuvių... Krikščionių tikybos, arba dogmatikos, prasme Jėzaus Kristaus pasekėjų Bendruomenės, arba Bažnyčios, skaidymas tautiniu ar nacionaliniu pagrindu prieštarauja Šv. Raštui. Juk apaštalas Paulius yra teigęs, kad „nebėra nei žydo, nei graiko [...] visi jūs esate viena Kristuje Jėzuje!“ (Gal 3, 28). Iš to nedviprasmiškai sektų, kad negali būti tautinių bažnyčių (nei lenkų, nei lietuvių), nes visi krikščionys yra viena – Dievo – tauta.

Kita vertus, jau iš pat pradžių buvo keistai suderinamas šios religinės grupės deklaruojamas lietuviškumas ir priklausymas nuo Lenkų tautinės bažnyčios vyresnybės, vis pabrėžiamos katalikų, ypač popiežių, lietuviams neva padarytos skriaudos ir vis nutylimas nuo XIX a. pabaigos sparčiai kylantis lenkų religinis šovinizmas, t. y. katalikybės kaip lenkiškumo besąlygiškas teigimas ir nuožmus tokios „lenkiškos katalikybės“ diegimas Lietuvos istorinėse srityse, įskaitant ir Vilniaus kraštą, kurio pasekmės regimos iki šiol ir dar ilgai bus regimos.

Svarbi, nors (galbūt) tik diegta, bet neįsivertinusi, todėl ir istoriografijos neišryškinanti lietuvių tautinių katalikų ekleziologijos ypatybė – kun. (ar jau vyskupo) J. Gritėno po 1920 m. kovo 1 d. Skrantone sudaryta parapijos konstitucija²⁸. Vis dėlto faktografinio tyrimo ir šio straipsnio rašymo metu rasti duomenų apie lietuvių tautinių katalikų parapijos konstituciją nepavyko. Matyt reikėtų nuodugnai ištirti lietuvių, o gal ir lenkų tautinių katalikų archyvinį palikimą.

Be šių, jau aptartų, Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios ekleziologijos nuostatų, išryškintinas ir jos požiūris į dvasininkų santuoką (nikolaizmą), arba celibato nesilaikymą. Jos vyresnioji sesuo – Lenkų tautinė katalikų bažnyčia – po 1921 m. balandį įvykusio sinodo kunigams paliko teisę rinktis santuoką ar viengungystę, tačiau norėdami kurti šeimą kunigai privalėjo atsiklausti bendruomenės ir vyskupo, t. y. gauti jų leidimus²⁹. Apskritai, šios religinės grupės požiūris į celibatą neigiamas. Vyskupo P. Hoduro nuomone, Romos katalikų dvasininkų viengungystė yra tiesos nutylėjimas, t. y. apgavystė, kadangi daug kunigų ir vyskupų slapta svetimavo; be to, Romos katalikų dvasininkų celibatas yra moteriškumo pažeminimas, nes moteris nelaikoma lygia vyrui³⁰.

Lietuvių tautinių katalikų nuostatos celibato atžvilgiu panašios ar net tokios pačios. Kun. M. Valadka 1931 m. spaudoje teigė, jog Kristus vesti neuždraudė, o celibatą XI a. įdiegė popiežius Grigalius VII, tad kunigams dėl krikščioniškos dorovės, moterystės sakramento malonės ir „tvarką imant iš senų apaštalų laikų“ celibatas neprivalomas³¹. Tad galima manyti, kad šis kunigas celibato laikymąsi suprato ne kaip Šv. Rašto, o kaip popiežiaus nuostatą, kaip fiziškai neįmanomą ir todėl vedančią prie nuodėmės.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios apologetikos bruožai

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios apologetika pačios bendruomenės nėra

susisteminta. Apologetiniai teiginiai skelbti ekleziologinio, katechetinio ir publicistinio pobūdžio veikaluose. Dažnai apologetinė argumentacija buvo paremta bibliinių laikų žydų ir kitų tautų priešpriešos pavyzdžiais (tuo grindžiama tautinės atskirties būtinybė), bet dažniausiai – vienpusiškai Šv. Sosto kritika. Ji rėmėsi faktais bei mitais ir neva griovė katalikiškąją ekleziologiją, taip grindė atsispyrimą nuo Šv. Sosto.

Veikale „Ciceliai“ kun. Jonas Gritėnas teigė, kad vergaudami Egipte žydai „neturėjo savo tautos bažnyčių (sinagogų), neturėjo savo tautos kunigų (rabinų), nes faraonai to neleido. [...] Daug vargo Mozė [...] kol išmokė – žydus save ir tautą gerbti, kol įkalė jiems galvon, kad ir jie žmonės, kol iš jų padarė „Dievo išrinktą tautą“, kol išmokė juos pagerbti laike pamaldų savo tautos papročius ir kol įskiepijo supratimą, kad kiekvieno žydo yra pareiga melstis žydų kalba, o ne svetima, egiptiečių“³². Šis pasakojimas (kaip ir kiti į šį panašūs) kaip analogija pasitelktas autoriaus gyvenamo laiko (XX a. pirmosios pusės) tautiniams ir religiniams santykiams aiškinti. Vis dėlto kun. J. Gritėno iškelta priešprieša negali būti aiškinama kaip analogiška tautinių katalikų ir Romos katalikų santykiui, kadangi pirmuoju atveju priešpriešą lėmė monoteistinės Išrinktosios Tautos ir politeistinės egiptiečių religijos skirtumai, o tarp tautinių katalikų ir Romos katalikų tokių skirtumų akivaizdžiai nebuvo ir nėra.

Kita vertus, pateiktoji citata byloja apie daugelį XX a. pirmosios pusės lietuvių tautinės sąmonės skaudulį, susidariusių dėl ilgalaikio lietuvių kalbos ir ja šnekančiųjų bei rašančiųjų ignoravimo, bet užprogramuotų mūsų romantizmo, kuris, tautos „aukso amžių“ sutapatinęs su herojiškais, iš esmės ikikrikščioniškais laikais, sudarė prielaidas tariamai katalikybės ir lietuviybės priešpriešai. Tarp tų skaudulių – katalikybės kaip lenkų tikybos ideologija, lenkų tautybės ar

lenkakalbių kunigų vyravimas, ilgalaikis lietuviybės niekinimas, Vilniaus krašto užgrobimas ir dar daug kas kita...

Nesibijant kaltinimų perdėtu priekabumu, būtų galima pastebėti, kad pastarojoje citatoje matyti tam tikrų stabmeldystės ar bent jau sekuliarizmo apraiškų, pavyzdžiui, kai teigiama „kol išmokė juos pagerbti laike pamaldų savo tautos papročius“. Visos pasaulinės religijos išreiškia pagarbą ir pamaldumą Dievui, o ne saviems papročiams lyg kokiems naujesiems stabams... Kitas pavyzdys ne toks akivaizdus. Kun. J. Gritėnas pabrėžia pareigos melstis gimtąja kalba svarbą ne tam, kad būtų suprantamas maldos turinys, o tam, kad būtų išsaugota toji kalba... Taigi pabrėžia ne religinę, bet kultūrinę tokios maldos misiją.

Kad šiomis pastabomis apibūdintos apologetinės priemonės yra apeliavimas į tautinės sąmonės skaudulius, byloja ir kiti kun. J. Gritėno žodžiai: „[K]aip tvirtai ir stipriai žydai buvo prisirišę prie svetimos egiptiečių kalbos ypač laike pamaldų – galite numanyti, kad ir iš to, kiek vargo mūs pačių padėta, kad atpratinti mūs žmones, visą mūsų tautą nuo svetimos kalbos, nuo kvailo ir vergiško seklėjimo visa, kas tik svetimu raugu kvepia.“³³ Akivaizdu, kad lietuviškų pamaldų motyvacija diktuojama tautinės sąmonės ir tautinių interesų. Palyginti naujos „tautos“ bei „tautiškumo“ sąvokos ir toliau šio autoriaus drąsiai projektuojamos į Mozės laikus, – tai matyti iš jo vartojamų posakių [žydų] *tautinės pamaldos, tautinė žydų tikyba*, net žydų tautinė tikrojo Dievo bažnyčia arba *tikroji tautinė Dievo bažnyčia*³⁴.

Galop kun. J. Gritėnas tiesiogiai susieja žydų – egiptiečių ir lietuvių – lenkų kalbų priešpriešas, taip pat lygina žydų vergiją ir lietuvių baudžiąvą lyg tai būtų buvę analogiški reiškiniai: „žydai pasidarė [...] aukso veršį [...] Jų džiaugsmui nebuvo galo, nes juk per amžius Egipto kunigai mokino juos, kad tik egiptiečių pamaldos yra Dievui malonios, visos gi kitos yra Dievui pasibjaurėtinės ir

netikros. [...] tokį tikėjimą botagais įvarė jų tėvams ir protėviams. [...] visai taip, kaip yra dar ir šiandien Vilniaus krašte [...], kur žmonėms, per amžius, o ypač baudžiamos gadyneį, įvaryta galvon, kad Dievas neklauso poterių [...] lietuvių kalba, nes ji esanti „pagoniška“ ir todėl Dievui nemaloni.“³⁵

Kita vertus, lietuvių – lenkų priešprieša paremtas tautinis apologetinis argumentas papildomas laisvės – nelaisvės priešprieša: „[B]e to „ciceliai“ žydams visuomet tur priminti, kad jie privalo gerbti savo tautinę žydų Bažnyčią ir jos įkūrėją, Mozę, kuris juos, žydus, „išvedė iš vergijos namų“ ir, Dievui įsakius, ikūrė tą laisvą tautinę žydų Bažnyčią, vietoj ne tikros, ne žydų, svetimos vergiškos, Egipto bažnyčios“³⁶. Ne klaida būtų teigti, kad žydų Bažnyčios ir *Egipto bažnyčios* priešprieša pasitelkiama kaip argumentas Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios ir Romos katalikų Bažnyčios skirtumams paaiškinti, kadangi pastarosios Bažnyčios kunigus, o ypač popiežių autorius vadina faraonu³⁷.

Vis dėlto iš pradžių jis pabrėžia žydų Bažnyčios nuopelnus: „[K]as žydus padarė tokiais galingais ir tvirtais? – tik jų tautinė laisva Bažnyčia. [...] O ar girdėjote, kad koks nors svetimtautis nežydas kada nors [...] sinagogoj [...] laikytų žydams pamaldas, arba kad apskritai žydai kada nors melstųsi svetima (ne ebrajų) kalba? Ar žydai sutiktų, kad koks nors lietuvis, vokietytis, lenkas, anglas, airas ar prancūzas būtų jų viršiausiu kunigu, kuris valdytų jų Bažnyčią, jų sinagogas, rabinus arba apskritai kištųsi į jų tikybos ar papročių reikalus?“³⁸

Suprantama, autorius kviečia lietuvius pagalvoti apie save, „nes daug yra panašumo tarp mūsų ir žydų tautos likimo“. Lietuvių „ciceliais“ esą Romos katalikų kunigai, kurie yra „prisisegę prie kišenių“, t. y. naudojami pinigais. „Kai popiežius pasidaręs didelių turtų valdytoju, dingo iš jo širdies Dievo dvasia. Rymo katalikų kunigai nieko kito kaip baisią vergystę nedavę. Per penkis šimtus metų

kunigai su dvarininkais ir su įsibrovėliais atėjūnais laikę mūsų žmones didžiausioj tamsybei ir priespaudoj. Popiežiaus kunigai su dvarininkais blizgančiuose dvaruose ar šiltose klebonijose kortavę, puotavę ir tardavęsi, kaip mūsų žmones dar labiau pavergti ir nutautinti, apkvailinti ir daugiau turto išspausti.“³⁹ Beje, čia be įprastų tautinių argumentų, pasitelkiami ir anuomet populiarūs socialistiniai.

Pateikti ir pakomentuoti teiginiai, suprantama, neišsemia Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios apologetikos turinio. Vis dėlto jie puikiai atspindi šios religinės grupės savivoką apibrėžiančių bei įtvirtinančių nuostatų visumą. Taigi, Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios pagrindinėmis apologetikos nuostatomis viena neigiama, o kita teigiama. Neigiama Romos katalikų bažnyčios pagrindinis institutas – Romos vyskupas, popiežius, arba Šv. Tėvas kaip Bažnyčios galva. Sykiu, nors ir teologiškai nepagrindžiant, teigiamas krikščionių dalies – lietuvių – tautinis-bažnytinis atskirumas.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios ir jai artimų krikščionių grupių religinis tapatumas

Išnagrinėjus Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios liturgijos, dogmatikos, ekleziologijos ir apologetikos bruožus, galima glaustai palyginti (nurodant panašumus bei skirtumus) šios krikščionių grupės religinį tapatumą su tapatumu tų krikščionių grupių, su kuriomis dažniausiai jie tyrėjų yra siejami, o būtent – su lenkų tautiniais katalikais, senaisiais katalikais ir jansenistais.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios ir Lenkų tautinės katalikų bažnyčios istorija ir sąranga yra artima, net kone tapati. Nors lietuvių ir lenkų santykiai dėl XX a. pirmosios pusės politinių įvykių, t. y. Vilniaus krašto atplėšimo nuo Lietuvos Respublikos, buvo

labai priešiški ir tam tikra dalis tos priešpriešos yra išlikusi, Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai, kaip ir lenkai, svetimoms įtakoms buvo kur kas atviresni negu Europoje likę tėvynainiai. Priešingu atveju organizacinis šių dviejų tautinių-religinių grupių, t. y. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios ir Lenkų tautinės katalikų bažnyčios, suartėjimas ar net susiliejimas būtų buvęs neįmanomas.

Šios dvi tautinės-religinės grupės religijos ir Bažnyčios požymiais turėjo būti ar turėtų būti *a priori* tapačios. Vis dėlto nesunku suprasti, kad visiškas religinis, o ypač bažnytinis tapatumas, jeigu atsižvelgiama į šių tautinių-religinių grupių raidą, yra neįmanomas. Tad reikia pripažinti, kad tam tikri, galbūt labai nežymūs šių grupių tikėjimo ir Bažnyčios sąrangos skirtumai egzistavo. Kad būtų įmanoma juos išryškinti, reikalingas didelis empirinių tyrimų, arba faktografijos, įdirbis. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios studijų nestinga, tačiau Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios tyrimai (galima teigti) tik prasidėjo, ypač stokojama (bent kol kas) duomenų jos raidai išnagrinėti. Todėl gyvavusios palyginti neilgai, tačiau (neabejotina) per tą trumpą laiką išgyvenusios tam tikrą raidą Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios tikybos ir Bažnyčios sąrangos tapatumas su Lenkų tautinės katalikų bažnyčia kol kas negali būti tiksliau nustatytas.

Kiek kitokias išvadas galima padaryti lietuvių (ir lenkų) tautinius katalikus palyginus su senaisiais katalikais, 1870 m. Vokietijoje atskilusiais nuo Romos katalikų bažnyčios. Nedidelė Vokietijos katalikų dalis nepripažino I Vatikano susirinkimo (1869–1870 m.) konstitucija *Pastor Aeternus* teisiškai įtvirtintos popiežiaus neklaidingumo tradicijos kaip nuo to laiko privalomo visiems dalyko, t. y. popiežiaus neklaidingumo dogmos. Netrukus jie paplito ir Olandijoje. Dogmatikos požiūriu tautiniai katalikai nesiskiria nuo senųjų katalikų – ir vieni, ir kiti nepripažįsta popiežiaus kaip neklaidingumo krikščionių tikėjimo ir papročių mokytojo. Vis dėlto senieji katalikai, bent jų dauguma, neneigia popiežiaus kaip

Bažnyčios valdytojo, o lietuvių tautiniai katalikai popiežiaus institutą apskritai atmetė. Daugeliu kitų tikėjimo ir bažnyčios santvarkos požymių tiek lietuvių tautiniai katalikai, tiek lenkų tautiniai katalikai labai panašūs į senuosius katalikus ar net jiems tapatūs. Apibendrinant reikia pabrėžti, kad tautiniai katalikai ir senieji katalikai vienaip ar kitaip atvirai ir karštai prieštaraudami Šv. Sostui, iš esmės susipriešino su Katalikų bažnyčia, taigi nuėjo protestantizmo keliu.

Tautinių katalikų sąsajos su jansenistais yra dar kitokios. Nors lietuvių tautiniai katalikai netiesiogiai, t. y. per lenkų tautinius katalikus ir senuosius katalikus, iš jansenistų yra perėmę apaštalinę tradiciją, t. y. nuo apaštaltų per vyskopus šimtmečiais ir tūkstantmečiais tebesitęsiančią Kristaus pasekėjų ganymo tradiciją, vis dėlto vieni ir kitų istorija bei ekleziologija labai skiriasi. Jansenistams – Ipro vyskupo Kornelijaus Janseno († 1638 m.) pasekėjams būdinga ypatinga išganymo (Viešpaties malonės suabsoliutinimo žmogaus valios sąskaita) samprata, gili ir sudėtinga dvasinio ugdymo bei ugdymosi praktika, vėliau – jėzuitų dogminės ir moralinės teologijos kritika, taip pat nepalankumas ar net nepaklusnumas popiežiui. Pasmerkti ir atskirti nuo Katalikų bažnyčios jansenistai norom nenorom tapo viena protestantizmo atmainų. Jie patys nevengdavo su pastaraisiais bendrauti, taip pat nesunkiai rasdavo kalbą su racionalistais. Nuo XVIII a., o ypač vėlesniais laikais, jansenistais buvo vadinami visi tie, kurie nepaklusdavo Katalikų bažnyčios vyresnybei. Taigi, ši sąvoka prarado pirminį turinį, netgi buvo tapusi tam tikru katalikų keiksmažodžiu.⁴⁰ Ko gero, būtent šios aplinkybės lėmė, kad XX a. istorikų ir šiaip rašančių inteligentų tautiniai katalikai dažnai buvo siejami su jansenistais.

Išvados

Nors Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia ypač stengėsi sumenkinti Romos katalikų

bažnyčią, vis dėlto ji neneigė esanti iš pastarosios kilusi ir perėmusi jos pagrindines tikėjimo bei daugelį bažnyčios tradicijų.

Liturgijoje ši tautinė-religinė bendruomenė iš esmės tebesilaiko potridentinio Romos mišiolio, tačiau ji savarankiškai (ne II Vatikano susirinkimo sprendimus įgyvendinant) perėjo prie lietuvių liturginės kalbos ir altorių atgręžę į bendruomenę.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios dogmatika kaip atskiras mokymas nėra išplėtotas. Šios bendruomenės dogminės nuostatos iš esmės atitinka katalikiškąją tradiciją, išskyrus ekleziologinę jos dalį, tiksliau – mokymą apie popiežių kaip Bažnyčios galvą, t. y. Jos neklystantį mokytoją ir besąlyginį valdytoją.

Ekleziologiniai šios Tautinės bažnyčios teiginiai prieštarauja ne tik popiežiaus neklaidingumo dogmai, bet ir ilgaamžei Vakarų krikščionijos Bažnyčios ganybos ir valdymo tradicijai, kuri šią dogmą I Vatikano susirinkime buvo apibendrinta ir įtvirtinta kaip privaloma teisinė nuostata.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios apologetika (kaip ir dogmatika) nėra sistemingai išdėstyta. Ją sudaro veikiau publicistinio ar net propagandinio pobūdžio tekstai ar tik paskiri teiginiai.

Apologetiniai Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios teiginiai paremti istorine žydų ir lietuvių patirtimi, oponentų – Romos katalikų dvasiškių – juodinimu, bet ne religiniais, o ypač ne dogminiais argumentais. Be to, nutylimos lenkų religinio šovinizmo apraiškos.

Šie apologetiniai teiginiai neapėmė esminių katalikų ekleziologijos tradicijos postulatų, o veikiau eksploatuoja paviršutiniško istorijos pažinimo, tad iš esmės klaidingus įvaizdžius. Tai būdinga kone visiems katalikybės priešams, pradedant radikaliaisiais protestantais ir baigiant sovietiniais ateistais.

Nuorodos

- ¹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, vyr. red. J. Pužinas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964, p. 434–435.
- ² *Lietuvių tautinės Katalikų Bažnyčios Mišiolas*, spaudai priėmė kun. Mykolas Valadka, b. v., 1931.
- ³ Gritėnas J., *Ciceliai*, Kaunas, b. m.
- ⁴ Valadka M., Kuo skiriasi Tautinė Bažnyčia nuo Rymiškos Bažnyčios?, *Tautos balsas*, 1931, nr. 1, p. 9; Valadka M. *Ar Romos popiežius yra Kristaus vietininkas?*, Lawrence, MA, 1934; Valadka M., *Popiežiai ir Lietuva. Kodėl slepiama istorinė tiesa*, Scranton, PA: autoriaus leidinys, 1954; Valadka M., *Už laisvą lietuvių*, Scranton, PA: autoriaus leidinys, 1970.
- ⁵ *The Celebration of the Holy Sacrifice of the Mass*, s. I., [1990].
- ⁶ *The Liturgical Reference Calendar, Polish National Catholic Church*, 2012, s. I.: The National Commission on Liturgy, s. a.
- ⁷ *Romos Katalikų Mišiolas*, paruošė Lietuvos liturginė komisija, Chicago: Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė, 1967.
- ⁸ *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, p. 434.
- ⁹ Grickevičius A., *Bažnyčios istorija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003, p. 249.
- ¹⁰ Plg. Wolkovich-Valkavičius W., *The Lithuanian Religious Life in America*, vol. 2, Norwood, MA, 1996, p. 172.
- ¹¹ Prefacijos skaitymui, *Lietuvių tautinės Katalikų Bažnyčios Mišiolas*, p. 65–66.
- ¹² *Lietuvių tautinės Katalikų Bažnyčios Mišiolas*, p. 67.
- ¹³ *Romos Katalikų Mišiolas*, p. 423.
- ¹⁴ *Lietuvių tautinės Katalikų Bažnyčios Mišiolas*, p. 132.
- ¹⁵ *Romos Katalikų Mišiolas*, p. 423.
- ¹⁶ *The Celebration of the Holy Sacrifice of the Mass*, s. I., [1990].
- ¹⁷ *Ten pat*, p. 15–76.
- ¹⁸ *The Liturgical Reference Calendar*, b. v., b. m.
- ¹⁹ Hodur P., *A compilation of selected translations by Theodore L. Zawistowski*, [Scranton]: Bishop Hodur Biography Commission, [1986], p. 24.
- ²⁰ *Ten pat*, p. 49.
- ²¹ *Ten pat*, p. 53.

- ²² Wolkovich-Valkavičius W., *min. veik.*, p. 172.
- ²³ *Tautos balsas*, 1931, nr. 1, p. 6.
- ²⁴ Hodur P., *min. veik.*, p. 5.
- ²⁵ Francenas A., *Trumpa Bažnyčios istorija*, s. I.: Ardor, p. 306–307.
- ²⁶ Žr. Denzler G., Andresen C., *Wörterbuch der Kirchengeschichte*, [München]: Deutscher Taschenbuch Verlag, [1993], S. 331, 606.
- ²⁷ *Tautos balsas*, 1931, nr. 3, p. 57.
- ²⁸ Wolkovich-Valkavičius W., *min. veik.*, p. 172.
- ²⁹ Hodur P., *min. veik.*, p. 43.
- ³⁰ *Ten pat*, p. 41–42.
- ³¹ *Tautos balsas*, 1931, nr. 1, p. 9.
- ³² Gritėnas J., *min. veik.*, p. 3, 5.

- ³³ *Ten pat*, p. 5.
- ³⁴ *Ten pat*, p. 5, 7.
- ³⁵ *Ten pat*, p. 6.
- ³⁶ *Ten pat*, p. 7–8.
- ³⁷ Pvz., *ten pat*, p. 15, 22.
- ³⁸ *Ten pat*, p. 9–10.
- ³⁹ *Ten pat*, p. 12–16.
- ⁴⁰ Žr., pvz., *Ökumenische Kirchengeschichte*. Bd. 3: *Neuzeit*. Hrsg. von Stylianos Harkianakis, Erwin Iserloh, Ernst Kähler, Rudolf Lili, Rudolf Reinhardt, Hans Schneider, Klaus Scholder und Hans Schneider. [Mainz u. a.]: Matthias-Grünwald-Verlag, Chr. Kaiser Verlag, [1989]. S. 29.

Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ

Lenkų tautinės katalikų bažnyčios raida ir Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia

„Lenkų tautinė katalikų bažnyčia buvo
mažuma mažumoje.“
(Skrantono lietuviai)

Lietuvių ir lenkų santykių emigracijoje pradžia yra neatsiejama nuo lietuvių emigracijos pradžios. Labai panašios ir jų emigracinės patirtys JAV XIX–XX a. Kaip teigia lietuvių išeivijos istorikė Daiva Dapkutė, „[l]ietuvius su lenkais siejo ne tik kaimyniniai ryšiai ar bendra istorinė praeitis, bet ir panaši emigracinė patirtis, bendra religija ir šioms tokios lenkų kalbos mokėjimas. Taip pat juos jungė panašus pigaus darbininko imigranto likimas svetimame krašte ir anglakalbių gyventojų priešiškus naujųjų imigrantų atžvilgiu“.

Tačiau verta paieškoti ir kitokių sugyvenimo ar nesugyvenimo pavyzdžių. Šiandien visiškai fenomenaliu yra tapęs Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios gyvenimas, kurio neatsiejama dalimi visada buvo lenkiškasis faktorius. XIX a. tai pirmiausia buvo organizavimosi pavyzdys, XX a. pradžioje – aiškus bažnytinis lyderis, o iki šių dienų išliko lenkiškų šaknų dvasininkai. Šiandien, kalbant su Bažnyčios atstovais tampa aišku, jog LTKB istorija yra neatsiejama nuo lenkų, mat ji kūrėsi pagal šios tautos sukurtą pavyzdį.

Šio straipsnio tikslas yra apžvelgti Lenkų tautinės katalikų bažnyčios istoriją ir atskleisti, kaip į pastarąją įsiliejo Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios istorija. Šiame straipsnyje ieškoma atsakymų į tokius klausimus:

- 1) kokiomis aplinkybėmis kilo idėja steigti Lenkų tautinę katalikų bažnyčią?
- 2) kaip organizavosi pirmosios parapijos, su kokiais sunkumais susidūrė?
- 3) kaip klostėsi Lenkų tautinės katalikų bažnyčios istorija laiko plotmėje?
- 5) kokia vieta Lenkų tautinėje katalikų bažnyčioje tenka lietuviams ir atvirkščiai?

Lenkų tautinė katalikų bažnyčia (toliau PNCC – šis trumpinys pasirinktas siekiant išvengti painiavos, kadangi lietuvių ir lenkų Tautinių katalikų bažnyčių lietuviškų pavadinimų trumpiniai visiškai sutampa. PNCC yra dabar pačios Lenkų tautinės katalikų bažnyčios vartojamas trumpinys rašant anglų kalba – *Polish National Catholic Church*).

Apie LTKB iki šio straipsnių rinkinio pasirodymo buvo parašytas vos vienas mokslo darbas – Ilonos Strumickienės straipsnis², o tyrinėti PNCC yra žymiai lengviau. Gilinantis į PNCC istoriją, veiklą, pastoracinius klausimus istoriografijos galima rasti gana nemažai. Pagrindinę šių leidinių dalį sudaro

įvairiems Bažnyčios jubiliejams leistos proginės knygos. Jose gausu lakoniškos informacijos apie parapijų kūrimąsi Jungtinėse Amerikos valstijose. Taip pat be išimties visose pristatomas Bažnyčios įkūrėjas, vėliau tapęs vyskupu, Franciszekas Hoduras³. Labai naudinga gilinantis į PNCC istoriją panagrinėti keletą mokslo monografijų. Visų pirma, privalu paminėti 1974 m. išleistą Stepheno Włodarskio knygą *The Origins and Growth of the Polish National Catholic Church*⁴. Joje ne tik detaliai aprašoma šios Bažnyčios istorija, bet taip pat gilinamasi į ideologijos klausimus. Ši knyga parašyta polemizuojant su kitų autorių darbais. Kartais skaitant jaučiamas autoriaus palankumas šiai Bažnyčiai. Dar viena labai reikšminga knyga yra Hieronimo Kubiako monografija *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980*, išleista 1982 m. Krokuvoje⁵. Joje ypač detaliai analizuojamas lenkų emigrantų JAV religinis gyvenimas. Šiame kontekste atskleidžiama ir PNCC istorija. Knygoje daug dėmesio skiriama socialiniams dalykams, dėl kurių galėjo kilti mintis steigti atskiras nuo Romos katalikų parapijas.

Aplinka, kurioje subrendo PNCC idėja

Iki XIX a. Jungtinių Amerikos Valstijų religiniame gyvenime aiškiai vyravo protestantizmas. Čia gyvenantys katalikai sudarė nedidelę tikinčiųjų dalį, jie buvo kilę iš Vokietijos ar Prancūzijos. Todėl visai nenuostabu, kad JAV katalikų bažnyčios hierarchijos viršūnėse taip pat buvo šių tautybių asmenys. Po 1820 metų⁶ prasidėjusi masinė airių migracija į JAV ėmė keisti padėtį ir religiniame valstybės gyvenime. Iki amžiaus vidurio šalį pasiekė apie pora milijonų imigrantų katalikų, į naująją žemyną atsigabenusių ir stiprią neapykantą protestantizmui, kuris buvo jėga brukamas tėvynėje. Radę išpažįstamai

religijai nepalankią terpę, naujieji imigrantai ėmė dar labiau telktis, o jų skaičius leido nesunkiai pradėti kurti naujas parapijas ir komitetus, atsakingus už šių parapijų administravimą. Toks greitas organizavimasis buvo nepalankiai vertinamas vokiečių ar prancūzų kilmės vyskupų, kuriuos (ir dėl anglų kalbos mokėjimo), katalikų hierarchijos viršūnėse palaipsniui išstūmė airiai. Tačiau ir šie XIX a. pabaigoje susidūrė su naujų imigrantų antplūdžiu. Atvykėliai iš Vidurio Rytų Europos ėmė su jais konkuruoti. Kaip ir kiekviena etninė grupė, taip ir į JAV atvykę lenkai norėjo turėti savo atskirą Katalikų bažnyčią, kurioje apeigos būtų atliekamos lenkų kalba ir lenkų tautybės asmenys joje sudarytų didžiąją tikinčiųjų dalį. Vis dėlto gausesnė lenkų migracija į JAV prasidėjo tik XIX a. antroje pusėje, todėl įgyvendinti šiuos siekius nebuvo taip paprasta. Savo lėšomis pasistatyti bažnyčią nebuvo labai sudėtinga, tačiau gauti jai vadovaujantį vyskupą jau buvo žymiai sunkiau. Įsitvirtinę airių kilmės vyskupai nenoriai skirdavo ir lenkų kilmės kunigus. Tuo metu paplito įsitikinimas, jog religija paveikti tikinčiuosius gali tik tada, kai jie supranta maldos turinį⁷. Iš JAV pozicijų žvelgiant, tai galėjo būti puiki priemonė integruoti įvairias katalikų etnines mažumas. Vis dėlto lenkai buvo labai jautrūs kalbiniam spaudimui, kurį ilgus metus juto pavergtoje tėvynėje. Kaip ir airiai amžiaus pradžioje, taip ir dabar lenkai bet kokią kėsinimąsi į jų gimtosios kalbos vartojimą Bažnyčioje suvokė kaip priespaudą ir aiškiai telkėsi kovai su ja „laisvame pasaulyje“. Šiai kovai laimėti buvo pasirinktas uždaras bendruomeninis gyvenimas privačiai pasistatytuose maldos namuose. Toks uždaras bendruomeninis gyvenimas galėjo apsaugoti nuo svetimos kalbos dominavimo, tačiau administracinė priklausomybė Romos katalikų bažnyčiai nuolat kildavo įvairiausių nesusipratimų. Yra žinomų atvejų, kai parapija nesutarė su vyskupu dėl to, koks šventasis ją turėtų globoti,

koks kunigas jai vadovauti, taip pat nemažai nesutarimų kildavo dėl teisių į Bažnyčios pastatus ir jos turtą. Reikia nepamiršti, jog atvykę į JAV lenkai rado kitokias sąlygas, nei turėjo savo tėvynėje. Apsupti protestantiškų bendruomenių jie taip pat gan greitai perėmė jų organizavimosi dvasią, darbo pasidalijimą bei demokratinius sprendimų priėmimo principus. Nenoras, jog kas nors iš viršaus nurodinėtų, kaip elgtis, neišvengiamai kėlė daugybę konfliktų su Katalikų bažnyčios hierarchija. 1886 m. iš 69 JAV vyskupų 35 buvo airiai, 15 – vokiečių, 11 – prancūzų ir nė vieno lenko⁸. Kova su Vatikanu dėl lygių teisių JAV katalikų hierarchijoje tęsėsi gana ilgai. Šiame kontekste būtina paminėti dvasininką Wacławą Kruszką, kuris XIX a. pabaigoje vyko į susitikimą su popiežiumi ir derėjosi dėl lenkų kilmės vyskupo paskyrimo lenkų parapijoms JAV. Vis dėlto pirmasis lenkas vyskupas JAV buvo paskirtas tik 1915 m.⁹ Vatikanas JAV XIX a. pabaigoje dar suvokė kaip teritoriją, kurioje reikia stiprinti įtaką, todėl 1889 m., pritariant popiežiui Leonui XIII, airių vyskupai ėmė stengtis sukatalikinti Ameriką. Tai turėjo būti vykdoma pirmiausia pasitelkus anglų kalbą Bažnyčiose ir parapijų mokyklose¹⁰. Tokios Katalikų bažnyčios hierarchų nuostatos skatino imigrantus iš Vidurio Rytų Europos ieškoti išeities. Šiomis aplinkybėmis buvo lemta atsirasti PNCC.

PNCC atsiradimo priežastys

Lenkų katalikų bažnyčios skilimas JAV buvo gana ilgas ir labai skausmingas procesas. Jis vyko dviem etapais. Pirmasis, trukęs 1873–1894 m., ženklino įvairius kilusius konfliktus ir po jo sekusias emocijų bangas. Antroji, trukusi 1895–1896 m., buvo susijusi su nepriklausomos nuo Romos bažnyčios struktūros kūrimu.

PNCC atsiradimas neabejotinai tiesiogiai yra siejamas vyskupu F. Hoduru ir Skrantono miestu Pensilvanijoje. Tačiau dar prieš

susiformuojant atskirai Tautinei bažnyčiai šiame angliakasių mieste, Katalikų bažnyčia skilo ir kitose JAV vietovėse. Vienas pirmųjų nesutarimų su vyskupu dėl parapijos nuosavybės kilo dar 1873 m. Polonijos mieste (Polonia), Viskonsino valstijoje. 1877 m. panašaus pobūdžio konfliktas dėl lenkų lėšomis pastatytos bažnyčios išžiebė Čikagoje, o 1886–1888 m. nesutarimai virė Detroite, 1892–1894 m. – Klivlande (Cleveland) ir Baltimorėje. Tuo metu vadinamosios „nepriklausomos“ lenkų parapijos jau veikė Krike (Creek, Pensilvanija), Omahaje (Nebraska), Frilande (Freeland, Pensilvanija), Poznanėje (Viskonsinas) bei Milvokyje (Milwaukee, Viskonsinas)¹¹. Dažniausiai buvo nesutariama dėl kunigų tautybės, pamaldų kalbos, pamokslų ir apeigų tvarkos, parapijų globėjų, lenkiškų tradicinių švenčių įpynimo į religinę gyvenimą bei bažnytinio turto administravimo. Ypač daug rūpesčių kėlė pastarasis dalykas. Kunigo Juozo Venckaus teigimu, „[K]omitetai manydavo, kad bažnyčios turtas jiems priklauso ir kad kunigo pasirinkimas yra taip pat jų, o ne vyskupo reikalas. Vyskupai pajuto, kad komitetai trukdo bažnyčios administraciją. Dėl bažnyčios turto administracijos vyskupai ilgai tylėjo, o kunigai pasiduodavo komiteto norams. Bet vyskupai niekada neatsisakė teisės kunigus skirti ir juos pagal reikalą kilnoti iš vienos vietos į kitą. Vyskupas juk geriau pažįsta kunigų vertę ir tinkamumą, negu pasauliečiai“¹². Vis tik su šituo teiginiu nesutiko gana nemaža dalis tikinčiųjų, kurie už savo turtą norėjo būti atsakingi patys.

Štai 1895 m. sausį kun. Antonis Kozłowski Čikagoje įkūrė savarankišką lenkišką parapiją. Ji turėjo net apie 10 000 narių. Artimiausiu laikotarpiu šis kunigas suorganizavo dar keletą parapijų ir 1897 buvo paskelbtas vyskupu¹³.

Kadangi „atskiros“ parapijos buvo gana dažnas reiškinys JAV katalikų pasaulyje, tai ir 1896 m. Skrantono įvykiai to meto vyskupui

W. O'Harai nesukėlė didelio galvos skausmo. Tai, jog dalis lenkų katalikų pasiskelbė atskiriantys nuo Šventosios širdies parapijos ir įkuriantys savo parapiją, vyskupo labai nesujaudino, jis šio žingsnio nesureikšmino. Tačiau tai buvo gan didelė jo klaida, nes sutapus laiko, vietos ir lyderio faktoriams, iš šių „atsiskyrėlių“ radosi nauja Bažnyčia.

Esminis žingsnis įkuriant Lenkų tautinę katalikų bažnyčią buvo žengtas 1897 m. vasarį. Naujai „atskilusios“ parapijos delegacija kreipėsi į vyskupą W. O'Hara informuodama, jog ketina statyti naują bažnyčios pastatą, ir prašė jį pašventinti kartinį akmenį. Vyskupas kategoriškai atsisakė pritarti naujos bažnyčios statybai ir palaiminti atskirą Skrantono lenkų katalikų parapiją. Taip 1897 m. kovą 787 asmenys įkūrė atskirą parapiją be vyskupo pritarimo. Atrodo, kad kiek vėliau W. O'Hara bandė derėtis su „atkilusiais“ lenkais ir už bažnyčios pašventinimą prašė perleisti pastato nuosavybės teises į vyskupijos rankas. Toks pasiūlymas negalėjo būti priimtinas bendruomenei jau vien dėl to, kad nepasikartotų anksčiau buvusi situacija su Šventosios širdies parapijos bažnyčia. Žmonės siekė savo lėšomis pastatytą bažnyčią išlaikyti savo rankose.

Daugumoje PNCC istorijos darbų labai daug vietos skiriama kunigui F. Hodurui. Tačiau teigti, jog šis kunigas iš pat pradžių palaikė „atskilėlius“, nėra tikslu. Nors kunigaudamas Šventosios širdies parapijoje F. Hoduras ir buvo pažįstamas su parapijiečiais, turėjo užmezgęs su jais šiltus santykius, tačiau tai dar nereiškia, kad jis iš pat pradžių buvo pasiryžęs nutraukti ryšius su Romos katalikų bažnyčios hierarchija¹⁴. Apsispręsti padėjo ne tik pažintis su buvusiais Šventosios širdies parapijiečiais, asmeninės savybės, bet ir tokių kunigų, kaip Bronisławas Dembinskis paskatinimas ir parama. F. Hoduras buvo gimęs 1866 m. Galicijoje, neturtingų valstiečių šeimoje. Tėvai neturėjo galimybių išleisti sūnaus į mokslus, todėl jau būdamas

14 metų jis pėsčias (ir kaip pasakoja legenda – basas) iškeliavo į Krokuvą¹⁵. Be pažinčių ir pinigų naujasis miestas nebuvo labai svetingas jaunam vaikinui, pasiryžusiam dėl mokslo nevalgyti ir nemiegoti. Vis dėlto gabiam jaunuoliui pavyko įsitvirtinti. Dėl savo sugebėjimo piešti, kurti eilėraščius ir dainas, greitai suvokti lenkų literatūrą bei istoriją jis buvo kviečiamas mokyti bendraamžius. Taip užsidirbo pragyvenimui. Baigęs vidurinę mokyklą F. Hoduras pradėjo studijuoti Romos katalikų seminarijoje Krokuvoje, tačiau jos nebaigė. Vyskupo biografai iki šiol nesutaria, dėl kokių priežasčių. Vienų teigimu, jis buvo pašalintas už „politinę veiklą“ ir priverstas palikti šalį¹⁶. Kiti nėra tvirtai tuo įsitikinę. S. Włodarskis mano, kad F. Hoduras seminarijos nebaigė dėl simpatijų ir bendros veiklos su kunigu Stanisławu Stojałowskui, kuris to meto Krokuvoje buvo vadinamas „liaudies tribūnu“, mat karštai kovojo už lenkų valstiečių teises¹⁷. Šios kovos nepalaikė Katalikų bažnyčios viršūnės Lenkijoje, todėl kunigas buvo priverstas trauktis į Vengriją. Didelė tikimybė, jog dėl ryšių su šiuo kunigu F. Hoduras taip pat susilaukė sankcijų seminarijoje ir buvo iš jos pašalintas. Pašalintas iš seminarijos jis negalėjo baigti mokslų jokioje kitoje Lenkijos vietoje, kadangi tiek Rusijai, tiek Prūsijai priklausiusių teritorijų vyskupai buvo labai priešiški S. Stojałowskio veiklai. Greičiausiai dėl šių priežasčių F. Hoduras išsiruošė į JAV. 1893 m. vasarį jis pasiekė Niujorką ir visiško atsitiktinumo dėka susipažino su tuometiniu Nantikoko (Nanticoke, Pensilvanija) kunigu Benvenutu Gremlawicziumi¹⁸. Pastarasis susižavėjo jaunuolio asmenybe ir rekomendavo jį vyskupui W. O'Harai priimti jį į seminariją. Po intensyvių studijų išlaikęs visus egzaminus F. Hoduras buvo iššventintas į kunigus dar tų pačių metų rugpjūčio mėnesį¹⁹. Pirmoji jo parapija kaip tik ir buvo Šventosios širdies parapija pietų Skrantone. Tai buvo labai veiklus žmogus, kuris stengėsi būti visur. Per penkis metus jis dirbo trijose

parapijose, priklausė įvairioms lenkų draugijoms, rašė į spaudą ir prisidėjo prie leidybos, steigė organizacijas ir dirbo su jaunimu. Amžininkų buvo vertinamas už savo teisingumą, artimumą žmogui²⁰. Šios charakterio savybės ir nulėmė tai, kad kunigas F. Hoduras palaikė „atskilėlius“ parapijiečius kovoje su vyskupu dėl naujai pastatytos Šv. Stanislovo bažnyčios Skrantone. Tačiau iš pradžių greičiausiai nebuvo tikimasi, jog konfliktas su bažnytine valdžia taip stipriai išsiplės ir turės tokias pasekmes. Prisimindamas savo apsisprendimą, Hoduras rašė: „Taigi, mes turime eiti be baimės. Žmonių teisės yra stipresnės ir šventesnės nei vyskupo ir kunigų privilegijos, todėl Visagalis dievas bus mūsų pusėje. Jis yra visos tiesos ir teisingumo šaltinis ir jis lydės mus į pergalę. Tai prisimindamas aš stoviu prieš jus be vyskupo palaiminimo ir prieš jo valią. Jie pasmerks ir persekios mane, bet aš nebijau nei ekskomunikacijos nei kitokios bausmės. [...] Jūsų drąsa bus pavyzdys, kuriuo seks kiti lenkų atvykėliai ir taip kaip mes šiandieną žavimės Apaštalais už jų bebaimį tikėjimą [...], taip jūsų vardas bus minimas su nuolankumu ateinančių lenkų generacijų“²¹. 1897 m. kovo 15 d. vyskupas W. O'Hara suspendavo F. Hoduro veiklą. Jam buvo įteiktas laiškas su įsakymu grįžti į buvusią parapiją Nantikoke. Į laišką kunigas atsakė pasižadėdamas paklusti, jei vyskupas: 1) leis egzistuoti Šv. Stanislovo parapijai administruojamai pačių parapijiečių; 2) žmonėms bus skirtas toks kunigas, kuris rūpinsis jų problemomis, o ne savimi. Į šį laišką vyskupas niekad neatsakė²², tačiau po penkių dienų mišių metu garsiai perskaitė dokumentą, kuriuo buvo sustabdytos F. Hoduro teisės. Tą pačią kovo 21 d. F. Hoduras laikė mišias Šv. Stanislovo bažnyčios rūsių salėje, o po jų įvyko bendruomenės susirinkimas, kuriame buvo priimta konstitucija ir išrinktas pirmasis parapijos komitetas, susidedantis iš kunigo ir 14 parapijiečių.

Pirmosios išskilmės buvo surengtos jau 1897 m. liepos 4 d. konsekruojant Šv. Stanislovo bažnyčią. To meto spauda pranešė, jog įsisteigė nauja „lenkų katalikų“ parapija su 553 mokesčius mokančiais nariais, kuri atstovauja net 2000 tikinčiųjų.²³ Išskilmėse taip pat dalyvavo kitų netoliese esančių „atskilusių“ parapijų atstovai iš Dikson Sičio (Dickson City), Vilks Bario (Wilkes-Barry), Duryea'os (Pensilvanija). Vien atsiskyrimu problemos nesibaigė. Net aštuoni katalikų kunigai lenkų spaudoje ėmėsi vykdyti tikslinę kampaniją, nukreiptą prieš naująją Bažnyčią. Tai sąlygojo naujo leidinio atsiradimą. Jau 1897 m. balandžio mėn. pasirodė pirmasis savaitraščio „Straz“ numeris, kuriame spausdinosi ir F. Hoduras. Iš esmės šiame leidinyje buvo suformuluoti ir keturi esminiai Lenkų tautinės katalikų bažnyčios principai: 1) lenkų pastatytos bažnyčios privalo priklausyti lenkams, bet ne vyskupui ar kitataučiams; 2) parapijos komitetas yra atsakingas už parapijos nuosavybę, o ne vyskupo paskirtas kunigas; 3) parapijiečiai turi teisę į tokį vyskupo paskirtą kunigą, kurio „širdis ir mintys būtų paskirtos Dievui“; 4) parapijiečiai kartu su kunigais renka vyskopus, kuriuos paskui tvirtina Popiežius²⁴. Iš esmės šių principų PNCC laikosi ir šiandieną. Skirtumas tik tas, kad 1897 m. dar buvo tikima, jog neatmetant nė vieno liturginio Romos katalikų bažnyčios mokymo bus galima išlikti pavaldiems popiežiui. Buvo tikimasi, jog JAV kilę konfliktai su vietine hierarchija yra vietinio lygmens ir popiežius palaikys atskirų parapijų kūrimąsi, nes jos siekė tik administracinės, bet jokiu būdu ne liturginės ar dogmatinės atskirties. F. Hoduras taip pat tikėjo, jog egzistuoja skirtumas tarp „blogio vyskupo“ ir „gero popiežiaus“, ir tai pabrėždavo kiekviena proga. Vis dėlto dar nežinodamas, kaip išsispres vadinamosios „Tautinės bažnyčios“ likimas, F. Hoduras stengėsi į ją pritraukti kuo daugiau parapijiečių. Tam tikslui net buvo sudaryti atskiri komitetai, kurie turėjo skleisti žinią tarp

tikinčiųjų apie šią bažnyčią. Neilgai trukus nauja Tautinės bažnyčios parapija įsisteigė netoliese esančiame Dikson Sityje, o metų pabaigoje – ir Filadelfijoje.

Nors parapijų skaičius augo, sėkmingai jų plėtrai trukdė kunigų trūkumas. 1898 m. F. Hoduras išvyko į Romą prašyti popiežiaus palaiminimo. Į kelionę jis pasiėmė memorandumą, kurį įteikė tėvui Cormeriui, kad pastarasis perduotų popiežiui Leonui XIII. Pats negalėjo ilgai likti Romoje ir išvyko atgal į JAV, kur Skrantone buvo pasitiktas didžiulės žmonių minios. Norėdamas padaryti didesnę įspūdį popiežiui, grįžęs F. Hoduras ėmė rinkti tikinčiųjų parašus, kurie net dviem siuntomis buvo išsiųsti į Vatikaną. Bėgantis laikas silpnino F. Hoduro poziciją Romos akyse, tačiau organizavimosi kampanija buvo labai intensyvi. Sporadiškai dygo naujos parapijos ir augo „atskilėlių“ skaičius. Todėl 1898 m. buvo nuspręsta įkurti visą „judėjimą“ vienijantį centrą bei fondą. Jam ėmėsi vadovauti pats F. Hoduras. Priešišką kampaniją, daugiausia per spaudą, suaktyvino ir vyskupas W. O'Hara. 1898 rugpjūčio mėnesį pasklido gandas, kad F. Hoduras bus ekskomunikuotas. Dar po mėnesio ir pats kunigas gavo vyskupo Hobano laišką su prašymu apsigalvoti ir grįžti Katalikų bažnyčios globon. Atsakydamas F. Hoduras tik dar kartą pakartojo, kokiomis sąlygomis jis grįžtų. Nepaklusnumas sąlygojo sankcijas. 1898 m. spalio 2 d. visų Romos katalikų parapijų kunigai JAV pamaldų metu privalėjo perskaityti oficialų F. Hoduro ekskomunikacijos raštą. Roma pritarė šiam žingsniui. Visa oficiali viduramžiška atskyrimo nuo Bažnyčios ceremonija įvyko 1898 m. spalio 15 d. Po jos F. Hodurui buvo uždrausta įeiti į Romos katalikų bažnyčią ir dalyvauti šv. Mišiose. Tačiau šios priemonės nepasiteisino. Žmonės palaikė nuo Bažnyčios atskirtą kunigą ir negrįžo vyskupo globon. 1900 m. F. Hodurą buvo bandoma dar kartą priversti grįžti, tačiau ir šį kartą, susitikus akis į akį su vyskupu Hobanu, dėl nieko nebuvo susitarta,

kadangi Romos katalikų bažnyčia nebuvo nusiteikusi derėtis, o tik reikalauti. Formalus atsiskyrimas nuo Romos katalikų bažnyčios įvyko 1900 m. gruodžio 16 d. Tai buvo data, nuo kurios F. Hoduras nustojo darytis į Vatikaną ir tikėtis popiežiaus palaikymo kovojant su airių ir vokiečių vyskupais. Parapijiečiai paskatino F. Hodurą patį imtis vadovaujančio vaidmens ir vesti tikinčiuosius atskiru keliu kuriant Tautinę bažnyčią arba Lenkų katalikų bažnyčią Amerikoje, kaip tuo metu ji buvo vadinama. Su naujuoju šimtmečiu prasidėjo ir naujos bažnyčios istorija.

PNCC raida

Jau 1900 m. gruodžio 24 d. šv. Mišios pirmą kartą laikytos lenkų kalba. Ir nors trūko mišiolių ir pačių kunigų, kad šv. Mišios visoje parapijose būtų laikomos lenkiškai, buvo stengiamasi kuo greičiau išstumti lotynų kalbą. Šitai atsiskyrimą nuo Romos katalikų bažnyčios darė labai aiškiai išreikštą, kas leido Tautinės bažnyčios pasekėjus vadinti eretikais. Šv. Mišių laikymas lenkų kalba leido labai aiškiai eiliniam tikinčiajam suvokti, kuo jo Bažnyčia skiriasi nuo Romos katalikų. Nuo XX a. pradžios Bažnyčios kalbos skirtumas tapo esminis. Vis dėlto ir F. Hoduras, ir kiti kunigai, ir tikintieji visad laikėsi nuomonės, jog jų Bažnyčia yra katalikiška. Nepaisant to, jog vietinis Lakavanos (Lackawanna) grafystės teismas parapijos pavadinime uždraudė vartoti žodį „katalikų“ ir iki 1968 m. Šv. Stanislavo parapija oficialiai vadinosi „reformuotoji“, žmonių sąmonėje katalikiškumas buvo visada gyvas. O ir 1904 m. Sinodas oficialiai patvirtino Bažnyčios pavadinimą „Lenkų tautinė katalikų bažnyčia“²⁵.

Palaipsniui parapijų ir tikinčiųjų skaičius augo. Štai 1901 m. „Scranton Tribune“ laikraštis rašė, jog Bažnyčia turi 10 parapijų ir apie 10000 tikinčiųjų²⁶. Taigi, nuo atsiskyrimo laiko parapijų skaičius išaugo dvigubai. Trys naujos parapijos įsisteigė Masačusetso

valstijoje: Fol Riveryje (Fall River), Louelyje (Lowell), Čikopyje (Chicopee), dvi – Naujajame Džersyje (New Jersey): Bajone (Bayonne) ir Džersio Sityje (Jersey City). Po metų Naujojo Džersio valstijoje įsteigtos dar dvi parapijos. Gana greitai plečiantis parapijų tinklui ir toliau stigo kunigų, todėl 1902 m. F. Hoduras ir Danielis Langowskis išvyko į Europą, tikėdamiesi prisikviesti pagalbos iš Lenkijos. Greičiausiai ši misija nebuvo sėkminga, nes vos grįžęs iš kelionės F. Hoduras spaudoje paskelbė kvietimą, raginantį kunigus jungtis prie PNCC. Šis dvasinių lyderių trūkumas natūraliai piršo kunigų seminarijos kūrimo mintį. Tačiau tam, kad būtų galima išventinti naujuosius kunigus, Bažnyčia privalėjo turėti vyskupą. Kad galėtų juo tapti, F. Hoduras privalėjo paruošti dirvą Amerikos visuomenėje. Tad jis ėmėsi labai aktyvios veiklos, stiprindamas jau esamas parapijas bei organizuodamas naujas. Be aktyvios pastoracinės kampanijos. PNCC idėjoms skleisti 1903 m. pradėtas leisti naujas mėnraštis „Nowy Świat“ (Naujasis pasaulis). Užmegzti glaudūs ryšiai su kitomis „atskilusiomis“ Bažnyčiomis, pvz., Filipinų²⁷. Ir tik tada, kai jau atrodė, jog Tautinės bažnyčios idėja sustiprėjo, apie jos veiklą gan gerai žinoma, F. Hoduras sušaukė jos Pirmąjį sinodą. Tai įvyko 1904 m. rugsėjį Skrantone²⁸.

Pirmajam PNCC sinodui reikėtų atskiro straipsnio, mat tai buvo neeilinis, puikiai suorganizuotas įvykis, jame gausiai dalyvavo tikintieji, buvo priimti Tautinės bažnyčios gyvenimui reikšmingi sprendimai. Kad ir labai neišsiplečiant reikia paminėti, jog Sinode dalyvavo įvairių atskilusių parapijų atstovų „jungtinės pajėgos“. Net 32 delegatai atstovavo to meto Tautiniam lenkų aljansui, kurį sudarė įvairios nuo Romos katalikų atsiskyrusios parapijos. Tarp jų bene garsiausia buvo Čikagos vyskupo A. Kozlowskio Bažnyčia. Tautiniams katalikams atstovavo net 11 kunigų ir 93 parapijų tikintieji. Esminiai dalykai, dėl kurių buvo sutarta Sinodo metu, buvo šie: visiškas ryšių su Vatikanu nutraukimas,

sprendimas steigti kunigų seminariją, vyskupo išrinkimas Bažnyčios galva, jo pagalbininkų – 6 kunigų ir 6 tikinčiųjų atstovų – išrinkimas. Šiandien PNCC didžiuojasi tuo, jog jos vyskupai ir vyskupas primas yra renkami sinodo metu, kuris šaukiamas kas ketverius metus. Šiuo aktu yra grėžiamasi į senas tradicijas – mat Romos katalikų bažnyčia vyskopus rinkti nustojo dar XIX a. antroje pusėje²⁹.

Vyskupas buvo išrinktas jau antrąją Pirmojo PNCC sinodo dieną. Vienintelis nominuotas kandidatas buvo tėvas F. Hoduras, kurį palaikė visi suvažiavimo dalyviai. To meto spaudoje pasirodė straipsnių apie tai, jog Tautinės bažnyčios vyskupo išrinkimas buvo labai džiugiai sutiktas. Skambino bažnyčios varpai, parapijiečiai vienas kitą sveikino apsikabindami ir džiaugsmingai šūkčiodami³⁰, tačiau liko neatsakytas vienas klausimas – kas gi konsekruos naujai išrinktą vyskupą? Sklido kalbos, kad šiam aktui išrinktasis vyskupas turės vykti į Europą. Tačiau dar prieš išvykstant F. Hodurą užgriuvo nauji rūpesčiai. Dar tų pačių 1904 m. pabaigoje į JAV atvyko vyskupas Simonas, kurio tikslas buvo pastoracine veikla grąžinti „atskilėlius“ į Romos katalikų bažnyčios glėbį. Vyskupo Simono akciją išprovokavo sėkmingas Pirmasis tautinės bažnyčios sinodas. Matydamas, jog naujojo atvykėlio veikla labai aktyvi, F. Hoduras 1905 m. liepą sušaukė specialų Tautinės bažnyčios susirinkimą³¹. Jo metu turėjo būti diskutuojamos silpnosios Tautinės bažnyčios doktrinos vietos. Taip pat buvo tikimasi vyskupą Simoną pasikviesti į viešus debatus su F. Hoduru. Šie debatai taip niekada ir neįvyko. Matyt, Simono veikla vis dėlto buvo sėkminga, kadangi jam išvykus Tautinės bažnyčios narių skaičius sumažėjo nuo 60 000 iki 40 000³². Tačiau ne tik Romos katalikų bažnyčios kunigai kėlė problemų. Dėl neatsakingo darbo parapijose 1905–1907 m. iš PNCC kunigų pareigų buvo atleisti net keturi kunigai³³. Tai trikdė ir taip neramų parapijų gyvenimą. Kunigų trūkumas vertė

greičiau įgyvendinti seminarijos idėją. Ir nors 1905 m. jau buvo šeši studentai, kurie turėjo joje studijuoti, vis tik seminarija dar neturėjo savo pastato. Taigi problemų daugėjo. Joms išspręsti F. Hoduras matė vienintelę išeitį – sušaukti antrąjį specialų sinodą. 1906 m. rugpjūčio mėnesį į Skrantoną vėl susirinko Tautinės bažnyčios atstovai. Tarp jų – ir pirmasis vėliau įsikūrusios Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios dvasininkas Stasys Mickevičius³⁴. Sinode svarstytas celibato klausimas, tačiau diskusijos dėl jo panaikinimo tęsėsi dar ilgus metus³⁵. Buvo įsteigti net trys nauji komitetai, turėję palengvinti Tautinės bažnyčios būklę. Vienas jų rūpinosi seminarijos kūrimo klausimais, antrasis – teisės reikalais, o trečiasis – spauda³⁶. Sinode buvo atstovaujama 17-ai parapijų. Naujojo komiteto teisės reikalams spręsti įsteigimas buvo labai aktualus³⁷, mat jis turėjo parengti dokumentus, kaip visas parapijas sujungti į vieną darinį, kurį buvo nuspręsta pavadinti „Tautine lenkų bažnyčia Amerikoje“³⁸. Susitikimo metu taip pat priimta įvairiausių rezoliucijų, kurios turėjo reglamentuoti Tautinės bažnyčios santyki su Romos katalikų bažnyčia, Amerikos gyventojais bei Lenkija. Pastarajai deklaruotos simpatijos ir pagalba, išlaikant kalbą bei tradicijas. Taip pat aptartas Tautinės bažnyčios jubiliejaus klausimas. Jį numatyta švęsti 1907 m. kovą. Tarsi dešimtmečio dovana atėjo žinia, jog Vašingtone esantis registrų centras paprašė informacijos apie Tautinės bažnyčios įsisteigimą ir raidą. Tai buvo aiškus ženklas, jog Valstijos pripažįsta PNCC egzistavimą. Tais pačiais 1907 m. F. Hoduras paskelbė ir apie Teologijos seminarijos atidarymą³⁹, kurį lydėjo vyskupo konsekavimo ceremonija.

Rašant apie F. Hoduro išventinimą į vyskopus reikia priminti, jog vyskupu jis buvo išrinktas dar 1904 m. Sinode. Senoji katalikų bažnyčia jo konsekruoti neskubėjo, mat neketino JAV skirti dviejų vyskupų. Ir tik 1907 m. mirus vyskupui A. Kozłowskiui, F. Hoduras buvo konsekruotas. 1907 m. visa Čikagos

grupė, kuriai iki tol vadovo vyskupas A. Kozłowski, paskelbė pavaldumą Skrantono vyskupijai. Su tokiomis nuotaikomis F. Hoduras 1907 m. rugpjūtį išvyko į Olandiją, kur Senosios katalikų bažnyčios arkivyskupo Gerardo Gulo buvo išventintas į vyskopus Utrechte. Šis įvykis PNCC istorijoje buvo reikšmingas bent trimis atžvilgiais: 1) Senosios katalikų bažnyčios pripažinimas negalėjo būti ginčijamas, mat ją pripažino tiek ortodoksai, tiek Romos katalikai; 2) F. Hoduras tapo pripažinta nepriklausomos Bažnyčios galva JAV; 3) Šventinimai Utrechte Tautinę bažnyčią padarė Senosios katalikų bažnyčios dalimi ir ji tapo žinoma krikščioniškame pasaulyje.

Po šventinimų Utrechte prasidėjo kokybiškai naujas Lenkų tautinės bažnyčios gyvavimo etapas. Jos reikšmė didėjo, taip pat ir parapijų bei tikinčiųjų skaičius. 1907 m. ji turėjo 17 parapijų, o po trejų metų, 1920-aisiais, jų skaičius išaugo iki 20. Po Antrojo pasaulinio karo, 1946-aisiais, PNCC priklausė 136 parapijos, o 1979 m. – 165⁴⁰. Prie PNCC jungėsi ir kitos JAV tautinės mažumos: įsisteigė ne tik lietuvių, bet ir slovakų, čekų⁴¹, italų parapijos⁴².

Šiek tiek grįžkime į 1909-uosius metus, kai buvo sušauktas Antrasis generalinis PNCC sinodas, turėjęs nemažai reikšmės tautinių katalikų gyvenimui. Pats svarbiausias jame diskutuotas klausimas buvo Bažnyčios pavadinimo pakeitimas. Po to, kai Tautinė bažnyčia buvo priimta į Senosios katalikų bažnyčios globą, nebeliko jokio motyvo atsisakyti termino „katalikų“. Antrojo sinodo metu buvo galutinai nuspręsta pasivadinti „Lenkų tautine katalikų bažnyčia“⁴³. Besibaigiantys organizaciniai darbai dabar leido daugiau gilintis į Bažnyčios ideologiją, diskutuoti teologiniais klausimais. Tais pačiais 1909 m. buvo patvirtintas Dievo žodžio sakramentas ir sudarytas specialus komitetas, kuris turėjo rūpintis teologijos dalykais⁴⁴. Tam, kad pastarieji būtų kuo geriau išdiskutuoti, buvo šaukiami vadinamieji

„Provincijos sinodai“. 1913 m. tokie sinodai buvo sušaukti Vilks Baryje (Wilkes-Barre, Pensilvanijoje), Paseike (Passaic, Naujajame Džersyje) ir Čikopyje (Chicopee, Masačusetse). Po intensyvaus pasirengimo 1914 m. buvo sušauktas Trečiasis generalinis PNCC sinodas⁴⁵. Jis įvyko Čikagoje. Šiame Sinode dalyvavo delegatai iš lenkų, lietuvių, vengrų ir slovakų Bažnyčių, kurie atstovavo net 40-iai parapijų. Parapijų skaičiaus augimas kėlė nemažai administravimo problemų, todėl Sinode patvirtintoje PNCC Konstitucijoje buvo numatyta nauja pareigybė – vyskupas sufraganas. Jo pareigas sudarė jam paskirtų parapijų priežiūra, lankymas, kunigų skyrimas bei jų darbo kontrolė⁴⁶. Dar viena labai svarbi tema, diskutuota Sinodo metu, buvo Lenkijos ateities vizija: ką daryti, jei prasidės karas jai atneštų nepriklausomybę. F. Hoduras Lenkijoje matė palankią dirvą PNCC veiklai plėsti, todėl 1918 m. jai paskelbus nepriklausomybę JAV imta vykdyti didžiulė agitacinė veikla. Tam į kraštą išsiųstas kunigas B. Krupskis, vėliau kunigas Francis Bonczakas. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios PNCC Lenkijoje įsteigė daugiau nei 50 naujų parapijų. Taip pat buvo įkurta seminarija Krokuvoje⁴⁷.

Ketvirtasis generalinis sinodas buvo sušauktas Skrantone 1921 m. Jame dalyvavo 162 delegatai, kurie atstovavo 57 parapijoms⁴⁸. Tuo metu prie PNCC prisijungė 5 nauji Romos katalikų bažnyčių palikę kunigai. Šio susirinkimo metu buvo priimta dabartinė Bažnyčios simbolika, kurią, pritaikiusios prie savo kalbos, vartoja visos PNCC bažnyčios.

Penktasis generalinis sinodas 1924 m. reglamentavo administracinę Bažnyčios suskirstymą. PNCC buvo padalinta į tris vyskupijas: Centro (su centru Skrantone), Rytų (su centru Čikopyje) ir Misionierišką (su centru Krokuvoje)⁴⁹. Tas pats sinodas išrinko keturis naujus vyskopus: Francį Bonczaką, Valentine'ą Gawrychowską, Joną

Gritėną ir Leoną Grochowską⁵⁰. Šiame sinode F. Hodurui buvo suteiktas arkivyskupo titulas.

Šeštasis generalinis sinodas įvyko Bafale (Buffalo, Niujorkas) 1931 m. Jame svarstyti daugiausia teologijos klausimai. Panašios problemos gvildentos ir kituose PNCC Sinoduose. Štai 1946 m. įvykęs Septintasis generalinis sinodas nutarė bendrauti su Amerikos episkopine bažnyčia. Taip PNCC aiškiai pakrypo į protestantizmo pusę⁵¹. Susirinkus dar po trejų metų, 1949-aisiais, jau atsirado naujų administracinių sunkumų, mat Liaudies Lenkijoje stipri PNCC nebuvo toleruojama. Jos kunigai patyrė represijų, o 1951 m. ir pati Lenkijos vyskupija paskelbė atsiskirianti nuo centro JAV.

Nauji sunkumai PNCC užklupo 1953 m. pradžioje, kai mirė arkivyskupas F. Hoduras, tačiau netekusi lyderio Bažnyčios tikinčiųjų nesumažėjo. Vyskupas Leonas Grochowski buvo išrinktas eiti arkivyskupo pareigas⁵². Dar po poros metų išventinti trys nauji vyskupai. Augo kunigų, tikinčiųjų bei parapijų skaičius. 1955 m. įsteigta Bafalo – Pitsburgo vyskupija, o 1969 m. atsirado ir Kanados vyskupija su devyniomis parapijomis ir 5 kunigais⁵³. Tais pat metais mirė arkivyskupas L. Grochowski. 1971 m. Tryliktame generaliniame sinode arkivyskupu buvo išrinktas Tadeusz Zieliński. Keturioliktasis sinodas įvyko 1975 m., tačiau reikšmingesniu įvykiu PNCC istorijoje reikėtų laikyti 1984 m. Romos popiežiaus lenko Jono Paulius II inicijuotą dialogą su PNCC vadovais. Viltasi, jog toliau abi Bažnyčios galės harmoningai sugyventi. Į aktyvesnį bendradarbiavimą šis dialogas neišaugo, tačiau buvo atsisakyta izoliacinės politikos viena kitos atžvilgiu.

Dar vienas labai reikšmingas etapas PNCC istorijoje prasidėjo 2011 m., kai buvo sudaryta vadinamoji Skrantono unija. Šios unijos pagrindu PNCC susijungė su Skandinavų katalikų bažnyčia. PNCC arkivyskupas Anthonis

Mikowskis įšventino į vyskopus Skandinavų katalikų bažnyčios galvą Roaldą N. Flemestadą⁵⁴. Ateityje į šią uniją numatoma įtraukti ir Filipinų tautinę bažnyčią, kuri šuo metu yra visiškai savarankiška⁵⁵.

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios įkūrimas ir ryšiai su PNCC

1913 m. Skrantone įkurta pirmoji LTKB Dievo apvaizdos parapija. Jai vadovavo kunigas S. Mickevičius⁵⁶. Oficialiojoje JAV statistikoje Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia pasirodė tik 1916 metais. Tuo metu ją sudarė daugiau kaip 7 tūkstančiai tikinčiųjų, iš jų daugiau nei 4 tūkstančiai vyrų ir beveik 3 tūkstančiai moterų. 1916 m. LTKB priklausė net 6 pastatai. Šalia Bažnyčios veikė ir sekmadieninė mokykla, kurią tuo metu lankė 140 mokinių ir aptarnavo 2 mokytojai⁵⁷. 1926 m. statistika rodo dramatišką tikinčiųjų skaičiaus sumažėjimą nuo 7343 narių iki 1497 narių, iš kurių net 217 lankė sekmadieninę mokyklėlę⁵⁸.

LKTB atsiradimo priežastys buvo visiškai tokios pačios, kaip ir lenkų. Nesutarimai su vyskupu dėl Bažnyčios pastato priklausomybės bei administracinio pavaldumo lėmė atskilimą nuo Romos katalikų bažnyčios Skrantone ir kitose vietovėse. Todėl visiškai nenuostabu, kad šie „atskilėliai“ lietuviai rado prieglobstį jau anksčiau veikusioje Lenkų tautinėje bažnyčioje⁵⁹, iš kurios perėmė ir visą organizacinę struktūrą.

Penktajame generaliniame PNCC sinode buvo diskutuojama apie atskiros lietuviškos Tautinės bažnyčios, kuri būtų lygiavertė Lenkų tautinei bažnyčiai, sukūrimą. Net trys lietuvių delegatai pasisakė už šią idėją. Vis dėlto lenkų kunigas Pietruszkeviczius priešinosi šiai minčiai ne tiek dėl jos esmės, kiek dėl tikinčiųjų trūkumo. Jo argumentas buvo ginčijamas teigiant, jog

vyskupijos įsteigimas kaip tik papildytų tikinčiųjų lietuvių gretas, kadangi Bažnyčia tiesiogiai nesivadintų lenkų⁶⁰. Po ilgų diskusijų savo nuomonę išdėstęs F. Hoduras pritarė lietuvių kunigų minčiai ir pasiūlė J. Gritėną šio vyskupijos vadovu. Kaip teigia istoriografija, prieštaraujančių nebuvo⁶¹. Naujai išrinktasis vyskupas J. Gritėnas buvo gimęs Vilniuje 1884 m. Į JAV jis atvyko 1910 m. Baigė PNCC seminariją ir 1914 m. F. Hoduro buvo įšventintas į kunigus. Kunigavo įvairiose Tautinės bažnyčios parapijose Pensilvanijoje, tuo pat metu eidamas ir Seminarijos prorektorius pareigas. 1920 m. J. Gritėnas buvo paskirtas Skrantono Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios, kuri tapo pavaldi PNCC, parapijos kunigu. 1922 ir 1927 m. jis lankėsi Lietuvoje, kur tikėjosi įsteigti LKTB, tačiau dėl silpnos sveikatos šios minties turėjo atsisakyti. 1928 m. mirė difterija⁶². Su lietuvių vyskupo mirtimi žlugo ir viltys turėti stiprią, gausią atskirą Bažnyčią. Iki 1928 m. buvo sukurtos ir veikė vos trys LKTB parapijos Skrantone, Pitsburge ir Lorens (Lawrence)⁶³. Ir nors žinios apie tai, jog mėginama kurti naujas LKTB parapijas Lietuvoje pasiekdavo JAV lietuvių spaudą⁶⁴, realiai šie planai niekada nebuvo įgyvendinti dėl tikinčiųjų trūkumo. Gausiausioje ir seniausioje Amerikos LKTB parapijoje Skrantone iki 1972 m. pavyko išlaikyti lietuviškas pamaldas bei puoselėti lietuviškas tradicijas. Vis dėlto mirus kunigui M. Valadkai lietuviams vėl teko labiau šlietis prie lenkų. Iki šiandienos visi po M. Valadkos parapijoje dirbę kunigai buvo lenkų kilmės⁶⁵. Lenkiškų šaknų turi ir dabartinis kunigas Walteris Placekas. LTKB raidoje matyti dvi kryptys. Viena – siekis atsiskirti nuo lenkų. Antroji – bendradarbiavimo su Lenkų katalikų tautine bažnyčia stiprinimas⁶⁶. Be didelių diskusijų galima drąsiai tvirtinti, jog viršų paėmė pastaroji. Tačiau nuo 8 dešimtmečio tikintiesiems tai jau nebesudarė tokio didelio diskomforto,

kokį būtų sukėlę amžiaus pradžioje. Visų pirma taip atsitiko dėl to, kad ilgainiui lietuvių kalba LKTB prarado savo svarbą. Antros, trečios ir ketvirtos kartos parapijiečiai tarpusavyje bendrauja angliškai. Anglų kalba vyksta ir pamaldos, todėl lenkiška kunigo kilmė neturi jokios įtakos parapijos gyvenimui.

Nuorodos

- ¹ Dapkutė D., Lietuvių ir lenkų ryšiai emigracijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, *Oikos*, 2009, nr. 2 (8), p. 81.
- ² Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos*, 2012, nr. 2 (14), p. 43–51.
- ³ Wiczerzak J. W., *Bishop Frances Hodur*, Scranton, 1998.
- ⁴ Włodarski S., *The Origins and Growth of the Polish National Catholic Church*, Scranton, 1974.
- ⁵ Kubiak H., *The Polish National Catholic Church in the United States of America from 1897 to 1980*, Krakow, 1982.
- ⁶ Po 1820 m. prasidėjusi arių imigracija į JAV buvo susijusi su šalies pavaldumu Anglijai, po Napoleono karų prasidėjusia ekonomine krize, šalyje prasidėjusiu badu bei naujos darbo jėgos poreikiu rytinėje JAV pakrantėje.
- ⁷ Włodarski S., *min. veik.*, p. 11.
- ⁸ Brożek A., *Polish Americans 1854–1939*, Warsaw, 1995, p. 99.
- ⁹ *Ten pat*, p. 102–103.
- ¹⁰ *Ten pat*, p. 98.
- ¹¹ *Ten pat*, p. 104.
- ¹² Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3.
- ¹³ Daugiau apie PNCC parapijų steigimosi sunkumus žr.: Wolkovich-Valkavičius W., *Misunderstanding in Bridgeport, Connecticut: Polish immigrants and their Irish bishop*, *PNCC Studies*, vol. 12, 1991, p. 21–43; Wolkovich-Valkavičius W., *A glimpse at the origin of the Polish National Catholic Church in Central Falls, Rhode Island*, *PNCC Studies*, vol. 20, 1999, p. 69–86.

- ¹⁴ Włodarski S., *min. veik.*, p. 35.
- ¹⁵ Bąk B., *Short History of the Life and Struggles of Bishop F. Hodur*, Scranton, 1954, p. 64.
- ¹⁶ Gallagher J., *A Century of History*, Scranton, 1968, p. 222.
- ¹⁷ Włodarski S., *min. veik.*, p. 40.
- ¹⁸ Wiczerzak J. W., *min. veik.*, p. 70–71.
- ¹⁹ Kubiak H., *min. veik.*, p. 103.
- ²⁰ Włodarski S., *min. veik.*, p. 45.
- ²¹ *Ten pat*, p. 48.
- ²² Brożek A., *min. veik.*, p. 105.
- ²³ Włodarski S., *min. veik.*, p. 51.
- ²⁴ Kubiak H., *min. veik.*, p. 107.
- ²⁵ *The first Synod of the Polish National Catholic Church, September 6–8, 1994*, ed. by V. J. Grot-nik, Scranton, 2004 [toliau – *The first Synod...*].
- ²⁶ Włodarski S., *min. veik.*, p. 76.
- ²⁷ *Ten pat*, p. 78.
- ²⁸ *The first Synod...*
- ²⁹ Interviu su PNCC vyskupu primu Anthoniu Mikovskiu, 2013 m. balandžio 2 d., Scranton.
- ³⁰ Koliński A., The Synod of the National Church in Scranton, Pennsylvania, September 6–8, 1904, *The first Synod...*, p. 28–29.
- ³¹ Włodarski S., *min. veik.*, p. 87.
- ³² *Ten pat*, p. 88.
- ³³ *Ten pat*, p. 88.
- ³⁴ Orzell L. A., Minority within a Minority: the Polish National Catholic Church 1896–1907, *Polish American Studies*, p. 5.
- ³⁵ Zawistowski T. L., The Issue of Celibacy in the Polish National Catholic Church: an Historical and Personal Perspective, *PNCC Studies*, vol. 6, 1985, p. 27–38.
- ³⁶ Kubiak H., *min. veik.*, p. 110.
- ³⁷ *Ten pat*, p. 111.
- ³⁸ Włodarski S., *min. veik.*, p. 92.
- ³⁹ *Ten pat*, p. 94.
- ⁴⁰ Orzell L. A., *min. veik.*, p. 5.
- ⁴¹ Wiczerzak J. W., The Multiethnic Activities of an Ethnic Church: Outreaches of the Polish National Catholic Church During the Hodur era, *PNCC Studies*, vol. 2, 1981, p. 1–27.
- ⁴² Trela J., The Italian National Catholic Church, *PNCC Studies*, vol. 2, 1981, p. 31–41.
- ⁴³ Włodarski S., *min. veik.*, p. 100.
- ⁴⁴ *Ten pat*, p. 99.
- ⁴⁵ Kubiak H., *min. veik.*, p. 139.
- ⁴⁶ *Ten pat*, p. 140.
- ⁴⁷ Włodarski S., *min. veik.*, p. 118.

⁴⁸ *Ten pat*, p. 106.

⁴⁹ Šiuo metu PNCC suskirstyta į 5 vyskupijas: Bafalo – Pitsburgo, Kanados, Centro, Rytų ir Vakarų.

⁵⁰ Włodarski S., *min. veik.*, p. 112.

⁵¹ Venckus J., Lietuvių ir lenkų tautinės bažnyčios, *Laiškai lietuviams*, 1952, vol. 3.

⁵² *The Growth of a church. A Historical Documentary*, Scranton, p. 111.

⁵³ Włodarski S., *min. veik.*, p. 152.

⁵⁴ Plačiau apie tai žr.: <http://www.unionof-scranton.org>.

⁵⁵ Interviu su PNCC vyskupu primu Anthoniu Mikowskui, 2013 m. balandžio 2 d., Scranton.

⁵⁶ Tautinė bažnyčia, *Lietuviškoji enciklopedija*, Bostonas, 1964, t. 30, p. 434.

⁵⁷ *Religious Bodies*, Part 2, Washington, 1919, p. 347.

⁵⁸ *Ten pat*, p. 696.

⁵⁹ Greetings and Congratulations on this 35th Anniversary, *Lietuvių Katalikų Tautinė Bažnyčia*, Scranton, 1949, p. 174.

⁶⁰ Wiczerzak J. W., *min. veik.*, p. 20–21.

⁶¹ *Ten pat*, p. 21.

⁶² *Ten pat*.

⁶³ *Ten pat*.

⁶⁴ Ir Lietuvoj eina judėjimas už Tautišką bažnyčią, *Tiesos balsas*, 1933 03 01, nr. 2, p. 32–33.

⁶⁵ 1913–1988 *Diamond Jubilee of the Providence of God lithuanian National catholic Church Stranton, Pennsylvania*, Scranton, 1988.

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
⁶⁶ Strumickienė, I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos*, 2012, nr. 2 (14), p. 49.

Ilona STRUMICKIENĖ

Bandymai steigti „tautinę bažnyčią“ Lietuvoje

„– Šiuo tai būdu ir įsikūrė Repšių kaime Lietuvių Tautos Šventovė. Pirmąjį sekmadienį, po žaliuojančiu ąžuolu, ant kurio kaboją gražiai padarytas ir lietuviško rašto juostomis papuoštas didelis kryžius, stovėjo Arkivyskupas Steponas A. Geniotis. Jo dešinėje, apaugęs žaliuojančiais medžiais atskardis, iš kurio teka tyro ir šalto vandens šaltinis. Jo kairėje išsivingiavusi ir į rytus tekanti upė Varduva. O prieš jį nelyginant puikus kauras žaliuojanti lanka, kurioje sėdėdami žmonės klausėsi jo rimtų pamokslų – pasakoja savo laiške p. A.

– Jis vidutinio ūgio, lieknus ir nors jau pusėtinai pražilęs, bet nuo veido išrodė jaunutis, apsivilkęs juodu su rausvais apvais sutonu, jo strėnos apjuostos plačia lelijava juosta, o ant jų viršaus balta megstinė kamža ir auksinė stula ir aukso kryžius ant krutinės. Jo akys gyvos, maloni ir rimta išvaizda, teigė gilaus įspūdžio į susirinkusius žmones...“

(Jonas V. Liutas, *Po žaliuojančiu ąžuolu*)

Sąvoka „tautinė bažnyčia“ Lietuvos visuomenėje (tiek akademinėje, tiek plačiojoje) yra šiek tiek girdėta ir dažniausiai siejama

su okupacinės sovietų valdžios pastangomis silpninti Romos katalikų bažnyčią Lietuvoje. Nenuostabu, kad tokiam kontekste „tautinė bažnyčia“ vertinama neigiamai. Besidominantiems lietuvių diasporos istorija yra tekę susidurti su užuominomis apie Tautinę bažnyčią JAV. Šiuo atveju vertinimai skiriasi. Viena vertus, Tautinė bažnyčia vertinama neigiamai – kaip nesantaikos lietuvių išeivijos tarpe kurstytoja; kita vertus, prisimenama, kad šios Bažnyčios nariai, skirtingai nei Romos katalikai disponuoja savo Bažnyčios, parapijos turtu ir jiems negresia pavojus, kad jų bažnyčios bus uždarytos, parduotos, perduotos kitų etninių grupių katalikams ar netgi sugriautos.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, koks ryšys yra tarp XX a. pradžioje JAV įsteigtos Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (toliau – LTKB) ir sovietų pastangų steigti „tautinę bažnyčią“ Lietuvoje XX a. 5 dešimtmetyje. Norima iširti, ar nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (1918–1940 m.) būta bandymų steigti LTKB Lietuvoje; aprašyti sovietų pastangas kurti „tautinę bažnyčią“ Lietuvoje, atkreipiant dėmesį į tai, ar egzistuoja ryšys tarp JAV iki šiol tebeveikiančios LTKB ir sovietų kurtosios „tautinės bažnyčios“.

Kaip jau minėta, istoriografijoje „tautinės bažnyčios“ pavadinimas dažniausiai siejamas su sovietų pastangomis menkinti Romos katalikų bažnyčios įtaką Lietuvoje. Daugiausiai šią temą nagrinėjęs yra istorikas Arūnas Streikus². Apie sovietinės valdžios projektuotas „tautinės bažnyčias“ Sovietų kontroliuotose teritorijose užsimena ir istorikė Regina Laukaitytė³. Mindaugas Bloznelis knygoje apie Lietuvių Frontą mini kunigą Juozą Stankūną, kurį sovietų saugumas verbavo steigti „tautinę bažnyčią“⁴. Panaši informacija minima ir „Anykštėnų biografijų žinyne“⁵. Kitas kunigas, kurį sovietų saugumas bandė įtraukti į „tautinės bažnyčios“ projekto įgyvendinimą – Vladas Simaška, minimas Kauno arkivyskupijos tinklalapyje⁶. Pastebėtina, kad paminėtieji autoriai ir jų darbai „tautinę bažnyčią“ aiškina kaip vieną iš okupacinės valdžios priemonių Romos katalikų bažnyčiai Lietuvoje silpninti. Sovietų kurtoji „tautinė bažnyčia“ neinterpretuojama bendrame Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios raidos ir istorijos kontekste. Negausūs, kitų tyrėjų dar neišnaudoti archyviniai šaltiniai iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA)⁷ bei Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo (KAKA) sudaro galimybes svarstyti apie LTKB ir sovietinės „tautinės bažnyčios“ sąsajas, panašumus ir skirtumus. Deja, šio teksto autorei nebuvo prieinami Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios archyvai⁸.

Jei „tautinės bažnyčios“ steigimo pastangos sovietmečiu yra sulaukusios istorikų, publicistų dėmesio, tai bandymais steigti LTKB nepriklausomoje Lietuvoje istorikai iki šiol nėra domėjęsi. Lenkų tautinės katalikų bažnyčios istorijos tyrimuose keletu eilučių užsimenama, kad Jonas Gritėnas, tapęs vyskupu, Lenkų tautinės katalikų bažnyčios pavyzdžiu ėmėsi iniciatyvos LTKB steigti Lietuvoje⁹.

Straipsniai periodinėje spaudoje, negausūs memuarai ir archyviniai dokumentai padeda rekonstruoti bandymus steigti LTKB Lietuvoje, taip pat atskleisti Lietuvos visuomenės požiūrį į šią religinę organizaciją.

Straipsnis parengtas pasitelkus aprašomąjį, teksto analizės ir interpretacijos bei mokslinės literatūros sisteminimo metodus.

Bandymai steigti LTKB nepriklausomoje Lietuvoje

Kiekvienai organizacijai, taip pat ir religinei, būdingas noras augti, didėti ir plėstis. Nuožmios konkurencijos sąlygomis plėtra gali lemti klestėjimą arba bent užtikrinti išlikimą. Šie verslo organizacijoms būdingi raidos dėsniai gali būti taikomi ir interpretuojant LTKB istoriją. Nepaisant to, kad LTKB susikūrimas lietuvių išeivijoje XX a. pradžioje sukėlė nemažus neramumus ir šios bažnyčios skleidžiamos idėjos pasirodė primtinės ne vienai JAV lietuvių parapijai, vis dėlto LTKB bendrame JAV lietuvių religinių bendruomenių kontekste sudarė mažumą. Nenuostabu, kad LTKB vadovai ieškojo galimybių šios bažnyčios plėtrai. Turėdami Lenkų tautinės katalikų bažnyčios plėtros Lenkijoje pavyzdį, LTKB vadovai savo žvilgsnius nukreipė į Lietuvą.

Žvelgiant retrospektyviai, LTKB įsistigimu Lietuvoje buvo suinteresuotos dvi nehomogeniškos grupės. Viena jų – LTKB¹⁰ vadovai. Kita gi – kairiųjų, liberalių ar laisvamaniškų pažiūrų asmenys Lietuvoje, kritikavę Romos katalikų bažnyčios konservatyvumą, didžiulę įtaką Lietuvos visuomenei, kišimąsi į politiką¹¹. Nors ir veikdamos ta pačia kryptimi, šios grupės siekė skirtingų tikslų. Jei LTKB Lietuvoje matė galimybę sustiprinti savąsias pozicijas, užtikrinti šios religinės bendruomenės plėtrą bei tęstinumą, tai Tautinės bažnyčios idėja susižavėjusiems Lietuvos kairiesiems, liberalams (ir tautininkams), laisvamaniams rūpėjo Romos katalikų bažnyčios įtakos Lietuvos visuomenei silpnėjimas, spartesnė visuomenės sekuliarizacija ir modernėjimas. Tautinė bažnyčia galėjo jiems būti viena iš priemonių siekiant šių tikslų.

Svečiai iš Amerikos

Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios nariai, kaip ir kiti emigrantai iš Lietuvos, palaikė ryšius su savo tėvyne, šeimų nariais, giminaičiais, draugais. Juos taip pat kankino tėvynės ilgesys, jiems rūpėjo, kaip klostosi nepriklausomos Lietuvos gyvenimas. LTKB nariai susirašinėjo su artimaisiais Lietuvoje, siuntė jiems pinigus, lankė juos. Šiame asmeninio bendravimo su Lietuva kontekste galima įžvelgti ir pastangas skleisti LTKB idėjas, o eventualiai – ir įsteigti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią.

Pastebėtina, kad daugiausia informacijos šaltiniuose galima rasti apie LTKB vadovų vizitus Lietuvoje, o eilinių kunigų ar šiaip LTKB prijauniančių asmenų vizitai dažnai likdavo nepastebėti ar bent jau nesulaukdavo Lietuvos periodinės spaudos dėmesio.

LTKB istorijos „aukso amžius“ visapusiškai siejamas su kunigo, vėliau vyskupo Jono Gritėno asmeniu, 1919–1928 m. aktyviai veikusiu LTKB¹². Jis XX a. 3 dešimtmetyje (iki mirties 1928 m. pabaigoje) porą kartų lankėsi Lietuvoje, čia zonuodamas galimybes pradėti LTKB veiklą. 1922 m. „Lietuvos žinios“ pranešė, kad: „**Lietuvių Tautinės Bažnyčios kunigas** [išryškinta šaltinyje – I. S.] Gritėnas atvažiavo iš Amerikos Lietuvon ir žada čionai spausdinti lietuviškai išverstas bažnytines knygas“¹³. Nesant galimybių susipažinti su LTKB archyvu, galima tik spėlioti, ar 1922 m. vizito metu J. Gritėnas rūpinosi tik „Cicelių“ leidybos reikalais, ar turėjo ir didesnių tikslų – aiškintis galimybes Lietuvos visuomenę supažindinti su LTKB ir ją įsteigti Lietuvoje. Akivaizdūs šio vizito rezultatai – Kaune išleista J. Gritėno parengta knygelė „Ciceliai“¹⁴, taip pat užmegzti ryšiai su laikraščio „Lietuvos žinios“¹⁵, „Varpo“ spaustuvės aplinka. Pirmojo vizito metu užmegzti kontaktai lėmė tai, kad „Lietuvos žinios“ paskelbė Lietuvoje bene daugiausiai palankių publikacijų apie LTKB. Pirmasis J. Gritėno vizitas į Lietuvą užtikrino tai, kad Lietuvos visuomenė buvo

nuolat supažindinama su pagrindinėmis LTKB idėjomis ir svarbiausiais šios JAV religinės organizacijos įvykiais.

Lietuviai išeiviai domėjosi įvykiais Lietuvoje, kruopščiai juos sekė ir vertino. Ne išimtis ir LTKB atstovai. 1926 m. gruodžio perversmas ir po jo įsigalėjęs tautininkų valdymas taip pat neliko jų nepastebėti. Galima daryti prielaidą, kad tautininkų atėjimą į valdžią, taip pat išryškėjusią tautininkų ir krikščionių demokratų priešpriešą LTKB atstovai sutiko su viltimi, kad pasikeitusi politinė situacija gali būti gera proga LTKB Lietuvoje įsteigti. Šiame kontekste gali būti paaiškinamas ir antrasis jau LTKB vyskupo J. Gritėno vizitas į Lietuvą 1927 m. vasario – kovo mėnesiais. Kaip rašė „Trimitas“, „Vyskupo kelionės tikslas į Lietuvą yra patirti, kiek pribrendęs lietuvių visuomenė klausimas lietuvių katalikų tautinei bažnyčiai steigti Lietuvoje“¹⁶. Iš publikacijų Lietuvos spaudoje galima susidaryti vaizdą, kad LTKB vadovai tikėjosi valdžios palankumo steigiant šią religinę organizaciją Lietuvoje. Antrojo vizito metu J. Gritėnas „aplankė Valstybės prezidentą ir keletą žymesnių visuomenės veikėjų“¹⁷. Lietuvos darbo federacijos savaitraštis „Darbininkas“ piktinosi, kad „Visoje Amerikoje pagarsėjusį žuliką kai kurie Kauno veikėjai iškilmingai priiminėjo, reklamavo, iškilmingai paminėjo ir išlydėjo atgal į Ameriką, garbindami jį vyskupo vardu“¹⁸.

Porą savaitių trukusio vizito metu J. Gritėnas buvo suplanavęs ne tik susitikti su Lietuvos valdančiuoju elitu, bet ir skleisti informaciją apie LTKB plėtrą bei ieškoti kadrų LTKB Jungtinėje Amerikos Valstijose, o eventualiai ir Lietuvoje¹⁹.

Plėsdamas LTKB Lietuvoje palankių asmenų ir organizacijų tinklą, J. Gritėnas iš Skrantono atvežė netgi piniginę auką statomiems Lietuvos šaulių sąjungos namams. Apie tai „Trimitas“ rašė: „Iš Amerikos atvykęs lietuvių tautinės kat. Bažnyčios vyskupas J. Gritėnas įteikė L. Š. Sąjungai jos namų

reikalams 403 litus, surinktus Skrantono parapijos lietuvių tarpe. Už šią auką L. Š. S-gos vadovybė brangiam amerikiečiui taria nuosirdžią padėką²⁰. Minėtoji auka prisidėjo prie to, kad „Trimitas“, kaip ir „Lietuvos žinios“, tapo LTKB simpatiku. Šio žurnalo puslapiuose galima rasti nemažai informacijos apie LTKB, o ypač apie vyskupą J. Gritėną.

Jei lygintume 1922 ir 1927 m. J. Gritėno vizitus į Lietuvą, pastebėtume, kad 1927 m. su LTKB atstovu susitiko jau ne opozicinių partijų atstovai (kaip 1922 m. – valstiečiai liaudininkai), bet valdančiosios politinės jėgos vadovai ir net pats prezidentas. Galėtume konstatuoti, kad 1927 m. buvo pagausintos LTKB simpatikų gretos, su LTKB idėjomis supažindintas Lietuvos valdantysis elitas, pagerintas Lietuvos visuomenės informavimas, užverbuota kadru²¹.

Tai interpretuodamos „Naujos Šiaulių naujienos“ 1927 m. kovo 27 d. numeryje netgi paskelbė, kad „Lietuvoje steigiamą Tautinę bažnyčią“²². Vis dėlto galėtume sakyti, kad ši antraštė buvo per ankstyva – tai buvo tik dirvos LTKB sėklai paieškos. Ši religinė organizacija Lietuvoje neturėjo nei pakankamo skaičiaus tikinčiųjų, nei jų sielovada galinčių pasirūpinti dvasininkų. Pastarųjų problemą turėjo išspręsti JAV veikusi LTKB. 1928 m. „Lietuvos žinios“ rašė, kad „Vyskupas Gritėnas rengia keletą kunigų atleisti į Lietuvą“²³.

Ankstyva vyskupo J. Gritėno mirtis 1928 m. pabaigoje buvo stiprus smūgis iškiliais dvasininkais ir taip negarsėjusiai LTKB. Buvo sutrikdytas sistemingas darbas rengiantis Lietuvoje įsteigti šią religinę organizaciją. Kita vertus, J. Gritėno mirtis siek akseleravo pastangas Lietuvoje pradėti Tautinės bažnyčios darbą. Štai 1929 m. balandžio 12 d. „Lietuvos žinios“ rašė: „Lietuvių Tautinės Katalikų Bažnyčios pamaldos bus sekmadienį Mickevičiaus g-vė 3 nr. Mišios bus laikomos už lietuvių tautinės katalikų bažnyčios vyskupą Joną Gritėną, neseniai

mirusį Amerikoje. Mišios ir pamaldos lietuvių kalba. Pradžia 10.30“²⁴. Tačiau vienų ar kelių mišių aukojimo negalima tapatinti su LTKB įsteigimu.

J. Gritėno pradėtą darbą pratęsė LTKB vyskupu skelbėsis Ksaveras Žukauskas, taip pat J. Gritėno mokiniai. K. Žukauskas 1929 m. gegužės 21 d. laišku įgaliojo kunigą Aleksandrą Chaleckį rūpintis LTKB reikalais Lietuvoje: „vesti ir tvarkyti tos Bažnyčios reikalus, organizuoti kunigus ir parapijas“²⁵. 1929 m. LTKB kunigu tapęs gydytojas J. J. Zėtrus (a. a. J. Gritėno mokinytis) „pasižadėjo visomis išgalėmis dirbti, kad Lietuvoje greitai laiku įsisteigtų tautinė bažnyčia“²⁶.

Po Kauno metropolijos skundo Vidaus reikalų ministerijai dėl A. Chaleckio veiklos apie tolimesnius šio asmens veiksmus LTKB labui duomenų rasti nepavyko. Kunigas Zėtrus (Zėtas, Zitas) vėliau minimas bandymų steigti Tautinę bažnyčią Rokiškio apylinkėse kontekste²⁷.

1937 m. vasarą Lietuvoje lankėsi dar vienas LTKB atstovas – Steponas Geniotis (LTKB atšakos, pasisakiusios prieš bendradarbiavimą su Lenkų tautine katalikų bažnyčia, vadovas). „Diena“ gana kukliai pranešė: „Iš Amerikos atvyksta Nepriklausomų katalikų arkivyskupas S. A. Geniotis. Jis nori atlankyti savo tėvus, gimines ir tuo pačiu žymesnes Lietuvos istorines vie[las]“²⁸. S. Geniočio vizitas negailint pagyrų gana išsamiai aprašytas kun. Jono V. Liuto parengtoje knygoje „Po žaliuojančiu ąžuolu. J. E. Ark. Stepono A. Geniočio regėjimai, išpūdžiai ir patyrimai Lietuvoje“²⁹. Pats S. Geniotis kelionę į Lietuvą apibūdino taip: „Apie mano į Lietuvą atvykimą rašė Amerikos lietuvių dienraščiai ir savaitraščiai, pats rašiau į tėviškę ir jiems pranešiau – man į Lietuvą atvykus Kauno dienraščiai irgi plačiai rašė, todėl – sako jis – man atvykus į tėviškę ne tik Žemaitijoje, bet ir visoj Lietuvoj jau buvo pasklidusios žinios apie atvykimą ir dėl to, nuo pat pirmosios dienos mano atvykimo į Repšius buvo jaučiamas didelis

susidomėjimas; žmonės lankytojai prašė ir net reikalavo leisti jiems susirinkti, jie prašė pamaldų, pamokslų...“³⁰. S. Geniotis kelionės į Lietuvą metu daugiausia laiko ir energijos skyrė savo gimtųjų apylinkių žmonėms (Repšių kaime, Sedoje netoli Mažeikių) bei tuometinei Lietuvos sostinei – Kaunui. Pasak S. Geniočio, Repšiuose buvo įsteigta LTKB parapija³¹, o Kaune vyko susitikimai su „Lietuvos aidu“, „Jaunosios kartos“, „Lietuvos žinių“ redaktorais ar šių leidinių atstovais, taip pat susitikta su švietimo, vidaus reikalų ministrais, su kuriais kalbėta lietuvių tautinės katalikų bažnyčios legalizavimo klausimais. Šiuo reikalu, net labai pasigirti mėgęs, S. Geniotis jokių pažadų neišgirdo.³² Skirtingai nei kiti LTKB legatai, S. Geniotis kelionės po Lietuvą metu neapsiribojo susitikimais su žymiais Lietuvos visuomenės veikėjais ir LTKB idėjų sklaida, bet pabandė užmegzti kontaktus ir su kitomis Lietuvos religinėmis bendruomenėmis (stačiatikiais). Pasak „Lietuvos žinių“, „Geniotis projektavo sudaryti lojalių tikybų vienybę, kovoti už taiką, sugyvenimą ir žmoniškumą, paremtą žmogaus teisėmis, laisvėmis ir teisėtumu“³³. Į stačiatikių ir tautinių katalikų bendradarbiavimą buvo norima įtraukti ir Lietuvos marijavitus³⁴. Apie tolimesnį šios S. Geniočio iniciatyvos likimą žinių rasti nepavyko.

Žvelgiant retrospektyviai galima pastebėti, kad LTKB steigimo Lietuvoje geografinė plati. Be abejo, LTKB vadovams norėjosi aktyvią bendruomenę suorganizuoti Kaune, tačiau dėl stiprių Romos katalikų bažnyčios pozicijų šį sumanymą buvo sunku realizuoti. Periferija galbūt buvo palankesnė terpė LTKB idėjų sklaidai. Atvykę aplankyti tėvų ar giminaičių LTKB atstovai pirmiausia savo artimiesiems, pažįstamiems skleidė Lietuvoje neįprastos religinės organizacijos idėjas. Štai J. Gritėnas vyko į savo tėviškę Kėdainių, S. Geniotis – Mažeikių apylinkėse³⁵.

Aptariant bandymus LTKB steigti Lietuvoje minėtinas Rokiškio atvejis. Yra duomenų,

kad LTKB idėjos čia skleistos nuo 1925 m. Rokiškyje kelionių į Lietuvą metu lankėsi ne vienas LTKB atstovas – J. Gritėnas, K. Žukauskas, J. Zitas ir Urbaitis, S. Geniotis, Gylis³⁶. Tas faktas, kad Rokiškyje lankėsi ir J. Gritėnas, ir S. Geniotis, liudija, kad šios apylinkės patyrė abiejų LTKB atšakų³⁷ įtaką. Ne veltui 1938 m. „Sekmadienis“ šaipėsi: „Nemanykit, kad kriviai ir krivaičiai buvo tik Gedimino laikais. Rokiškio apylinkėje jų yra ir dabar. Tai: „Lietuvių Tautinės Bažnyčios“ kunigai. [...] Amerikoje jie vadinosi krivičiais, bet čia kol kas šio vardo nevartoja – kunigais vadina si“³⁸. Kriviai ir krivaičiai – Čikagoje veikusios LTKB atšakos ypatybė.

Apibendrinant pasakytina, kad XX a. 3–4 dešimtmetyje LTKB bandė įsitvirtinti Lietuvoje. Tuo tikslu čia lankėsi šios JAV veikusios religinės bendruomenės vadovai ir kunigai, kurie įvairiose Lietuvos vietose ieškojo LTKB palankios terpės. Lietuvos spaudoje nuolat pasirodydavo informacijos apie LTKB, buvo galima įsigyti šios religinės organizacijos spaudos³⁹. Nors nagrinėjamu laikotarpiu skirtingose Lietuvos vietose ne kartą vyko Tautinės bažnyčios pamaldos, bandyta steigti LTKB parapijas, tačiau ši religinė organizacija Lietuvoje nesugebėjo išplėtoti sistemingos veiklos ir netgi nebandė jos legalizuoti⁴⁰.

Dažnu atveju nagrinėjant Lietuvos valstybės ir visuomenės raidą pastebima, kad 1940 m. sovietinė okupacija sutrukdė jos natūralius procesus. Galima svarstyti – jei ne sovietinė okupacija, gal lietuvių tautinei katalikų bažnyčiai būtų pavykę išplėsti veiklą Lietuvoje? Tačiau turint omenyje tą faktą, kad XX a. 4 dešimtmetyje LTKB Jungtinėse Amerikos Valstijose jau išgyveno sąstingį ir smukimą, galima abejoti, ar šiai religinei bendruomenei būtų pavykę įsitvirtinti Lietuvoje. Kita vertus, sovietinė okupacija lėmė tai, kad Lietuvoje XX a. 5 dešimtmečio antroje pusėje buvo bandoma įsteigti sovietinę „tautinę bažnyčią“ (apie tai rašoma kitame šio straipsnio skyriuje).

„Tautinės bažnyčios“ simpatikai ir kritikai

Nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos spaudoje galima rasti nemažai informacijos ir apie LTKB, ir apie Tautinę bažnyčią apskritai. Jos didžioji dauguma pateikiama skyriuose apie užjūrio lietuvius ar įvairias Lietuvos marginalijas. Tekstų, kuriuose Tautinės bažnyčios tema būtų svarstoma rimtai – vos keletas. Vis dėlto, iš žinučių spaudoje, negausių publicistinių ir poleminių tekstų galima susidaryti vaizdą, kas simpatizavo LTKB ar apskritai Tautinės bažnyčios idėjai, o kas – buvo nuožmūs LTKB kritikai. Tautinės bažnyčios simpatikų ir oponentų apibūdinimas gali iš dalies atsakyti į klausimą, kodėl pastangų Lietuvoje įsteigti LTKB nevainikavo sėkmė.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, Tautinės bažnyčios simpatikai – nehomogeniška grupė. Jai galėtume priskirti ir išsilavinusius, gana aukštą padėtį visuomenėje užimančius asmenis, ir menko išsilavinimo žmones, lengvai pasiduodančius gerų oratorių įtakai. Tarp jų rastume ir skirtingų politinių ar ideologinių pažiūrų žmones (ir valstiečius liaudininkus, ir šaulius, ir tautininkus bei laisvamanius⁴¹).

Kaip jau buvo minėta, nuo 1922 m. J. Gritėno vizito valstiečių liaudininkų „Lietuvos žinios“ tapo daugiausiai informacijos apie LTKB skelbiančiu leidiniu Lietuvoje. Ši informacija leidžia susidaryti vaizdą, kaip „Lietuvos žinios“ vertino Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią.

1922 m. pabaigoje „Lietuvos žiniose“ buvo išspausdinta J. Gritėno parengtos knygos „Ciceliai“ recenzija. Nors šios knygelės recenzentas matė Romos katalikų bažnyčios įtakos Lietuvos visuomenei silpnėjimo ženklų, tačiau LTKB įsikūrimo Lietuvoje perspektyvas vertino gana atsargiai: „[N]ors Lenkijoje, ypač gi Čekijoje, tos rūšies bažnyčia [Tautinė bažnyčia – I. S.] turi jau gana daug pasekėjų, bet pranašaut apie jos pasisekimą Lietuvoj dar bus

per anksti“⁴². „Cicelių“ recenzentas į LTKB atsiradimą žvelgė platesniame naujų religinių bendruomenių radimosi kontekste. Jis klausė: „Ar neiname į naują tikybinių eksperimentų erą? Modernizuota katalikybė, mariavizmas, D. Šidlausko tikyba, tolstojiniai, neprigulmingieji, betikybieniai (dr. J. Šliūpas)“⁴³. 1926 m. „Lietuvos žinios“ savo skaitytojams pristatė kitą J. Gritėno išleistą knygėlę „Kristus ir Bažnyčia“. Tiesa, knygėlė turi prierasą „parašė V. F. H.“. Už šio akronimo, be abejo, slėpėsi jos autorius – Lenkų tautinės katalikų bažnyčios vyskupas Franciszekas Hoduras. „Lietuvos žinios“ šio fakto niekaip nepaaiškino, tik pastebėjo, kad pristatomoje knygėlėje „įvairūs krikščionybės istorijos faktai jo [J. Gritėno – I. S.] nušviesti kitaip, kaip kad juos aiškina Romos kuras, t. y. teisingiau. Knygelę pravartu rekomenduoti tikintiesiems pasiskaityti“⁴⁴. „Lietuvos žinios“ džiaugėsi LTKB sėkmėmis JAV, liūdėjo mirus J. Gritėnui ir rūpinosi dėl LTKB steigimo Lietuvoje aplinkybių⁴⁵.

Kaip jau rašyta, nuo antrojo J. Gritėno apsilankymo Lietuvoje užsimezgė draugiški santykiai tarp Lietuvos šaulių ir LTKB. Nenuostabu, kad „Trimite“ pasirodė ne vienas straipsnis apie Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią ir ypač jos vyskupą J. Gritėną⁴⁶. Šiame leidinyje spausdinama informacija gali būti apibūdinta kaip neutrali. Čia pateikiami faktai iš LTKB veiklos ir istorijos. Tiesioginių raginimų Lietuvoje steigti Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią „Trimite“ nerasime. Vis dėlto toks neutralus „Trimito“ tonas bei nuolatinis dėmesys LTKB leidžia šį leidinį (ir jo aplinką) priskirti prie LTKB simpatikų.

Neutralaus turinio žinučių apie Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią galima rasti ir kituose Lietuvos periodiniuose leidiniuose, kaip antai nepriklausoma save vadinusioje „Dienoje“ ar liberalios pakraipos „Dienos naujienose“, tačiau negalima pasakyti, kad šie leidiniai rodė LTKB nuolatinį dėmesį.

Iš Lietuvių tautinei katalikų bažnyčiai simpatizavusiuose leidiniuose pasirodžiusių publikacijų akivaizdu, kad Lietuvos visuomenė buvo gana menkai informuota apie LTKB, ir tai atvėrė kelią šios religinės bendruomenės kritikams.

LTKB oponentai – katalikiška (Romos katalikų) spauda („Šaltinis“, „Darbininkas“, „Rytas“, „XX amžius“) ir jos bendradarbiai. Rasti oficialios Lietuvos Romos Katalikų Bažnyčios vadovybės nuomonės apie Lietuvių tautinę katalikų bažnyčią nepavyko. Kauno metropolija pasisakė tik dėl atskirų su LTKB siejamų kunigų (A. Chaleckio ir Zigmo Viparto)⁴⁷. Tarp Jono Matuso 1927 m. pristatytų „Penkių žinotinesnių naujųjų laikų sektų“ (baptistų, adventistų, biblistų, metodistų ir saljutistų) Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia neminima⁴⁸. 1933 m. Kauno metropolijos kurijos organizuotose dekanatinių kunigų konferencijose buvo svarstomas ir sektų klausimas, tačiau neaišku, ar jose buvo nagrinėjama Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia⁴⁹.

Tautinės bažnyčios simpatikų publikacijose galima aiškiai išskirti ideologinį, partinį aspektą, o jos kritikų ideologinė, partinė priklausomybė nebuvo svarbi.

Lietuvos katalikiškoje spaudoje informacijos apie LTKB pagausėjo po 1927 m. antrojo J. Gritėno vizito į Lietuvą. Praėjus beveik dviem mėnesiams po LTKB vyskupo apsilankymo, „Šaltinis“ išspausdino straipsnį „Faktai apie „vyskupą“ Joną Gritėną“, kuriame Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios diskreditavimui pasitelkė informaciją apie šios religinės bendruomenės ryšius su Lenkų tautine katalikų bažnyčia. „Šaltinyje“ skaitome: „Amerikos lietuviai jau apsižiūrėjo, kad Gritėno taip vadinamoji „tautinė bažnyčia“ yra *lenkų agentūra* [išskirta šaltinyje – I. S.]“⁵⁰. Panaši nuomonė pakartota ir vėlesnėse publikacijose⁵¹. Tarpukario Lietuvoje skambant šūkiams „mes be Vilniaus nenurimsim“ informacija apie glaudžius LTKB ryšius su

Lenkų tautine katalikų bažnyčia buvo svarbus argumentas siekiant Lietuvos visuomenės akyse diskredituoti LTKB.

Katalikiškoji spauda ne tik griovė pasitikėjimą LTKB kaip institucija, bet ir vertė abejoti su šia religine bendruomene susijusių asmenų reputacija. Kliuvo „tautiniams katalikams“, arba „nezaliežninkams“, tiek Amerikoje, tiek Lietuvoje. „Darbininkas“ J. Gritėną pavadino „apgaviku“, „žuliku“, „paprastu kaimo bernu, turinčiu gana tamsią praeitį“⁵² ir informavo, kad Z. Vipartas „tikrai nėra kunigas ir tik tokiu prisimetęs“, „tarnauja pas kokį tai rusą ir iš jo gavo „šventimus““⁵³. „Šaltinio“ redakcija net kreipėsi į Kauno metropolito kanceliją, prašydama paaiškinti, kas esąs Z. Vipartas, o atsakymą, kad jis esąs „žinomas apgavikas“, mielai išspausdino savo leidinio puslapiuose⁵⁴. S. Geniotį „Šaltinis“ apibūdino kaip mažamokslį, kuris Amerikos lietuviams pridaręs „visokių nesusipratimų“⁵⁵. „XX amžius“ informavo savo skaitytojus apie tai, kad „nezaliežninkų“ arkivyskupas S. Geniotis buvo nuteistas „už netvarkų elgesį esant neblaiviam stovyje. Taip pat negalėjo užstatyti 1000 dolerių baundsą“⁵⁶.

LTKB idėjomis Lietuvoje susižavėjusius asmenis bandyta diskredituoti paviešinant ne pačius šviesiausius jų biografijų faktus. Kaip pavyzdį galima imti informaciją apie „nezaliežninkų“, „sektantų agentą“, kuris Bar-diškiuose (Pakruojo apylinkėse) „nori įsteigti tautinę bažnyčią“. „Šaltinis“ šį žmogų apibūdino taip: „Jis ejęs aukštuosius mokslus, vedė žmoną, kuri gimus sūneliui, mirė. Po kiek laiko jis užsimanęs tapti kunigu, išsirūpinęs leidimą įstojo į Telšių dvas. seminariją. Bet iš čia už simpatiją klaidingoms idėjoms buvo pašalintas. Dabar jis gyvena pas brolius Bar-diškiuose ir verčiasi tų idėjų platinimu“⁵⁷.

1932 m. katalikiškas „Rytas“ pirmajame puslapyje išspausdinęs straipsnį „Tautinės bažnyčios reikalingumas ar kas kita“⁵⁸ Lietuvos viešojoje erdvėje inicijavo diskusiją apie „tautinę bažnyčią“. Į polemiką įsitraukė „Vairas“, „Lietuvos aidas“ ir „Vienybė“⁵⁹.

Reflektuodamas Lietuvos viešojoje erdvėje vis išskylančią Tautinės bažnyčios idėją, „Rytas“ pabandė demaskuoti šios idėjos skleidėjus bei jų motyvus. „Ryto“ apžvalgininkas išskyrė tris grupes asmenų, kurie propagavo Tautinės bažnyčios idėją. Pirmiausia minima laisvamanių spauda, vėliau politinių tikslų siekiantys agitatoriai už Tautinę bažnyčią ir galiausiai nuo Romos katalikų bažnyčios atsimetę renegatai. Įdomiausia šioje schemoje antroji asmenų grupė. „Ryte“ skaitome: „Gali būti ir kitokių motyvų, daugiau politinio pobūdžio, valstybės reikalų skraiste pridengiamų. Juk dar neseniai „Liet. atgimimo dr-jos“ susirinkime vienas inžinierius įrodinėjo, kad tautos vienybė esanti galima realizuoti tik tai su tautinės bažnyčios pagelba. Tas reiškiny yra tuo charakteringas, kad tautinės bažnyčios idėja valstybių gyvenime dažniausiai atsiranda tuomet, kai pati valstybė ima rodyti neslepiamų tendencijų į neribotą absoliutizmą, kone reikalavimą ją dievinti, ir toji tendencija valstybėse reiškiasi visumet, nesvarbu kuriuo vardu ar forma tas valstybės absoliutizmas kiekvieną istorinį laikotarpį prisidengia. Senovės cezarizmas, XVIII šimt. absoliutinis monarchizmas, moderniškoji proletariato ar fašizmo diktatūra – visos šios absoliutizmo formos siekia visiško, dvasiško ir kūniško žmogaus užvaldymo, užtat ir negali pakęsti šalia savęs <<neklusnios>>, nepriklausomos Bažnyčios“⁶⁰. Ši ištrauka, be abejo, liudijo sustiprėjusią įtampą tarp valdančiųjų sluoksnių ir Romos katalikų bažnyčios Lietuvoje.

Inicialais D. Pr. pasirašęs asmuo „Vaire“ paskelbtame straipsnyje „Tautinė bažnyčia ir jos priežastys“ ėmėsi diskutuoti su „Ryte“ išsakytomis mintimis. D. Pr. atkreipė dėmesį į tai, kad dėl ypač mažo laisvamanių skaičiaus jų propaganda dėl Tautinės bažnyčios reikalingumo „būtų buvęs balsas, šaukiąs tyruose“. Sukritikuotos ir mintys apie valstybės ir „nepriklausomos bažnyčios“ bei renegatų ir Tautinės bažnyčios ryšius. D. Pr. nuomone,

Tautinės bažnyčios reikalingumo mintis plaukianti iš Romos katalikų bažnyčios Lietuvoje politikos ir praktikos: „[...] kai tik katalikų Bažnyčia nustos tarnavusi vienai partijai; kai tik partijos žmonių vedama, ji nustos ranką kėlusi prieš kilniausių Lietuvos sūnų sukurtą valstybę bei jos vyresnybę, tuoj visai atpuls net tautinės bažnyčios mintis“⁶¹. Šią nuomonę galėtume vertinti kaip savotišką šantažą – kol Romos katalikų bažnyčia priešinasi Lietuvos valdžios politikai, valdančiųjų sluoksniuose gali būti pritariama Tautinės bažnyčios idėjai ir bandymams ją realizuoti. Ši publikacija taip pat liudija, kad Tautinės bažnyčios idėja tam tikrų visuomenės sluoksnių buvo specialiai eskaluojama.

Katalikų ir tautininkų polemiką spaudoje gana taikliai apibūdina A. Griškaus „Vienybėje“ 1932 m. rugsėjį išspausdinto straipsnio mintis: „Mes esame tos nuomonės, kad nėra Lietuvoje nei vieno rimto žmogaus – tautininko ar kr. demokrato, kurie į Tautinės Bažnyčios kūrimo reikalingumą kitaip žiūrėtų, kaip į nesąmonę. Ir jeigu vis dėlto atsiranda žmonių, kurie apie tai kalba ir rašo, tai jų visai negalime laikyti rimtais žmonėmis ir manyti, kad jie patys tikėtų į tai, ką kalba ir rašo apie Tautinę Bažnyčią“⁶².

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors Tautinės bažnyčios idėja Lietuvos viešojoje erdvėje buvo eskaluojama, tačiau realaus palaikymo Lietuvos visuomenėje ji neturėjo. Nepaisant šios aplinkybės, Romos katalikai atidžiai sekė LTKB žingsnius ir ėmėsi veiksmų, kad LTKB negalėtų įsitvirtinti Lietuvoje.

Sovietų bandymai steigti „tautinę bažnyčią“ okupuotoje Lietuvoje

1940 m. prasidėjusi sovietinė okupacija daugeliui metų nutraukė ryšius tarp Lietuvos ir išeivijos – stalinizmo laikotarpiu praktiškai nevyko net komunikacija laiškais, o ką jau bekalbėti apie keliones. Nutrūko ryšiai

ir tarp LTKB JAV bei jos simpatikų Lietuvoje. Nepaisant šios aplinkybės, Lietuvoje sovietiniu laikotarpiu buvo bandoma įsteigti „tautinę bažnyčią“. Tik šiuo atveju „tautinę bažnyčią“ *kūrė* sovietų okupacinė valdžia. Tai buvo viena iš priemonių, kurią lygiagrečiai su kitomis sovietų valdžia bandė taikyti siekdama susilpninti Romos katalikų bažnyčią bei jos ryšius su Vatikanu Lietuvoje ir kitose okupuotose teritorijose.

Viena iš socialistinės, komunistinės ideologijos savybių – ateizmas. Po bolševikinio perversmo ši ideologija pradėta įgyvendinti Rusijoje, vėliau Sovietų Sąjungoje. Vis dėlto per daugelį šimtmečių žmonių sąmonėje, kultūroje įsitvirtinusias įvairias religines nuostatas ir apraiškas nebuvo lengva net ir brutaliausiomis priemonėmis panaikinti, todėl pradinio *religinių prietarų išrovimo* etapu buvo apsiribota religinių bendruomenių kontrole, jų lojalumo sovietinei sistemai užtikrinimu. Rusijos stačiatikių bažnyčios atveju šių tikslų pasiekti pavyko, su unitais ir Romos katalikais sekė sunkiau. Sovietus ypač erzino tas faktas, kad Romos katalikų bažnyčios dvasinė ir administracinė vadovybė buvo jiems nepasiekiamą, o tai vertė suvokti, kad Sovietų Sąjungos teritorijoje veikusiai Katalikų bažnyčiai nebus lengva primesti sovietinio režimo valią⁶³.

Antrasis pasaulinis karas kuriam laikui atitraukė Sovietų Sąjungos dėmesį nuo antireliginės, antibažnytinės veiklos, tačiau po 1945 m. pradžioje įvykusios Jaltos konferencijos, kurioje buvo sustiprintos Sovietų Sąjungos pozicijos Raudonosios Armijos kontroliuotose teritorijose, vėl išryškėjo sovietų valdžios priešiskumas Vatikanui ir Romos katalikų bažnyčiai. Juolab, kad karo pabaigoje Vatikanas ne kartą išreiškė susirūpinimą dėl komunizmo plėtos Vidurio ir Rytų Europoje⁶⁴. Sovietams norint įsitvirtinti šioje regione buvo būtina susilpninti Katalikų Bažnyčios pozicijas. Siekdama šio tikslo sovietinė valdžia ėmėsi įvairių priemonių.

Stipri Romos katalikų bažnyčios įtaka Lietuvos visuomenei lėmė tai, kad nurimus karo veiksams, čia taip pat imtasi ateizmo propagandos bei įvairių veiksmų silpninant Katalikų bažnyčią. Tokio tikslo siekta bandant sukurti konkurenciją šiai religinei institucijai. Lietuvoje bandyta sustiprinti Stačiatikių bažnyčią, svarstytos galimybės atgaivinti senkatalikių judėjimą. Kova su Katalikų bažnyčia rūpėjo ne tik centrinei valdžiai Maskvoje, bet ir socialistinės Lietuvos vadovams. Kaip pastebėjo A. Streikus, tai jiems kilo idėja „pačioje KB [Katalikų bažnyčioje – I. S.] ieškoti opozicinių jėgų Vatikanui, kurios galėtų sukurti tautinę Bažnyčią“⁶⁵. Centrinę valdžią Maskvoje sudomino tautinės arba autokefalinės Bažnyčios idėja ir buvo imtasi veiksmų jai įgyvendinti, tačiau tai nebuvo lengva padaryti. Sovietų saugumui sunkiai sekėsi rasti autoritetingų dvasininkų ar pasauliečių, kurie prisidėtų prie Katalikų bažnyčią ardančios veiklos. A. Streikaus duomenimis, pirmasis asmuo, kurį LSSR MGB šiam tikslui bandė panaudoti, buvo ne dvasininkas, bet pasaulietis – dr. Kazys Ambrozaitis (ilgametis Darbo federacijos vadovas). 1946 m. jis, jau kaip agentas Šimkus, buvo įpareigotas parengti ir pagrindžio kanalais išplatinti prieš Vatikaną nukreiptą leidinį. Nesuradus pakankamo skaičiaus „tautinės bažnyčios“ idėjos šalininkų, knygelė liko neišspausdinta⁶⁶.

Pasak tuometinio Kauno Arkivyskupijos Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojo kan. Juozo Stankevičiaus, 1947–1948 m. buvo laikotarpis, kai sovietinė valdžia aktyviausiai ieškojo būdų įkurti „tautinę bažnyčią“⁶⁷. Sovietų saugumas šiam reikalui bandė užverbuoti kunigus Juozą Stankūną, Vladą Simašką, Liuciją Martušį. Nė vienas iš šių dvasininkų nepasidavė sovietų saugumo spaudimui (J. Stankūnas atsidūrė lageriuose Kazachstane, L. Martušis nusišovė ar buvo nušautas)⁶⁸. Okupacinės valdžios spaudimui pasidavė tik Sudargo klebonas kun. Juozas Pilypaitis, tačiau jo atviras laiškas,

išspausdintas Šakių rajono laikraštyje, nesulaukė tokio dėmesio, kokio tikėjosi sovietinė valdžia⁶⁹.

Šiuo aktyviu „tautinės bažnyčios“ steigimo laikotarpiu sovietinės Lietuvos Religinų kultūrų reikalų taryba (RKRT) iš centrinės valdžios gavo informacijos („краткие справки“) apie Lenkų tautinę katalikų bažnyčią⁷⁰. Duomenų, kokia tai informacija ir ar LSSR RKRT ja pasinaudojo, rasti nepavyko.

„Tautinę bažnyčią“ dar kartą pabandyta steigti 1949 m. Popiežiui Pijui XII 1949 m. liepos 13 d. paskelbus dekretą, smerkiantį katalikų bendradarbiavimą su komunistais, LSSR RKRT įgaliotinis Bronius Pušinis sumanė Lietuvos kunigus priversti pasirašyti protesto pareiškimą. Tikėtasi, kad dokumentą pasirašys kuo daugiau Lietuvos kunigų ir šią akciją bus galima panaudoti „tautinės bažnyčios“ kūrimui. Šis bandymas steigti „tautinę bažnyčią“ nuėjo niekais kaip ir ankstesni. Po tokios nesėkmės sovietų valdžia atsisakė bandymų Lietuvoje kurti „tautinę bažnyčią“⁷¹. Katalikų bažnyčiai silpninti buvo pasitelktos kitos priemonės.

Apibendrinant galima sutikti su istoriografijoje išsakyta nuomone, kad XX a. 5 dešimtmečio antros pusės bandymai steigti „tautinę bažnyčią“ buvo dalis platesnės sovietų politikos, vykdytos prieš Romos katalikų bažnyčią Lietuvoje. Asmenys, kuriuos sovietų saugumas prievarta bandė įtraukti į „tautinės bažnyčios“ kūrimo procesą, nei informacijos, nei ryšių su JAV veikusia LTKB neturėjo. Sovietų projektuota „tautinė bažnyčia“ ir LTKB buvo panašios tik vienu gana paviršiniu atžvilgiu – nepripažino Romos popiežiaus. Ir šio vienintelio panašumo priežastys sovietų „tautinės bažnyčios“ ir LTKB atvejais skirtingos. Sovietų „tautinės bažnyčios“ kūrėjus motyvavo ideologiniai, geopolitiniai interesai, o LTKB priešprieša popiežiui susijusi su praktiniais religinio gyvenimo organizavimo dalykais.

Išvados

Bandymai steigti tautinę Bažnyčią Lietuvoje vyko ir nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, ir antrosios sovietinės okupacijos pradžioje. Pirmuoju atveju iniciatyva kurti Tautinę bažnyčią priklausė JAV veikusiai Lietuvių tautinei katalikų bažnyčiai; o antruoju atveju tai buvo sovietų vykdytos platesnio masto antibažnytinės politikos dalis.

Priežasties – pasekmės ryšių tarp LTKB bandymų įsitvirtinti nepriklausomoje Lietuvoje ir sovietų projektuotos „tautinės bažnyčios“ nenustatyta.

Nuorodos

- ¹ *Po žaliuojančiu qžuolu. J. E. Ark. Stepono A. Geniočio regėjimai, įspūdžiai ir patyrimai Lietuvoje*, parašė kun. Jonas V. Liutas, išleido Tėvai Jonistai, Chicago, 1938, p. 14 [toliau – *Po žaliuojančiu qžuolu...*].
- ² Streikus A., Antibažnytinės politikos modelio paieškos Lietuvoje 1944–1949 m., in: A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990)*, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, 2002, p. 71–88 [toliau – *Antibažnytinės politikos modelio paieškos...*]; *idem*, Katalikų Bažnyčios padėtis, in: *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, 2005, p. 369–376; *idem*, Išgyvenimo pastangos brutalaus prievartos sąlygomis, in: *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, Vilnius: Aidai, 2006, p. 462–475.
- ³ Laukaitytė R., *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003, p. 122–123.
- ⁴ Bloznelis M., Kun. Juozas Stankūnas-Stonis, in: *Lietuvių frontas*, [d.] 2: *Lietuvių frontas sovietinės reokupacijos metais (1944–1953)*, Kaunas: Morkūnas ir Ko, 2012, p. 353–354.
- ⁵ Juozas Stankūnas, *Anykštėnų biografijų žinynas*, prieiga internete: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=346> (žiūrėta 2013 10 04).

- ⁶ *Arkivyskupijos istorija*, prieiga internete: http://www.lcn.lt/kaunas/akv_istorija/istorija.html (žiūrėta 2013 10 02).
- ⁷ * Už informaciją apie šiame archyve saugomą medžiagą esu dėkinga savo kolegai doc. dr. Artūriui Grickevičiui.
- ⁸ LTKB archyvo likimas iki šiol nėra aiškus. 2013 m. kovo–balandžio mėnesiais vykusios mokslinės ekspedicijos į Skrantoną metu nepavyko rasti gausesnės šios religinės organizacijos archyvinės medžiagos.
- ⁹ Wiczerzak J. W., The multiethnic activities of an ethnic church: outreaches of the Polish National Catholic Church during the Hodur era, *PNCC Studies*, vol. 2, 1981, p. 21.
- ¹⁰ XX a. 2–4 dešimtmečiais LTKB išryškėjo dvi kryptys: viena jų pasisakė už bendradarbiavimą su Lenkų tautine katalikų bažnyčia, o kita atmetė bet kokius ryšius su lenkais (žr. Strumickienė I., Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (LTKB) Amerikoje: religinės ir tautinės tapatybės bruožai, *Oikos*, 2012, nr. 2 (14), p. 49).
- ¹¹ Yra užuominų ir apie stačiatikių, marijavitų kontaktus su LTKB atstovais.
- ¹² Strumickienė I., *min. veik.*, p. 45.
- ¹³ Įvairios žinios, *Lietuvos žinios*, 1922 10 22, nr. 191, p. 3.
- ¹⁴ Gritėnas J., *Ciceliai*, Kaunas: „Varpo“ bendrovės spaustuvė, [1922].
- ¹⁵ 1922–1940 m. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos leidinys.
- ¹⁶ Atvažiavo tautinės lietuvių bažnyčios vyskupas, *Trimitas*, 1927 03 03, nr. 9, p. 262.
- ¹⁷ Išvyko tautinės lietuvių vyskupas katalikų bažnyčios J. Gritėnas, *Trimitas*, 1927 03 17, nr. 11, p. 8.
- ¹⁸ Amerikiečių savaitė, *Darbininkas*, 1927 07 31, nr. 31, p. 1.
- ¹⁹ Atvažiavo iš Amerikos lietuvis vyskupas, *Lietuvos ūkininkas*, 1927, nr. 9, p. 3.
- ²⁰ Aukos Šaulių Sąj. Namams, *Trimitas*, 1927 03 03, nr. 9, p. 287.
- ²¹ „Lietuvos ūkininkas“ ir „Šaltinis“ mini du asmenis, kuriuos J. Gritėnas išsivežė į „liet. kat. Tautinės bažnyčios seminariją priimti“ (Atvažiavo iš Amerikos lietuvis vyskupas, *Lietuvos ūkininkas*, 1927, nr. 9, p. 3; Faktai apie „vyskupą“ Joną Gritėną, *Šaltinis*, 1927 05 03, nr. 19, p. 293, 296). 1932 m. „Trimitas“ paminėjo B. Veličką-Veliuoniškį, kurį

J. Gritėnas buvo pakvietęs vadovauti chorui (Mirė B. Velička-Veliuoniškis, *Trimitas*, 1932 03 10, nr. 11, p. 221).

- ²² Lietuvoje steigama Tautinė Bažnyčia, *Naujos Šiaulių naujienos*, 1927 03 27, nr. 9, p. 2.
- ²³ Lietuvių Tautiškoji bažnyčia Amerikoje plečiasi, *Lietuvos žinios*, 1928 08 11, p. 3.
- ²⁴ Lietuvių Tautinės Katalikų Bažnyčios pamaldos, *Lietuvos žinios*, 1929 04 12, p. 3.
- ²⁵ Tautinė bažnyčia įsigali, *Lietuvos žinios*, 1929 06 17, p. 4.
- ²⁶ Naujas šulas tautinėje bažnyčioje, *Lietuvos žinios*, 1929 11 09, p. 5.
- ²⁷ Atvyko tautinės bažnyčios kunigas, *Lietuvos žinios*, 1938 02 04, p. 9; Rokiškio vaizdų montažas, *Sekmadienis*, 1938 02 27, p. 3.
- ²⁸ Informacija, *Diena*, 1937 07 04, p. 10.
- ²⁹ *Po žaliuojančiu qžuolu...*
- ³⁰ *Ten pat*, p. 13.
- ³¹ „STEIGIAMA TAUTINĖ KATALIKŲ PARAPIJA. Amerikos lietuvių katalikų bažnyčios arkivyskupiui Geniočiui atsilankius, Repšių kaime (ties pat Mažeikiais) buvo susirinkę apie 700 žmonių, kurie nutarė įsteigti parapiją ir išrinko 17 asmenų komitetą, kuris rūpinsis bažnyčios steigimu, kapinių įkūrimu ir palaikys santykius su Amerikos lietuvių katalikų bažnyčios organizacija“ (*Po žaliuojančiu qžuolu...*, p. 33). Tautinės lietuvių katalikų parapijos įsteigimo faktas minimas ir 1939 m. „Dienoje“ (Kur gyveno ir mirė Šatrijos Ragana, *Diena*, 1939 06 18, nr. 25, p. 10).
- ³² *Po žaliuojančiu qžuolu...*, p. 25–30.
- ³³ Iš provoslavų gyvenimo, *Lietuvos žinios*, 1938 02 12, p. 6; *Po žaliuojančiu qžuolu...*, p. 26.
- ³⁴ Iš provoslavų gyvenimo, *Lietuvos žinios*, 1938 02 12, p. 6.
- ³⁵ Atvažiavo iš Amerikos lietuvis vyskupas, *Lietuvos ūkininkas*, 1927, nr. 9, p. 3; *Po žaliuojančiu qžuolu...*
- ³⁶ Atvyko tautinės bažnyčios kunigas, *Lietuvos žinios*, 1938 02 04, p. 9.
- ³⁷ Skrantono atšaka bendradarbiavo su Lenkų tautine katalikų bažnyčia, jos tikėjimas ir apeigos panašios kaip Romos katalikų bažnyčios; Čikagos atšakai (vadovaujamai S. Geniočio) būdinga tikėjimo ir religinių apeigų eklektika, sinkretizmas.
- ³⁸ Rokiškio vaizdų montažas, *Sekmadienis*, 1938 02 27, p. 3.

- ³⁹ Kas domisi bažnyčios ir tikėjimo klausimais tegul pasiskaito, *Lietuvos žinios*, 1933 03 21, p. 2; *Lietuvos žinios*, 1933 03 24, p. 4.
- ⁴⁰ „Užėjęs pas J. E. Vid. Reik. Ministerį Gen. Leitenantą Julijų Čepliką jam pastačiau Lietuvos Katalikų Bažnyčios reikalą Lietuvoje. P-nas Ministeris mano aiškinimo išklauses rimtai pareiškė, kad norėdami legalizuoti turėsime paruošti statutą, o kai dėl pamaldų vykinimo, tai einant Lietuvos konstitucija, neturiu reikalo stabdyti. – Einant šia Lietuvos teise – sako Ark. Geniotis – ir Romos bažnyčia dar nelegalizuota, tik tame presyžas, kad Roma turi su Lietuvos valstybe konkordatą“ (*Po žaliuojančiu qžuolu...*, p. 25).
- ⁴¹ Šliūpas J., Bažnyčios reikšmė Lietuvoje kitados ir dabar, *Vaga*, 1931, nr. 8, p. 474–483.
- ⁴² Spaudiniai, *Lietuvos žinios*, 1922 12 01, p. 4.
- ⁴³ *Ten pat*.
- ⁴⁴ Kritika ir bibliografija, *Lietuvos žinios*, 1926 12 31, p. 3.
- ⁴⁵ Lietuvių Tautiškoji bažnyčia Amerikoje plečiasi, *Lietuvos žinios*, 1928 08 11, p. 3; Naujas šulas tautinėje bažnyčioje, *Lietuvos žinios*, 1929 11 09, p. 5; Pasimirė vyskupas Jonas Gritėnas, *Lietuvos žinios*, 1929 01 25; Pasimiręs Tautinės Bažnyčios Vyskupas, *Lietuvos žinios*, 1929 01 26, p. 5; Kaunas, *Lietuvos žinios*, 1929 04 12, p. 3; Tautinė bažnyčia įsigali, *Lietuvos žinios*, 1929 06 17, p. 4.
- ⁴⁶ Atvažiavo tautinės lietuvių bažnyčios vyskupas, *Trimitas*, 1927 03 03, nr. 9, p. 262; Aukos Šaulių Sąj. Namams, *Trimitas*, 1927 03 03, nr. 9, p. 287; Išvyko tautinės lietuvių vyskupas katalikų bažnyčios J. Gritėnas, *Trimitas*, 1927 03 17, nr. 11, p. 326; Mirė lietuvių tautinės bažnyčios vyskupas, *Trimitas*, 1929 01 31, nr. 5, p. 79; Lietuviai svetur, *Trimitas*, 1929 04 16, nr. 20, p. 331; Lietuviai svetur, *Trimitas*, 1929 12 20, nr. 51, p. 331; Urugvajus, *Trimitas*, 1931 04 02, p. 277; Mirė B. Velička-Veliuoniškis, *Trimitas*, 1932 03 10, nr. 11, p. 221; Tautinė bažnyčia jungiasi, *Trimitas*, 1932 03 17, p. 241.
- ⁴⁷ Nu ir konsulas, *Darbininkas*, 1928 05 27, p. 1; Tautinė bažnyčia įsigali, *Lietuvos žinios*, 1929 06 17, p. 4; Aukštai Gerb. „Šaltinio“ Redaktoriui Marijampolėje, *Šaltinis*, 1932 02 20, nr. 8, p. 108.
- ⁴⁸ Matusas J., *Penkios žinotinesnės naujųjų laikų sektos: baptistai, adventistai, biblistai, metodistai ir saljutistai*, Kaunas, 1927.
- ⁴⁹ Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 269 (Dekanatų ir Kauno miesto kunigų konferencijos 1923–1942–1945). Bylos lapai nenumeruoti.
- ⁵⁰ Šiam teiginiui įrodyti „Šaltinis“ pateikė tokius faktus: „[J]is [J. Gritėnas – I. S.] priklauso ir veikia kaip pasiuntinys Prano Hoduro iš Scranton Pa., pasivadinusio „nepriklausomos lenkų bažnyčios „metropolitu“. Šitas lenkas padarė Gritėną ir lietuvių tautiniu „kunigu“ ir „vyskupu“, o dabar neseniai ir į Lietuvą pasiuntė. Tai ką gi čia Gritėno darbas turi bendro su lietuvių „tautybe“, kuria jis taip afišuojasi! Kaip mariaitizmas, į kurį ant nelaimės įkliuvo ir du kunigu lietuviai, yra Kazlauskaitės lenkės padaras, taip ir vadinamoji Gritėno lietuvių „tautinė bažnyčia“ yra Hoduro, lenko, darbas. „Lietuvos ūkinininko“ pavadinimas Jono Gritėno atskalos yra netikslus ir klaidinantis visuomenę. Oficialiai ji tuo vardu čia nežinoma. Suv. A. Valstybių valdžia taip vadintis jai neleido. Todėl valdžios išduotame „čarteryje“ ji yra pasivadinusį „Lietuvių reformatų bažnyčia“ [išskirta šaltinyje – I. S.] (Lithuanian reformed church), taip kaip Hoduro bažnyčia pavadinta „Polionin reformed church“ (Faktai apie „vyskupą“ Joną Gritėną, *Šaltinis*, 1927 05 03, nr. 19, p. 293, 296).
- ⁵¹ Kristaus Bažnyčios vargai Amerikoje, *Šaltinis*, 1932 02 20, nr. 8, p. 105–108; Redakcijos pastaba, *Vienybė*, 1932 09 16, nr. 37–8, p. 229; Klausimai ir atsakymai, *Šaltinis*, 1933 03 18, nr. 12, p. 164.
- ⁵² Amerikiečių savaitė, *Darbininkas*, 1927 07 31, p. 1.
- ⁵³ Nu ir konsulas, *Darbininkas*, 1928 05 27, p. 1.
- ⁵⁴ Aukštai Gerb. „Šaltinio“ Redaktoriui, *Šaltinis*, 1932 02 20, nr. 8, p. 108.
- ⁵⁵ Marijampolėj išeinąs antras savaitraštis, *Šaltinis*, 1932 12 17, nr. 51, p. 17.
- ⁵⁶ Nevaliežninkų „Arkiv.“ Geniotis pataisos namuose, *XX amžius*, 1939 07 11, p. 11.
- ⁵⁷ Nauja „religija“?, *Šaltinis*, 1933 08 12, nr. 33, p. 475.
- ⁵⁸ Tautinės bažnyčios reikalingumas ar kas kita, *Rytas*, 1932 07 05, p. 1.
- ⁵⁹ D. Pr., Tautinė bažnyčia ir jos priežastys, *Vairas*, 1932, nr. 9, p. 531–534. Šis straipsnis vėliau perspausdintas „Lietuvos aide“: D. Pr., Tautinė bažnyčia ir jos priežastys, *Lietuvos aidas*, 1932 09 06, p. 5; Griškus A., Dėl Tautinės Bažnyčios, *Vienybė*, 1932 09 16, nr. 37–8, p. 228.
- ⁶⁰ Tautinės bažnyčios reikalingumas ar kas kita, *Rytas*, 1932 07 05, p. 1.
- ⁶¹ D. Pr., Tautinė bažnyčia ir jos priežastys, *Lietuvos aidas*, 1932 09 06, p. 5.
- ⁶² Griškus, A., *min. veik.*, p. 228.
- ⁶³ Streikus A., Antibažnytinės politikos modelio paieškos..., p. 73.
- ⁶⁴ *Ten pat*.
- ⁶⁵ *Ten pat*, p. 83.
- ⁶⁶ *Ten pat*, p. 84–85.
- ⁶⁷ Kun. Vl. Simaškos bylon. Tautinė bažnyčia Lietuvoje, KAKA, b. 220, l. 614.
- ⁶⁸ Juozas Stankūnas, *Anykštėnų biografijų žiny-nas*, prieiga internete: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=346> (žiūrėta 2013 10 04); Kun. Vl. Simaškos bylon. Tautinė bažnyčia Lietuvoje, KAKA, b. 220, l. 614; Streikus A., Antibažnytinės politikos modelio paieškos..., p. 85.
- ⁶⁹ Streikus A., *min. veik.*, p. 86.
- ⁷⁰ 1947 03 22 SSRS RKRT pirmininko pavaduotojo laiškas A. Gailevičiui, LCVA, R-181, ap. 3, b. 10, l. 25. (Už šio dokumento nurodymą esu dėkinga kolegai A. Grickevičiui.)
- ⁷¹ Streikus A., *min. veik.*, p. 86–87.

Ingrida CELEŠIŪTĖ

Šiandieninės Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai

Ekspedicija Skrantone, Pensilvanijos valstijoje įsikūrusioje Lietuvių tautinių katalikų parapijoje prasidėjo 2013 m. kovo 22 ir baigėsi balandžio 4 d. Atvykome užsibrėžę nufilmuoti dabartinę šios jau šimtmetį skaičiuojančios Bažnyčios gyvenimą, įrašyti interviu su aktyviais Bažnyčios nariais ir surinkti istorinius šaltinius – knygas, publikacijas spaudoje, fotografijas, dokumentus ir daiktus, kurie padėtų rekonstruoti Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios (toliau – LTKB) raidą bei apibūdinti šiandienines veiklos tendencijas. Ekspedicija truko mažiau nei dvi savaites, nes tokią galimybę suteikė Lietuvos mokslo tarybos skirta parama.

Šis laikotarpis buvo bene vienintelė galimybė užmegzti kontaktus su potencialiais tyrimo dalyviais, sudaryti tyrimo planą ir numatyti mokslo produkcijos struktūrinimo bei pateikimo būdus. Prieš išvykstant į JAV su šia Bažnyčia per kun. Walterį Placeką pavyko palaikyti tik minimalius kontaktus, tad tyrimo lūkesčiai buvo sunkiai apčiuopiami, o darbų strategija formuojama po pirmųjų tiesioginių susitikimų su bendruomenės nariais.

Skrantonas yra nedidelis¹ miestelis JAV rytinėje pakrantėje, ištįsęs iš šiaurės į pietus

Pensilvanijos kalnų papėdėje. Jame, kaip ir visoje Pensilvanijos valstijoje, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje telkėsi pirmieji imigrantai, vadinamieji „grynoriai“², kurių didžioji dauguma dirbo anglies kasyklose. Tuo metu pagrindinės Skrantono etninės grupės buvo airiai, lenkai, lietuviai, ir italai, įsitvirtinę ir savo bažnyčias pasistatę skirtingose miesto zonose. Lietuviai imigrantai savo parapijas kūrė šiaurės Skrantone. Viena jų buvo Romos katalikų Šv. Juozapo (angl. *st. Joseph's*), o kita – LTKB, atskilusi nuo Šv. Juozapo parapijos – Dievo apvaizdos (angl. *Providence of God*). Taigi lietuvių imigrantų religinis, o tuo pačiu ir socialinis gyvenimas XX a. pradžioje ir viduryje vyko teritorijoje, apimančioje šias dvi parapijas.

XX a. pradžioje ir viduryje lietuvių etninė grupė Skrantone buvo viena iš gausiausių, tačiau šiuo metu ji yra sumažėjusi ir išsisklaidžiusi tiek dėl išvykstančios migracijos, tiek dėl mišrių santuokų ir pirmųjų imigrantų palikuonių kartos senėjimo bei mirčių. Prisimindama etninę Skrantono sudėtį prieš 30–40 metų, Joany Watkins, viena aktyviausių LTKB narių, pasakojo:

„Visa ši teritorija buvo pilna lietuvių. Jie įsikūrė šiaurės Skrantone. Billo sporto

prekės – čia už kampo. Galėjai nusipirkti ginklų, dviračių, pačiūžų, ko nori. Buvo Stirnos restoranai. Jani Stirna – jis buvo pakvaišęs lietuvis. Kažkas bandė jį apiplėšti [juokiasi]... tada jam buvo maždaug 80 metų. Jis išbėgo su ginklu ir pasileido Market gatve, kuri yra čia, leidžiantis nuo kalvos, šaudydamas... [juokiasi]. Jis nepataikė, nei nieko... Tada dar buvo Stapanausko laidojimo namai, čia, kalvos apačioje, dabar jie uždaryti. Ir Noreikos laidojimo namai – taip pat lietuvis. Ir Saimono nedidelė parduotuvėlė... jis tikras lietuvis. Jis iš Šv. Juozapo [bažnyčios]. Jam priklausė nedidelė parduotuvė čia link šviesoforo. [...] Dar yra nedidelė užkandinė, kaip valgykla. Jis irgi lietuvis. Kas dar?... Dany Wholgas. Jo motina buvo lietuvė. Jis dirba grožio salone [...] Dieve... daug lietuvių. Lietuvos žydų. Buvo Lowinskio parduotuvė, kai aš buvau vaikas. Dieve, kiek daug lietuvių šiose apylinkėse. Neįtikėtina. Tarp Šv. Juozapo ir mūsų bažnyčios, visi įsikūrė čia, dėl tam tikrų priežasčių. Nežinau kodėl, bet... Skrantone yra skirtingos zonos. Main avenue buvo italų zona, ten, kur yra Šv. Rožinio bažnyčia, – vien tik airiai. Taigi lietuvių, lenkų ir airių bažnyčios buvo viena šalia kitos. Taigi buvo žmonių mišinys. Daugiausiai etninių... [...] Taigi visi turėjo po savo nedidelę sekciją ir... mes visi sugyvenom.“ (Joany, 71 m.)

Dabartinės LTKB nariai yra šių pirmųjų imigrantų angliakasių palikuonys. Jų tėvai ar seneliai buvo tie, kurie 1913 m. nusprendė atsiskirti nuo Romos katalikų bažnyčios ir įkurti savarankišką etninę Bažnyčią, liturginiu požiūriu beveik identišką Romos katalikų bažnyčiai. Skiriasi ši Bažnyčia tuo, jog jos turtą valdo ir tvarko visi Bažnyčios nariai per Bažnyčios komitetą, kuriame kunigas yra vienas iš narių; kunigams yra suteikiama galimybė kurti šeimą ir nėra subordinacijos popiežiui. Pastarosios pareigybės atitikmuo yra skėtinės Lenkų tautinės katalikų bažnyčios, kurios dalimi yra LTKB, galva – Vyskupas primas (angl. *prime bishop*)³.

Nuo XX a. pradžios LTKB išgyveno keletą pakilimo ir nuosmukio etapų, kurie buvo labiausiai susiję su kunigų kaita, asimiliacijos bei sekuliarizacijos procesais. Kun. Jono Gritėno (1919–1928) ir kun. Mykolo Valadkos (1929–1972) (ryškiausiai atsimenamų lietuviškos kilmės kunigų) kunigavimo metais ši etninė parapija buvo ir gausi, ir veikli, o po paskutinio lietuvių kunigo – M. Valadkos – mirties prasidėjusi kunigų kaita sukėlė suirutę. Be J. Gritėno ir M. Valadkos, iš daugybės šioje Bažnyčioje dirbusių kunigų išsiskiria kun. E. Ratajackas (1972–1984), iniciatyvus ir dėmesingas liturgijai, tačiau stabilumo ir intensyvesnės veiklos etapas, pasak dabartinės LTKB narių, prasidėjo prieš 11 metų, kai į šią parapiją buvo atkeltas kun. Walteris Placekas, prieš tai tarnavęs Lenkų tautinėje katalikų bažnyčioje:

„Nuo tada, kai pas mus atsirado tėvas Walteris, dalis tos energijos sugrįžo, bet mes, deja, neturime tiek daug žmonių, kiek anksčiau... Tačiau toks pats jausmas čia, Bažnyčioje, kaip tada, kai tėvas Ratajackas buvo čia.“ (Jannet Kelly, 53 m.)

Prieš įstodamas į kunigų seminariją Walteris Placekas dirbo Skrantono universitete. Kunigu konsekruotas jis buvo tik 2002 m., eidamas 62-uosius metus, ir iki darbo LTKB, Lenkų tautinėje katalikų bažnyčioje tarnavo kaip kunigas, laikinai gaunantis laisvas tarnystės vietas. Su tokia mintimi Placekas atvyko ir į lietuvių parapiją:

„W: Į lietuvių Bažnyčią aš turėjau atvykti tik laikinai. Aš turėjau būti kaip pakaitalas [...] Tiems, kam reikia kunigo. Jeigu kunigas susergera arba išeina atostogų. [...] Vyskupas pasakė – mums reikia, kad pabūtum ten laikinai, ir mano planas, kaip jau sakiau, buvo būti pakaitalu. Ir tai buvo prieš 11 metų. [Juokiamės]

I: Ir jūs vis dar čia.

W: Ir aš vis dar čia. Ir nors esu lenkas, lietuviai išmoko mane priimti. Aš tik juokauju.“ (Walter Placek, 73 m.)

Kun. Placekas ekspedicijos metu buvo vienas pagrindinių informantų, padėjusių rinkti

medžiagą. Jis buvo pirmasis kontaktinis asmuo dar prieš atvykstant į JAV ir tas, kuris per trumpą, dviejų savaičių nesiekiantį, laiką stengėsi įvesti tyrėjus į LTKB gyvenimą, supažindinti su bendruomenės branduoliu, jos veiklomis, Bažnyčios istorijos „žemėlapiu“ ir perduoti savo, kaip įžvalgaus stebėtojo, pastabas bei refleksijas. Ekspedicijos laikas buvo per trumpas, kad būtų galima visapusiškai susipažinti su šiandienine LTKB bendruomene, tad kun. Placeko pagalba tyrimui buvo itin vertinga. Jis, kaip ir kiti bendruomenės nariai, suteikė naudingos žodinės informacijos, be to, padėjo surinkti istorinius šaltinius (originalus ir kopijas), kurių dalis iš bažnyčios patalpų užkaborių buvo ištraukti pirmą kartą.

Nors pagrindiniai Bažnyčios istorijos etapai tyrėjams buvo žinomi dar prieš atvykstant į Skrantoną, tačiau dabartinės bendruomenės poveikslas buvo miglotas. Prieš kelionę su kun. Placeku pavyko užmegzti tik labai formalius ryšius. Tikėtasi, jog pačiame Skrantone turėsime galimybę įrašyti detalius interviu. Kiek žmonių galėsime apklausti ir kaip pavyks per trumpą laiką įvykdyti trigubą ekspedicijos užduotį, buvo sunku prognozuoti. Pagrindiniai tyrimo Skrantone uždaviniai buvo apklausti dabartinės bendruomenės narius, surinkti naudingus istorinius šaltinius bei įrašyti reikalingą audiovizualinę medžiagą, dokumentuojančią Bažnyčios istoriją ir šiandieninį etnoreliginį bendruomenės tapatumą, todėl į ekspediciją išvyko istorikų ir sociologės komanda.

Visas dviejų savaičių veiklų tvarkaraštis buvo kuriamas nuvykus į vietą, nes tik tada paaiškėjo bendruomenės situacija, mastai ir tyrėjų galimybės suderinti išsikeltus uždavinius. Su bendruomenės nariais buvo kalbama arba bažnyčios patalpose, arba informantų namuose. Siekdami surinkti kuo daugiau medžiagos dažnai suplanuodavome du ar tris interviu arba susitikimus per dieną; jiems užfiksuoti buvo reikalingas visų

komandos narių darbas. Kiekvieno pašnekesio metu buvo siekiama ne tik išsiaiškinti dabartinės bendruomenės gyvenimo tendencijas, bet ir nufotografuoti (ar perfotografuoti) medžiagą, kurią būtų patogų pargabenti į Lietuvą, nufilmuoti pokalbį ir iš karto kurti būsimo filmo scenarijų. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog kiekvienas pokalbis vyko vis skirtingoje, dažnai kokybiškam videoįrašui nepritaikytoje aplinkoje. Paprastai operatoriui tekdavo skubiai prisiderinti prie netinkamo apšvietimo ar triukšmo ir filmavimo metu projektuoti būsimo filmo scenarijų. Bene visus šios ekspedicijos videoįrašus galima pavadinti dokumentika, tačiau tiksliau juos būtų vadinti videointerviu, nes juose, kaip ir įprastuose interviu, tyrėjai ir informantai kuria bendrą dialogą. Tai būdinga beveik visiems Skrantone įrašytiems pokalbiams, nes jų metu buvo laikomasi iš anksto parengtų gairių, kurios pokalbius struktūrinai tik iš dalies. Imant interviu informantų namuose, į kuriuos vykdavo visi trys tyrėjai, neišvengiamai nuo klausimų – atsakymų buvo pereinama prie neformalaus pokalbio su arbata ir pyragu. Dėl šių priežasčių ekspedicijos metu įrašyta medžiaga yra panaši į neformalių pokalbių „lietuvių pasaulio pakraštyje“⁴ rinkinį, kuris leidžia kurti įvairiaspalvį paskutinės Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios JAV portretą.

Per beveik dvi ekspedicijos savaites, nuo 2013 m. kovo 22 iki balandžio 4 d., buvo įrašyta 13 interviu (žr. 1 priedą) iš 20 informantų – LTKB narių ir su jais susijusių asmenų ir vienas – iš Lenkų tautinės katalikų bažnyčios vyskupo primo Anthonio Mikowskio; įrašyti neformalūs pokalbiai prieš šv. Mišias ir po jų, pietų ar pusryčių bei kitų neformalių susitikimų metu. Šio tyrimo ypatybė yra tai, jog greta individualių interviu buvo įrašomi ir pusiau sustruktūrinti pokalbiai su šeimomis. Tokie interviu buvo įrašyti kun. Wlatterio Placeko šeimoje (dalyvavo Placekas, jo žmona, dukra ir anūakai) bendrų pusryčių po šv. Mišių bei

bendrų pietų metu; Wendy Cummings šeimoje (dalyvavo ji pati, jos vyras, mama, vaikai, sūnėnas) šv. Velykų pietų metu Silvijos Zubrickas namuose ir su naująja imigrante Lina, jos tėvu ir kaimynų Linos namuose. Šių susitikimų metu į pokalbį įsitraukdavo beveik visi jo dalyviai, papildydami, komentuodami ir užduodami klausimus tyrėjams. Šie pokalbiai leido ne tik rinkti reikalingą informaciją, bet ir stebėti bei kalbantis aprėpti platesnį LTKB bendruomenės gyvenimo lauką, nei individualių interviu metu.

Interviu trukdavo vidutiniškai 1–1,5 val., išskyrus tuos atvejus, kai su informantais būdavo pietaujama, lankomos kapinės, apžiūrima bažnyčia ir pan. Išskirtinis susitikimas su šimtmete LTKB nare Anna Zimmie slaugos ligoninėje dėl prastos informantės sveikatos užtruko maždaug 30 min. Vienas iš trumpesnių interviu buvo ir su Jerraldine'a (77 m.), kuri neseniai buvo netekusi vyro ir sūnaus, tad kalbėti apie šeimą šiai informantei buvo emociškai sunku. Visi interviu, išskyrus vieną – su *trečiosios bangos* imigrante Lina, kuri į JAV atvyko prieš 15 metų – vyko anglų kalba⁵.

Bendruomenės narių amžiaus vidurkis yra maždaug 74 m. (neįskaičiuojant Annos Zimmie), tad beveik visiems informantams buvo būdinga lėta kalbėsena ir neaiški tartis, kurią tekdavo greitai perprasti. Tam, kad vėliau būtų lengviau klausyti interviu įrašus, po susitikimų pokalbis būdavo trumpai aprašomas, ir tai vėliau padėjo atkurti sunkiai girdimas įrašų vietas. Be pokalbių įrašų, daug naudingos informacijos buvo surinkta dalyvaujamojo stebėjimo metu (žr. 2 priedą). Ekspedicijai sąmoningai buvo pasirinktas šv. Velykų laikotarpis, nes buvo siekiama užfiksuoti kuo daugiau bendruomenės veiklos. Ši strategija pasiteisino jau vien dėl to, kad turėjome galimybę stebėti ketverias šv. Mišias, dalyvauti velykiniuose bendruomenės renginiuose ir tokiu būdu susipažinti su daugiau parapijos narių. Dalyvaujamas stebėjimas ir neformalus pokalbiai jo metu (kurie taip

pat buvo įrašyti), sudarė informacijos aruodą, kuris leido empiriškai apčiuopti šiandieninį LTKB gyvenimo pulsą. Be šio patyrimo pokalbių metu surinkti duomenys negalėtų būti iki galo suprantami ir teisingai vertinami. Kita svarbi informacijos apie Bažnyčios gyvenimą dalis atsispindi pačios bendruomenės sukaupiose nuotraukose, kurios yra eksponuojamos bažnyčios zakristijoje, parapijos namuose (klebonijoje), fotoalbumuose. Mums, tyrėjams, tai buvo bene vienintelis būdas susipažinti su tais bendruomenės gyvenimo įvykiais, kuriuose patys neturėjome galimybių dalyvauti: šventėse, kurių metų kepama vištiena (angl. *chicken barbecue*) ar kiauliena (angl. *pork dinner*), motinos bei tėvo dienų minėjimuose, sendaikčių turguje ir kt.

Taigi šio straipsnio tikslas yra ne tik išanalizuoti LTKB etnoreliginio tapatumo ypatumus, bet ir aprašyti pačią Bažnyčią ir jos veiklas. Tam buvo pasitelkti socialinės antropologijos ir sociologijos metodai – interviu, dalyvaujamas stebėjimas, neformalus pokalbiai. Siekta užfiksuoti tai, kas nekaupiama jokiuose dokumentuose ir kas yra užčiuopiama tik tiesiogiai bendraujant ir stebint.

Etnoreliginio tapatumo diasporoje samprata

Analizuojant ryšį tarp etniškumo ir religijos, etnoreliginio tapatumo sąvoka gali būti taikoma tiek imigrantų, tiek ir priimančių šalių bendruomenėms⁶. Šiame straipsnyje etnoreliginio tapatumo sąvoka yra vartojama migracijos ir religijos, o tiksliau – migrantų etninių Bažnyčių analizės kontekste. Siekiant nusakyti, kaip yra suprantama ir iš kokių dalių ši sąvoka konstruojama, analizę suskirstysime į tris dalis: etninio, religinio ir etnoreliginio tapatumo. Taip yra siekiama ne tik išryškinti sudedamąsias analizuojamos sąvokos dalis, bet ir sukurti etnoreliginio tapatumo analizės modelį. Prieš apžvelgiant

darbus, kurie yra aktualūs etninių Bažnyčių tapatumo tyrimams, pirmiausiai derėtų trumpai aptarti tapatumo sąvoką ir jos vartojimą šiame straipsnyje.

Pasak P. Bergerio ir Th. Luckmanno, tapatumas – tai reiškiny, kylantis iš individo ir visuomenės sąveikos, tad tapatumo teorijos visada yra neapibrėžto interpretacijų lauko dalis⁷. Tapatumo tyrimai laikytini viena iš tų sričių, kurias galima lengvai priskirti tiek politikos, tiek psichologijos disciplinoms. Neapčiuopiama, subjektyvu ir nepatikima – galėtų būti vienas kritiškiausių tapatumo tyrimų apibūdinimų, ką pabrėžia ir S. Vertovecas⁸. Kita vertus, tapatumo analizė, apimanti įvairių mokslo krypčių problematiką, yra viena aktualiausių žmogaus egzistencijos tyrimo sričių. Anot Leonido Donskio, „tapatybė yra visų pirma sąmoninga veikla, o ne vien jausena. Ji yra minties ir veiksmo konjunkcija. [...] Galiausiai tapatybė yra pasiekama, o ne nustatoma ar pripažįstama. [...] Ji yra [...] ir identifikavimasis su tuo, kas mums egzistenciškai svarbiausia. Nėra ir negali būti nei normatyvinės tapatybės teorijos, nei tapatybės ekspertų, kurie pagal objektyvius kriterijus nustatytų, kas yra kas“⁹.

Kalbant apie bendruomenes, kurios užsienio šalyse gyvena jau daugiau nei vieną dešimtmetį, etninį ar religinį jų tapatumą derėtų laikyti kintančiu, nepastoviu, istorinės raidos bei asimiliacijos procesų nulemtu reiškiniu. Pasak A. Giddenso, globaliame pasaulyje nelieta vietos tradicijos nulemtam asmens tapatumui, nes tradicijos vietą užima „atviras, neapibrėžtas potencialių veiksmo krypčių laukas“, tad individo gyvenimas tampa panašus į nuolatinį savęs kūrimą ir perkūrimą¹⁰. Jungtinėse Amerikos Valstijose pasklidusios etninės grupės, siekdamos išgyventi skirtingų kultūrų konflikto aplinkybėmis¹¹, yra priverstos apsibrėžti, kas jos yra ir kaip gali būti atpažįstamos. Kitaip tariant, etninės grupės, kaip ir atskiri individai, savąjį tapatumą iš daugybės egzistuojančių

pasirinkimo galimybių turi susikonstruoti pačios. Taigi tapatumas gali būti suprantamas kaip bendruomenės ir/ar individo egzistencinius poreikius įprasminanti veikla ir sąmoningas pasirinkimas, siekiant išlikti tirpdančiame kultūrų katilė (angl. *melting pot*)¹². Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atveju tokio išskirtinumo kūrimo priemonėmis tampa etniškumas bei religija ir šių dviejų tapatumo komponentų visuma.

Etninis tapatumas

Etniškumo sąvoka taikoma Jungtinių Amerikos valstijų trečios ir ketvirtos kartos imigrantų palikuonims, kuriems yra būdingas buvimo žydu, italų ar kt. jausmas¹³. Jų etniškumas yra konstruojamas iš kalbos, religijos, kultūros, išvaizdos, protėvių ar regioniško. Šie kriterijai nusako, kas yra ir kas nėra etninės grupės narys. Kitaip tariant, etnis tapatumas gali būti siejamas su ribomis, kurios leidžia identifikuoti individus ir susieti juos su atitinkamu laiku bei erdve¹⁴. Nepaisant to, jog etnines ribas daugiausiai nusako kultūros aspektai, etninės grupės, pasak F. Bartho, yra ne tik kultūros sergėtojos, bet ir kūrėjos. Autoriaus teigimu, bendram kultūros paveldui paprastai yra suteikiama didžiausia svarba, tačiau gali būti perspektyvu šią labai svarbią ypatybę laikyti ne etninę grupę apibrėžiančia charakteristika, bet jos kūrybos rezultatu¹⁵. Kitaip tariant, dėmesį siūloma sutelkti ne į kultūros, bet į etninių grupių organizacijos studijas. Bartho nuomone, žmonės tapatinasi patys ir tapatina kitus su tam tikra etnine grupe socialinės sąveikos tikslais. Priklausymas etninei kategorijai reiškia buvimą tam tikru žmogumi. Tai taip pat suteikia galimybę būti apibrėžtam ir apsibrėžti pagal atitinkamam tapatumui būdingus standartus¹⁶, tad etniškumą geriausia vertinti kaip dinamišką, nuolat besirutuliojančią individualaus arba grupinio tapatumo savybę¹⁷.

Galima teigti, kad etniškumas yra ir įsivaizduojamas, nes įsitikinimas, kad etniškumas yra perduodamas iš kartos į kartą yra viena iš jį apibrėžiančių ypatybių. Pasak Ph. Hamondo ir K. Warnerio, etniniam tapatumui svarbu ne tikrovė, bet šis įsitikinimas¹⁸. Etninės grupės gali būti apibrėžiamos kaip turinčios subjektyvių įsitikinimų dėl fizinių panašumų suponuojamos bendros kilmės, tradicijų ar dėl migracijos istorijos. Šie įsitikinimai yra svarbūs grupei formuotis, nepaisant to, ar egzistuoja objektyvus kraujo ryšys, ar ne¹⁹. Pasak Chee-Beng, etninės grupės formavimasis apima procesus, dėl kurių žmonės suvokia save kaip įsivaizduojamą bendruomenę tautinėje valstybėje²⁰. Tai gali būti vadinama simboliniu etniškumu, kuris yra nusakomas kaip nostalgiska ištikimybė imigrantų kartos kultūrai ar kilmės šaliai. Anot Gans, tai yra proto būseną, kai jaučiama meilė ar pasididžiavimas tradicija, kuri gali būti jaučiama ir nedalyvaujant kasdieninėje etninės bendruomenės veikloje²¹.

Tokio simbolinio etniškumo pavyzdžiu gali būti trečios ir ketvirtos kartos Amerikos armėnai, kuriems būti armėnu priklausomai nuo individo reiškia skirtingus dalykus. Tai gali būti bet kuri viena iš daugelio tautiškumą apibūdinančių ypatybių – bažnytinė afiliacija, artimųjų ir draugų tinklas, ryšiai su kitais armėnais, teigiamas priklausymo grupei jausmas, armėnų virtuvės pomėgis ir t. t., – arba visas jų pluoštas. Amerikoje gimę armėnai, kaip ir kitų etninių grupių nariai, turi daugiau laisvės rinktis savo tapatumą, tad simbolinis armėniškumas, anot Bakalian, yra savanoriškas, racionalus ir priklausantis nuo situacijos. Tai priešingybė tradiciniam, imigrantų kartos armėniškumui, kuris yra priskirtinis, nesąmoningas ir impulsyvus. Simbolinį etninį tapatumą praktikuojantys armėnai pripažįsta savo etninę kilmę ir ją didžiuojasi. Šioje grupėje, pasak autorės, keičiantis kartoms pereinama nuo buvimo armėnu prie armėniškumo jausmo²².

Visa tai aktualu ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios narių etnoreliginio tapatumo analizei, nes šią bendruomenę sudaro trečios ir ketvirtos kartos lietuvių imigrantų palikuonys, kurie savo etniškumą išreiškia sąmoningu pasirinkimu ir simboliu įsitraukimu į lietuvišką kultūrą, kuriamą ir palaikomą Bažnyčios organizuojama veikla.

Religinis tapatumas

Religija ją išpažįstantiems žmonėms teikia tam tikrą teologiją ir stabilias normas, institucijas, tradicijas bei moralines vertybes, kurios sudaro individo saugaus tapatumo pagrindą²³. Vis dėlto galima teigti, jog religija yra ne pastovus įsitikinimų ir praktikų rinkinys, išsiskiriantis tam tikrame laike ir erdvėje, tačiau objektų, kūnų ir įsitikinimų telkinys, kuris susidaro kintančioje erdvėje, yra formuojamas ir performuojamas nuolatinio judėjimo ir sąveikos²⁴. Dėl šių priežasčių nagrinėjant imigrantų religinį tapatumą derėtų atsižvelgti į religinės bendruomenės gyvenimo pokyčius, tokius kaip religinę egzotaciją, asimiliaciją ir sekuliarizaciją. Kitaip tariant, imigrantų religinis (kaip ir etninis) tapatumas kinta dėl bendruomenės narių įsitraukimo į priimančios šalies struktūras, o įvairios šio tapatumo formos reiškiasi priklausomai nuo imigrantų kartos.

Religijos praktikavimas siūlo imigrantams ne tik būdą išreikšti savo individualius interesus ir likti susisaisčius su kilmės bendruomenėmis, bet ir sukuria ryšį su Bažnyčiomis ir religinėmis organizacijomis, kurios palaiko aktyvų kolektyvinį įsitraukimą²⁵. Etninių Bažnyčių kūrimas leidžia palaikyti etninį tęstinumą, kurį pertraukia imigracijos patirtys, tad „tikėjimas ir religinės praktikos gali būti ne tik balastas“ prisitaikant priimančioje šalyje²⁶, bet ir priemonė išlaikyti kilmės šalies tradicijas.

Etnoreliginis tapatumas

Etnoreliginio tapatumo sąvoką į mokslo diskursą vienas pirmųjų įvedė Harry Stouatas, taip pabrėždamas neatskiriamą etniškumo ir religijos vieni²⁷, tad ir šiame straipsnyje LTKB bendruomenės etnoreliginis tapatumas yra traktuojamas kaip etniškumo ir religijos ryšys. Abu šie komponentai yra svarbūs bendruomenės raidai, nes Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia kūrėsi ne tik kaip etninis, bet ir kaip religinis darinys. Lietuvių, kaip ir jų pirmtakų lenkų, Tautinė katalikų bažnyčia savąjį tapatumą formavo kaip pasipriešinimą nutautinimo grėsmei ir Romos katalikų bažnyčios dominavimui, todėl kalbėti apie šios bendruomenės tapatumą galima tik skiriant vienodai dėmesio etniškumui, religijai ir jų ryšiui.

Kalbant apie etniškumo ir religijos ryšį pabrėžiama religijos, kaip etninių tradicijų, kalbos ir grupės solidarumo išsaugojimo funkcija, nes religiniai įsitikinimai ir ritualai susieja individus ir suteikia socialinę kontekstą, reikalingą norint perduoti tradicijas ir vertybes²⁸ ir palaiko tapatumo jausmą. Religija gali sustiprinti žemą statusą turinčių etninių grupių, kurios nėra laikomos priimančių visuomenių nariais, orumą bei paskatinti sąmoningą socialinę izoliaciją²⁹. Kiti svarbūs ryšio tarp religijos ir etniškumo aspektai yra mišrios santuokos, asimiliacijos ir sekuliarizacijos procesai, kurie gali susilpninti tiek vieną, tiek ir kitą etnoreliginio tapatumo sudedamąją dalį. Pasak Ph. Hamondo ir K. Warnerio, jei abu – etninis ir religinis tapatumai susilpnėja, tai gali sunykti ir santykis tarp etniškumo ir religijos. Ir atvirkščiai, stiprų etninį tapatumą turinčioms grupėms būdinga ir stipri religinė tapatybė³⁰.

Šiuo pagrindu gali būti skiriami trys religijos ir etniškumo ryšio tipai: kai religija

prilygsta etniškumui (pavyzdžiui, žydai), kai religija yra viena iš etniškumo sudedamųjų dalių (pavyzdžiui, graikai, rusai ortodoksai) ir kai religija sieja kelias etnines grupes (pavyzdžiui lenkai, lietuviai, italai katalikai arba danai, norvegai ir švedai luteronai). Pirmajam tipui būdinga tai, kad religija ir etniškumas yra daugiau mažiau sutapę, antrajam tai, kad etniškumas padeda palaikyti religiją, o trečiąjį tipą nusako tai, kad religija yra tapusi etniškumo palaikymo priemone. Lyginant su pirmuoju tipu, trečiasis yra mažiausiai institucionalizuotas. Pasak Ph. Hamondo ir K. Warnerio, šio trečiojo tipo, vadinamojo religinio etniškumo, religinėse bendruomenėse narius paprastai sieja tik religija, išskyrus etninių parapijų atvejus³¹.

LTKB gali būti priskirta prie trečiojo etniškumo ir religijos ryšio tipo, nes jos nariais gali būti visi, kuriems yra priimtinas Tautinės katalikų bažnyčios ritualas, tad etnoreliginis šios bendruomenės tapatumas gali būti nusakomas kaip religinis etniškumas. Nepaisant to, derėtų atsižvelgti į bendros etninės kilmės svarbą LTKB bendruomenės tapatumui formuotis. Jei Romos katalikams lenkams, lietuviams ir italams, besimeldžiantiems toje pačioje bažnyčioje, individualus kiekvienos iš šių grupių etniškumas gali nekelti etninio tapatumo problemų, tai tautiniams katalikams per religiją išreiškiamas etniškumas tampa svarbiu bendruomenės tapatumo bruožu. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog etniškumo svarba per 100 Bažnyčios gyvavimo metų kito, todėl vienareikšmių išvadų daryti negalima. Vis dėlto, Tautinės katalikų bažnyčios tapatumą ir ryšį tarp etniškumo bei religijos derėtų priskirti prie etnoreliginio, pernelyg nepabrėžiant nei etniškumo, nei religijos svarbos, žvelgiant į bendrą šių aspektų dinamiką.

Etninės Bažnyčios – prisitaikančios organizacijos

LTKB, kaip ir bet kuriai kitai etninei Bažnyčiai Jungtinėse Amerikos valstijose, būdingas raidos etapiškumas. Pasak Marko Mullinso, etninėms Bažnyčioms yra būdingos trys raidos fazės. Pirmojoje fazėje etninės Bažnyčios yra orientuotos į pirmąją imigrantų kartą, kurioje dominuoja gimtosios šalies kalba, tad kai egzistuojančios religinės institucijos neteikia paslaugų imigrantų kalba, savų Bažnyčių kūrimas tampa natūralia pasekme. Šis etapas vadinamas vienkaltiu. Vykstant kultūrinei asimiliacijai, etninės Bažnyčios pasiekia antrąją fazę, kuri priverčia įvykdyti tam tikrus organizacinius pokyčius: pritraukti dvikalbių kunigų, rengti pamaldas ir anglų kalba, visa Bažnyčios veikla naudojami medžiagai turi būti prieinama abiem kalbomis. Trečioji etninių Bažnyčių gyvavimo fazė prasideda kartu su įsibėgėjančia struktūrine asimiliacija – kai bendruomenės nariai įsitraukia į įvairias priimančios šalies struktūras: klubus, organizacijas ir t. t., kuriuos ilgainiui patenkina jų socializacijos ir religinius poreikius. Struktūrinė asimiliacija taip pat skatina mišrias santuokas, kurios prisideda prie šių Bažnyčių deetnizacijos. Šiuo etapu, nebelikus pirmosios kartos imigrantų, etninės Bažnyčios vėl tampa vienkaltės, tik skirtingai nei pirmojoje fazėje, jose dominuoja priimančios šalies kalba³².

Žvelgiant į Lietuvos tautinės katalikų bažnyčios istoriją, galima atpažinti tuos pačius raidos etapus, kai palaipsniui nuo vienkaltės monoetninės pereinama prie dvikalbės ir galiausiai vėl prie vienkaltės, tačiau multietninės bendruomenės. Tai geriausiai atspindi kunigų kaita. Jei XX a. pradžioje parapijai vadovavo lietuviai kunigai (S. Mickevičius, J. Gritėnas, M. Valadka ir kt.), tai įsibėgėjant asimiliacijos ir akulturacijos procesams bei trūkstant lietuviškai kalbančių kunigų, jų vietą užimdavo kunigai iš Lenkų tautinės katalikų bažnyčios (žr. 5 priedą).

Apie šios Bažnyčios naujausią raidos etapą galima spręsti ir iš dabartinės LTKB bendruomenės sudėties. Šiuo metu parapijos veiklose dalyvauja pirmųjų imigrantų trečios ir ketvirtos kartų palikuonys, kurie lietuviškai jau (beveik) nekalba, bei lietuviškų šaknų neturintys tikintieji. Vieni jų prie Bažnyčios prisidėjo dėl santuokos su LTKB nariu ar nare, kiti – ieškodami labiausiai patinkančios religinės bendruomenės. Pamaldos, kaip ir kitos socialinės veiklos, vyksta anglų kalba, tad Bažnyčios etninis išskirtinumas nesudaro kliūtis prisidėti visiems norintiems ir katalikų tikėjimą išpažįstantiems. Dėl šių priežasčių dabartinę LTKB galima vadinti vienkaltę ir tuo pačiu multietnine.

Pasak M. Mullinso, akultūruotos kartos neturi unikalių kalbos ir kultūros poreikių, kuris motyvavo pirmąją kartą įkurti etninę Bažnyčią, todėl šios Bažnyčios turi pasirinkti – išnykti arba susikurti naują tikslą. Bene vienintelė galimybė toliau tęsti veiklą tampa naujų narių, kurie nėra tos pačios etninės kilmės, pritraukimas. Šiam tikslui pasiekti yra būtina sukurti sąlygas, kurios būtų vienodai patrauklios ir šiems naujesiems nariams. Taip yra pritraukiami angliškai kalbantys tikintieji ir mišrios šeimos, o Bažnyčia iš etninės tampa multietnine organizacija. Dėl šių priežasčių etninės Bažnyčios autorius suvokia kaip prisitaikančias organizacijas, kurios dėl asimiliacijos procesų per keletą kartų patiria transformaciją³³, atveriančią kelią sekuliarizacijai. Kita vertus, anot Ph. Hammondo ir K. Warnerio, asimiliacija ir sekuliarizacija lėčiau vyksta tose etninėse grupėse, kurios yra laikomos mažumomis arba kurios yra diskriminuojamos³⁴. Tad nors atsiskirdama nuo Romos katalikų bažnyčios Tautinė katalikų bažnyčia tapo deviantine, o XX a. pradžioje ir viduryje jos nariai Romos katalikų buvo diskriminuojami, skirtingai nei Romos katalikų Šv. Juozapo bažnyčia, kuri prieš keletą metų buvo uždaryta, Dievo apvaizdos parapija vis dar gyvuoja. Taip atsitiko todėl,

kad pastarosios bendruomenės nariai gali patys disponuoti Bažnyčios turtu ir priimti sprendimus, Bažnyčia geba prisitaikyti prie besikeičiančios demografinės situacijos, religijų įvairovės ir sekuliarizacijos procesų įtakos. Tokiomis aplinkybėmis neišvengiamai kinta ir bendruomenės etnoreliginis tapatumas. Šiame straipsnyje jis yra apibūdinamas kaip etninio ir religinio tapatumo visuma, kai etniškumas ir religija lemia bendruomenės raidą.

Tiriant šių bendruomenių, į JAV atvykusių XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, etnoreliginį tapatumą XXI a. pradžioje į bendrą pasakojimą nugula bene šimtmečio patirtys, kurias reflektuoja trečios ir ketvirtos kartos imigrantai, savo atmintimi siekiantys jų šeimų migracijos istorijos ištakas. Savo pasakojimuose tyrimo informantai nuolat juda laike ir erdvėje, *persokdami* nuo vieno Bažnyčios gyvavimo etapo prie kito, nuo senelių atvykimo į JAV istorijos prie asmeninių patirčių. Kitaip tariant, interviu įrašuose praeitis ir dabartis susipina į bendrą pasakojimą, kuris leidžia daryti prielaidas dėl laike ir erdvėje pasklidusio LTKB etnoreliginio tapatumo. Galima sakyti, jog dabartiniai bendruomenės nariai savo etnoreliginį tapatumą kuria (arba tiksliau, reflektuoja) kaip dėlionę, susidedančią iš atsiminimų, Bažnyčios įkūrėjų palikimo, asmeninės patirties ir bendruomenės kasdienybės. Tai dėlionė, kurią kuria kiekvienas bendruomenės narys iš savo individualių atsiminimų ir pastangų palaikyti Bažnyčios veiklą.

LTKB etnoreliginis tapatumas yra kolektyvinis, galintis egzistuoti tik bendrų veiklų ir bendrų atsiminimų pagrindu. Šis tapatumą galima suprasti mėginant atsakyti į klausimą, ką reiškia būti LTKB nariu? Tyrimo informantai turi stiprų asmeninį ryšį su Bažnyčia ir jos istorija, tačiau šis ryšys yra neatsiejamas ir nuo jų šeimų istorijų bei kolektyvinio religingumo. Tad etnoreliginis tapatumas (arba ką reiškia būti LTKB nariu)

yra analizuojamas ne tik etniškumo ir religijos ryšio aspektu, bet ir bendruomenės, kaip etninės ir religinės organizacijos, veiklos pagrindais. Atsiskyrusi nuo Romos katalikų bažnyčios, LTKB bendruomenė buvo priversta sukurti tokį išgyvenimo modelį, kuris leistų išlaikyti ne tik etninį paveldą bei unikalią religinę tradiciją, bet ir savivaldą, todėl siekiant apibūdinti šios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožus atskirai bus aptariamas jos etninis, religinis, bei jų visumą sudarantis etnoreliginis tapatumas. Pastarasis XXI a. pradžioje geriausiai atsiskleidžia bendruomenės veikla ir prisitaikymo prie asimiliacijos bei sekuliarizacijos procesų strategijomis.

Analizuojant LTKB etnoreliginį tapatumą kaip etninio ir religinio komponentų samplaiką, kuri reiškiasi bendruomenės veikla, neišvengiamai tenka kalbėti apie atskiras šio tapatumo dalis. Nors etniškumas ir religija tiriamuoju atveju yra suaugę į glaudų darinį, kuris nusako etninės ir tuo pačiu religinės bendruomenės esmines ypatybes, siekiant apibūdinti LTKB etnoreliginį tapatumą, jį teks išskaidyti į etninio ir religinio tapatumo komponentus. Tai leis geriau suprasti bendruomenės veiklas, jų pobūdį, Bažnyčios gyvavimo strategijas ir ateities perspektyvas.

Simbolinis LTKB bendruomenės etninis tapatumas

Dabartinį LTKB etninį tapatumą tiksliau sia apibūdinti kaip simbolinį³⁵. Jis yra beveik nepastebimas, mažai išreiškiamas, kylančias daugiausia iš Bažnyčios ir šeimų istorijų, palaikomas prisiminimais ir bendruomenės veikla. Skirtingai nei DP kartos atstovai, LTKB nariai beveik neturi etniškumą išreiškiančių daiktų. Jų namuose galima rasti tik vieną kitą iš Lietuvos atsiųstą tautinį atributą, pavyzdžiui, medžio raižinį, sagę ar religinę statulėlę. Lietuviškumą šioje bendruomenėje labiausiai primena pati bažnyčia, kurios

interjeras yra identiškas bažnyčioms Lietuvoje: turi centrinį ir šoninius altorius, kryžiaus kelio stotis su XIX a. pabaigos lietuviškais užrašais, pastelinių spalvų vitražus, kuriuose įrašyti bažnyčios statyboms aukojusiujų pavardės, bei vargonus. Lietuviškasis tapatumas šioje bendruomenėje yra giluminis, išreiškiamas per simbolinę reikšmę turinčią kalbą, tradicijas, Bažnyčios istoriją. Visa tai atlieka tokią pačią funkciją, kaip ir ženklelis švarko atlape, rodantis saistymąsi su idėja, organizacija ar tauta. O regimas lietuviškasis tapatumas – saistymasis su lietuviškuoju paveldu – yra išreiškiamas per įvairias Bažnyčios veiklas.

LTKB įkūrėjai, skirtingai nei, pavyzdžiui, Lietuvos Vyčių organizacijos nariai, didelę dalį savo turto, laiko ir energijos skyrė Bažnyčiai išlaikyti ir jos veiklai palaikyti. Dažniausiai dirbė anglies kasyklose, jie visą dėmesį buvo sutelkę į egzistencinių poreikių patenkinimą. Vienas iš jų – grupės etnoreliginio tapatumo išsaugojimas, pasireiškęs bendruomeniška Bažnyčios veikla, o ne socialine ir politine lietuviybės išsaugojimo praktika. Kurdami ir puoselėdami Bažnyčią, kurios gyvavimas reiškė etninio tapatumo išsaugojimą, LTKB bendruomenė į pirmą vietą iškelė ne lietuviškų tradicijų, kalbos ir senojo krašto istorijos puoselėjimą, bet religines praktikas. Dėl šių priežasčių lietuviškumą šioje Bažnyčioje iki šiol nusako ne tiek tautinių simbolių vartojimas, dėmesys kalbai, Lietuvos valstybei ar tradicijų palaikymas, kiek dalyvavimas parapijos veiklose – lojalumas Bažnyčiai. Interviu metu dažnai išgirdavome frazę, jog „jis ar ji Bažnyčioje buvo labai aktyvūs“ (angl. *he/she was very active*). Tai natūraliai išskeldavo klausimą, kaip šis aktyvumas pasireiškėdavo, tikintis išgirsti vardijant aibę veiklų ir iniciatyvų, kuriose minimas asmuo dalyvavo, tačiau tai paprasčiausiai reiškė, jog jis arba ji visada lankydavosi šv. Mišiose ir kitose Bažnyčios renginiuose. Tad galima sakyti, jog etninio, tuo pačiu ir etnoreliginio

tapatumo raiškai didelės svarbos turėjo Bažnyčios kaip socialinės ir religinės organizacijos veikla (kuri bus aptariamos paskutiniame šio straipsnio skyriuje). Nepaisant to, kyla klausimas, kaip formuojasi simbolinis tiriamosios bendruomenės etninis tapatumas ir kokį vaidmenį jo palaikymui šiandieninėje LTKB bendruomenėje atlieka lietuvių kalba bei lietuviškos tradicijos – kartiniai etninio tapatumo elementai? Siekis išsaugoti tautinę kalbą ir tradicijas buvo vienas iš pagrindinių atsiskyrimo nuo Romos katalikų bažnyčios priežasčių, tad būtina pažvelgti, koks yra dabartinės LTKB santykis su šiais etninio tapatumo aspektais. Pasak Anny Bakalian, pirmosios imigrantų kartos etninis tapatumas yra tradicinis (priskirtas, nesąmoningas ir impulsyvus), o trečiosios ir ketvirtosios kartos imigrantai dėl asimiliacijos ir akulturacijos procesų etninį tapatumą kuria laisvai rinkdamiesi³⁶ jo sudedamąsias dalis ir tokiu būdu formuodami simbolinį etniškumą. Toliau straipsnio skyriuose analizuojant lietuvių kalbos ir lietuviškų tradicijų vartojimą bendruomenės gyvenime bus aiškinamasi, kaip jos nariai reflektuoja perėjimą nuo tradicinio prie simbolinio etniškumo.

Lietuvių kalbos vartojimas

Kaip jau minėta, šiandieninę LTKB bendruomenę sudaro trečios ir ketvirtos kartos lietuvių imigrantų palikuonys. Daugumos jų tėvai yra gimę Jungtinėse Amerikos valstijose ir lietuviškai kalbėję labai nedaug, tad ir šio tyrimo informantai yra išsaugoję minimalius lietuvių kalbos įgūdžius. Jie prisimena atskirus žodžius, frazes iš dainų, lietuviškų patiekalų ir gėrimų pavadinimus, kai kurie gali suprasti, kai su jais kalbama labai lėtai ir paprastais žodžiais, tačiau jiems patiems ką nors pasakyti yra sunku. Daugiausiai lietuviškai teko kalbėtis su Aukščiūnų šeimos atstovais – Algirdu ir jo seserimis Alyce bei Mildred. Jie bendruomenėje yra laikomi

lietuviškiausiais nariais, nes palyginti su kitais, geriausiai kalba lietuviškai. Vyriausia sesuo Mildred interviu metu pasakojo:

„M: Susikalbėti aš galiu pakankamai gerai.

I: Tai jūs suprastumėt jeigu aš kalbėčiau [lietuviškai]?...

M: Jeigu kalbėtum daug lėčiau.

I: [Kreipiasi lietuviškai] Jūs suprantat, ką aš sakau dabar?

M: Aš suprantu.

I: Puiku! [Juokiamės] [...] Koks buvo jūsų mamos vardas?

M: Mano mamos vardas buvo Florence. Tėvas buvo Aleksas. Brolis – Algirdas, sesuo – Cathrine, kita sesera – Alyce.“ (Mildred, 86 m.)

Lietuvių kalbos bendruomenės nariai kasdieninėje veikloje beveik nevartoja, tačiau interviu metu įterpdavo vieną kitą nuo vaikystės atmintyje išlikusį žodį, pavyzdžiui, *močiutė*. Tai, beje, būdinga ir DP kartos palikuonims, kuriems lietuvių kalba buvo gimtoji³⁷. Jie, kaip ir LTKB nariai, lietuviškai kalbėjo tol, kol buvo palaikomas glaudus ryšys su vien tik lietuviškai kalbančiais asmenimis šeimoje – seneliais: „po močiutės mirties tetos ir mano mama tiek daug [lietuviškai] nekalbėjo, todėl tai nublanko“ (Joany Watkins, 71 m.). Pasak Mildred, „[anglų kalbos] ji [močiutė] niekada neišmoko. Gal vieną kitą žodį“, nes senelių, o tiksliau – močiutės vaidmuo šeimoje buvo vaikų ir namų priežiūra. Dėl šios priežasties močiutė yra vienas ryškiausių praeities prisiminimų: „Aš gerai ją [močiutę] atsimenu [nusijuokia]. Labai gerai. Tu turėjai su ja kalbėti lietuviškai. Ir su mano seneliu. Viskas buvo – [pereina į lietuvių kalbą] aš noriu, aš noriu“ (Algirdas, 79 m.). Vaikystėje lietuvių kalba šiems pirmųjų migrantų palikuonims buvo pirmoji. Dažnas informantas pasakojo, jog kol nepradėjo lankyti mokyklos, kalbėjo tik lietuviškai, nes ikimokykliniame amžiuje pagrindiniai lietuviybės palaikytojai buvo seneliai, o ne tėvai, kurie jau priklausė kultūriškai asimiliuotų imigrantų kartai:

„I: Ar jūs kalbėjote su jais [seneliais] lietuviškai?

M: O taip. Namuose mes tik taip ir kalbėdavom. Iki tada, kai mano brolis pradėjo eiti į mokyklą ir mokytoja parašė raštelį – „prašau kalbėkite su juo angliškai, mes neturim nė mažiausio supratimo, apie ką jis kalba“. O dabar jis gali pasakyti penkis žodžius ir viskas.“ (Mildred, 86 m.).

Šio tyrimo informantų tėvai buvo dvi-kalbiai, nes vis dar galėjo kalbėti lietuviškai, lietuvių kalbą vartojo kaip „suaugusiųjų“ ir šeimos kalbą. Ji būdavo pasitelkiama šeimos susibūrimų metu ir norint, jog vaikai nesuprastų:

„Ji [mama] buvo gimusi Amerikoje, ir namuose jie kalbėdavo lietuviškai. Mes turėjome tetą, kuri gyveno netoli mūsų, ir kai jie visi susitikdavo, kalbėdavo lietuviškai. Mes buvome maži, ir jeigu jie norėdavo ką nors nuo mūsų nuslėpti, tai kalbėdavo [lietuviškai], kad mes nesuprastume.“ (Joany, 71 m.)

Šios kartos palikuonis galima vadinti vienkalba, tik angliškai kalbančia ir siek tiek lietuviškai suprantančia etnine grupe, kuri lietuvių kalbą vartoja kaip etniškumo simbolį, bet ne kaip praktinę susikalbėjimo priemonę. Kitaip tariant, lietuvių kalba dabartinei LTKB kartai buvo ir yra vidinis etninio tapatumo atributas, etninės kilmės prisiminimas jiems patiems, o ne išraiška išoriniams stebėtojams, kokie buvome mes, tyrėjai. Ne kalbėti protėvių kalba, bet ją suprasti, žinoti ir prisiminti žodžius, dainas ir posakius šiai kartai yra svarbus etninio paveldo įrodymas ir ryšys su savo kilme:

„Mano močiutė siūsdavo mane į parduotuvę ir ji kalbėdavo lietuviškai. Pasakydavo man, ko ji nori iš parduotuvės. Ir aš nueidavau į parduotuvę ir pasakydavau angliškai [juokiasi]. Keista, ar ne? Bet aš niekada iš tikrųjų nekalbėjau lietuviškai. Aš suprasdavau. Galėjau dainuoti. Žinote, dainas... bet aš niekada iš tiesų nekalbėjau [lietuviškai].“ (Jerraldine, 77 m.)

Bene vienintelė erdvė, kurioje etninę prigimtį buvo galima išreikšti kalba, buvo Bažnyčia. Joje iki kun. M. Valadkos mirties šv. Mišios vykdavo lietuviškai ir dabartinei LTKB kartai buvo suprantamos tik iš dalies: „suprasdavom, nes žinojom, kada yra palaiminimas, išpažintys, aukojimas, nors iš tikrųjų tai nelabai suprasdavom. Kai aš buvau vaikas, visos Mišių knygos buvo lietuviškai. Taigi buvo sunku, bet mano mama man paaiškindavo angliškai.“ (Joany, 71 m.). Nors kun. M. Valadka vadovavo lituanistinei mokyklėlei ir gana intensyviai diegė lietuvių kalbą bendruomenėje, ypač jaunajai kartai, dėl natūralių akultūracijos, asimiliacijos procesų bei dėl mišrių santuokų lietuvių kalba liko tik ritualo – simboli- ne kalba. Ritualas, savo ruožtu, buvo ir yra siejamas su Bažnyčia kaip šeimos ir namų sfera, todėl šv. Mišių kalbos pakeitimas iš lietuvių į anglų galėjo reikšti dalies etninio tapatumo praradimą: „Mišios lietuvių kalba buvo gražios. O, man tai labai patiko. Jie pakeitė net ir adoraciją į anglų kalbą ir tai skamba siaubingai. O lietuviškai buvo gražu. Visos giesmės buvo gražios, bet dabar...“ (Alyce, 84 m.).

Net ir išnykusi iš kasdieninio gyvenimo ir beveik netekusi ritualinio vartojimo, lietuvių kalba šių dienų LTKB bendruomenėje yra reikšmingas Tautinės bažnyčios priminimas ir paskatinimas tęsti tradiciją. Šv. Mišios Dievo Apvaizdos parapijoje yra aukojamos anglų kalba, tačiau didžiųjų švenčių metu choras gieda viena kitą lietuvišką giesmę, kai kurios apeigos taip pat retkarčiais yra atliekamos lietuviškai:

„Mes vis dar švenčiame Lietuvos Nepriklausomybės dieną [vasario 16]. Iš bažnyčios galo mes nešame Amerikos ir Lietuvos vėliavas. Ar pastebėjote Lietuvos vėliavą bažnyčioje? Ir Mišių pradžioje, prieš pamaldas, mes giedame himną ir Lietuvos himną. Aš nesuprantu, ką aš giedu [juokiamės]. Moterys man buvo labai malonios. Jos viską išrašė

fonetiškai. Kartais lietuviškai meldžiamės palaiminimą, švč. Sakramento adoraciją. Dažniausiai tai darome anglų kalba, bet retkarčiais meldžiamės lietuviškai. Taigi aš turiu nedidelį „paruoštuką“. Pirmą kartą, kai tai dariau, viena iš moterų (ji buvo labai miela) pasakė: aš nežinojau, kad jūs galite kalbėti lietuviškai. Aš pasakiau, kad negaliu, bet žodžiai buvo parašyti fonetiškai.“ (Walter Placek, 73 m.).

Etninių tradicijų vaidmuo LTKB bendruomenėje

Be kalbos, simbolinę reikšmę lietuvių Tautinės bažnyčios bendruomenėje yra įgijusios ir etninės-religinės tradicijos, kurios praktikuotos (ir vis dar praktikuojamos) siekiant išlaikyti ploną etninio paveldo giją, dabartinės Bažnyčios narius siejančią su Bažnyčios istorija ir jos pirmtakais. Kalbos ir etnoreliginių tradicijų palaikymas yra mėginimas saistytis ne su Lietuva, kurios nei dabartiniai bendruomenės nariai, nei jų tėvai niekada nepažinojo, bet su etniniu paveldu, kuris šios bendruomenės atveju yra tapatinamas su šeima ir namais. Etninės tradicijos, kurios buvo arba vis dar yra palaikomos LTKB bendruomenėje, daugiausiai siejasi su religinėmis apeigomis. Kasdieniniame parapijos gyvenime jos nėra sureikšminamos, tačiau puoselėjant etninį tapatumą jos yra tęsiamos.

Dabartinės LTKB narių tėvai ir seneliai etninį tapatumą siekė išlaikyti religinėmis praktikomis, todėl paklausti, kokias lietuviškas tradicijas atsimena, informantai paprastai minėdavo Kūčių vakarienę, kalėdaitį („plotkelę“) bei kitus Kalėdų ir Velykų švenčių valgius:

„I: Kokias lietuviškas tradicijas atsimenate, kurias puoselėdavot?

J: Tokias kaip Velykų ryto. Pareini namo, valgai kiaušinius su duona ir druska. Tai daroma, kai pareini namo iš bažnyčios. Ir

Kūčios, švenčiame Kūčias [angl. we have the Kūčios] – vakarienę, valgome žuvį, pasnin- kaujame, visa tai darome.“ (Joany, 71 m.)

Etninis tapatumas ankstyvuoju Bažnyčios gyvavimo etapu – XX a. pradžioje skleidėsi tarsi savaime – religinių apeigų metu vartojant lietuvių kalbą ir laikantis etninės endogamijos, kai šeimos buvo susitelkę ir stiprios tapatumo atžvilgiu, tačiau įsibėgėjus kultūrinei ir organizacinei asimiliacijai³⁸, sklaidantis endogaminėms šeimoms, kultūrinis paveldas taip pat neteko stabilaus pagrindo: „kai visa šeima buvo kartu, mes darydavome... na, vakarienės, plotkelė ir panašiai. O dabar, kai visi išsiskirstė, žinai...“ (Algirdas, 79 m.)

Galima sakyti, kad šiandieninėje LTKB bendruomenėje ir lietuvių kalba, ir lietuviškos tradicijos daugiausiai išlikusios atsiminimuose bei pasakojimuose ir pasireiškia kaip nostalgija tiems laikams, kai bendruomenė buvo gausi, stipri ir aktyvi.

„I: Ar prisimenate lietuviškų dainų?

J: Lietuviškų dainų... mmm, tiesą sakant, kai aš buvau vaikas, mes eidavome į piknikus ir jie šokdavo lietuviškus šokius. Nieko daugiau nepamenu, tik „noriu miego“. Ir šokama pagal tai. Tai buvo kai kas svarbaus. Akordeonistas... vienu metu jie turėjo muzikantus, tai taip, mes dainuodavom lietuviškas dainas ir šokdavom...“ (Joany, 71 m.)

Religinis LTKB bendruomenės tapatumas

St. Warnerio nuomone, religinis tapatumas dažnai (bet ne visada) individams svarbesnis diasporoje, nei kilmės šalyje. Taip, anot autoriaus, yra todėl, kad religinės institucijos, kurias jie sukuria ir adaptoja, tampa jų pasauliais, kongregacijomis, kur yra puoselėjami nauji santykiai tarp bendruomenės narių³⁹. Dėl šios priežasties religinį tapatumą galima laikyti svarbiu tiek asmeninio, tiek ir kolektyvinio tiriamos bendruomenės

tapatumo elementu. Religiją LTKB bendruomenėje galima laikyti jos gyvavimo ašimi. Religijos svarba per šimtametę Bažnyčios istoriją kito, todėl galima manyti, kad imigrantų bendruomenėse religinis tapatumas gali būti tiek priskirtinis, tiek įgytasis⁴⁰. Dabartiniai LTKB bendruomenės nariai Bažnyčios kūrime XX a. pradžioje nedalyvavo, todėl skirtingai nei jų seneliai, religinio tapatumo nesirinko, šis jiems buvo priskirtas. Nagrinėjant šių dienų bendruomenės religingumą matyti, kaip jis kito: jei senieji LTKB nariai laikosi panašios religinės tradicijos, kaip jų tėvai ir seneliai, tai naujieji bendruomenės nariai praktikuoja simbolinį religingumą – bažnyčioje lankosi tik didžiųjų švenčių metu. Kaip etninėms bendruomenėms yra būdingas simbolinis etniškumas, taip ir imigrantų religines praktikas galima apibūdinti simbolinio religingumo sąvoka. Simbolinis religingumas būdingas kultūriškai asimiliuotiems imigrantų palikuonims⁴¹. Pasak Ganso, tie bendruomenių nariai, kurie praktikuoja simbolinį religingumą, yra linkę rinktis ir sureikšminti teologiškai nesvarbias, tačiau, pavyzdžiui, vaikams skirtas veiklas, tokias kaip žydų Chanuka⁴² arba kalėdinės bei velykinės dovanos. Kaip matysime vėliau, atsižvelgdama į šią religinio tapatumo kaitos tendenciją LTKB bendruomenė vykdo įvairias veiklas, kurios galėtų padėti pritraukti ne tik naujų narių, bet ir esamiems nariams pasiūlyti įvairesnių įsitraukimo į Bažnyčios gyvenimą galimybių: organizuoja renginius vaikams, bendruomeniškus pusryčius po šv. Mišių, loterijas ir pan.

Ekspedicijos metu daugiausiai galimybių turėjome bendrauti su senaisiais bendruomenės nariais, t. y. su tais, kurių tėvai ir seneliai priklausė šiai Bažnyčiai ir buvo aktyvūs jos nariai. Praėjus šimtmečiui nuo Bažnyčios įkūrimo šie žmonės, viena vertus, stengiasi prisitaikyti prie asimiliacijos procesų atneštų pokyčių, kurių vienas reikšmingiausių yra bendruomenės narių skaičiaus mažėjimas,

tačiau kita vertus, jie visomis jėgomis stengiasi išlaikyti tradiciją – etninę ir religinę. Jų religinis tapatumas, be abejo, skiriasi nuo tapatumo tų Bažnyčios narių, kurie bendruomenės veikloje dalyvauja tik epizodiškai, nes jie savo religinį tapatumą palaiko remdamiesi Bažnyčios, o tuo pačiu ir savo šeimų istorija. Taigi siekiant atsakyti į klausimą, kokie yra LTKB bendruomenės religinio tapatumo bruožai, derėtų atsispirti nuo to, kaip Bažnyčios nariai supranta ir vertina savo Bažnyčios ypatumus ir skirtumus nuo Romos katalikų bažnyčios.

Tautinės katalikų bažnyčios samprata: praeities ir dabarties vertinimai

LTKB galima pavadinti Romos katalikų bažnyčios ir JAV visuomenei būdingų protestantiškų religijų mišiniu. Kaip jau buvo minėta, Tautinė bažnyčia nuo Romos katalikų bažnyčios liturgijos požiūriu beveik nesiskiria. Pagrindiniai skirtumai yra nepavaldumas popiežiui, vieša išpažintis, bendruomeninis turto valdymas, galima kunigų santuoka, vėliau įvestas Dievo žodžio sakramentas ir tautinės kalbos vartojimas apeigų metu. Pastarasis skirtumas buvo aktualus tik iki Antrojo Vatikano susirinkimo, įvykusio 1962–1965 m. Nepaisant to, tautiniai katalikai Bažnyčios gyvavimo pradžioje patyrė stiprią Romos katalikų bažnyčios diskriminaciją.

Pasak H. R. Ebaugh, „kai kurios imigrantų religinės bendruomenės pabrėžia savo narių religinį tapatumą labiau nei etninį pagrindą, o kitos sureikšmina etninį tapatumą ir religinę instituciją panaudoja daugiausiai kaip priemonę kultūros tradicijoms ir etninėms riboms išsaugoti“⁴³. LTKB labiau akcentuojamas religinis tapatumas, kuris buvo ir vis dar yra tiesiogiai siejamas su bendruomenės išgyvenimu. Atsiskyrę nuo lietuviškos Šv. Juozapo Romos katalikų bažnyčios,

tautiniai katalikai prisiėmė mažumos statusą religijos, o ne etniškumo pagrindu, todėl nubrėžti ribas tarp savęs ir „kito“ buvo aktualu religijos, o ne etniškumo srityje. Trečiajai LTKB kartai šis konfliktas ir iš senelių bei tėvų paveldėta kova už religinio tapatumo išsaugojimą tapo skausmingų išgyvenimų šaltiniu, skatinusiu formuoti asmeninį bei kolektyvinį tapatumą:

„I: Kai jūs augote, ar jums kildavo klausimas, kodėl aš esu čia, šioje Bažnyčioje?“

J: Taip, tu galvoji, kad visi kiti priklauso kažkokiai kitai religijai, o mes buvom tautiniai katalikai, kas buvo negirdėta daugybėje kitų Bažnyčių. Ir truputį jautėsi, kad esi keistuolis, nes tu nebuvai tikras Romos katalikas, nebuvai protestantas, tu buvai tautinis katalikas. Bet žinote ką, tu tiesiog susitaikei su tuo, tu apsistojai čia, šventei visas religines šventes, ėjai į choro repeticijas, berniukų būrelius, mergaičių būrelius ir į visus kitus socialinius renginius. Ir dėl to mes tapome tvirta bendruomenė. Aš nemanau, kad jaučiausi ne savo vietoje. Man nepatiko, kai kas nors mus pravardžiuodavo, bet tada tu atsukdavai kita skruostą. Ir mes vis dar gyvuojam po 100 metų. [...] Mes esam stiprūs žmonės.“ (Joany, 71 m.)

Pabrėžtina, kad tautiniai ir Romos katalikai gyveno toje pačioje teritorijoje, jų bažnyčios buvo viena šalia kitos, o jų vaikai ėjo į tas pačias mokyklas, tad kasdieniai kontaktai buvo neišvengiami. Iki šiol jie dažnai prisimenami su nuoskauda. Apie bažnytinių bendruomenių tarpusavio santykius Alyce pasakojo: „tuo metu buvo blogai, nes tada, kai jie atsiskyrė, net ir mes, vaikai – jie mus vadino „the kickers“, o jie [tautiniai katalikai] juos [Romos katalikus] vadindavo „the suckers“⁴⁴.“ (Alyce, 84 m.). Panašiomis patirtimis dalinosi ir kun. Walteris, gimęs ir užaugęs Lenkų tautinėje katalikų bažnyčioje: „kai aš buvau vaikas, mes bijodavom eiti į tam tikras miesto vietas, nes mes bijojome būti primušti Romos katalikų. Jie nevaikščiodavo

šaligatviu, esančiu prie mūsų bažnyčios. Buvo didelė įtampa. Buvo neapykanta. Kaip mūsų pilietiniame kare – šeimos kovojo prieš šeimas.“ (Walter Placek, 71 m.)

Tokie to paties etninio pagrindo religinių bendruomenių santykiai tautinius katalikus skatino formuoti savąjį tapatumą ne tik remiantis Bažnyčios atskyrimu, bet ir sąmoningai atsiribojant. Galima sakyti, kad būti tautiniu kataliku prieš 60–70 metų reiškė nebūti Romos kataliku ir ieškoti savojo išskirtinumo bei naujai susikūrusios religijos vertės:

„Aš manau, kad jeigu turi tai širdyje – nesvarbu, ar tu Romos katalikas ar tautinis katalikas. O mano atveju, aš tautinė katalikė. Man atrodo, kad į mūsų religiją buvo žvelgiama su kartėliu, nes mes atsiskyrėme nuo Romos katalikų bažnyčios. Dėl to mes buvome siaubingai lokaliai atstumti, mus pravardžiuodavo, ir aš manau, kad tai priverčia tik labiau norėti kovoti ir didžiuotis tuo, kuo esi.“ (Joany, 71 m.)

Nepaisant to, jog bendruomenėje buvo stengiamasi ugdyti jaunosios kartos religinį tapatumą, galima manyti, kad lojalumas Tautinei bažnyčiai, ką Ph. Hammondas ir K. Warneris nagrinėdami etniškumo ir religijos ryšį vadina religiniu lojalumu⁴⁵, buvo formuojamas kaip duotybė ir užmegztos tradicijos tąsa pasitelkiant įvairias religines veiklas. Apie Bažnyčiai ištikimus žmonės Mildred sakė: „Mūsų bažnyčia būdavo pilna. Būdavo daug parapijiečių ir žmonės buvo atsidavę Bažnyčiai. [...] Jeigu buvo pamaldos, jie ateidavo.“ (Mildred, 86 m.). Tautinės bažnyčios ideologija formavosi palaipsniui, sinodas po sinodo, tad ir religinis Bažnyčios narių sąmoningumas turėjo kisti. Paklausti, kuo Tautinė bažnyčia skiriasi nuo Romos katalikų bažnyčios, dauguma informantų atsakydavo, jog jie nėra pavaldūs popiežiui, kad patys disponuoja Bažnyčios turtu ir turi bendras (viešas) išpažintis, tačiau giluminius teologinius bei liturginius skirtumus išsamiau galėjo

paaikškinti tik kun. Placekas. Tad galima manyti, kad dabartinės LTKB bendruomenės narių religinis tapatumas, arba kitaip tariant – sąmoningumas, nėra aiškiai reflektuojamas ir grindžiamas teologiniais religijų skirtumais:

„I: Kai jūs augote, ar jums kildavo klausimas, kodėl priklausote šiai, o ne Romos katalikų bažnyčiai?“

J: Žinai, tai juokinga, nes [...] [vaikystėje] niekas iš tiesų nepaaikškino, koks yra skirtumas tarp mūsų ir Romos katalikų bažnyčios. Tėvas Valadka kalbėjo laužyta anglų kalba, todėl būdavo truputį sunku jį suprasti. Ir net mano tėvai niekada normaliai nepaaikškino. Atsimenu, kai buvau gal septintoje klasėje, man tada buvo maždaug 13 metų, vienas iš mokytojų išdalino formas, kuriose buvo klausama, kokiai religijai priklausai. Ir aš tiesiog įrašiau katalikų. Mes buvome lietuvių tautiniai katalikai. Katalikai yra mūsų pavadinime, taigi mes buvome katalikai. [...] Aš žinojau, kad mes skiriamės nuo Romos katalikų, bet aš nežinojau, kaip. Tai, kad mes atskilome nuo Romos katalikų bažnyčios ir kad nepripažįstame Popiežiaus, aš tai žinojau, bet nežinojau didžiojo konteksto. O jis [kun. Ratajackas] buvo tas, kuris mums paaiškino.“ (Janet, 53 m.)

Eiliniai bendruomenės nariai labiausiai patiria Tautinės bažnyčios išskirtinumą išpažinčių metu. Tai aiškiausiai reflektavo Jerraldine, kuri didesnę dalį gyvenimo priklausė Šv. Juozapo Romos katalikų bažnyčiai. Jerraldine'os vyras buvo LTKB narys, kuriam pasiligojus, Jerraldine sekmadieniais kartu su juo vykdavo į Mišias Dievo Apvaizdos bažnyčioje. Po vyro mirties ji ir toliau dalyvauja LTKB veiklose. Tai, kad didžiąją dalį savo gyvenimo ji laikėsi Romos katalikų bažnyčios tradicijų, leidžia jai atpažinti ir aiškiau suformuluoti šių Bažnyčių skirtumus:

„J: Man ji [LTKB] patinka dėl vieno dalyko. Aš manau, kad visose Bažnyčiose išpažintis

turėtų būti tokia, kaip pas juos. Tarp tavęs ir Dievo. Mano vyras visada sakydavo – tau nereikia tarpininko. [Juokiasi]

I: Ar manote, kad tai yra būtina?

J: Turėti tarpininką? Ne. [Juokiasi]

I: Bet anksčiau jūs eidavote išpažinties?

J: Žinoma. Mes eidavome į klausyklą. Turiu omenyje, natūralu, kad aš tai dariau, bet man tai nepatiko. Ir aš nematau, kad daug žmonių tai daro. Manau, kad taip yra geriausia.

I: Ar jūs vis dar einate išpažinties?

J: Ne, nes aš esu čia [LTKB] dabar. Ir aš manau, kad tai yra gerai, nes kai per Mišias būna ta dalis, manau, kad visiems yra gerai.“ (Jerraldine, 77 m.)

Nors Jerraldine nėra užaugusi su LTKB tradicija, tačiau ji būtų laikoma tikrąja Bažnyčios nare dėl savo lojalumo. Lojalumą Bažnyčiai nusako ne tik dalyvavimas šv. Mišiose ir kitose veiklose, bet ir finansinis jos išlaikymas. Etninės Bažnyčios yra tikslinės organizacijos, įkurtos tam, kad patenkintų konkrečios etninės grupės poreikius, tad jos yra priklausomos nuo narių lojalumo, kuris yra būtinas Bažnyčios egzistencijai palaikyti⁴⁶. Pasak Joany, tikrieji bendruomenės nariai yra tie, kurie išlaiko savo Bažnyčią: „mes turime savo kapines ir taisyklę yra ta, kad jeigu tu priklausai Bažnyčiai, tu moki rinkliavas ir tada tu gali būti palaidotas kapinėse. Turiu omenyje, tai nėra už dyką [juokiasi]. Nes tada tu turi mokėti duobkasiui ir tai kainuoja maždaug porą šimtų dolerių, nusipirkti savo antkapį...“ (Joany, 71 m.)

Kitaip tariant, religinis bendruomenės narių tapatumas gali būti nustatomas remiantis ne tik Tautinės bažnyčios teologinių ypatumų suvokimu ir pripažinimu, bet ir finansinė Bažnyčios parama. Kiekvienas Bažnyčios narys (tas, kuris ją remia finansiškai) gauna iš anksto paruoštus vardinius vokus, skirtus įvairioms aukoms: šv. Kalėdoms, šv. Velykoms, bažnyčios išlaikymui ir t. t. Tokie vokai parengiami kiekvienam metų sekmadieniui

(žr. 3 priedą), siekiant gauti nors ir nedideles, tačiau pastovias įplaukas, būtinas Bažnyčios reikmėms. Kita vertus, religinis bendruomenės tapatumas gali būti nusakomas ne tik remiantis teologiniais skirtumais ir organizaciniu aktyvumu, bet ir per Bažnyčios ir ją kūrusių šeimų santykį. Tai labiausiai tinka seniesiems bendruomenės nariams, kurie „čia užaugo, kurie yra susiję su praeitimi ir kurių šeimos užaugo šioje Bažnyčioje“ (Joany, 71 m.).

Lenkų tautinė katalikų bažnyčia yra nepalyginamai gausesnė, susipirkusi nemažus plotus aplink savo katedrą ir tokiu būdu išplėtusi savo erdvę⁴⁷, o LTKB bendruomenės sava erdvė, arba namai, yra tik bažnyčia ir lietuviškos kapinės, šalia kurių vyksta viena svarbiausių Bažnyčios socialinių veiklų – vištienos kepsnių pobūvis, į kurį kviečiami visi bendruomenės nariai, draugai ir prijauciantys. Galima sakyti, kad kapinės, kaip ir bažnyčia, bendruomenės nariams reiškia ryšį su praeitimi ir tuo pačiu pabrėžia jų etninę kilmę.

Bažnyčia yra mano širdyje: Bažnyčios ir šeimos istorijų sankirtos

Naujai susikūrusi religinė tradicija turėjo nevienodą reikšmę Bažnyčios kūrėjams ir jų palikuonims. Pirmiesiems tai buvo sąmoningai pasirinkta kova už etninio tapatumo išsaugojimą ir savivaldą, o jų vaikams ir anūkams – perduota ir vienintelė jiems pažįstama tradicija, kuri tapo jų asmeninio tapatumo dalimi ir namais:

„Tada Mišios ir visa kita būdavo lietuvių kalba. Mes sėdėdavom bažnyčioje... Aš suprasdavau labai nedaug, bet mes turėjom tėvą Valadką. Tu tiesiog sėdėjai bažnyčioje ir niekas neįsisunkdavo į galvą, nes mes nesupratome lietuviškai. Tačiau tu ateidavai, tave atvedavo, suprantat. [...] Mes čia gimėme

ir užaugome, mes eidavome į bažnyčią tris kartus per savaitę. Ateidavom į vakarines pamaldas trečiądienį, penktądienį per Gavėnią, į lietuvišką mokyklėlę eidavome šeštądienį, į Katekizmą sekmądienį, į choro repeticiją antrądienį... [juokiasi], taigi tu gyvenai bažnyčioje tais laikais, kai buvai jaunesnis. Visi eidavo į bažnyčią.“ (Joany, 71 m.)

Dabartiniai LTKB nariai bendruomenės gyvenime dalyvauja todėl, kad tai darė jų tėvai ir seneliai, todėl ši parapija jiems asocijuojasi ne tik su namais, bet ir su šeima. LTKB pirmieji nariai tuokėsi ir šeimas kūrė tarpusavyje, su tos pačios bendruomenės partneriais, todėl dabartiniai parapijos atstovai dažnai yra grynakraujai lietuviai, kurie nors ir nekalba lietuviškai, bet iki šiol stengiasi išlaikyti savo etninį išskirtinumą:

„Mano mamos ir tėčio tėvai buvo šios parapijos įkūrėjai. Man patinka sakyti žmonėms, kad aš esu šimtaprocentinė lietuvė [juokiasi]. Aš nesu dėl to tikra, bet žinau, kad mano mama ir tėtis susipažino čia, bažnyčioje, jie abu priklausė Bažnyčiai. Mano seneliai – mano tėčio tėvai – taip pat susipažino Bažnyčioje ir mano mamos tėvai susipažino čia, bažnyčioje. [...] Man patinka mąstyti apie savo šeimos istoriją, labiausiai dėl to, kad... kaip jau sakiau, tada jaučiuosi esanti šimtaprocentinė lietuvė. Aš gimiau ir užaugau bažnyčioje, kaip mano mama ir tėtis. Taigi... tai yra mano namai [nusijuokia]. [Vartydama Bažnyčios išleistas knygas su bendruomenės fotografijomis:] Mano visa šeima čia buvo, taigi tai yra kaip Daukšas ir Kelly šeimos fotoalbumas [juokiasi].“ (Jannet, 53 m.)

Skirtingai nei Lietuvos Vyčiai, propaguojantys didžiavimąsi lietuviška kilme (angl. *Lithuanian pride*, žr. 7 priedą), LTKB nariai tai daro intravertiškai, „kontempliuodami“ savo šeimos ir giminės, o tuo pačiu ir Bažnyčios istoriją. Toks etnoreliginio tapatumo raiškos pavyzdys yra Aukščiūnų šeima. Ši šeima yra žymi tuo, jog jos pirmtakas Antanas Čelkus (Algirdo, Alyce ir Mildred senelis)

buvo vienas iš Bažnyčios įkūrėjų, bažnyčios statyboms paskolinęs bene didžiausią sumą – 2400 JAV dolerių⁴⁸, Bažnyčioje įėjęs finansininko pareigas. Kalbėdami apie Bažnyčios istoriją, Antaną (arba Anthony) Čelkų jo anūakai prisimena su pasididžiavimu ir jo, kaip ir visos savo šeimos, veiklas Bažnyčioje tapatina su namų bendruomene:

„Na, mano senelis buvo didis žmogus. Jis buvo vienas iš mūsų bažnyčios statytojų [...] Tony, Anthony Čelkus. [...] Jis buvo vienas iš tų, kurie skyrė nemažą pinigų sumą ir padėjo statyti bažnyčią. [...] Mano tėvas buvo Bažnyčios [komiteto] prezidentas. [...] Ir mano mama Bažnyčioje buvo labai aktyvi. Aš užaugau Bažnyčioje. Buvau patarnautojas ir... Bažnyčia yra mano širdyje, aš jos niekada nepaliksiu.“ (Algirdas, 79 m.)

Nemaža laiko LTKB buvo uždara bendruomene, kuri savarankiškai organizavo veiklas, ugdė jaunąją kartą ir siekė išlaikyti stiprų bendruomenės etnoreliginį tapatumą. Nepaisant šių pastangų, kultūrinė ir struktūrinė asimiliacija lėmė mišrias santuokas ir bendruomenės išsisklaidymą. Jei šio tyrimo dalyvių tėvai ir seneliai sutuoktinį rinkosi tik iš tos pačios etninės kilmės ir dažniausiai iš to paties tikėjimo asmenų, tai trečiajai LTKB kartai būdinga tiek etninė, tiek ir religinė egzogamija. Pasak Mullinso, tai lemia tolimesnę tokių Bažnyčių deetnizaciją⁴⁹: „mano žmona priklausė kitai Bažnyčiai. [...] Metodistų bažnyčiai. Bet aš niekada nebūčiau palikęs savo Bažnyčios. Taigi mano žmona, mano vaikai ėjo į jos bažnyčią. O aš ėjau į savo.“ (Algirdas, 79 m.). Nepaisant to, religinė egzogamija ne visada būdavo problema. Štai Jerraldine'os šeimoje, kur vyras priklausė LTKB, o ji pati – Šv. Juozapo Romos katalikų bažnyčiai, vienas kito religija buvo gerbiama:

„I: Kai jūs buvote susituokę, sekmadienio rytą jūs eidavote į savo bažnyčią, o jis eidavo į savo?

J: [Juokiasi] Taip, o taip.

I: Kaip jūs taip sugebėjote?

J: Nebuvo jokių problemų. Neturėjom nė jokios problemos. Nė vienas iš mūsų neįtė... Mūsų santuoka buvo nuostabi. 50 metų buvo per trumpai. Bet... manęs tai nevargino. Jis neprieštaravo, kad aš eičiau į bažnyčią, į kurią visadaėjau...“ (Jerraldine, 77 m.)

Tokių principų laikosi ir kiti dabartinės bendruomenės nariai, jeigu jų šeimos nariai nepriklauso LTKB. Jie sudaro išplėstinę LTKB bendruomenę, kuri susirenka tik didžiųjų švenčių ir renginių metu. Šie periodiška (nors ir simboliškai) Bažnyčios veiklose dalyvaujantys asmenys gali būti ne tik šeimos nariai, bet draugai ir kaimynai, kurie prisideda prie Bažnyčios išlaikymo ir palaikymo. Pagrindinis organizavimo krūvis tenka branduoliui – tiems, kurie gimė ir užaugo Tautinės bažnyčios aplinkoje, tad galima sakyti, jog dabartinės LTKB religinį tapatumą apibūdina šeimos, o tuo pačiu ir Bažnyčios, istorijos ir tradicijų tąsa bei siekis kiek įmanoma ilgiau išlaikyti bažnyčią veikiančią.

XX a. pradžioje ši Bažnyčia Romos katalikų bažnyčios atžvilgiu tapo deviantine, tačiau XXI a. pradžioje ji yra viena iš gausybės Jungtinių Amerikos Valstijų religijų, kurios nariai nėra diskriminuojami, nesusiduria su religiniu priešišku ir veikia kaip savarakiška organizacija. Šios aplinkybės leidžia ieškoti ne bendro priešo (ir tokiu būdu kurti savąjį tapatumą), o naujos Bažnyčios veiklos strategijos, kuri būtų patraukli visiems katalikų tikėjimą išpažįstantiems žmonėms.

Analizuodami imigrantų iš Kinijos Jungtinėse Amerikos Valstijose religinio tapatumo metamorfozes F. Yangas ir H. R. Ebaugh rašo, jog „norint į bažnyčią pritraukti nekrikščionių kinų, bažnyčia turi sukurti programas, kurių dėka ji atrodytų kitiškai“⁵⁰. Skirtingai, tačiau tuo pačiu ir panašią politiką mėgina įgyvendinti ir LTKB, kuriai norint išgyventi, būtina pasidaryti patrauklia įvairaus etninio pagrindo katalikams. Tai yra atpažįstama Bažnyčios sukurtose išgyvenimo strategijose, pavyzdžiui, kun. Placeko virš bažnyčios durų

pritvirtintame plakate, kuris skelbia: „Mes esame katalikai ir mes norėtume, kad prisijungtumėt. Ateikite melstis kartu su mumis sekmadieniais 9 val.“ (žr. 6 priedą).

Tarp tradicijos ir multikultūriškumo: etnoreliginis LTKB tapatumas

Dabartinė LTKB yra religinė bendruomenė, kurią vienija bendra istorija: prisiminimai, pasakojimai bei šeimos. Tai yra etninė Bažnyčia, kurios nariai ir po 100 metų siekia išsaugoti unikalią bendruomenės tradiciją ir ieško būdų, kaip ją perduoti pasikeitusiomis aplinkybėmis. Daugumai imigrantų Amerikoje religija buvo bene pagrindinis būdas etniniam tapatumui išreikšti⁵¹. Viena iš šių tapatumų geriausiai nusakančių ypatybių yra tikėjimas, kad etniškumas yra paveldimas ir perduodamas iš kartos į kartą. Kita vertus, anot Ph. Hammondo ir K. Warnerio, gerai gali būti paveldimi, tačiau socialinė jų reikšmė bus laisvai pasirenkama, taip kaip renkamas, ar likti ištikimam paveldėti religijai⁵².

Kaip jau buvo minėta, LTKB įkūrėjų palikuonys nuoširdžiai reiškia savo ištikimybę religinei, o per ją ir etninei tradicijai ir taip atlieka aktyvų vaidmenį, kurdami savo naują tapatumą bei Bažnyčios, kaip socialinės organizacijos, įvaizdį: „žmonės čia tiesiog bendrauja, mes gerai leidžiame laiką, mes esame labai socialūs, mes esam labai religingi ir mums tiesiog patinka būti kartu.“ (Joany, 71 m.). Nepaisant to, jog aktyvių nuolatinių bendruomenės narių yra tik iki dvidešimties, Bažnyčios branduolys sugeba pritraukti žmonių į įvairias religines šventes ir bendruomenės organizuojamus renginius. Šios veiklos yra Bažnyčios išgyvenimo strategija, nes jomis yra siekiama tiek finansinės naudos, kuri yra būtina Bažnyčios funkcijoms palaikyti,

tiek ir socialinės naudos – pritraukti naujų aktyvių narių, kurie yra gyvybiškai svarbūs senstančiai ir mirštančiai bendruomenei.

LTKB bendruomenės veikla ir išgyvenimo strategijos

Mažesnės, ne tiek biurokratizuotos ir ne tokios hierarchizuotos religinės institucijos yra labiau linkusios keistis. Jų neapsunkina per pasaulį nusidriekę instituciniai tinklai, todėl šios Bažnyčios geba efektyviai veikti naujoje religinėje erdvėje⁵³. LTKB – nedidelė ir linkusi keistis organizacija – taip pat yra sukūrusi keletą išgyvenimo strategijų, kurių dalis gali būti laikoma etninio verslumu⁵⁴: tai sendaikčių turgus, kepinų mugė ir socialinės vakarienės bei iškylos. Kaip pati išsilaikanti organizacija, kurios nuolatinių bendruomenės narių skaičius yra per mažas, kad būtų galima surinkti reikalingas lėšas Bažnyčiai išlaikyti, LTKB bendruomenės branduolys kasmet organizuoja įvairius renginius, iš kurių, pavyzdžiui, sendaikčių turgaus prekyba į Bažnyčios išdą įneša apytiksliai 5000 JAV dolerių:

„Mes čia daug darome. Organizuojame lėšų rinkimo akcijas – kad palaikytume Bažnyčios veiklą. Rengiame sendaikčių turgų... kur visi atneša savo daiktus ir juos parduoda. Visa ši patalpa [bažnyčios bendruomenės salė] būna prikrauta daiktų, kuriuos galima nusipirkti. Tada mes dar darome kepinų mugę. Visi dovanoja tai, ką iškepa, mes parduodame. Jani iškepa kugelį [pasako lietuviškai], o kai kas iš mūsų verda moliuskų sriubą. [...] Mes organizuojame vištienos kepsnių pobūvį pikniko vietoje už kapinių. Taip, mes kepame vištienos kepsnį kapinėse, su negyvais žmonėmis [juokiasi]. Dar turime kaulienos vakarienę gegužę ir rudenį. Taigi mes esame užsiėmę, taip. Mes judame į priekį, stengiamės palaikyti Bažnyčios veiklą, nes tai yra brangu.“ (Joany, 71 m.)

Joany minimos veiklos gali būti priskirtos **finansinių-socialinių išgyvenimo** strategijų kategorijai, nes jų dėka ne tik papildomas Bažnyčios išdas, bet ir pritraukiami šiai bendruomenei prijaunantys asmenys. Kita veiklų grupė, kuriai skiriama dėmesio, yra Bažnyčios **bendruomenės stiprinimo** strategijos. Tai loterijos, pusryčiai po šv. Mišių bei po Tėvo ir Motinos dienos minėjimų, dėmesys vaikų užimtumui. Apibendrintai tai gali būti vadinama bendruomenės socializacijos veiklomis:

„Čia [parapijos salėje] vyksta parapijos komiteto susitikimai, pokyliai, vakarienės. Mes organizuojame dvi kaulienos vakarienes per metus, į kurias žmonės prie durų rikiuojasi. Mes turim tokią reputaciją. [...] Kartais vaitšiname kava ir spurgomis.“ (Walter Placek, 73 m.)

Šios veiklos didina bendruomenės sukeliamą ir skatina prisidėti su Bažnyčia istoriškai nesusijusius šeimų narius. Trečioji išgyvenimo strategijų kategorija gali būti pavadinta **religiniu liberalizmu**, kurio tikslas yra padaryti Bažnyčią patrauklesnę ne tik esamiems, bet ir potencialiems jos nariams, ieškantiems Bažnyčios. Palyginti su Romos katalikų bažnyčia, LTKB jau iš prigimties yra pakankamai liberali – atsakiusi asmeninės išpažinties bei paklusnumo popiežiui ir įvedusi bendruomenės savivaldą. Viena vertus, visa tai suformuoja deviantinės Bažnyčios įvaizdį, tačiau kita vertus, šių skirtumų pagrindu įkurtą Bažnyčią galima laikyti liberaliuoju Romos katalikų bažnyčios variantu, savo apeigomis supanašėjusiu su protestantiškomis Bažnyčiomis. Pavyzdžiui Linai, pripratusiai prie Romos katalikų bažnyčios ritualo, į akis krito LTKB apeigų laisvumas:

„I: O jūs, kai pradėjot eiti į va šitą [bažnyčią], ar jūs pamatėt, pastebėjot kažkokius skirtumus, – vis tiek, ir Lietuvoj jeigu buvot įpratus eiti... Ar jums krito į akis kažkas?

L: Nu kas man krito... Čia Lietuvoj labai klauptis reikia [mes juokiamės]. O čia

kažkaip tai gana... nu aš net nesiklaupiu. Nepastebėjau, kad labai daug kas klaupytųsi. Kažkaip laisviau tuo atžvilgiu. Ir nereikia išpažinties eit.“ (Lina, 43 m.)

LTKB religinį liberalizmą atskleidžia ir kun. Walterio Placeko požiūris į senąsias katalikiškas tradicijas, jų naują interpretaciją nykstančioje bendruomenėje. Senųjų tradicijų supaprastinimas ir jų patrauklumo didinimas yra vienas iš būdų siekiant paskatinti bendruomenės narius dalyvauti religinėse Bažnyčios veiklose. Socialiniai renginiai paprastai susilaukia populiarumo ir yra gana aktyviai lankomi, todėl religinėms apeigoms imti taikyti panašūs, vartotojiškai visuomenei pritaikyti principai. Pasak Z. Baumano, būdingiausia vartotojiškos visuomenės vertybė yra laimingas gyvenimas. Šiai visuomenei yra svarbus laimės pažadas „čia ir dabar“⁵⁵ bei apčiuopiama nauda, kurią galima įgyti greitai ir čia pat (o ne amžinybėje), tad tenkinant bendruomenės narių vartotojiškus poreikius yra užtikrinama ir Bažnyčios veiklos, kaip vartojamos prekės, paklausa:

„Aš pradėjau kai ką Didįjį penktadienį. Niekas anksčiau neateidavo, nes būdavo tie liūdni gaudūs verksmai. [...] Gavėnios metu. Niekas neateidavo, taigi aš pasakiau... kad dabar penktadienį vaikai skaitys kryžiaus stotis, kurias radau parašytas paprasta kalba. Taigi dabar ateina vis daugiau ir daugiau: 30–40 vaikų. Ir jų tėvai... jei pritrauki vaikus, pritrauki ir tėvus, ir jų senelius. Taigi ką mes darome – mes apeiname stotis ir vienas paskaito dvi stotis, kažkas kitas paskaito kitas dvi. Vaikai, kurie nemoka skaityti, irgi ateina. Nes jie dalyvauja. Tada mes ateiname čia [į parapijos salę] ir vaišinamės pica su gazuotais gėrimais. Aš jiems pasakau, kad kas tik ateis – pica ir gazuoti gėrimai. Taigi mes atidarome kapą Penktadienį, nes tokia yra tradicija, bet vietoj tų liūdnuų [pabrėžia] gaudžių verksmų – Kryžiaus stotys, pica ir gazuoti gėrimai. Tada jie nors ateina. Taip yra geriau.“ (Walter Placek, 73 m.)

Panašiai yra skatinami ir tie, kurie dėl įvairių priežasčių neranda nišos kitose Bažnyčiose. Mažėjant parapijos narių skaičiui bei lietuviško etniškumo svarbai, griežtų teologijos normų nėra laikomasi. Taip yra kuriam ne tik multikultūrinė ir multietninė parapija, bet ir religinė bendruomenė, kuri siekia patenkinti ne tik etninės ir religinės tradicijos palaikymo, bet ir priklausymo religinei bendruomenei poreikį. Apie azijinės kilmės šeimą LTKB bažnyčioje Lina pasakojo: „jie atėjo čia į bažnyčią dėl to, kad jie priklausė katalikų bažnyčiai ir jinai jau laukėsi vaiko ir jų nežen... Katalikų bažnyčia atsisakė sutuokt. Tai jie atėjo pas tėvą Walter, jisai sutiko. Taip, niekas nenorėjo jų apženyti. [...] Tai jie taip, aš girdėjau, atsidūrė šitoj Bažnyčioj.“ (Lina, 43 m.).

Turint omenyje dabartinę Bažnyčios situaciją, jos ateities scenarijai tampa pakankamai aiškūs. Jau dabar į bendruomenę įsilieja skirtingos etninės kilmės asmenų, kurie šią Bažnyčią renkasi ne todėl, kad ji yra lietuvių etninė Bažnyčia, bet todėl, kad ji tampa patraukliausiu variantu. Pasak Ph. Hammondo ir K. Warnerio, religija vis labiau tampa individualiu pasirinkimu, o žmonių sprendimai darosi vis labiau selektyvūs, todėl etniškumo įtaka religiniam tapatumui vis mažėja⁵⁶. Dėl šių priežasčių galima kalbėti apie besiformuojančią multietninę Bažnyčią, kurioje liberaliai derinamos šimtmečio tradicijos ir naujų narių poreikiai.

LKTB ateities perspektyvos

Rašyti apie LTKB etnoreliginį tapatumą yra gana sudėtinga dėl vienos priežasties. Tai yra bendruomenė, kurią sudaro skirtingų kartų asmenys. Vienų atmintis vis dar siekia Bažnyčios įkūrimo ištakas, tad jie patys gyvena Bažnyčios istorija ir prisiminimais, o kiti – mažiau su ja susiję etniškai ar priklausantys jaunajai kartai – Bažnyčios bendruomenės veiklose dalyvauja epizodiškai. Kitaip

tariant, dabartinė LTKB bendruomenė yra nehomogeniška, jos nariai turi skirtingus siekius ir tikslus. Jei vieniems tai yra namai, šeimos istorijos židinis ir jų asmeninio tapatumo dalis, tai kitiems ši Bažnyčia gali reikšti tik vietą ir (arba) būdą religiniam tapatumui išreikšti arba prievolę tęsti etnoreliginę tradiciją:

„Čia yra daug, kai aš sakau daug, tai galbūt 20–25 moterys, kurios keliais ateitų, jeigu tik galėtų. Jos taip mylėjo šią bažnyčią. Bet negali [ateiti]. Jų vaikai ir anūkai, kurie galėtų – neina. [...] Dabar yra kitoks pasaulis. Žmonės dirba, jie nebūna namuose. [...] Kai aš buvau vaikas, nebuvo nieko kito, tik Bažnyčia. Mes neturėjom futbolo lygų, mes neturėjom televizijos. Televizijos nebuvo iki šešto dešimtmečio. Visas gyvenimas buvo sutelktas apie Bažnyčią. Choras, spektakliai... Taip aš sutikau savo žmoną.“ (Walter Placek, 73 m.)

Dėl šių priežasčių dabartinė LTKB bendruomenė yra labai nedidelė. Ekspedicijos metu teko išvysti maždaug 60–70 narių, kurie ateidavo į skirtingas pamaldas, tad paprastai, išskyrus Verbų ir šv. Velykų sekmadienį, bažnyčia būdavo pustuštė. Verbų sekmadienio Mišiose pirmuose suoluose galima buvo stebėti bendruomenės senbuves, giedančias lietuviškas giesmes, o bažnyčios gale – rečiau pasirodančius asmenis ir jaunosios kartos atstovus. Šv. Velykų Mišiose buvo susirinkę bene daugiausiai žmonių, tarp jų ir dvi merginos iš Haičio bei iš Romos katalikų bažnyčios perbėgusi šeima. Eilinio sekmadienio Mišių stebėti neteko, bet kun. Placekas pasakojo, kad:

„Knygose registruotų [narių] turime gal 100. Tų, kurie ateina į bažnyčią reguliariai, mmm... 30. Jeigu jie visi ateina kartu, jeigu visi ateina, turime galbūt 70, tačiau vieną sekmadienį ateina vienas, kitą – kitas. [...] Aš jiems sakau – ar negalite tiesiog visi ateiti kartu? [Juokiamės] [...] Kartais mano šeima sudaro pusę visų esančių bažnyčioje.“ (Walter Placek, 73 m.)

Šiandien LTKB bendruomenė po truputį tampa vis įvairesnė. Ją sudaro ne tik senieji nariai – Bažnyčios įkūrėjų palikuonys, bet ir jų šeimų nariai, kurie gali būti kitokios etninės kilmės. Pavyzdžiui, Michaelis Cummingsas yra airių kilmės, vedęs Wendy (Zubrickas) Cummings. Wendy a. a. tėvas buvo ištikimas LTKB narys, o motina Sylvia Zubrickas – stačiatikė, kilimo nuo Karpatų kalnų. Tiek Sylvia, tiek ir Wendy su Michaeliu šeimoje palaiko Lietuvių tautinės bažnyčios tradicijas. Su jais kartu teko švęsti šv. Velykas. Jų išūnytus sūnus Andrews yra azijinės kilmės vienuolikmetis ir patarnauja šv. Mišių metu, jų penkiametė dukra Lizy bažnyčioje renka aukas, o patys Michaelis ir Wendy yra Bažnyčios komiteto nariai. Tas pats pasakyti na ir apie buvusį Linos vyrą, slovakų kilmės amerikietį, kuris iki skyrybų pradžios taip pat aktyviai dalyvavo Bažnyčios veiklose:

„A: Jis buvo puikus, jis buvo geras Bažnyčiai. Mums jo reikėjo kaip darbuotojo. [Juokiamės]. [...]

G: Tai jis jums patiko?

A: Taip, mums visiems jis patiko. Štai kodėl mes negalim suprasti, kodėl jai jis nepatinka. [Juokiamės]“ (Alyce, 84 m.)

Šv. Mišiose retkarčiais pasirodo ir dvi merginos iš Haičio bei minėta kun. Placeko sutuokta pora, tad šie asmenys sudaro trečią Bažnyčios bendruomenės grupę, kurią su LTKB sieja tik religija. Vykstant tokiai etninei maišaičiai, tautinis Bažnyčios pobūdis darosi nebe toks svarbus:

„[Senoji] karta yra išnykusi. Nedaug kas Bažnyčioje supranta lietuviškai. Kai kurie truputį. Ir jie visi yra iš lietuviškų šeimų. Mano karta, mes visi ejom į bažnyčią ir mokėmės skaityti [lietuviškai]... [...] Tiesą sakant, jie mano, kad atsisakę lietuviškumo mes sustiprinsime Bažnyčią, nes tada pritrauksime įvairių žmonių. Nes lietuvių jau nebepritrauksime.“ (Alyce, 84 m.)

Pasak Johno Gustaičio, ilgainiui iš LTKB „gali likti tik pavadinimas“ (John, ~ 80 m.),

tačiau siekiant išlaikyti Bažnyčią gyvą tai atrodo kaip nedidelė problema. Bene per pasakutinius pietus su kun. Placeku, kalbantis apie LKTB ateitį man išsprūdusi frazė parodė, kaip labai ši bendruomenė yra tapusi jos narių ne tik etnoreliginio, bet ir asmeninio tapatumo dalimi, tam tikrais *namais*, vieta, kuriai priklausai (angl. *a place where you belong*)⁵⁷. Kun. Placekas tą kartą kalbėjo apie retėjančias bendruomenės narių gretas ir finansinius sunkumus išlaikant Bažnyčios patalpas. Mano komentaras buvo, jog dėl šių priežasčių (senėjimo ir naujų narių trūkumo) LKTB valandos greičiausiai jau suskaičiuotos (pažodžiui, *turi galiojimo datą*, angl. *has an expiration date*). Tai, kad šis pasakymas buvo nevisiškai etiškas ir skaudus, išdavė kun. Placeko reakcija – nutylėjimas ir klausimas, kaip mes jaustumės, jei Lietuvos kaip valstybės neliktų? Paskutiniame interviu vyriausia Aukščiūnų šeimos atstovė Mildred apie LKTB ateitį pasakė:

„Aš norėčiau, kad ji [bažnyčia] veiktų amžinai. Aš norėčiau, kad kiekvieną sekmadienį ar kiekvieną mėnesį mes sulauktume naujų parapijiečių, kurie didintų kongregaciją, padėtų jai veikti. Ar taip bus, aš nežinau. Pavyzdžiui, Wendy šeima yra jauna. Pas mus nėra daug jaunų šeimų. O Wendy ir jos vyras yra geri parapijiečiai. Jie yra tikrai geri parapijiečiai. [...] Mes labai stengiamės, mes labai stengiamės⁵⁸.“ (Mildred, 86 m.)

Išvados

Šiandieninės LKTB etnoreliginis tapatumas yra sudėtingas reiškiny, kurį formuoja skirtingų kartų bendruomenės nariai. Tai yra sąmoningumas, kuriame etniškumas, religija ir prisitaikymo prie kintančių socio-demografinių sąlygų strategijos susipynusios į vieną sklandžiai funkcionuojančią visumą. Analizuojant LKTB kaip nehomogenišką bendruomenę ir jos tapatumą vertinant šimto metų istorijos kontekste, pasidaro akivaizdu,

kad šios bendruomenės negalima apibūdinti remiantis vien religija, vien etniškumu ar vien jos socialinėmis veiklomis. LKTB yra etninė bendruomenė, turinti ryškų religinį tapatumą, susiformavusį atskilus nuo Romos katalikų bažnyčios. Per šimtą gyvavimo metų ši bendruomenė skirtingu intensyvu (priklausomai nuo istorinių aplinkybių) suformavo savo etninį bei religinį išskirtinumą ir sukūrė savitą savarankiškos socialinės organizacijos pobūdį. Atsiskyrę nuo Romos katalikų bažnyčios LKTB nariai atsidūrė tokioje situacijoje, kokioje atsiduria valstybė, išstojusi iš didesnio politinio darinio, – ji turi susikurti atskirą sėkmingo funkcionavimo sistemą. LKTB sėkmingai funkcionuoti reikė išlaikyti etnines tradicijas, religinį išskirtinumą ir užtikrinti Bažnyčios gyvybingumą: ugdyti jaunąją kartą ir išsilaikyti finansiškai. Įgyvendinant šiuos tikslus nepakako remtis atskirais etnoreliginio tapatumo elementais, prireikė jų visumos, sutelktos po Dievo Apvaizdos bažnyčios stogu.

Prabėgus šimtmečiui nuo Bažnyčios įkūrimo visi minėti etnoreliginio tapatumo bruožai įgijo kitus atspalvius ir prasmes. Etniškumas šiandieninėje bendruomenėje yra ne kas kita, kaip šeimų istorijos išsaugojimas ir „adoravimas“, virtęs ne išoriškai išreiškiamomis tradicijomis, bet vidiniu bendruomenės ir jos narių etninio tapatumo simboliu. Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios praktikuojama religija, anksčiau buvusi riboženklis tarp „mes“ ir „jie“, šiandien Skrantone yra viena iš daugelio, tačiau tuo pačiu ir ta vienintelė, siejama su šeima, namais ir su asmeniniu tapatumu. O Bažnyčia kaip socialinė organizacija iš monoetninės po truputį virsta multietnine, multikultūrine ir skirtingai, nei prieš 50–60 metų, veiktas orientuoja ne tik į bendruomenės vidų, bet ir į išorę. Tad apibendrintai šiandieninės LKTB etnoreliginį tapatumą galima nusakyti kaip simbolinio etniškumo, bažnytinio lojalumo ir socialinės organizacijos mišinį.

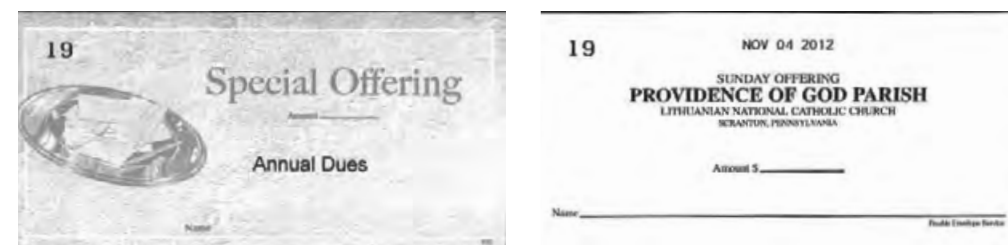
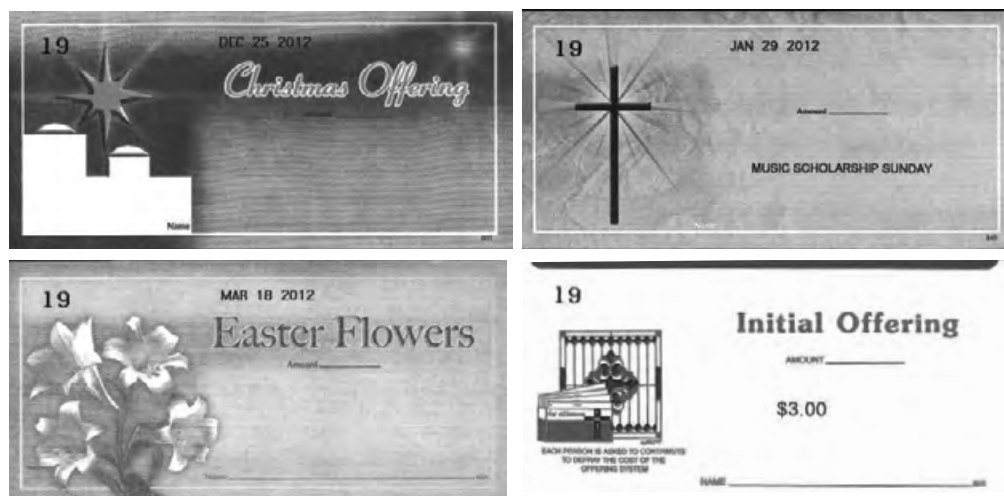
1 priedas. Duomenys apie informantus

	Vardas	Pavardė	Amžius	Vaidmuo bendruomenėje/giminystės ryšiai	Interviu data 2013
1.	Walter	Placek	73 m.	Parapijos kunigas	Kovo 22 d.
2.	Joany	Watkins	71 m.	Choristė, Bažnyčios komiteto narė, tvarko bažnyčią, organizuoja veiklas	Kovo 29 d.; Balandžio 1 d.
3.	Algirdas	Aukscunas (Aukščiūnas)	79 m.	Dirba Tauro klube ūkvedžiu	Kovo 25 d.
4.	John	Gustaitis	~ 80 m.	Gyvena klebonijoje ir ją prižiūri	Kovo 26 d.
5.	Lina	–	43 m.	Nauja bendruomenės narė, trečiosios bangos imigrantė	Kovo 26 d.
6.	Linos tėvas	–	~60 m.	Kartu su žmona JAV gyvena 5 metus, padeda Linai namuose, prižiūri vaikus	Kovo 26 d.
7.	Vytas	–	~ 80 m.	DP kartos imigrantas, priklauso Romos katalikų bažnyčiai, Linos kaimynas	Kovo 26 d.
8.	Alyce	Aukscunas (Aukščiūnas)	84 m.	Bažnyčios iždininkė	Kovo 27 d.
9.	Wendy	Cummings	~ 45 m.	Bažnyčios komiteto narė	Kovo 31 d.
10.	Michael	Cummings	~ 45 m.	Wendy vyras, Bažnyčios komiteto narys	Kovo 31 d.
11.	Sylvia	Zubrickas	~ 80 m.	Wendy mama	Kovo 31 d.
12.	Jani	Yudiskas	71 m.	Dirba Tauro klube, atlieka zakristijono pareigas Bažnyčioje, prižiūri kapines	Kovo 28 d.
13.	Janet	Kelly	53 m.	Bažnyčios komiteto prezidentė	Balandžio 1 d.
14.	Janet	Kelly (Daukšys)	~ 70 m.	–	Kovo 30 d.
15.	Dolores	Krupski	~ 60 m.	–	Kovo 29 d.
16.	Anna	Zimmie	100 m.	Dolores Krupski mama	Kovo 29 d.
17.	Mildred	Williams (Aukščiūnas)	86 m.	Prisideda prie sendaikčių turgaus organizavimo	Balandžio 3 d.
18.	Barbara	Placek	70 m.	W. Placeko žmona	Kovo 30 d.
19.	Jerraldine	–	77 m.	Iš šv. Juozapo bažnyčios	Kovo 30 d.
20.	Anthony	Mikowsky	~ 50 m.	Vyskupas primas	Balandžio 2 d.

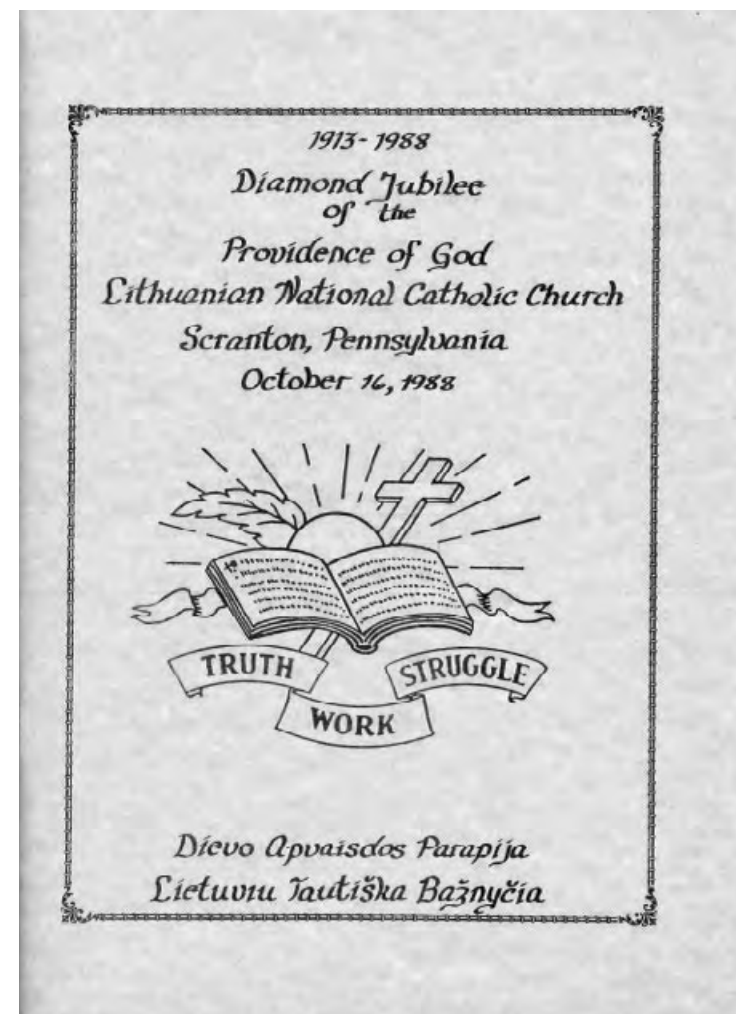
2 priedas. Dalyvaujamasis stebėjimas, neformalus interviu, ekspedicijos maršrutai

	Vieta	Veikla	Data
1.	Dievo Apvaizdos bažnyčia, klebonija	Interviu ir neformalus pokalbis su kun. W. Placeku	Kovo 22 d.
2.	Dievo Apvaizdos bažnyčia, parapijos salė	Šv. Mišios; neformalus pokalbiai	Kovo 24 d.
3.	–	LTKB kapinių paieškos	Kovo 25 d.
4.	LTKB kapinės	Kapinių lankymas kartu su J. Gustaičiu	Kovo 26 d.
5.	Tauro klubas, LTKB kapinės	Interviu ir neformalus pokalbis su J. Yudisku	Kovo 28 d.
6.	Dievo Apvaizdos bažnyčia	Didžiojo ketvirtadienio šv. Mišios	Kovo 28 d.
7.	Dievo Apvaizdos bažnyčia	Didžiojo penktadienio pamaldos, po jų pica vaikams parapijos salėje	Kovo 29 d.
8.	Alyce Aukscunas namai	Alyce vyksta į bažnyčią. Filmavimas ir neformalus pokalbis	Kovo 30 d.
9.	Dievo Apvaizdos bažnyčia	Didžiojo šeštadienio šv. Mišios	Kovo 30 d.
10.	Golfo klubas	Pietūs po šv. Mišių su W. Placeko šeima	Kovo 30 d.
11.	Dievo Apvaizdos bažnyčia	Šv. Velykų Mišios	Kovo 31 d.
12.	Sylvios Zubrickas namai	Šv. Velykų pietūs su Wendy Cummings šeima	Kovo 31 d.
13.	Parapijos salė	Bažnyčios archyvinės medžiagos peržiūra	Balandžio 1 d.
14.	Lenkų tautinės katalikų bažnyčios patalpos, katedra ir kapinės	Interviu ir neformalus pokalbis su vyskupu primu Anthoniu Mikowskui	Balandžio 2 d.

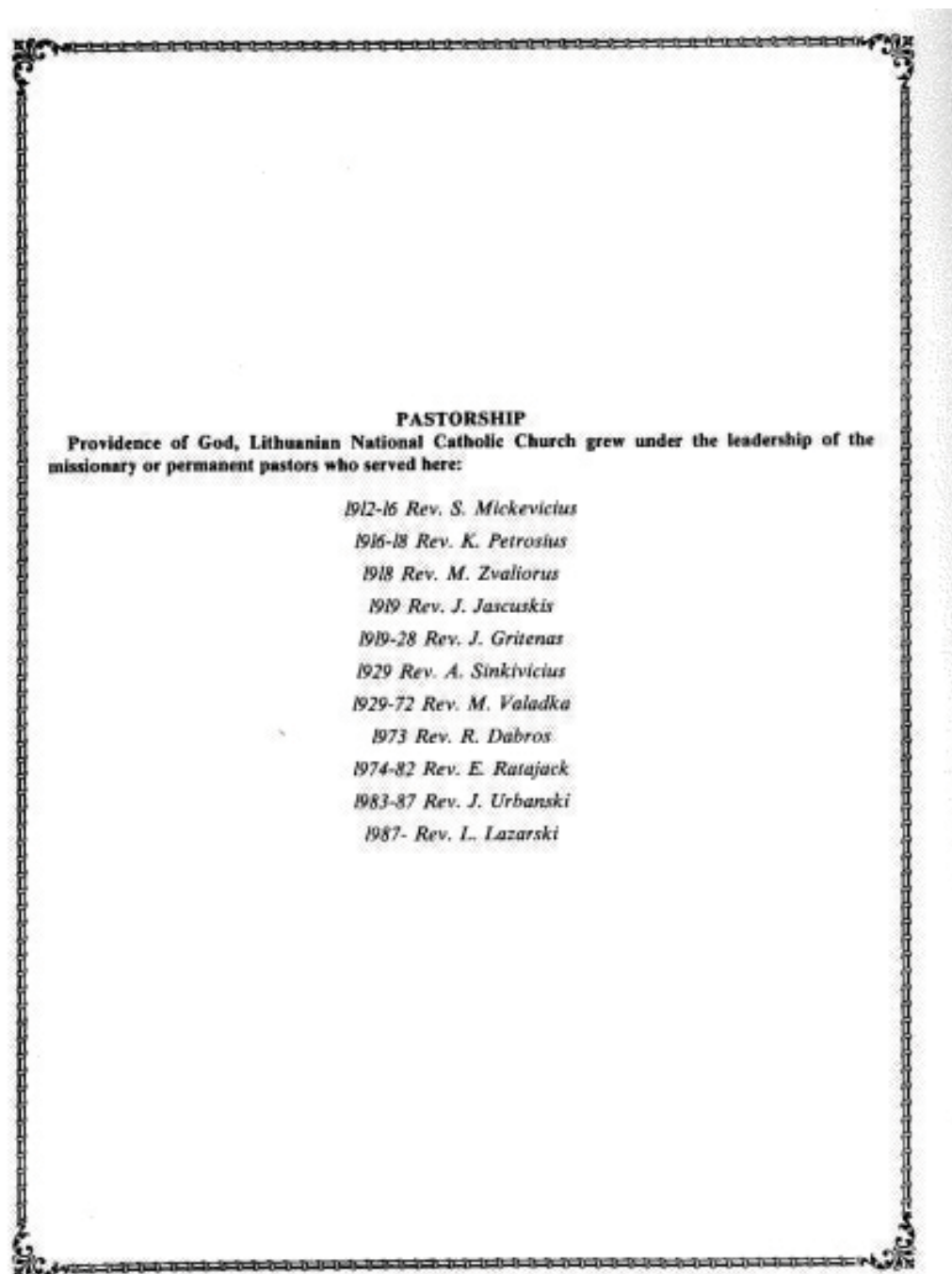
3 priedas. Vardiniai aukų Bažnyčiai vokai

4 priedas. 75 metų Bažnyčios jubiliejaus proga išleistas leidinys

5 priedas. LTKB dirbę kunigai iki 1988 m.

6 priedas. Skelbimas virš LTKB durų, kviečiantis visus katalikus

7 priedas. Lietuvos Vyčių lietuviškojo tapatumo raiškos fragmentas

Nuorodos

- ¹ Šiuo metu Skrantone gyvena maždaug 76 000 žmonių.
- ² Kuzmickaitė D., *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*, Kaunas, VDU, 2004, p. 70–73.
- ³ Šiuo metu šias pareigas eina Antonis Mikovskis (Anthony Mikowsky, žr.: http://www.pncc.org/?page_id=20).
- ⁴ *Pokalbiai lietuvių pasaulio pakraštyje: Brazilija*, sud. E. Aleksandravičius, D. Kuzmickaitė, I. Celešiūtė, M. Raškauskienė, Vilnius: Versus Aureus, 2013.
- ⁵ Tyrimo interviu originalo kalba yra saugomi VDU Lietuvių išeivijos instituto archyve.
- ⁶ Karpov V., Barry D., Lysovskaya E., Ethnodoxy: how popular ideologies fuse religious and ethnic identities, *Journal for the Scientific Study of Religion*, nr. 51 (4), 2012, p. 638–655.
- ⁷ Berger P., Luckmann Th., *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, London: Penguin books, 1991, p. 195.
- ⁸ Vertovec S., Transnationalism and identity, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, nr. 27 (4), 2001, p. 573–582.
- ⁹ Donskis L., Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškuosius tapatybės diskursus, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, nr. 2, 2006, p. 71.
- ¹⁰ Giddens A., *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 44.
- ¹¹ Beck U., Living your own life in a runaway world: individualization, globalization and politics, in: W. Huton, A. Giddens, eds., *On the edge. Living with global capitalism*, Vintage, 2001, p. 164–173.
- ¹² Čiubrinskas V., Įtvirtinant etninį paveldą ir lietuviškosios kilmės šaknis „naujajame pasaulyje“: lietuviakilmių teksaiečių tapatybės galios kontūrai JAV, *Oikos: migracijos ir diasporos studijos*, nr. 1 (15), 2013, p. 25–38; Hirschman Ch., The role of religion in the origins and adaptation of immigrant groups in the United States, *International Migration Review*, nr. 38 (3), 2004, p. 1206–1233.
- ¹³ Gans J. H., Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America, in: *On the Making of Americans: Essays in Honor of David Riesman*, ed. by J. H. Gans, N. Glazer, R. J. Gusfield, Ch. Jencks, University of Pennsylvania Press, 1979, p. 193–220.
- ¹⁴ Nagel J., Constructing ethnicity: creating and recreating ethnic identity and culture, *Social Problems*, nr. 41 (1), 1994, p. 153, 154.
- ¹⁵ Barth F., Introduction, in: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, ed. by F. Barth, Boston: Little, Broun and Company, 1969, p. 9–38.
- ¹⁶ *Ten pat.*
- ¹⁷ Nagel J., *min. veik.*, p. 152.
- ¹⁸ Hammond Ph, Warner K., Religion and ethnicity in late-twentieth-century America, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 527: *Religion in the Nineties*, 1993, p. 57.
- ¹⁹ Weber M., Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology, ed. by G. Rothand, C. Wittich, New York: Bedminster Press, 1968, p. 389, cituojama iš: T. Chee-Beng, Ethnic identities and national identities: Some examples from Malaysia, *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 2000, p. 442.
- ²⁰ Chee-Beng T., *min. veik.*, p. 441–480.
- ²¹ Gans J., H., *min. veik.*, p. 193–220.
- ²² Bakalian A., *Armenian Americans: from being to feeling Armenian*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1994, p. 432, 6.
- ²³ Coşgel M. M., Minkler L., Religious identity and consumption, *Review of Social Economy*, nr. 62 (3), 2004, p. 343.
- ²⁴ Levitt P., Lucken K., Barnett M., Beyond home and return: negotiating religious identity across time and space through the prism of the American experience, *Mobilities*, nr. 6 (4), 2011, p. 469.
- ²⁵ Menjivar C., Religious institutions and transnationalism: a case study of catholic and evangelical Salvadoran immigrants, *International Journal of Politics, Culture and Society*, nr. 12 (4), 1999, p. 589.
- ²⁶ Hirschman Ch., The role of religion in the origins and adaptation of immigrant groups in the United States, *International Migration Review*, nr. 38 (3), 2004, p. 1208.
- ²⁷ Stout H., Ethnicity: the vital center of religion in America, *Ethnicity* 2, 1975, p. 204, cituojama iš: F. Yang, H. R. Ebaugh, Religion and ethnicity among new immigrants: the impact of majority / minority status in home, *Journal for the Scientific Study of Religion*, nr. 40 (3), 2001, p. 367–378.
- ²⁸ Hammond Ph, Warner K., *min. veik.*, p. 55–66.
- ²⁹ Anderson A. B., Frideres S. J., *Ethnicity in Canada: Theoretical Perspectives*, Toronto: Butterworths, cituojama iš: Mullins M., The life-cycle of ethnic churches in sociological perspective, *Japanese Journal of Religious Studies*, nr. 14 (4), 1987, p. 41.
- ³⁰ Hammond Ph, Warner K., *min. veik.*, p. 57–63.
- ³¹ *Ten pat.*
- ³² Mullins M., *min. veik.*, p. 321–334.
- ³³ *Ten pat.*
- ³⁴ Hammond Ph, Warner K., *min. veik.*, p. 66.
- ³⁵ Gans J., H., *min. veik.*, p. 193–220.
- ³⁶ Bakalian, Anny, *Armenian Americans: from Being to Feeling Armenian*, Transaction publishers, New Brunswick, NJ, 1994, p. 432, 436.
- ³⁷ žr. *Diasporinė tauta: tarp šiandieninės Lietuvos, migracijos ir lietuviškojo tapatumo*, Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos studentų praktikos mokomoji priemonė, sud. I. Celešiūtė, S. Žemaitytė, Kaunas, 2012.
- ³⁸ Mullins M., *min. veik.*, p. 321–334.
- ³⁹ Warner St. R., Immigration and religious communities in the United States, in: *Gatherings in Diaspora. Religious Communities and the New Immigration*, ed. by St. R. Warner, G. J. Wittner, Philadelphia: Temple University Press, 1998, p. 3.
- ⁴⁰ Cadge W., Ecklund, E. H., Immigration and religion, *Annual Review of Sociology*, nr. 33, 2007, p. 359–379.
- ⁴¹ Gans J. H., *min. veik.*, p. 577.
- ⁴² *Ten pat.*
- ⁴³ Yang F., Ebaugh H. R., *min. veik.*, p. 367.
- ⁴⁴ Šios metaforos apytiksliai gali būti verčiamos kaip „mušeikos“ ir „mulkiai“.
- ⁴⁵ Hammond Ph., Warner K., *min. veik.*, 1993, p. 61.
- ⁴⁶ Mullins M., *min. veik.*, p. 321–334.
- ⁴⁷ Liubinienė, N., *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*: daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
- ⁴⁸ *Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia, Scrantonno parapija, 1913–1949*, Scranton, Pa., p. 79.
- ⁴⁹ Mullins M., *min. veik.*, p. 321–334.
- ⁵⁰ Yang F., Ebaugh H. R. *min. veik.*, p. 374.
- ⁵¹ Hammond Ph, Warner K., *min. veik.*, 1993, p. 58.
- ⁵² *Ten pat.*
- ⁵³ Menjivar C., *min. veik.*, p. 594.
- ⁵⁴ Zhou M., Revisiting rthnic entrepreneurship: convergencies, controversies, and conceptual advancements, *International Migration Review*, nr. 38 (3), 2004, p. 1040–1047.
- ⁵⁵ žr. Bauman Z., *Vartojamas gyvenimas*, Apostrofa, Vilnius, 2011, p. 85.
- ⁵⁶ Hammond Ph., Warner K., *min. veik.*, 1993, p. 66.
- ⁵⁷ Parutis A. V., *‘At Home’ in Migration: The Social Practices of Constructing ‘Home’ among Polish and Lithuanian Migrants in London*, Doctoral Thesis, London: School of Slavonic and East European Studies, University College, 2009.
- ⁵⁸ „I wish it could go on forever. I wish every Sunday or every month we would get new parishioners to make the congregation grow, to keep it going. Now weather this would come to be I don’t know. Like Wendy’s a young family that’s there. There are not too many young families. And Wendy and her husband are good parishioners. They are really good parishioners. [...] We’re trying hard, we’re trying hard.” [Citata originalo kalba pridedama norint išsaugoti informantės nuotaikos autentiškumą].

Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia bendrame lietuvių diasporos etnoreliginio tapatumo kontekste

Globalizacija, masinė migracija tampa rimtais iššūkiais nacionaliniam / tautiniam tapatumui ir jo išsaugojimo politikai. Šios problemos svarbios ne tik Lietuvai, bet ir kitoms nacionalinėms valstybėms. Klausimai, susiję su tautinio tapatumo išsaugojimu bei tautinio tapatumo kaita yra aktualūs ir tėvynėje (kitaip sakant, *siunčiančioje*, arba *namų*, šalyje), ir už jos ribų – diasporoje. Šiuos klausimus kelia pavieniai mąstytojai, nevyriausybinės organizacijos ir valstybės institucijos. Ypač jautriai į svarstymus dėl tautinio tapatumo išsaugojimo reaguoja diasporos atstovai.

Pabrėžtina, kad religijos vaidmens migracijos procesuose tyrimai yra dar gana *jauni*. Religija kaip svarbus faktorius, paaiškinantis imigrantų tikėjimą ir elgesį, sistemingai pradėta tyrinėti tik XX a. 9 dešimtmetyje¹. Šiuo metu visuotinai sutinkama, kad religija yra svarbi visuose migracijos procesuose – ir primant sprendimą emigruoti, ir kelionės metu, ir kuriant gyvenimą naujojo krašto aplinkoje.

Sąvoka etnoreliginis tapatumas apima dviejų dėmenų – tautinio ir religinio identitetų jungtį bei jos generuojamą sinergiją. Žvelgiant iš laiko perspektyvos į etnoreliginio tapatumo raidą, galima pastebėti, kad etninis tapatumas yra trapesnis, nykstantis, o

religinis tapatumas pastovesnis, mažiau kintantis dėmuo. Religinis tapatumas savuoju pastovumu prisideda prie etninio tapatumo tvarumo diasporoje. Dažnu atveju etninis ir religinis tapatumas vienas kitą papildo, sustiprina, tačiau galimos situacijos, kai jie ima tarpusavyje konkuruoti. Nepaisant tokios grėsmės, sociologinis etnoreliginio tapatumo konstruktas tampa aktualus tiek mokslininkams, tiek politikams (Diasporos politikos srityje). Pastebima, kad svetimame krašte migrantams religija tampa vienu iš svarbiausių gyvenimo faktorių, dažnai svarbesniu nei gimtinėje². Ir istorinė patirtis byloja, ir moksliniai tyrimai liudija, kad religinės bendruomenės yra puiki priemonė tautiniam tapatumui diasporoje išsaugoti.

Nuo XIX a. pabaigos Lietuvos gyventojams tapus aktyviais masinės migracijos dalyviais, šiandieniniame pasaulyje vienu metu egzistuoja kelios lietuvių diasporos kultūros³, susiformavusios iš skirtingų emigracijos bangų atstovų ir jų palikuonių. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios emigrantai (tai vadinamieji *grynoriai* ir jų palikuonys) skiriasi nuo 1920–1940 m. Lietuvą palikusiuųjų (ir jų palikuonių), pastarieji yra dar kitokie nei vadinamieji DP (sutrumpinta iš angl. *displaced*

person), iš Lietuvos išvykę baigiantis antrajam pasauliniam karui. Dabartinio migracijos srauto atstovams būdingas kitoks socialinių ir kultūrinių ypatybių rinkinys nei anksčiau išvardintų migracijos bangų atstovams. Skirtingų emigracijos bangų ir kartų identitetas (taip pat ir etnoreliginis) skiriasi.

Pasak sociologo Vyčio Čiubrinsko, skirtingų emigracijos bangų lietuvių tapatybė buvo ir yra nevienoda. Tai lėmė skirtinga imigrantų socialinė kilmė, siekiai, gyvenimo ir veiklos strategijos, nevienodi prisiminimai apie „namų šalį“, įvairiai į naujas aplinkas integruoti tautinės kultūros fragmentai⁴.

Kalbant apie skirtingų lietuvių emigracijos bangų etnoreliginio tapatumo išeitį pozicijas būtina prisiminti religijos vaidmenį ikiemigracinėje situacijoje. Nors ir pakrikštyti paskutiniai Europoje, lietuviai internalizavo krikščioniškas vertybes, jos persmelkė įvairias lietuviškos kultūros sritis. Niekam ne paslaptis, kad Lietuvoje dominavo ir tebedominuoja viena krikščionybės atmaina – (Romos) katalikybė. Kitos krikščioniškos denominacijos amžių bėgyje Lietuvos visuomenėje neįgavo katalikybei lygiaverčių pozicijų. Tad kalbant apie lietuvių diasporos etnoreliginį tapatumą, omenyje reikia turėti katalikybę. Kitos krikščioniškos ir nekrikščioniškos denominacijos neturėjo ir neturi reikšmingos įtakos lietuvių etnoreliginiam tapatumui ir jo raidai. Krikščionybės Lietuvoje tyrėjai pažymi, kad ne vieną šimtmetį po oficialaus Lietuvos krikšto daugelio Lietuvos gyventojų katalikybė buvo paviršutiniška, stokota gilaus ir sąmoningo savojo tikėjimo pažinimo. Situacija ėmė gerėti 1918 m. nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje, tačiau penkiasdešimt metų trukęs Lietuvos okupacijų laikotarpis padarė didžiulę ilgalaikę žalą tikinčiųjų bendruomenei.

Skirtingų emigracijos bangų emigrantai išsivežė ir skirtingos kokybės religiją. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigrantams būdingas paviršutiniškas savo tikėjimo

pažinimas, bet tuo pačiu – prisirišimas prie gimtojo krašto religinių-socialinių struktūrų (Bažnyčios, parapijos), tradicijų. DP emigracinės bangos religija (katalikybė) – visiškai kitokia: intelektualiai, sąmoningai, pabrėžianti tautiškumą. Šiuolaikinės emigrantų bangos tikėjimas (po sovietinės okupacijos) visiškai skirtingas nei ankstesnių emigracijos bangų atstovų. Šiuolaikinių migrantų religingumui būdingas „asmeninis ryšys su Dievu, šeimos santykis su religija ir socialiniai bei bendruomeniniai ryšiai, atliekant katalikiškas pareigas“⁵.

Menkas religinis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių emigrantų sąmoningumas sąlygojo stiprias antiklerikalizmo, *kairiųjų* pozicijas JAV ir Pietų Amerikos lietuvių kolonijose (vienu metu lietuviai pagal narių skaičių buvo pirmieji Amerikos komunistų partijos gretose). Šiame kontekste gali būti aiškinamas ir Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios fenomenas. *Grynorių* emigracijos bangos atstovams katalikybė buvo ypač svarbi asmeninio ir socialinio gyvenimo sritis, angažavusi lietuvius emigrantus tautinei veiklai, prisidėjusi prie laipsniškos integracijos į gyvenamosios šalies gyvenimą. Šios emigracijos bangos atstovų katalikybė dažnu atveju buvo suvokiama kaip neatsiejama lietuviškumo dalis, savotiška duotybė. *Nukrypimas* nuo katalikybės į kitas konfesijas ar į ateizmą griežtai kritikuotas ir akcentuotas katalikybės vaidmuo formuojantis moderniai lietuvių tautybei. Būtina pabrėžti, kad ši emigracijos banga sukūrė socialinio gyvenimo infrastruktūrą (Bažnyčias, parapijas, mokyklas, visuomenines organizacijas ir t. t.), kuria galėjo naudotis kitų emigracijos bangų (ypač DP) atstovai. Pasak sociologės D. Kuzmickaitės, *grynorių* ir DP bangų atstovai „parapijos gyvenimą vertina kaip centrą arba ašį, kuri palaiko ir apie kurią sukasi lietuvių išeivių katalikiškas gyvenimas ir veikla savaitgaliais ir ypatingomis progomis. Išeivijos lietuviams parapijos yra pagrindinė erdvė, kurioje skleidžiasi bei klesti

jų asmenišką ir bendruomeninį lietuvišką gyvenimą, kur ir naujieji lietuviai išreiškia savo religines patirtis“⁶. Vertindami šiuolaikinių migrantų religinį tapatumą DP pastebi, kad „Naujieji emigrantai iš Lietuvos yra ne tokie religingi <...> Religija jų gyvenimuose neįveda svarbaus vaidmens. Ateizmas sovietinėje Lietuvoje buvo įtrauktas į mokyklų programas, jis be kita ko, persimetė ir į jų amerikietišką gyvenimą“⁷. Skirtingas religijos traktavimas yra ir viena galimo skirtingų emigracijos bangų atstovų *nesusikalbėjimo* priežasčių. Žvelgiant iš istorijos perspektyvos *nesusikalbėjimo* / konflikto situacija tarp skirtingų emigracijos bangų atstovų nebūtų naujiena: juk ir DP konfliktavo su *grynoriais* (antrąją ir trečiąją jų kartą) dėl lietuvių kalbos vartojimo paprinėse mokyklose ir t. t.

Pažymėtina, kad sąvokos „etnoreliginis tapatumas“ vartojimui svarbi tiek tyrėjo, tiek ir tiriamojo nuomonė apie tai, kas yra tautinis, o kas – religinis identitetas. Kokie kriterijai keliami tautiniam identitetui apibūdinti, o kurie taikomi religinei tapatybei nusakyti. Kriterijų amplitudė svyruotų nuo imperatyvaus reikalavimo gerai kalbėti lietuviškai ir būti aktyviais religinių bendruomenių nariais iki *tik* lietuviškos kilmės ir keleto religinių tradicijų žinojimo. Griežtus reikalavimus tautinio tapatumo diasporoje sampratai dažniausiai kelia pirmoji emigracijos karta, kuri neretai neatsisako minties grįžti į *namų šalį* ir stengiasi puoselėti pagrindinius tautinius požymius. Čia pirmiausia minėtina lietuvių kalba. Kitoms emigracijos kartoms būdinga integracija į naująją aplinką, asimiliacija. Antroje ir vėlesnėse kartose tautinio tapatumo ženklai nyksta, tuo tarpu religinis identitetas išlieka. Dažniausiai keičiasi kalba: *namų šalies* kalbą keičia gyvenamosios šalies kalba.

Reiktų atkreipti dėmesį ir į tai, kad lietuvių diasporos tyrėjai dažnai yra perėmę rigoristinę požiūrį į etnoreliginį tapatumą diasporoje ir emigrantams bei jų palikuonims kelia pačius griežčiausius reikalavimus: lietuvių kalbos mokėjimas, lietuviškos kultūros ir papročių išlaikymas, intensyvus domėjimasis Lietuvos gyvenimu ir t. t.

Konservatyvus požiūris į lietuvių diasporą lemia tai, kad lietuvių tautinė katalikų bažnyčia (daugiau nei šimtą metų gyvuojanti unikali etnoreliginė bendruomenė) vis dar nėra tapusi istorinės sąmonės dalimi. Tad atsakymas į sudėtingą tautinio tapatumo išsaugojimo emigracijoje klausimą iš dalies slypi ir mūsų sąmonėje. Save su Romos katalikų bažnyčia siejantiems lietuviams pravartu įsiklausyti į popiežiaus Pranciškaus žodžius, pabrėžiančius draugystės ir pagarbos tarp žmonių, priklausančių skirtingoms religinėms tradicijoms vertę. Popiežius teigė: „Ateitis yra pagarbiamame skirtingumų sugyvenime, o ne suvienodinime iki vieno teoriškai neutralaus mąstymo“⁸.

Apibendrinant norėtusi pasakyti, kad etnoreliginio tapatumo konstruktas yra perspektyvus ir tyrėjų dar neišnaudotas diasporos tyrimų vektorius, taip pat viena veiklos kryptis diasporos politikos formuotojams. Diasporoje egzistuojantys skirtingi etnoreliginio tapatumo tipai teikia puikių galimybių peržiūrėti lietuvių tautinio tapatumo išsaugojimo politiką ir į kolektyvinę istorinę atmintį bei šiandienos lietuvių pasaulio žemėlapią integruoti ir lietuviškai jau nebekalbančius, bet save su Lietuva ir lietuviškumu tapatinančius ir skirtingoms religinėms grupėms (ne tik katalikams) priklausančius asmenis.

Nuorodos

- ¹ Kuzmickaitė D., *Tarp dviejų pasaulių: naujieji emigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004, p. 140.
- ² *Ten pat*, p. 139.
- ³ Dapkutė D. e. a., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, Klaipėda: Baltic Printing House, 2012, p. 248.
- ⁴ Čiubrinskas V., Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje, *Sociologija*, 2005, nr. 2, p. 4–54.
- ⁵ Kuzmickaitė D., *min. veik.*, p. 141.
- ⁶ *Ten pat*, p. 141.
- ⁷ Ulea A., Ieškant atotrūkio tarp lietuvių studentų priežasčių, *Draugas*, 2011 12 31, prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-31-11Ulea.lithstudentai.html> (žiūrėta 2013 05 03).
- ⁸ Popiežius Pranciškus apie tarpreliginį dialogą: dialoguoti nereikia atsisakyti savo tapatybės, prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-11-29-popiezius-pranciskus-apie-tarpreligini-dialoga-dialoguoti-nereikia-atsisakyti-savo-tapatybes/110845> (žiūrėta 2013 11 29).

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

Summary

The Lithuanian National Catholic Church: Ethnoreligious Identity in the Diaspora

The stereotype of a close relationship between Lithuanianism and Catholicism is prevalent in Lithuanian, and especially émigré Lithuanian, historiography and public discourse. With the stream of (e)migration from Lithuania as strong as ever, the issue of preserving Lithuanian identity abroad continues to be relevant. In this context, the contribution of religious communities to the maintenance not only of religious but also of national/ethnic identity is notably important. However, with respect to the Lithuanian diaspora, the standard emphasis is exclusively on the inputs of religious communities and societies associated with the Roman Catholic Church, while the part played by other religious communities (not associated with the Roman Catholic Church) in both the history of the Lithuanian diaspora and the formation of Lithuanian identity has been neglected.

One such community is the Lithuanian National Catholic Church (LTKB in Lithuanian), founded in the United States at the beginning of the 20th century and still active up to this day. The fact that and how such a church (often called the *Independent Lithuanian Church* by prewar immigrants) came to exist is interesting, but until now it has been little known in

Lithuania itself. The Providence of God Parish in Scranton, Pennsylvania, was founded in 1913 and recently celebrated its 100th anniversary: it is the last and currently the only community of the Lithuanian National Catholic Church in the United States.

In the summer of 2012, after making contact with the Providence of God Parish and its pastor, the Rev. Dr. Walter Placek, a group of researchers from the Lithuanian Emigration Institute in Kaunas decided to undertake a close study of the history and present-day situation of this religious community. The goal was to collect as much information about it as possible in order both to construct a historical and sociological picture of the Lithuanian National Catholic Church as well as to present this research to Lithuanian academic circles and to society-at-large. During a two-week-long scholarly expedition to Scranton in March and April (the Easter season) of 2013, the researchers collected much audiovisual material about the parish community and its environment, and using qualitative research methods conducted observations of, and interviews with, its members.

The results of this research are published in this issue of *Oikos*, the journal of Lithu-

anian migration and diaspora studies. Processes occurring within the Roman Catholic Church and the Lithuanian diaspora in the 19th and early 20th century and contributing to the formation of the Lithuanian National Catholic Church are presented in a paper jointly written by Artūras Grickevičius, Ilona Strumickienė and Daiva Dapkutė. The Lithuanians who arrived on U. S. shores at the end of the 19th and the beginning of the 20th century experienced things that other nationalities had gone through a bit earlier: the struggle to create parishes, build churches, and look for priests of one's own nationality; disputes between parish committees and local pastors; and issues relating to property ownership. Daiva Dapkutė's article on the earliest attempts to create a national independent church sheds light on the complexities of Lithuanian diaspora religious life as it felt torn between Catholic faithfulness and free-thinking and sought to distance itself from the Polish national religious community by establishing Lithuanian parishes and by seeking to keep church property in the local community's hands. The creation of the Lithuanian National Catholic Church was difficult and complicated. Most of the Lithuanian attempts to establish parishes independently of the Roman Catholic Church were unsuccessful not only because of incessant disputes with priests about the right to own and maintain church property but also because of failures to raise sufficient funds for creating and keeping up a new parish and to find competent clergy to lead a parish spiritually and to administer it bureaucratically. Kristina Vaitkevičienė in her article reconstructs the historical development of the Lithuanian National Catholic Church, presents its network of parishes and

the priests working therein, and elucidates the associated problems. Interpreting the Church's texts and related audiovisual material, Artūras Grickevičius analyzes the features of that religious community's liturgy, dogmatics, ecclesiology, and apologetics, and highlights differences from the official Roman Catholic doctrine and practice on these issues. Giedrė Milerytė-Japertienė presents the relationship between the Lithuanian and the Polish National Catholic Churches as an example of harmonious cooperation.

The Lithuanian National Catholic Church was active not only in the United States. There were endeavors to establish a "national church" in Lithuania itself during its period of national independence (1918–1940) and later during the early years of Soviet occupation. The first initiative to found a "national church" in Lithuania was led by the Lithuanian National Catholic Church already based in the U.S. The second, later effort was part of a larger Soviet political, anticlerical endeavor. These attempts to found a "national church" are the topic of Ilona Strumickienė's paper. Finally, a look at the present-day situation is provided by Ingrida Celiešiūtė in her paper on the character of the Scranton parish's ethnoreligious identity. The Lithuanian National Catholic Church was a creation of one of the oldest waves of Lithuanian immigration to America. Those Lithuanians that came after World War II did not join this religious community at all. Thus the natural assimilation (Americanization) of its second and later generations substantially reduced the size of the national church's membership and the number of its communities. The only presently active Providence of God parish in Scranton is palpable proof of that.

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)

Recenzijos

Juozas SKIRIUS

Knyga, skirta lietuvių išeivijos patriotui ir mecenatui

Daiva Dapkutė, *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*, Vilnius: Versus aureus, 2014, 472 p.

Gausios lietuvių diasporos užsienyje XIX–XX a. istorija turtinga ne tik savo kultūrinio palikimo, svarių ekonominių bei politinių procesų, bet ir ryškių asmenybių, įtakingų lyderių, lietuvių tautai pasišventusių veikėjų. Jų gyvenimas – puikus pavyzdys vėlesnių kartų tautiniam auklėjimui, naujų lyderių formavimui; o jų turininga veikla – puiki galimybė giliau žvilgtelėti į išeivijos veiklos praeitį, plačiau ir aiškiau nušviečiant lietuvių emigrantų gyvenimą. Visa tai realiai skatina istorikus domėtis iškiliausiais išeivijos veikėjais ir juos įamžinti studijose bei monografijose. Tai yra ir bus mūsų kuklus atsilyginimas už jų nesavanaudišką, patriotinę veiklą, siekiant kuo ilgiau išlaikyti ir stiprinti lietuvišką dvasią už Lietuvos ribų.

Džiugu, kad šiandieninės Lietuvos istorikai tvirtai perėmė iš išeivijos rašytojų estafetę, siekiant įamžinti iškilią išeivijos asmenybes, ypač iš pirmojo, šiek tiek primiršto – *grynorių* – laikotarpio. Lietuvių išeivijos institutas Kaune, kiek žinoma, sumanė

puikų mokslinį projektą – monografijomis prisiminti Pasaulio lietuvių bendruomenės vadovus. Jau yra ir rezultatų. Vaizdžiau tariant, „pirmoji kregždė“ šiame projekte – dr. Daivos Dapkutės pasirodžiusi monografija apie Juozą Bachuną-Bačiūną (amerikiečiams jis prisistatinėjo kaip *Joe Bachun*) žaismingu pavadinimu, pasiskolintu iš Australijos lie-

tuvio Antano Krauso¹. Galima tik pagirti autore, kuri surinkusi gausų J. Bačiūno rašytinį palikimą, parašė nemažos apimties veikalą apie pirmosios lietuvių emigrantų bangos atstovą, vieną iš JAV lietuvių tautininkų lyderių, Pasaulio lietuvių bendruomenės pirminką, o svarbiausia – vieną iš pačių didžiausių lietuviškos veiklos Amerikoje mecenatų, kurio pasiaukojimas ir patriotizmas amžininkams ir tyrėjams nekėlė ir nekelia abejonių. Knygoje visa tai pakankamai įtakingam atsklei-

džiama. Knygos tekstas konstruojamas archyvinų dokumentų (iš 9 archyvų), to meto periodinės spaudos, mokslinės literatūros bei

gausių atsiminimų pagrindu. Ieškodama medžiagos, autorė nukeliavo net iki Australijos, aplankė ten vietos lietuvių, susipažino su jų organizacijose sukauptais dokumentais. Ir iš tiesų, dokumentinė medžiaga apie J. Bačiūną pasklidusi plačiai. Tarkime, jo laiškų tyrinėtoja galėjo rasti dar ir Lietuvoje, pavyzdžiui, Lietuvos centrinio valstybinio archyvo Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone ir konsulato Čikagoje fonduose arba Kazio Pemkaus kolekcijos fonde Klaipėdos universiteto bibliotekoje. Bet teisybės dėlei reikia pasakyti, ši medžiaga jau nebūtų iš esmės keitusi autorės požiūrio ar formuluojamų išvadų. Gal nebent knygos tekstas būtų papildytas vienu ar kitu įdomesniu faktu ir tiek. Maloniai nuteikia gausus iliustracijų pluoštas – matyt, panaudotos ir originalios fotonuotraukos. Tik gaila, kad nenurodyta, iš kur ši vaizdinė medžiaga paimta, kas nuotraukų savininkai ir pan. Būtų pakakę po kiekvienos iliustracijos trumpai nurodyti šaltinius.

Solidus, recenzuotas darbas suskirstytas į informatyvų įvadą, penkias dalis, atspindinčias svarbiausius herojaus gyvenimo ir veiklos etapus, baigiamąją dalį, netradiciškai pavadintą Vietoj išvadų, santrauką anglų kalba, santrumpų, asmenvardžių rodykles bei labai gausų Šaltinių ir literatūros sąrašą, apimančių net 22 puslapius. Taigi yra viskas, ko reikia monografijos struktūrai.

J. Bačiūno gyvenimo istoriją autorė, kaip man regis, konstruoja išryškindama tris pagrindines jo veiklos ašis – verslą, veiklą JAV lietuvių tautininkų gretose ir vadovavimą Pasaulio lietuvių bendruomenei. Analizuojant šias veiklos sritis ir ryškėja J. Bačiūno filantropinės bei patriotinės nuostatos, kurioms autorė skyrė pagrindinį dėmesį. Tokia jos pozicija visiškai pateisinama ir sveikintina, nes būtent tai ir išryškina J. Bačiūno asmenybės išskirtinumą, jo indėlį stiprinant lietuvių išėivijoje, pagarbius santykius su skirtingų išėivijos bangų atstovais, meilę savo tautiečiams ir pan. Net ir knygos viršelės

ši tą pasako apie aprašomą asmenį – į mus žvelgia nuoširdaus žvilgsnio, gerumu trykštančio pagyvenusio žmogaus veidas.

Knygoje J. Bačiūnas įtikinamai parodomas kaip didžiausias savo laiko mecenatas – lietuviškų reikalų rėmėjas. Reikia sutikti, kad jei ne jo skiriami pinigai kultūrinei ir politinei veiklai, tai lietuvių išėivijos rašytinis palikimas (knygos, brošiūros, spauda, smulkesni leidiniai) būtų skurdesnis. O pinigų, kaip matosi iš tyrimo, buvo išleista tikrai nemažai. Iš kur jis turėjo tokius pinigus? Autorė nuosekliai aprašo Bačiūno nelengvą kelią į verslą. Jo pajamų šaltinis – labai sėkmingas vasarviečių verslas: pradėjęs 1919 m., jau 1948–1952 m. jis valdė septynias vasarvietes, kuriose kasmet vasarodavo šimtai tūkstančių žmonių, bei du viešbučius Floridoje (p. 70–72). Autorė pastebi, kad vasarviečių lankytojus viliojo J. Bačiūno išpopuliarinta idėja suderinti turizmą su pavyzdiniu ūkiu. Pavyzdžiui, 1931 m. „Lietuvos aidas“ rašė, kad garsiojoje Tabor Farmoje (pagrindinė vasarvietė) yra rami kaimiška aplinka, geras sotus maistas, patogūs ir tvarkingi gyvenamieji kambariai, golfas, tenisas, didžiuliai sodai, gyvuliai – kiekvienas gali ne tik laisvai vaikščioti po sodus ir skinti vaisius, bet ir pamatyti, kaip auginamos bulvės, kaip iš užaugintų grūdų čia pat kepama duona, kaip iš karvės pieno spaudžiami sūriai, mušamas sviestas (p. 81). Tokį šeimnininko požiūrį, manyčiau, galėjo nulemti tik lietuviško kaimo, iš kurio ir buvo kilęs pats J. Bačiūnas, dvasia. Jis pats niekad nebijojo prisipažinti kilęs iš Lietuvos kaimo ir didžiavosi esąs ūkininkas. Be to, jo vasarvietės, o ypač Tabor Farma, tapo lietuvių susibūrimų (draugijų, menininkų, organizacijų) vieta. O kai į JAV pradėjo važiuoti pokario lietuviai pabėgėliai (dipukai), tai jų nemažam skaičiui teko laimės laikinai ir nemokamai glaustis šioje vasarvietėje. Jau nekalbant apie tai, kad A. Smetona su savo šeimos nariais 1941 m. čia buvo apsistoję net penkis mėnesius.

Tapęs turtingu verslininku, dalį pelno J. Bačiūnas skyrė lietuviškiems reikalams. Didesnė pinigų dalis buvo aukojama lietuviškų knygų leidybai. J. Bačiūnas gerai suprato, kokią reikšmę lietuviams išėivijoje, ypač jų lietuvių išėivijoje turi spausdintas žodis. Be to, jis siekė įamžinti išėivijai nusipelnčius senosios emigrantų bangos veikėjus (A. Olšauską, B. K. Balutį, A. Olį, A. Vanagaitį ir kt.) ir leido apie juos nedidelės apimties leidinius. Iš autorės sudaryto sąrašo matosi, kad J. Bačiūnas išleido (visiškai finansavo) 31 knygą (p. 128–129), jau nekalbant apie leidinius, kuriuos jis tik parėmė. Tiesa, minėtame sąrašė yra pažymėti penki leidinukai, dėl kurių kilo abejonių, ar tikrai jų leidėjas yra J. Bačiūnas. Dėl vieno iš jų, skirto Vincui Ambrazevičiui, galiu užtikrinti, kad jis tikrai buvo leidėjas, nes šio leidinuko redaktorius Vytautas Širvydas viename iš pirmųjų puslapių (jie nenumeruoti) rašo, kad J. Bačiūnas „pažada savo lėšomis išleisti pagerbtojo Vinco Ambrazevičiaus gyvenimo istoriją“.

Dar vienas dalykas, į kurį atkreipė dėmesį D. Dapkutė – tai mecenato kuklumas, nenoras afišuotis remiant spaudinius, renginius ar kitiems tikslams aukojant. Tai ištis kilnus, savęs nesureikšminantis siekis. Tačiau peržiūrėjus kai kuriuos leidinius, prie kurių savo ranką pridėjo J. Bačiūnas, tenka pastebėti, kad į jo norus, matyt, knygų rengėjai neįsiklausydavo – jo, kaip dosniausio rėmėjo, pavardę leidiniuose fiksavo. Geras pavyzdys – knyga apie prezidentą Antaną Smetoną, parašyta Aleksandro Merkelio. Iš šios knygos, kaip pažymi autorė, pats J. Bačiūnas reikalavo išbraukti jo, kaip didžiausio rėmėjo, pavardę (p. 134). Tačiau jis buvo įtrauktas ne tik į garbės prenumeratorių sąrašą, bet ir įvadinėje dalyje „Leidėjo žodis“ kelis kartus paminėtas kaip didelės pinigų sumos aukotojas³. O štai dar 1941 m. Tėvynės mylėtojų draugijos išleistas knygos apie Juozą O. Širvydą leidėjų-prenumeratorių sąrašė J. Bačiūnas, paaukojęs 20 dolerių, įrašytas antras

po Mindaugo Širvydo (jo auka – 30 dolerių), neskaitant kelių organizacijų didesnių aukų⁴. Tokių faktų būtų galima pririnkti ir daugiau.

Knygoje pirmą kartą išsamiau aprašyta žurnalo ir radijo stoties „Margutis“, kuri išsilaikė beveik 80 metų, istorija. Patys išėiviai pripažįsta, kad „Margutis“ „priklausė prie didžiųjų lietuvių išėivijos išėivijos darbų“ (p. 101). Kalbant apie „Margutį“, prieš akis iškyla dvi asmenybės – Antanas Vanagaitis, kompozitorius, visuomenininkas, „Margučio“ įkūrėjas bei redaktorius ir Juozas Bačiūnas, „Margučio“ finansinis ir dvasinis rėmėjas. A. Vanagaitis radijo transliacijas pradėjo 1932 m. balandžio 11 d. Radijas tapo toks populiarus, kad laidai nebeužteko 15 min. trukmės, ji buvo pratęsta iki 30 min., vėliau – iki 45 min. ir iki valandos, o sekmadieniais – (galiausiai) net iki dviejų valandų (p. 114–115). Visuomeninis-kultūrinis žurnalas „Margutis“ buvo leidžiamas 1928–1965 m. ir turėjo nuo 4000 iki 7000 skaitytojų. Rašytojas Vytautas Alant, vertindamas žurnalo reikšmę, pabrėžė, jog „Margučio dar vienas nuopelnas bus tas, kad jis bent dalį skaitytojų perėmė iš pornografiškai prieškuniginės spaudos, kurios turinys ir skonis buvo žemesnis už bet kurią kritiką [...] iš naujo žurnalo papūtė nauji vėjai, įnešdami gaivinančią srovę į tvankią, tamsią ir atsilikusią pornografinės spaudos mėgėjų masę“⁵. Taigi, žurnalas kėlė išėivių išprusimą, kultūros lygį.

Nuo jaunų dienų J. Bačiūnas prijautė JAV lietuviams tautininkams, o vėliau, ypač dirbdamas savaitraštyje „Lietuva“, aktyviai prie jų veiklos prisidėjo. Todėl neatsitiktinai knygoje jo santykiams su šia ideologine srove išėivijoje aptarti skirta atskira dalis, pavadinta „Tautinės minties keliu arba „tautiečių“ gretose“ (p. 159–236). Trumpai apžvelgdama JAV lietuvių tautininkų istoriją, D. Dapkutė atkreipia dėmesį skaudžiausią šios ideologinės srovės „žaizdą“ – susiskaldymą. Nė viena JAV lietuvių ideologinė srovė nebuvo taip susiskaldžiusi į atskiras nedideles grupes su

savo fondais ir fonduliais, kaip tautininkai. Dėl to labai išgyveno tai srovei ištikimas J. Bačiūnas. Jis buvo vienas iš tų, kurie ragino bendraminčius vienyti, sudaryti išeivijoje stiprią „vidurio srovę“, kuri buvo siejama ir su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimu. Už dažną gana piktą bendrapartiečių kritiką J. Bačiūnas susilaukdavo, kaip autorė ne vienoje vietoje mini, jų nemalonės. Kai kada savo pasikarščiavimo jis gailėdavosi, pripažindavo nesusilaikęs, gal net ir suklydęs. Viename laiške tautininkų veikėjui Pijui J. Žiūriui jis rašė, kad „įsikarščiavę, kad tą Lietuvos nepriklausomybę negalime atgauti taip greit kaip norime, tai pradėdame vienas kitą kaltinti už kaip kuriuos nepasisekimus“⁶. Realus bandymas konsoliduoti tautininkus įvyko 1941 m., kai jų atstovai išstojo iš Amerikos lietuvių tarybos ir įkūrė savo Lietuvai vaduoti sąjungą (toliau – LVS). Išstojimas – tai protestas prieš JAV lietuvių katalikų ir socialistų lyderių neigiamą požiūrį į JAV atvykusį prezidentą Antaną Smetoną. LVS buvo įkurta tautininkų susirinkime Tabor Farmoje. Nujos politinės organizacijos veiklai pradėti susirinkimo dalyviai suaukojo 2300 dolerių; J. Bačiūnas prisidėjo didele 500 dolerių suma. Jis buvo paskirtas LVS išdininku⁷. Būtina pažymėti, kad knygoje pirmą kartą detaliau išanalizuota ir plačiau aprašyta JAV tautininkų, kaip ketvirtosios politinės grupės, veikla 1941–1948 m., t. y. iki sugrįžimo į Amerikos lietuvių tarybos gretas. Vertindama J. Bačiūno vaidmenį tautininkų gretose, autorė vaizdingai jį apibūdina kaip „pilkąjį kardinolą“. Mat Bačiūnas nesiveržė į pirmąsias organizacijos vadovų gretas, tačiau aktyviai dalyvavo visuose tautininkų visuomeniniuose ir kultūriniuose renginiuose, pagrindinių lyderių susitikimuose. Svarbiais klausimais dažnai buvo atsklausijama jo nuomonės. Iškilus reikalui, jis vienas pirmųjų ateidavo į pagalbą ne tik patarimais ir finansine parama, bet ir dalykiška kritika (p. 188–189).

Daug energijos ir pinigų J. Bačiūnas įdėjo ir į tautininkų idealams artimiausią savaitraštį „Dirva“, kuris dar ir dabar leidžiamas Čikagoje. Jam laikraštis patiko dėl savo nuoseklumo, aktyvios pozicijos. Laiške rašytojui Pulgiui Andriūšiui jis rašė: „Pakol mano sveikata ir jėgos leis, aš *Dirvos* neleisiu sužlugdyti“. Tą savo pažadą iki galo įgyvendino. 1948 m. J. Bačiūnas perpirko laikraštį iš ilgamečio redaktoriaus Kazio Karpiaus už 10 000 dolerių ir perleido tautininkams, jiems jungiantis į Amerikos lietuvių tautinę sąjungą ir redaktoriumi skiriant Vincą Rastėnį (p. 191, 193). Pagal išgales ir toliau laikraštį rėmė iki pat savo mirties.

Dar vienas jo ryškus pėdsakas, išspausintas užsienio lietuvių gyvenimą, – pirmininkavimas Pasaulio lietuvių bendruomenei (toliau – PLB) 1963–1969 m. Tiems nepilniems septyneriems metams D. Dapkutė skyrė santykinai daug vietos (tiesa, su tam tikromis išimtimis p. 256–402), taip lyg ir išryškindama šių pareigų svarbą J. Bačiūno gyvenime, visuomeninėje veikloje. Suprantama, kad vadovauti tokiai didelei užsienio lietuvių organizacijai buvo labai atsakingas, sudėtingas ir sunkus darbas. Tuo labiau, žinant lietuvių visuomenėje vyraujančias nuomones, lietuvių polinkį dalintis į skirtingas, net priešiškas partines grupes. Ne kartą ir J. Bačiūnas sulaukė kritikos iš oponuojančių grupių lyderių ar pavienių asmenų. Jis buvo pirmas ir paskutinis PLB pirmininkas iš išeivių *grynorių* kartos (išrinktas II seime Toronte, Kanadoje). Išrinktas ir dėl to, kad jo požiūris į dipukus – naująją išeivijos bangą – visuomet buvo palankus, bičiuliškas; J. Bačiūnas visuomet pasisakė už jų įtraukimą į senųjų JAV lietuvių veiklas. Jo išrinkimas – tai bandymas glaudžiau sutelkti senuosius ir naujuosius lietuvių emigrantus, subendrinti jų veiklas. Ne paskutinėje vietoje buvo jo ryšiai ir pažintys su JAV administracijos bei verslo atstovais. Be to, teigiamai rinkėjus veikė ir jo finansinės galimybės. Knygos autorė faktais parodo, kad naujasis pirmininkas visas savo keliones pas

užsienio lietuvių pats finansuodavo; kiekvienais metais, kaip buvo pažadėjęs, PLB reikalams skyrė po 5 000 dolerių. Negalima nutylėti, kad jo iniciatyva ir jam finansuojant, PLB nuo 1963 m. pradėjo leisti mėnesinį žurnalą „Pasaulio lietuvis“ (p. 273), kuris išsilaikė iki šių dienų. Tai leidinys, informuojantis ir vienijantis lietuvių bendruomenės pasaulyje. J. Bačiūno iniciatyva buvo pasiūlyta surengti pirmąjį pasaulio lietuvių jaunimo kongresą Čikagoje 1966 m., kuris padėjo pagrindus 1972 m. įkurtai „Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungai“. Nors ir būdamas jau garbaus amžiaus, PLB pirmininkas daug keliavo, lankė lietuvių, gyvenančius įvairiuose pasaulio kraštuose. Knygoje jo pirmininkavimo PLB veikla įvertinta tokiais žodžiais: „Dėl gyvenimiškos patirties, paprastumo, energijos jam pavyko tapti tuo simboliniu „visų lietuvių prezidentu“, jungiančiu skirtingų kartų, skirtingų emigracijos bangų, Amerikos ir kitų kraštų lietuvių“ (p. 433). Medžiaga apie J. Bačiūno pirmininkavimą PLB praplėtė ir pagilino ankstesnį kolegės Daivos Simonavičiūtės PLB istorijos tyrimą⁸.

Monografija parašyta puikiu stiliumi, prieinama bet kuriam skaitytojui; teksto paprastumas apgalvotai suderintas su moksliskumu. Biografinis aprašymas, pasakojimai ir pateikti komentarai kūrybiškai derinami su dokumentų analize, faktų ir įvykių tyrimais bei interpretacijomis; reikalui esant, skaitytojui atskleidžiami platesni kontekstai. Ši knyga tikrai gali būti dr. Daivos Dapkutės „vizitinė kortelė“, parodanti ją kaip subrendusią mokslininkę, išeivijos tyrinėtoją. Šį puikų leidinį turėtų perskaityti ne tik besidomintys biografijos žanru, bet ir visuomenės bei politikos veikėjai, kurie joje tikrai ras atsakymą į jų veikloje iškilančius klausimus, sunkiai sprendžiamas problemas. Patartina knygą pastudijuoti ir kosmopolitinių pažiūrų reiškėjams, – kad įsitikintų, jog ir tautiškumas turi išliekamąją vertę ir yra svarbus žmonių bendruomenėms. Mūsų išeivijoje knyga jau buvo šiek tiek pareklamuota⁹, bet, nežiūrint to, ją dar kartą reiktų rekomenduoti

skaityti visiems užsienio lietuviams, kurie ieško atsakymo į vieną iš svarbiausių klausimų – kaip išeivijoje išsaugoti lietuviybę.

Skaitant šį leidinį, nejučia lenda į galvą mintys apie tai, kaip gražu būtų, jei lietuvių bendruomenėje (ne tik užsienio lietuvių, bet ir Lietuvoje) atsirastų kuo daugiau tokių bačiūnų. Kaip tai būtų gerai mūsų visuomenei, mūsų valstybei ir lietuvių tautai!

Nuorodos

- ¹ Krausas A., Lietuviškos širdies ambasadorius. J. ir m. Bačiūnai N. Zelandijoje ir Australijoje, *Mūsų pastogė*, 1963, sausio 30, p. 4.
- ² Vincas Ambrazėvičius, Vincent W. Ambrose (75 metų sukakčiai). *Autobiografija*, išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, Sodus, Michigan, U.S.A., 1942.
- ³ Merkelis A., *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. XIII.
- ⁴ Juozas O. Širvydas (1875–1935). *Biografijos bruožai*, red. V. Širvydas, išleido Draugai-Prenumeratoriai, Cleveland, Ohio, 1941, p. 485.
- ⁵ Antanas Vanagaitis. *Jo gyvenimas ir veikla*, red. V. Alantas, Cevaland, 1954, p. 87.
- ⁶ J. Bačiūno laiško fragmentas P. J. Žiūriui (be datos), *Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius*, dr. Kazio Pemkaus fondas (F. 2), Pijaus J. Žiūrio dėžė, b. Laiškai, lapai nenumuoti.
- ⁷ M. V., Įsteigta Lietuvai vad. sąjunga, *Sandra*, 1941, birželio 13, nr. 25, p. 3.
- ⁸ Simonavičiūtė D., *Pasaulio lietuvių bendruomenės raida XX a. 5–8 dešimtmečiuose*, Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2008, 194 p.
- ⁹ Vaškevičius A., Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bačiūnas įamžintas solidžia knyga, *Draugas*, 2015, kovo 31, p. 8–9.

Manfredas ŽVIRGŽDAS

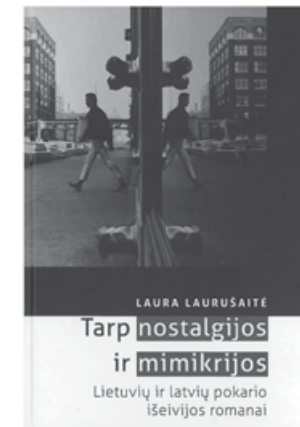
Baltiškojo geno laboratorija

Laura Laurušaitė, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, 255 p.

Pokario egzodas iš Baltijos šalių į Vakarų, išskyręs gimines, suardęs prieškarinį valstybių elitą ir traumavęs ištisas kartas, turėjo ir netikėtų padarinių: sudarė sąlygas nuoširdžiam, ne vien oficioziniam kultūriniam suartėjimui tarp pasaulyje pasklidusių išeivių bendruomenių. Atsidūrę svetimuose kraštuose, lietuviai, latviai ir estai rengė bendrus kūrybos vakarus ir koncertus, kartu minėjo tautines šventes. Kartais ir skaitė vieni kitus, peržengdami kalbų kliūtis, lygindami su gimtąja literatūra. Natūralus intertekstualumas mezgėsi pirmiausiai poezijoje, kuri nors ir laikoma neišverčiama, vis dėlto neretai verčiama (latvių poetų kūrybą lietuviškai „įbalsino“ Henrikas Nagys ir Liūnė Sutema, visų trijų Baltijos tautų lyrikos tradiciją tyrė Baltoskandijos idėjai ištikimas estas Ivaras Ivaskas ir jo žmona latvė Astridė Ivaska). Epikos srityje ryšiai ne tokie aiškūs, nors pati romano kaip tautos likimą atspindinčio dokumento samprata turėtų sąlygoti komparatyvistinio tyrimo prielaidas: panašios trauminės

patirties vienijami Vidurio ir Rytų Europos mažųjų tautų rašytojai galėjo gerai suprasti vieni kitus, jų skaitytojų auditorijos lūkesčiai irgi buvo panašūs.

Lauros Laurušaitės monografijoje lietuvių ir latvių išeivijos romanai lyginami siekiant atpažinti juos vienijantį „baltiškąjį geną“, pasitikint teorine įžvalga apie „didžiojo pasakojimo“ ir „didžiosios Istorijos“ ryšį: cituojamas Timothy Brennanas, teigęs, jog „romanas istoriškai lydėjo tautų iškilimą“ (p. 68). Latviai epinio žanro srityje pasiekę daugiau, nes dar prieškariniu rėmėsi skandinavų ir vokiečių prozos tradicijomis. Negailestinga baigiamoji monografijos išvada: „kaimynų romanas gero- kai pranoksta lietuviškąjį tiek savo tipologiniu įvairumu, tiek kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais“ (p. 214). Kita vertus, būtent išeivijoje buvo sukurti keli lietuvių „aukso fondo“ romanai, atskleidžiantys didžiosios Istorijos sandūrą su mažosiomis, iš asmeninės patirties ir vaizduotės gimusiomis istorijomis.

Tyrėjos dėmesį traukia iš įvairiopo personažų galerijos ryškėjantis egzodo žmogus, kuris, kalbant postkolonializmo terminais, suvokiamas kaip liminalus (nuolat esantis ties pasirinkimo slenksčiu) ir hibridiškos sąmonės struktūros (kamuojamas viduje besigrumiančių prieštarų stichijų). Egzodo bendruomenės kūrybai taikoma postkolonializmo metodologinė prieiga gali atrodyti paradoksali, nes juk pokario išeivių niekas per prievartą nekolonizavo, o kaip tik priešingai – Vakarų pasaulyje jiems buvo suteiktas prieglobstis, užtikrinta bent minimali egzistencija, o vėliau – ir integracija svetinčiau nusiteikusių kraštuose, ypač ten, kur visuomenės pagrindą sudarė imigrantai. Daugiausiai susiduriame su rafinuota ar gantiesmukiška autokolonizacija: mat atvykėliams reikėjo prisitaikyti prie priimančios šalies kultūros, perimti papročius, mėgdžioti. Tai elementarus išgyvenimo instinktas, pamažu virstantis mimikrija (prisitaikantys personažai rašytojų pristatomi kaip neigiami herojai, tautos atskaldiniai). Mimikrijos galutinis rezultatas – visiškas tapatybės pokytis, kuriam įvykus atmintis ištrinama, nutrūksta saitai su bendruomene (ypač dažnai tokia lemtis laukia aukštuomenės gyvenimo vilionėms pasiduodančių moterų – apie tai perspėjama Nelės Mazalaitės ir Indros Gubinos romanuose).

Tas pats išgyvenimo instinktas nuteikė fikcinio erdvėlaikio kūrimui, pasitelkiant refleksyviąją arba atkuriamąją nostalgiją: išeiviai, skaitydami savo likimo draugų romanus, galėjo pasijusti tebegyveną toje pačioje Arkadijoje ir Eldorade, iš kur buvo išvaryti, arba atsispirdami nuo prieškarinio prisiminimų spręsti savo egzistencijos Naujajame Pasaulyje lygtis. Svetimuose kraštuose nuo sovietinio teroro bėgęs išeivis ne visada rasdavo žadėtąją laisvę – iš personažų lūpų dažnai skambakritika Vakarų civilizacijos atžvilgiu. Vakarai dažniausiai vertinami autsaiderio, juodadarbio, kuriam

tesvarbu atsiimti kruvinu prakaitu uždirbtus pinigus, žvilgsniu. Juozo Kraliausko romane *Urviniai žmonės* su kartėliu atsidūstama: „Lietuvoj prie išpažinties, Vokietijoj prie maisto, o čia prie banko. Bankas čia bažnyčios vietoj“ (p. 126).

Laurušaitėi artimiausia plačiai interpretuojama postkolonializmo samprata: tai metodas, padedantis nagrinėjant bet kokią santykį tarp mažumos ir daugumos (p. 15). Pasak tyrėjos, šis metodas Baltijos šalyse vis dar vertinamas skeptiškai, jo baiminamasi kaip Vakarų intelektualinės invazijos. Mat jis pirmiausiai reiškė ideologinę Vakarų kolonializmo kritiką, ypač aštriai nuskambėjusią „švenčiausiosios postkolonijinių studijų trejybės“ raštuose (p. 26). Edwardo W. Saido, Gayatri Spivak ir Homi K. Bhabha'os įžvalgos gausiai cituojamos ir šioje monografijoje; svarbi atrama – Svetlanos Boym darbai, apibendrinantys nostalgijos apraiškas išeivių iš Rytų Europos kūryboje ir kasdienybėje. Laurušaitė ragina „prisijaukinti“ ir „įpiliētinti“ baltiškąjį postkolonializmo variantą (kurio „krikštamate“ laikytina Violeta Kelertienė), nes taip galima iškovoti daugiau teisių mažos tautos balsui, įveikti nepilnavertiškumo kompleksus. Vis dėlto gana išsamus šiai stovyklai ištikimų entuziastų atliktų tyrimų Lietuvoje sąrašas lyg ir bylotų, kad pasirinktiems metodologijos postulatams nebereikia apologijos.

Tikinama, kad išeivių lietuvių ir latvių romanuose esama „patirties perdangų“, siejančių su chrestomatiniais postkolonializmo interpretacijų šaltiniais, pvz., Salmano Rushdie ar Michaelio Ondaatje romanais, kuriuose irgi atsiveria sudėtinga skilusio identiteto, bešakniškumo problematika (p. 16). Čia sukirba abejonė, ar tapatybės komplikacijos apskritai nėra (post)modernaus ir Vakarų civilizacijos apogėjų išgyvenančio žmogaus būdo bruožas, pradėjęs ryškėti po II pasaulinio karo? Šiaip ar taip, pokario išeiviai buvo pirmoji karta, spėjusi į Vakarų kryptimi riedantį

vertybių reliatyvizmo ekspresą. Jos atstovai sukūrė tokius personažus, kurių iki tol šių tautų literatūrose nebūta.

Knygoje svarstoma ir bendroji migracijos problematika. Šiuolaikinis pasaulis apskritai yra dinamiškas, sunkiai žemėlapiamas (perfrazuojant postkolonializmo *mapping* teoriją) konkrečioje vietoje. Emigracinių bendruomenių istorija nepasiduoda objektyviai analizei, nes tai „tapatybės kaitos, persiliejimų istorija“, o „egzodo literatūra gali būti suvokiama kaip laikina tranzitinė fazė“ (p. 36). Liūdna, kad analizei ir interpretacijai palankiausias laikas ateina tuomet, kai pačios bendruomenės nebėra, ji lieka sustingusi dokumentuose. Migruojantis žmogus dažnai susiduria su tapatybės klausimu, jis privirsta visiems aiškinti, kas esąs, turi atsisakyti to, kas jam brangu ir sava, net ir veikiant stipriausiai nostalgijai: „[E]gzodas kaip nuolatinio tapsmo ir prarasties/atradimo būseną reiškia tautinio linearumo pertrūkį“ (p. 73). Pokario egzodas nuo dabar vykstančio „tautų kraustymosi“ skiriasi prievartiniu pobūdžiu: latvių kultūros istorijoje vis dar vartojama *tremties* sąvoka, apibendrinanti po 1944 m. tėvynę palikusių tautiečių patirtį.

Laurušaitė tikina, kad išeivis – bene būdingiausias susidvejinusio žmogaus, kurį taip mėgo vaizduoti Vakarų modernistai, pavyzdys: tai lyg dviveidis romėnų laiko dievas Janas, „kurio vienas veidas žiūri į praeitį (gimtinę), o kitas atgręžtas į ateitį (naująją šalį)“ (p. 49). Ištikimybė nostalgikiems simboliams pokario egzodo bendruomenėse reikėsi ir buityje: ne vienos šeimos privati erdvė virto miniatiūrinių tautinės ištikimybės ženklų muziejum, atgijo dėmesys archajiškiausioms tautos sąmonės formoms – folklorui, buvo kryptingai formuojamas kultūrinis peizažas, pilnas lietuviškų ar latviškų augalų (iš gimtinės prašoma atsiųsti beržo sėklų, p. 54). Išeiviškoji egzistencija siejama su nostalgija tam, ko seniai nebėra, su vaizduotės kūryba, ir čia tyrėja primena Benedicto Andersono

„įsivaizduojamas bendruomenės“, leidžiančias išblaškytiems išeiviams jausti virtualią, visus praradimus kompensuojančią vienybę. Fikcinės prigimties erdvėlaikius postkolonializmo dvasios veikiami ekspertai vadina terminais „įsivaizduojama gimtinė/geografija/kartografija/topografija“ (p. 64). Net apibendrinama, kad „[t]auta gyvena tol, kol ji save įsivaizduoja“ (p. 69). Toji įsivaizduojama (ir įsivaizduojanti) bendruomenė gali steigintis netikėčiausiose vietose – tarkime, Gunaro Janovskio romane *Virš Trentos kyla rūkas* tai latvių lankoma smuklė Anglijos provincijoje, kurioje žemųjų socialinių sluoksnių išeiviai sukuria ypatingo solidarumo, *communitas* atmosferą. Romano žanro išpopuliarėjimas egzodo sąlygomis susijęs su kolektyvinės vaizduotės lūkesčiais: didžiojo pasakojimo erdvėlaikis talpus, jame bendruomenė gali užsimiršti arba reflektuoti tikrovę pro nostalgijos nuspalvintus „žiūronus“.

Išeiviai romanuose daug mąstė apie II pasaulinio karo katastrofą, šokiruodami skaitytojus hiperrealistiniais, žiaurumu kraują stingdančiais vaizdais (latvių literatūroje ypač gausu kūrinių, skirtų „Kuršo katilo“ herojiškai gynybai 1944–1945 m. žiemą; daug latvių egzodo rašytojų turėjo tiesioginės karo patirties). Aptardama tokius romanus Laurušaitė remiasi feminizmo teorija, metaforiška „kūno kolonizacijos“ teze, pagal kurią karas vyrus ir moteris nužemina iki grynai biologinių būtybių, visomis išgalėmis besikaunančių dėl išlikimo. Moterims tenka sunkesni išmėginimai, nes moters anatomija – lyg jos lemtis (Agatės Nesaulės, Birutės Pūkelevičiūtės romanuose). Moterų – karo aukų pasakojimai – autoterapijos forma, siekiant „naratyvinio pasveikimo“, įsisąmoninant tai, kas įvyko. Mariaus Katiliškio ir Alfredo Dziliūmo prozoje herojai klampuoja per kraują ir purvą, žmogiškų savybių netekusių kovos draugų gailimasi ne ką daugiau nei be kaltės krintančių gyvulių: pasak, Katiliškio, „gyvulio

mirtis tyli ir šventa“ (p. 105). Besitraukiančių legionierių anoniminius kūnus žaloja metafizinė prievartos mašina, vaizduojama kaip absoliutus blogis, nesvarbu, kurią ideologijos pusę pasirinktų kariaujantieji ir kurioje fronto pusėje liktų civiliai. Karo suvokimas iš esmės pesimistinis, net apokaliptinis, kaip būdinga Vakarų modernizmo „prarastosios kartos“ tradicijai: nėra jokio heroizmo, tik elementarus noras išlikti, viską nustelbiantis, garbę ir etiką paminantis gyvenimo geismas. Karo ir egzodo patirtys panašios, nes tai „lūžio ir kismo tarpiniai“ (p. 209), lėmę tragišką ištisos kartos iniciaciją.

Nostalgija egzodo romanuose iškyla skirtingais pavidalais, tačiau mokslininkė mano, jog įmanoma tipologizuoti jos apraiškas. Ji ne tik nuteikia kūrybiniam proveržiui ar išgelbėtų vertybių saugai, bet ir veikia kaip saviraiškos stabdis, „spąstai, kurie įkalina, nes jai būdingas melancholiškas minties grįžimo judesys“ (p. 133). Nostalgiski sentimentai ypač stiprūs pirmaisiais egzodo metais, kai dar gausu nepagrįstų iliuzijų apie greitą sugrįžimą, kai išeiviai „linkę fokusuotis prie praeities; galingi praeities įvaizdžiai funkcionuoja kaip „atminties inkarai“ ir padeda reinkarnuoti buvusį laiką ir erdvę“ (p. 210). Vėliau apsisprendžiama gyventi atsigręžus į pasaulį ir tuo pat metu puoselėti atmintį bei baltiškąją tapatybę, nepasiduodant realybės jausmą silpninančiam sentimentalumui. Tokį kelią rinkosi, pvz., latvių rašytojas Arnoldas Apsė romane *Vienuošio kalnas*.

Renkantis tokį prieštaringą santykį su aplinka sunku išsaugoti asmenybės integralumą. Egzodo romanų herojai atpažįstami kaip hibridiški, kamuojami hamletiškų abejonių, kaip tikri egzistencialistai nuolat balansuojantys ant fizinio išlikimo ar sveiko proto ribos. Ne vienas jų tragiškai baigia savo žemiškąją kelionę, nes nesugeba prisitaikyti prie ciniškos aplinkos. Tai tragiškos, stiprios, tačiau psichologinių įtampų neatlaikančios asmenybės, skaudžiai išgyvenančios šaknų praradimą, atsisveikinimą su paveldėtomis

tradicijomis (Antano Škėmos, Ilzės Škipsnos, Gunčio Zarinio kūryboje). Klasikinio ramaus pasakojimo, romano-upės modelį keičia nervingas, prasmų punktyrais ir zigzagais klaidinantis modernistinis romanas-labirintas, kai skaitytojas turi brautis per intertekstualių užuominų užkaborius. Hibridišką asmenybės prigimtį atskleidžiantys romanai „labiausiai susiję su formos eksperimentais ir įglaudžia Vakarų modernizmo tendencijas“ (p. 214).

Laurušaitė latvių egzodo romane atpažįsta specifinę triksterio figūrą – intelektualų juokdarį, demistifikuojantį tautinius mitus ir jų herojus (Lačplėsį, Kurbadą), išjudinantį pačius tautinės savivokos pagrindus. Po komiška kauke slepiamas nostalgijos skausmas, egzodo traumos lieka potekstėje. Dekonstruodami deklaratyvaus nacionalizmo padiktuotus stereotipus, triksteriškų herojų kūrėjai išjuokia bendruomenių provincialumą, konservatyvumą; juos neabejotinai veikė kosmopolitiškas ir ironiškas Vakarų modernizmas, skatinęs ieškoti naujų saviraiškos būdų. Dzintaras Suodumas, Williamas Faulknerio, Thomaso Stearnso Elioto, Dylano Thomaso vertėjas, stiliaus mokytoju laikė Jamesą Joyce'ą (p. 179). Janio Turbado (tikr. Valdžio Zepo) groteskiškas personažas Kurbadas nuolat atsiduria situacijose, kurios leidžia jį palyginti su Lewiso Carroll'o Alisa, išnyrančia atvirkštinėje realybės pusėje. Žaidžiama kalbos ir loginio mąstymo paradoksisais, atsigręžiama į išeivijos sąlygomis trūkinėjančius komunikacijos ryšius, skurdėjančią žodyną ir tarsi savaime išsiderinančią gramatikos sistemą. Lietuvių literatūroje triksteriško romano pasigendama, o kai kurie egzodo rašytojai (Kostas Ostrauskas, Algirdas Landsbergis) būties absurda geriausiai išreiškė draminiuose kūriniuose, atkurdami kasdienybės groteską viduramžių karnavalo ar populiaraus kinematografo stiliumi.

Analizuojant romanus lengva nuklysti į siužeto atpasakojimus ar smulkmenišką pasikrų epizodų analizę. Laurušaitė šito išvengia

naudodama panoraminę žiūros optiką: jai romanas svarbus tiek, kiek jis liudija bendruomenės ir globaliuosius rūpesčius, atsiliepia į kolonizacijos iššūkius, atskleidžia skilusią XX a. vidurio žmogaus psichiką. Silpna monografijos vieta – tarptautinių žodžių perteklius, pasidavimas mokslingo žargonų pagundai, pvz.: „Mirties pasijos apsėstas Garšva rašydamas pasitraukia į tarpinę introspekcijos erdvę ir liminalų meno pasaulį“ (p. 138). Siekiama suderinti komplikuoatą, postkolonializmo terminų prisodrintą „naujakalbę“ su nuodugnia tekstų analize. Kita vertus, tyrėjos kalba labai žodinga, stilistiškai lanksti; nuolat kuriami naujadarai, ieškoma vaizdingos sąvokos, apibūdinimo: *kaitus*,

įglaudimas, *pleišėjantis* ir kt. Mokslininkei būdingas filologinis tikslus ir prasmingo įvardijimo rūpestis, saikinga, bet literatūros tyrimą pagyvinanti metaforizacija.

Nuolat akcentuojamos „baltiškosios tapatybės atramos“ (p. 209), nors specifiškai lietuviškos ar latviškos nostalgijos specifikos problema tebėra neišspręsta. Postkolonializmo laboratorijoje išpreparavus lietuvių ir latvių egzodo romanus, juose glūdinti atminties ir amnezijos, nostalgijos ir mimikrijos įtampa atrodo tuo pat metu lokali ir globali, lemianti net ir šiuolaikinio žmogaus pasaulėjautą. Ši monografija turėtų būti paskata imtis darbo – juk iš knygos pabaigoje pateikto išsamaus latvių egzodo romanų sąrašo kol kas nė vienas neprabilo lietuviškai.

2014 11 01 – 2015 06 01

Visuomenė

2014 m. lapkričio 7 d. Vienoje, Donau parke Austrijos lietuvių bendruomenė pasodino ąžuoliuką.

Šis simbolinis įvykis žymi Austrijos lietuvių bendruomenės atkūrimą 2014 m. kovo mėnesį.

2014 m. lapkričio 16 d. Airijoje, Golvėjaus (Galway) mieste, Connachto viešbutyje įvyko Golvėjaus lietuvių susitikimas. Pagrindinė susitikimo tema: ar Golvėjaus lietuviams reikia turėti savo bendruomenę, mokyklėlę, organizuoti lietuviškus renginius? Draugiškų diskusijų metu buvo prieita prie vieningos nuomonės, kad reikia savo vaikus pažindinti su lietuviškomis tradicijomis, stengtis išlaikyti lietuvių kalbą, plėsti pažįstamų ratą, keistis informacija. Todėl vienbalsiai buvo nutarta, kad bendruomenė yra reikalinga. Susitikimo metu bendruomenės pirmininke buvo išrinkta Snieguolė Klioštoraitienė, kurios dėka ir įvyko šis, pirmasis, Golvėjaus lietuvių susitikimas. Pirmininkės pavaduotoja tapo Teresė Beržanskienė. Susirinkimo metu visi dalijosi savo idėjomis, nevengė pradinių, paruošiamųjų darbų – buvo nupieštas

skrajutės dizainas būsimai mokyklėlei, pasiūlyta kurti internetinį puslapį ir suburti tautinių šokių kolektyvą.

2014 m. lapkričio 27 d. Vokietijos dienraštis „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ Frankfurte prie Maino suorganizavo diskusiją „Saugumo ir ekonominiai iššūkiai Lietuvai ir ES Ukrainos ir Rusijos konflikto sąlygomis“. Renginyje pagrindinį pranešimą skaitė Lietuvos Respublikos ambasadorius Vokietijoje Deividas Matulionis.

2014 m. lapkričio 29 d. Vokietijoje vyko penktoji Backto.lt (Atgal į Lietuvą) konferencija, skirta išeivijos lietuviams. Šūkiu „Atgal į Lietuvą!“ penktojoje konferencijoje Berlyne Lietuvos ir Vokietijos verslo ir politikos atstovai pristatė naujas galimybes šalyje ir skatino išeivius apsvarstyti galimybę grįžti namo.

2015 m. sausio 2 d. JAV Lietuvių bendruomenės Visuomeninių reikalų tarybos pirmininkė Danelė Vidutienė ir šios tarybos narė, buvusi Capitol Hill darbuotoja Asta Banionytė bei kiti Centrinės ir Rytų Europos koalicijos (angl. *Central and East European Coalition – CEEC*) atstovai susitiko su JAV senatoriumi Sherrodu Brownu. Ukrainiečių atstovas Michaelis Sawkiwas paaiškino, kodėl senatorių prašoma pasirašyti Ukrainos laisvės palaikymo aktą. Susitikimo metu buvo pabrėžta, kad

Ukrainai reikia ginklų, kad ši šalis kovoja ne tik už savo laisvę, bet ir už visą Europą. Lietuvos atstovai pareiškė, kad jų šalis yra patyrusi Rusijos agresiją ir teigė suprantantys, kad Baltijos šalys gali tapti kitu Rusijos taikiniu.

2015 m. sausio 16–18 d. Urugvajaus sostinėje Montevidejuje vyko XVIII Pietų Amerikos lietuvių jaunimo ir I Pietų Amerikos lietuvių bendruomenių suvažiavimas. Į šiuos renginius rinkosi dalyviai iš Argentinos, Brazilijos, Venesuelos, Urugvajaus, Kanados bei Lietuvos. Pietų Amerikos lietuvių organizacijos veikia jau daugiau nei 100 metų. Pirmosios šiame regione įsteigtos lietuvių draugijos 2014 m. paminėjo įspūdingas sukaktis: organizacija „Susivienijimas lietuvių Argentinoje“ šventė 100 nuolatinės veiklos metų jubiliejų, o Argentinos lietuvių kultūros ir savišalpos draugija „Nemunas“ paminėjo 105 metų sukaktį. Šiuo metu Pietų Amerikos lietuvių bendruomenėms vadovauja trečiosios kartos lietuviai. Aktyviausi Pietų Amerikos lietuvių buriasi į klubus, kultūros centrus, drauge švenčia įvairias lietuviškas šventes, aktyviai puoselėja lietuviškas tradicijas.

2015 m. sausio 24 d. Londono Newhamo policija ir Lietuvos ambasada Londone suorganizavo sporto šventę, kurioje dalyvavo keturios komandos. Jos varžėsi tradicinių Lietuvos ir Didžiosios Britanijos sporto šakų – krepšinio bei futbolo – turnyruose. Rungtyniavo Jungtinės Karalystės policininkai, kurie kartu su Rytų Londono universitetu, Britanijos lietuvių krepšinio lygos nariais „Anykščiai“ bei jungtine Newhamo policijos ir lietuvių bendruomenės komanda siekė sportiškiausios ekipos vardo. Varžybų pertraukėlių metu buvo galima stebėti parodomąją policijos šunų programą, iliuzionisto triukus, pasirodė šokių kolektyvas. Sporto šventėje buvo galima susipažinti su studijų galimybėmis Rytų Londono universitete, aptarti pareigūnų vykdomas iniciatyvas.

2015 m. vasario 10 d. Lietuvos olimpinė akademija ir Pasaulio lietuvių sporto asociacija prezidentui Valdui Adamkui iškilmingai suteikė Pasaulio lietuvių sporto ambasadoriaus vardą. Garbės diplomą ir prizas už aktyvią, nuoširdžią ir nenuilstamą veiklą, išskirtinius diplomatinis nuopelnus Lietuvos sportui ir tautiečių sportininkų populiarinimą pasaulyje prezidentui V. Adamkui įteiktas Lietuvos edukologijos universitete, Vilniuje. V. Adamkus buvo ne tik perspektyvus sportininkas, garsinęs Lietuvos vardą 1948 m. per Europos pavergtųjų tautų olimpiadą Niurnberge, kur pelnė du aukso ir du sidabro medalius, bet ir vienas iš sporto organizatorių, Vakarų Vokietijoje 1947 m. įkūręs Vyriausiąjį fizinio auklėjimo ir sporto komitetą, vienijusį Vokietijoje įsikūrusius lietuvių sporto klubus ir fizinio auklėjimo pedagogus. Persikėlęs gyventi į JAV, V. Adamkus prisidėjo prie Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo sporto sąjungos kūrimo ir Pasaulio lietuvių sporto žaidynių organizavimo.

2015 m. kovo 28 d. Airijos lietuvių bendruomenė paminėjo savo veiklos dešimtmetį. Šia proga buvo surengtas antras padėkos vakaras „Balto paukščio skrydis“, kurio metu buvo pagerbti ir apdovanoti aktyvūs, daug lietuviškoje veikloje nuveikę tautiečiai bei jų suburti kolektyvai. Iškilmingos šventės metu buvo įteikti padėkos raštai už aktyvią veiklą Lietuvos vardą garsinantiems lietuviams, o penki labiausiai pasižymėję ir nusipelnę asmenys bei kolektyvai gavo specialius apdovanojimus – skulptoriaus iš Alytaus Kęstučio Benediko išdrožtas medinės skulptūrėlės, vaizduojančias skrendantį paukštį. Už reikšmingus darbus puoselėjant lietuviybę Airijoje iš Airijos lietuvių bendruomenės pirmininko Arūno Teišerskio bei padėkos vakaro organizatorių komandos vadovės Rasos Raižienės apdovanojimus gavo Airijos lietuvių katalikų misijos kunigas-kapelionas Egidijus Arnašius, Balinrobo miestelyje lietuvių sąskrydžius Felikso Vaitkaus skrydžiui

lėktuvu „Lituanica II“ atminti organizuojanti Mėjo grafystės lietuvių bendruomenė, fotografė ir aktyvi bendruomenės narė Renata Dapšytė, įamžinanti beveik visus bendruomenės renginius, pirmasis lietuviškas teatras Airijoje „Alternatyva alternatyvai“. Penktoji „Baltojo paukščio“ skulptūrėlė buvo paskirta pirmajai Lietuvos ambasadorei Airijoje Izoldai Bričkovskienei, bendruomenės gyvavimo pradžioje stipriai rėmusiai lietuvišką veiklą, inicijavusiai Dublino „4 vėjų“ lituanistinės mokyklos ir Airijos lietuvių bendruomenės steigimą.

2015 m. gegužės 1 d. Danijoje, Tistedo (Thisted) mieste Šiaurės Jutlandijoje pašventintas atnaujintas lietuvių pagėgėlių pastytas kryžius. Medinis kryžius yra dalis paminklinio ansamblio, kurį dar sudaro Gedimino stulpų formos paminklas bei didelis Lietuvos herbas Vytis, kalvos šlaite sudėtas iš skaldytų plytų. Atnaujinto paminklo atidengimo šventę surengė Danijos nepaprastųjų situacijų valdymo agentūros (DNSVA) dalinys Šiaurės Jutlandijoje, Tistedo miesto savivaldybė ir Lietuvos Respublikos ambasada Danijoje. Renginyje dalyvavo Lietuvos ambasadorius Danijoje Vytautas Pinkus, Tistedo merė Lene Kjeldgaard Jensen ir DNSVA dalinio vadas pulkininkas Lennartas Kvistas Sørensenas. Kryžių pašventino katalikų ir danų liuteronų bažnyčių atstovai, iš Lietuvos atvyko kunigas Algirdas Toliatas.

2015 m. gegužės 2 d. eidamas 91-uosius metus po ilgos ir sunkios ligos mirė inžinierius chemikas, vertėjas ir visuomenės veikėjas, aktyvus Britų – lietuvių draugijos ir Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės narys, lietuviškos spaudos puoselėtojas ir talkininkas Paulius Tričys.

2015 m. gegužės 7–12 d. Lietuvos kino režisieriaus Emilio Vėlyvio filmas „Redirected“ pradėtas rodyti Vokietijos kino teatruose, UCI Kinowelt kino salėse.

2015 m. gegužės 10 d. įvyko X Norvegijos lietuvių bendrijos suvažiavimas, kurio metu buvo priimtas sprendimas pakeisti organizacijos pavadinimą iš „Norvegijos lietuvių bendrija (NLB)“ į „Oslo lietuvių bendruomenė (OLB)“. Kadenciją baigianti senosios NLB Valdyba pristatė Bendrijos veiklą per praėjusius dvejus metus. Vyko diskusijos apie OLB (NLB) tikslus, veiklos kryptis ir ateitį. Suvažiavimo pabaigoje buvo išrinkta nauja Valdyba, kuri jau atstovaus Oslo lietuvių bendruomenei (OLB).

Pasikeitimas atspindi naują lietuvių bendruomenių kūrimosi ir bendradarbiavimo laikotarpį. NLB atliko savo istorinę funkciją suburdama lietuvius Norvegijoje nuo pat bendrijos įkūrimo 2001 m. Šiuo metu Norvegijoje veikia daug regioninių lietuvių organizacijų. Oslo lietuvių bendruomenės tikslas bus apibendrinti visų Norvegijos regionų lietuvių poreikius bei koordinuoti lietuvių bendruomenių veiksmus.

2015 m. gegužės 20–23 d. Danijoje, Kopenhagoje vyko festivalis „Lietuvių dienos“. Jau antrą kartą vykstantį renginį organizavo Danijos lietuvių jaunimo sąjunga. Vienas iš festivalio renginių – konferencija „Lietuvos ir Danijos visuomenės: dinamika ir pokyčiai per pastaruosius 25-erius metus“.

Anglų kalba vykusį renginį sveikinimo kalbomis pradėjo Danijos lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Dominykas Jaugelis bei Lietuvos Respublikos ambasadorius Danijos Karalystėje Vytautas Pinkus. Konferencijoje dalyvavo LRT laidų vedėja Rita Miliūtė, Lietuvos eksporto Danijoje atstovė bei Danijos prekybos rūmų Kopenhagoje pirmininkė Danguolė Gailevičiūtė, danų kalbos mokytojas ir patarėjas karjeros klausimais Kalbų centre Kopenhagoje bei kompozitorius Casperas Hernandezas Cordesas.

LR Prezidentūra

2014 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasveikino 2014-ųjų „Globalios Lietuvos apdovanojimų“ laureatus. Prezidentė pabrėžė, kad šie apdovanojimai – tai ne tik garbė, bet ir atsakomybė. Tai pareiga dirbti Lietuvai, nebijoti naujų iššūkių ir įkvėpti esančius šalia. Valstybės vadovė laureatams ir šventės dalyviams palinkėjo visada būti kartu su Lietuva, stiprinti ją ir saugoti. „Globalios Lietuvos apdovanojimai“ vyko jau trečią kartą. Jų tikslas – pagerbti Lietuvos mokslo, verslo, meno ir kultūros atstovus, kurių pasiekimai garsina Lietuvą visame pasaulyje. Šiemet buvo įteikta 10 apdovanojimų. Tarp apdovanotųjų – „Pixelmator“ įkūrėjai broliai Saulius ir Aidas Dailidės, „Šviesos konversijos“ mokslo vadovas Romualdas Danielius, Hjustono (Houston) universiteto profesorius Jokūbas Žiburkus ir kiti.

LR Seimas ir LR institucijos

2014 m. lapkričio 4 d. už tarptautinio lygio mokslo pasiekimus ir bendradarbiavimą su Lietuva LR Švietimo ir mokslo ministerija apdovanojo keturis užsienio lietuvius. Mokslo premijas gavo Latvijoje gyvenanti kalbininkė Laimutė Balodė, istorikė Katarzyna Korzeniewska-Wolek iš Lenkijos, inžinierius Algirdas Marchertas ir biologas Ramūnas Štepanauskas iš JAV. Premijomis siekiama paskatinti užsienyje dirbančius lietuvių mokslininkus būti Lietuvos mokslo ambasadoriais ir su iškiliais lietuvių kilmės mokslininkais supažindinti Lietuvos visuomenę. Premijų laureatai savo pasiekimus visuomenei pristatė skaitydami viešas paskaitas.

2014 m. lapkričio 10 d. Švedijoje, Stokholmo žydų kultūros centre atidaryta paroda

„Kadišas medinėms Lietuvos sinagogoms“, kurioje eksponuota 20 didelio formato nuotraukų ir medinių sinagogų fragmentų. Sveikindamas renginio dalyvius, Lietuvos ambasadorius Švedijoje Eitvydas Bajarūnas pabrėžė, kad labai svarbu pasaulyje pristatyti savitą Lietuvos žydų – litvakų kultūrą. Renginyje taip pat dalyvavo Stokholmo žydų bendruomenės centro projektų vadovas Johnas Gradowskis ir Vilniaus universiteto Rytų Europos žydų studijų centro vadovė Jurgita Verbickienė. Pasak J. Verbickienės, savita sinagogų – sakralinių pastatų – architektūra ir šiandien žavi savo išskirtinumu, o sinagogų interjero puošyboje atsiskleidžia tradicinis litvakų menas. Šiuo metu Lietuvoje išlikę 17 medinių sinagogų, kurios yra unikalūs ne tik Lietuvos, bet ir visos Rytų Europos žydų paveldas. Renginį kartu su Lietuvos ambasada organizavo Lietuvos Jakovo Bunkos paramos ir labdaros fondas bei Stokholmo žydų bendruomenės centras, padedant Tarptautinių kultūros programų centrui bei remiant Lietuvos kultūros ministerijai.

2015 m. sausio 9 d. į Lietuvos Respublikos ambasados Briuselyje surengtą lietuvių bendruomenės įkurto lietuvių kultūros centro Belgijoje (LKCB) atidarymo šventę susirinko pusantro šimto svečių, sėkmingai įgyvendinus projektą lietuvių bendruomenę sveikino Lietuvos užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius, Centrai įteikęs Lietuvos istorinę ir tautinę vėliavas. Puikiai bendruomenės iniciatyva džiaugėsi ir LKCB įkūrimą pasveikino Lietuvos ambasadorius Belgijoje Gediminas Varvuolis ir Lietuvos nuolatinis atstovas ES Raimundas Karoblis. Labiausiai Belgijos lietuviams rūpimus klausimus viceministras aptarė prieš renginį vykusiame susitikime su lietuvių bendruomenės Belgijoje valdyba. Šventės metu Bendruomenės pirmininkas Arnoldas Prancevičius padėkojo Lietuvos diplomatinėms atstovybėms už paramą Centro veiklai. Jo

vadovė Tautvydė Daujotytė Mukile susirinkusiems pristatė LKCB pedagoges bei veiklą. Šiuo metu vaikams čia rengiamos kalbos ugdymo, dailės, muzikos, žaislų kūrimo pamokėlės, suaugusieji kviečiami į choro studiją, vaikų auklėjimo seminarus, kitataučiai – mokytis lietuvių kalbos.

2015 m. kovo 23 d. Austrijoje, Vienos literatūros namuose įvyko literatūros vakaras „Ką varnos randa smėlyje?“, kuriame pristatyta lietuvių rašytojos Vaivos Grainytės ir ukrainiečių autorės Liubos-Paraskevjos Strynadiuk kūryba. Šių autorių kūrinių ištraukas skaitė Vienos Schauspielhauso aktorė Veronika Glatzner, renginį moderavo literatūrologas, publicistas ir vertėjas į lietuvių kalbą Cornelius Hellis.

2015 m. balandžio 27 d. Ukrainoje, Kijevo nacionaliniame muziejuje „Sofija Kyjivska“ atidarytas tarptautinis istorinis-meninis projektas „Vėl kartu“, skirtas Žalgirio mūšiui. Ukrainiečiams ir užsienio šalių svečiams pristatomos dvi tarptautinės parodos iš Lietuvos ir Lenkijos.

VDU Lietuvių išeivijos institutas

2012 m. gruodžio 8 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas drauge su lietuvių fondu JAV įteikė tradicines, į antrą dešimtmetį įkopusias, Broniaus Bieliuko ir Vandos Daugirdaitės-Sruogienės vardo stipendijas. Lietuvių fondo JAV įsteigti B. Bieliuko ir V. Daugirdaitės-Sruogienės vardo fondai ir lietuvių išeivijos institutas kasmet skiria stipendijas gabiams, gerai besimokantiems, aktyviai mokslinėje ir visuomeninėje veikloje dalyvaujantiems Vytauto Didžiojo universiteto studentams. Stipendininkus pasiūlo jų dėstytojai, siūsdami rekomendacijas lietuvių fondui. Renginyje dalyvavo ir prisiminimais apie kulką tėvo gyvenimo būdą dalinosi B. Bieliuko

dukra gydytoja Dovilė Rožanskienė. Diplomais ir atminimo dovanomis – lietuvių išeivijos instituto knygomis – buvo apdovanoti trys Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros studentai. B. Bieliuko vardo stipendija atiteko Migracijos politikos ir diasporos studijų programos magistrantei Gintarei Lukoševičiūtei ir Lietuvos istorijos programos magistrantui Vytautui Jurkui, o V. Daugirdaitės-Sruogienės vardo stipendija – Lietuvos istorijos programos magistrantui Simonui Jazavitaui.

2015 m. balandžio 4 d. Vilniaus paveikslų galerijoje pristatyta istorikės Daivos Dapkutės knyga „Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas“. Renginyje dalyvavo knygos autorė, prezidentas Valdas Adamkus, prof. Egidijus Aleksandravičius ir leidėjas dr. Artūras Mickevičius.

2015 m. gegužės 15 d. VDU Lietuvių išeivijos institute įteikta lietuvių išeivijos visuomenininko, žurnalisto Antano Juodvalkio vardinė stipendija. Renginyje dalyvavo rašytoja Eglė Juodvalkė. Antano Juodvalkio vardinės stipendijos steigėjai – Juodvalkių šeima – siekia remti rezistencijos kovų ir partizaninio pasipriešinimo dalyvių palikuonis, gabius, gerai besimokančius studentus, skatinti juos aktyviau dalyvauti mokslinėje ir visuomeninėje veikloje. Stipendija taip pat skiriama už bakaluro ir magistro darbus, kuriuose yra analizuojama rezistencijos tematika. Stipendijai lėšas skiria A. Juodvalkio dukra Eglė Juodvalkė ir sūnus Uosis Juodvalkis. 2015-ųjų stipendiją gavo VDU Literatūros ir spaudos magistrantė Sigita Bietkytė ir Aistė Stremaitytė.

Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus

2014 m. lapkričio 20 d. darbą pradėjo antroji VŠĮ „Prezidento Valdo Adamkaus

bibliotekos-muziejaus“ valdyba. Visuotiniame dalininkų susirinkime prezidento bibliotekos steigėjai vienbalsiai patvirtino naujosios valdybos sudėtį. Tai prof. Egidijus Aleksandravičius, Božena Bagonaitienė, Gediminas Banaitis, Birutė Garbaravičienė, Lionela Gelmanienė, prof. Julija Kiršienė, Paulius Linkevičius, prof. Zigmas Lydeka ir Jonas Okunis. Savo atstovus į bibliotekos-muziejaus valdybą deleguoja jos steigėjai – Prezidentas Valdas Adamkus, Kauno miesto savivaldybė ir Vytauto Didžiojo universitetas. Pirmame susirinkime valdybos nariai išrinko pirmininką, kuriuo tapo žurnaliste ir visuomenininkė Birutė Garbaravičienė. Bibliotekos-muziejaus valdybos laukia daug nelengvų iššūkių, kurių didžiausias – pastato rekonstravimas ir pritaikymas prezidento bibliotekos veiklai.

2015 m. sausio 7 d. įvyko Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus organizuotas Justinos Auškelytės ir Cezarės Pezzio labdaros koncertas „Kasparas, Merkelis ir Baltazaras... Bachas, Bethovenas ir Brahmsas...“. Renginio metu koncertavo talentinga smuikininkė ir kylanti žvaigždė Justina Auškelytė (šiuo metu studijuojanti Niujorke, Juilliardo mokykloje) ir pianistas iš Italijos Cezarė Pezzis.

Ramūnas ČIČELIS

Šaltiniai: www.iseivijosinstitutas.lt;
<http://adamkuslibrary.lt>;
www.president.lt;
www.urm.lt;
www.delfi.lt; www.15min.lt.

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)

Apie autorius

CELEŠIŪTĖ Ingrida
Socialinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto Migracijos ir diasporos tyrimų klasterio narė.
El. paštas ceingrida@gmail.com

ČIČELIS Ramūnas
Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas
El. paštas r.cicelis@hmf.vdu.lt

DAPKUTĖ Daiva
Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas d.dapkute@hmf.vdu.lt

GRICKEVIČIUS Artūras
Humanitarinių mokslų daktaras, istorikas,
Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto docentas
El. paštas arturas_grickevicius@yahoo.de

MILERYTĖ-JAPERTIENĖ Giedrė
Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė
Tautinių mažumų departamento prie LR Vyriausybės Tautinių mažumų politikos

analizės ir informacijos skyriaus ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus darbuotoja.
El. paštas g.mileryte@gmail.com

SKIRIUS Juozas
Humanitarinių mokslų daktaras,
Lietuvos edukologijos universiteto profesorius, Visuotinės istorijos katedros vedėjas
El. paštas juozas.skirius@leu.lt

STRUMICKIENĖ Ilona
Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas i.strumickiene@hmf.vdu.lt

VAITKEVIČIENĖ Kristina
Humanitarinių mokslų daktarė, istorikė
Kauno miesto muziejaus Kauno istorijos skyriaus muziejininkė
El. paštas k.vaitkeviciene@kaunomuziejus.lt

ŽVIRGŽDAS Manfredas
Humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas
El. paštas manfredasz@gmail.com

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redaktorių kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis

(600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert / endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą

tekste yra pateikiamas visas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redaktorių kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas darb.lii@hmf.vdu.lt. Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu d.kuiziniene@hmf.vdu.lt.

Žurnalas recenzuojamas ir dedamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>.

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

Submission Guidelines

Oikos (from the Greek word meaning *home*) is a scholarly journal devoted to discussing contemporary migration, Lithuanian migration policy, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents.

Texts are published in Lithuanian or English. Articles should not exceed 40,000 characters (with spaces) in length; critical notices should not exceed 10,000 characters in length. Texts should be submitted on A4-size paper and set in Times New Roman type with 1.5 line spacing.

Texts to be published in *Oikos* are evaluated by two reviewers assigned by the editorial board. The journal publishes just those texts that have not been published previously. They must meet the usual requirements set for scholarly texts, including a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. If the scholarly text is submitted in Lithuanian, it must be accompanied by summaries (from 600 to 1000 characters) in English

and Lithuanian. If the text is in English, it must be accompanied by a summary in Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the end of the text as follows.

In case of a book, the order is: author's last and first names; book title (and volume, if necessary); location of publication; publisher; year of publication; and page number(s) quoted from.

In case of an article from a book, the order is: author's last and first names; title of article; title of book; year of publication; publisher; and page number(s) quoted from.

In case of a journal article, the order is: author's last and first names; title of article; title of journal; year of publication; issue number; and page number(s) quoted from.

Quotations are to be enclosed in double quotes and written out in the same type and with no other distinctive markings.

In a Lithuanian-language text, non-Lithuanian personal names are to be written in their original form. Their first occurrence requires using the full first and last names; subsequent occurrences may be limited to just the last name (of the same person). The most frequently used place-names (information

about which may be found in ordinary encyclopedias) are to be written in Lithuanian as traditionally pronounced; rarely used or little known names having no transliterations are to be written in their original orthography.

When submitting their articles to be considered for publication, contributors and authors must indicate their first and last names, institution, academic degree, e-mail address, and telephone number.

Articles should be submitted in electronic form together with one printed copy to the Lithuanian Emigration Institute (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas; darb.lii@hmf.vdu.lt; 8 37 327 839) or to the Assistant Editor Dalia Kuiziniene at d.kuiziniene@hmf.vdu.lt.

Oikos is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>

oikos

2015 Nr. 1 (19)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

Redaktorius *Artūras Judžentis*

Serijos dailininkė ir maketuotoja *Kornelija Buožytė*

Išleido „Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius
info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino „BALTO print“
Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius
info@baltoprint.com | www.baltoprint.com